

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN MÜTTEFİKLİK VE

STRATEJİK ORTAKLIK BOYUTLARININ

KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR BÜYÜKTEPE

TEMMUZ - 2006

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN MÜTTEFİKLİK VE

STRATEJİK ORTAKLIK BOYUTLARININ

KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

UĞUR BÜYÜKTEPE

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 28.07.2006

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.08.2006

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hayati AKTAŞ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

**Temmuz-2006
TRABZON**

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Soğuk Savaş dönemi boyunca ortak Sovyet tehdidine karşı askeri-güvenlik temelinde gelişen Türk-Amerikan ittifak ilişkisinin; Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da geliştirilmesi yoluyla daha güçlü ve çok boyutlu olarak sürdürülmesi arzu edilmiştir. İlişkilerin bu şekilde çeşitlendirilerek güçlendirilmesi, sadece Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkacak yeni tehditlerden korunulması için değil; aynı zamanda doğacak yeni fırsatların birlikte değerlendirebilmesi için de işbirliğinin yapılabileceği bir “stratejik ortaklık” zeminini oluşturacaktır. İlişkilere 90’lı yıllardan itibaren kazandırılmaya çalışılan bu stratejik ortaklık zemini, 2003 yılında ABD’nin Irak Operasyonu ile çıktığı ilk ciddi sınavında bekleneni veremeyip hayal kırıklığı yaratmakla birlikte; Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine yönelik yeni tartışmaları da başlatmıştır.

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası ve özellikle de 11 Eylül sonrası dönemlerde Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan değişim sürecini ve bu değişimin Türk-Amerikan ikili ilişkileri için kullanılan “müttefiklik” ve “stratejik ortaklık” tanımlamalarını nasıl etkilediğini ortaya koyma çabasıdır.

Yüksek lisans tez danışmanlığını üstlenerek, çalışmalarımı yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN’a ve hayatımın son yedi yılındaki tüm üniversite eğitimim boyunca bana emeği geçmiş olan değerli hocalarım Doç. Dr. Gökhan KOÇER, Doç. Dr. Hayati AKTAŞ, Doç. Dr. Mohammad ARAFAT, Doç. Dr. Yusuf AKSAR, Yrd. Doç. Dr. A. Hamdi TOPAL ve Yrd. Doç. Dr. Coşkun TOPAL’a teşekkür ederim. Son olarak çalışmam sırasında varlıklarıyla bana güç katan sevgili dostlarım Arş. Gör. Bülent ŞENER, Arş. Gör. Alper Tolga BULUT, Arş. Gör. Murat COŞKUN ve Öğr. Gör. Fatma GÜNGÖR’e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, Temmuz 2006

Uğur BÜYÜKTEPE

01. İçindekiler:

	<u>Sayfa Nr.</u>
0. SUNUŞ.....	III
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VIII
03. Summary.....	IX
04. Tablolar Listesi.....	X
05. Kısaltmalar Listesi.....	XI
GİRİŞ:.....	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK-AMERİKAN SİYASAL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLİŞKİLERİN İTTİFAK BOYUTU:.....	7
11. Türk-Amerikan Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi:.....	7-11
12. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri:.....	11-12
121. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yakınlaşma ve Tek Yönlü Dış Politika Dönemi(1945-1960):.....	12-12
1211. Truman ve Marshall Yardımları:.....	13-17
1212. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliği:.....	17-19
122. Türk-Amerikan İlişkilerinde İlk Siyasal Krizler ve Çok Yönlü Dış Politika Dönemi (1960-1980):.....	19-20
1221. U-2 Casus Uçağı Krizi:	20
1222. Küba Füze Krizi:.....	20-23
1223. Afyon Krizi:	23-25

1224. Kıbrıs Krizi:.....	25-28
1225. Ambargo Krizi:	28-30
1226. Türkiye ile ABD arasındaki İkili Anlaşmalardan Doğan Sorunlar:...	30-34
1227. Sözde Ermeni Soykırımı Krizi:.....	34-37
1228. Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Sorunların Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi:.....	37-39
123. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yumuşama ve Yeniden Yakınlaşma (1980-1990):.....	40-45
13. Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İttifakı ve İlişkilerin “Müttefiklik” Boyutunun Sorgulanması:.....	45-46
131. Türk-Amerikan “İttifak İlişkisi”nin Dayandığı Teorik Temeller:.....	46-54

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK–AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	55-57
21. 90’lı Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri:.....	57-60
211. Birinci Körfez Harekatı ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:.....	60-63
212. Çekiç Güç, Kuzey Irak, PKK Terörü ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:.....	63-69
213. Bölgesel-Etnik Çatışmalar ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:.....	69-72
214. Askeri ve Ekonomik Yardımların Kaldırılması ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi:.....	72-75
22. 11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri:.....	75-76
221. 11 Eylül Sonrası ABD’nin Değişen Türkiye Algılaması ve Bunun Şubat 2001 Krizinin Aşılmasındaki Rolü:.....	76-77
222. Afganistan Operasyonu ve ISAF Kapsamında Türk-Amerikan İlişkileri:...	77-79
23. ABD’nin İkinci Irak Harekatı ve Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri:.....	79-80
231. ABD’nin Türkiye’den Talepleri:.....	80-86
232. Türkiye’nin ABD’den Talepleri:.....	86-89
233. Mart 2003 Tezkeresi’nin Değerlendirilmesi:.....	89
2331. Tezkerenin Askeri Boyutu:.....	89-90
2332. Tezkerenin Ekonomik Boyutu:.....	90-91

2333. Tezkerenin Siyasi Boyutu:.....	91-93
234. Tezkere Krizi ve Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeni Çerçevesi:.....	93-99
24. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yeni Bir İşbirliği Modeli Olarak Büyük Orta Doğu Projesi:.....	99-100
241. Büyük Orta Doğu Projesi'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi:.....	100-103
242. Büyük Orta Doğu Projesi'nin Uygulanabilirliği:.....	103-106
243. NATO İstanbul Zirvesi ve ABD ile AB'nin BOP Anlaşmazlığı:.....	106-110
244. Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri Bakımından Büyük Orta Doğu Projesi:.....	110-115
245. Büyük Orta Doğu İçin Türkiye Modeli ve Uygulanabilirliği:.....	115-118
25. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk ve Amerikan Dış Politikalarının Oluşturulması ve Bu Sürece Etki Eden Teorik Yaklaşımlar:.....	118-132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK–AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK ORTAKLIK:.....	133-135
31. Türk-Amerikan İlişkilerini Yeniden Tanımlama Gereği ve Kavramsal Kargaşa:.....	135-137
32. Stratejik Ortaklık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi:.....	137-145
33. Stratejik Ortaklık Kavram(lar)ının Tanımı ve Kapsamı:.....	145-151
34. Stratejik Ortaklık Kavramının Alternatif ve Benzer Kavramları:.....	151
341. Benzer Kavram: Stratejik İlişki:.....	151-152
342. Alternatif Kavram: Stratejik Derinlik:.....	152-155
35. Stratejik Ortaklık ve İttifak Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi:.....	155-157
36. Türk-Amerikan İlişkilerinde Sorgulanan Stratejik Ortaklık:.....	157-159
37. 2004 Yılı ve Sonrasında İlişkileri Düzeltme Çabaları:.....	159-162
4. SONUÇ ve ÖNERİLER:.....	163-177
YARARLANILAN KAYNAKLAR:.....	178-196

EK 1: ABD’NİN TÜRK HEYETİNE VERDİĞİ 15 OCAK 2002	
TARİHLİ BRİFİNG:.....	197-199
EK 2: ORTAK VİZYON BELGESİ TAM METNİ:.....	200-202
EK 3: ÇEŞİTLİ ÜLKE GURUPLARI İLE ABD’NİN	
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU’NDA KULLANDIKLARI	
OYLALARIN UYUM YÜZDELERİ:.....	203-207
ÖZGEÇMİŞ:.....	208

02. Özet

Türk-Amerikan ilişkileri, tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca “ittifak ilişkisi” olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde ortak Sovyet tehdidi algılaması o denli kritik ve hayati boyutlarda olmuştur ki, Türkiye ve ABD, ikili ilişkilerini neredeyse sadece güvenlik ve savunma alanında geliştirmeye gayret etmişlerdir. “Ortak tehdit”in yerini “ortak çıkarlar”ın aldığı Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türk-Amerikan ikili ilişkileri, “ittifak” gibi genellikle sadece askeri alandaki ilişkileri çağrıştıran bir kavram yerine, diğer tüm alanları da kapsayan çok boyutlu bir ilişki türünü ifade eden “stratejik ortaklık” kavramıyla tanımlanmak istenmiştir.

Tartışılır olmakla birlikte, özellikle 90’lı yılların sonlarına doğru Türkiye ile ABD’nin çıkarlarının birçoğunun örtüştüğünün görülmesiyle birlikte, ilişkileri stratejik ortaklık olarak adlandırmak mümkün olmuştur. Hatta 11 Eylül’ün hemen sonrasında bile ortak çıkar ve potansiyel işbirliği alanlarının sayısı artmaya devam etmiştir. Afganistan’da ortaya konan başarılı bir işbirliğinin ardından, Türk-Amerikan stratejik ortaklığı ilk ciddi sınavını ABD’nin Irak’la ilgili revizyonist planlarını ve bunun için Türkiye’ye taleplerini bildirmesiyle yaşamıştır. Ancak TBMM’den ABD’nin istediği yönde bir kararın çıkmaması, ikili ilişkileri derinden sarsmıştır.

ABD’ye ekonomik, siyasi ve askeri yönden önemli ölçüde bağımlı olan Türkiye, o güne dek kendi çıkarlarıyla uyuşmasa bile ABD ile birlikte hareket etmeye çalışmışken, 1974 Kıbrıs Harekatından buyana ilk defa ABD ile açık bir şekilde yollarını ayırmış ve risk alarak kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız bir politika sergilemiştir. Bu çalışma, Türk-Amerikan ilişkilerinin özellikle Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası dönemlerini ittifak ve stratejik ortaklık boyutları çerçevesinde incelemeyi amaç edinmiştir. Özellikle 1 Mart 2003’te TBMM’nin ABD’nin isteklerini reddetmesi sonrasında yaşanan krizin, Türk-Amerikan ittifak ve stratejik ortaklık ilişkileri üzerindeki önemli etkileri tartışılacaktır.

03. Summary

US-Turkish Relations was called as “alliance” during the course of Cold War period. At that time, the common Soviet threat was so vital and privileged that, two ally tried to strenght their relations both on security and defense areas. In Post Cold War Era, “common threats” were replaced by “common interests”. As paralel to these developments, US-Turkish relations were suggested to be called with the term of “strategic partnership”; which is stating not only relations on military and defense area like the term of “alliance” does, but also stating diversified and enriched bilateral relations.

Although it is disputable, particularly towards the end of 1990s, as it is seen that most of the interests of Turkey and USA was overlapping, it became possible to claim US-Turkish relations as strategic partnership. Even just after September 11, number of common interests and potential cooperation areas continued to increase. After a good example of cooperation in Afghanistan, The US-Turkish partnership had been seriously tested by the USA’s demands relating to the implementation of its plan on Iraq. However, the negative answer of Turkish National Assembly to these demands caused a deep impact on bilateral relations.

Due to being depended to USA’s economical, political and military assistance, Turkey -even these policies were against its national interests- was trying to make its foreign policy outputs compatible with the USA’s foreign policies. For the first time since the Turkey’s intervention in Cyprus in 1974, by the rejection of US’ demands, Turkey choosed a different path from the US policies on Iraq. The aim of this study is to examine from the point of view of “alliance” and “strategic aprtnership”. Also the study is particularly concentrated on US-Turkish relationship during the periods of post-Cold war and post-September 11. Consequently, the crisis caused by Turkish National Assembly’s rejection of USA’s demands on 1 March 2003 and its affects both on US-Turkish alliance and strategic partnership will be discussed.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	ABD'nin Ekonomik Yardımları (1948-1965).....	15
2	ABD'den Türkiye'ye Askeri Yardım ve Satışlar (1972-1998).....	73
3	Türkiye ve ABD'nin 1995-2004 Yılları Arasında BM Genel Kurulu'nda Kullandıkları Oyların Yüzdeler Uyum Oranları.....	167
4	BM Genel Kurulu'nda Diğer NATO Ülkelerinin Kullandıkları Oyların ABD'ninkilerle Uyumluluk Oranları:.....	171

05. Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AOGSP/K	: Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası / Kimliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CENTCOM	: US Central Comand / Birleşik Devletler Merkezi Komutanlığı
CENTO	: Central Treaty Organization / Merkezi Anlaşma Örgütü
ESF	: Economic Support Fund / İktisadi Destekleme Fonu
FMF	: Foreign Military Financing / Dış Askeri Yardımlar
IFOR	: NATO Barışı Uygulama Gücü
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
ISAF	: International Security Assistance Force / Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KFOR	: Kosovo Force : NATO Kosova Gücü
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MAP	: Military Assistance Programme / Askeri Yardım Programı
NAFTA	: North America Free Trade Agreement / Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO	: Nort Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OPC	: Operation Provide Comfort / Huzur Harekatı
OPC II	: Operation Provide Comfort II / İkinci Huzur Operasyonu (Çekiç Güç)
SFOR	: Stabilisation Force / NATO İstikrar Gücü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

UNPROFOR : United Nations Protection Force / Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
VP : Varşova Paktı
YAY : Yeni Amerikan Yüzyılı

GİRİŞ:

Yaklaşık iki asırlık bir geçmişi olan Türk-Amerikan ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından her iki tarafın da algıladığı ortak Sovyet tehdidi vesilesiyle ittifak boyutuna yükselmiş ve ancak bundan sonra gerçek kapasitesini ve önemini kazanabilmiştir. ABD, Truman ve Marshall Yardımları ile Türkiye'nin Sovyetler karşısında yalnız bırakılmayacağını göstererek ilk adımı atmış; 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin kabulü ile de müttefiklik bağı resmen oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri, her iki ülkenin de ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde tanımlanan ortak çıkarlar üzerine kurulmuştur. Bu haliyle de ilişkiler, her iki tarafın da bundan çıkar elde edebildiği klasik müttefik ilişkisi kriterlerine uygun bir şekilde seyretmiştir. Sovyet tehdidine karşı oluşturulan ortak güvenlik stratejileri, ABD-Sovyet ilişkilerinde yaşanan dalgalanmalardan etkilenmiş, Türk-Yunan sorunları ve Kıbrıs meselesiyle de zaman zaman gelgitler yaşamıştır. Ancak her şeye rağmen ilişkilerdeki ittifak bağının, Sovyet tehdidi söz konusu olduğu müddetçe bir şekilde devam ettirilmesi gereği duyulmuş ve bu sayede de ilişkilerde ister istemez belli bir istikrar yaşanmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve ortak düşmanın ortadan kalkması, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir duraklamaya neden olmuşsa da, Körfez Savaşı sırasında üstlendiği önemli rol, Türkiye'nin jeopolitik önemini ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı Yeni Dünya Düzeninde de koruduğunu göstermiştir. 90'lı yıllar boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin çeşitlendirilerek derinleştirilmesi için çeşitli girişimler olmuştur. 1991'de "geliştirilmiş (stratejik) ortaklık" kavramının ilk kez ortaya atılması, bu arayışın ilk sonucudur. 1997 yılında, zamanın Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Başbakanı Mesut Yılmaz'ın Washington'a gerçekleştirdikleri resmi ziyaretlerin ardından ilişkiler, "Beş Bölümlü

Gündem” konsepti çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır.¹ 1999 yılında ABD Başkanı Bill Clinton, Türkiye’ye yaptığı resmi ziyarette iki ülke arasındaki ilişkileri resmi düzeyde ilk kez “stratejik ortaklık” olarak tanımlamıştır.

Türk-Amerikan ilişkileri, 2001 yılından bu yana beş ana eksen üzerinde yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Birincisi, Türkiye’de yaşanan ekonomik krizden çıkış mücadelesinde ABD’nin Türkiye’ye verdiği ve vereceği destek ile ilgilidir. Özellikle ABD Yönetimi’nin, IMF’nin Türkiye’ye sağladığı kredilerde önemli rolü olduğu bilinmektedir. Bu anlamda, Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye ekonomisinin durumu ve geleceği daha da önem kazanmıştır. İkinci eksen, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üye olma yolundaki hedeflerine ABD’nin verdiği ve vereceği destekle ilgilidir. Türkiye, AB üyeliği yolunda en büyük desteği şüana kadar ABD’den almış olmaktan memnundur ve bu desteğin devam etmesini istemektedir. Üçüncü eksen, ABD’nin bazen azınlıklar, insan hakları ve demokratikleşme konularında Türkiye’ye yaptığı baskılardır. Özellikle ABD’deki Türkiye aleyhtarları lobilerin de etkisiyle Kürt sorunu, azınlık hakları, baskı ve işkencenin önlenmesi veya sözde Ermeni soykırımını gibi konular zaman zaman gündeme gelebilmektedir.

Dördüncü önemli eksen, Türk-Amerikan ilişkilerinin, “terörle mücadelede Türkiye’nin rolü” etrafında yeniden belirlenmesidir. New York ve Washington’a düzenlenen 11 Eylül 2001 saldırıları, bu açıdan dönüm noktası niteliğindedir. Özellikle ABD’nin Türkiye’ye stratejik bakışını önemli ölçüde etkileyen bu saldırılar, Türkiye’nin kendi evindeki terörle mücadelesine uluslararası platformdan biraz daha fazla destek getirmiştir. Beşinci ve son eksen ise, Irak krizi etrafında Türk Amerikan ilişkilerinin sınırlarının ve boyutlarının yeniden tanımlanmaya başlanması olmuştur. Irak sorunu, uzun yıllardan beri sözü edilen stratejik ortaklığın, her iki ülkenin çıkarının da doğrudan etkilendiği bir durumda uygulanması gerektiğinde nasıl ve ne ölçüde sürdürülebildiğini gösteren önemli bir test olmuştur. Özellikle Kuzey Irak ile ilgili görüş ayrılıklarının ele alınma biçimi, uzunca bir süre iki ülke ilişkilerini zorlayacak gibi gözükmektedir.

¹ “Beş Bölümlü Gündem”, Türk-Amerikan İlişkilerinin enerji, ekonomi ve ticaret, bölgesel işbirliği, Kıbrıs ve savunma-güvenlik olmak üzere beş temel konu başlığı altında geliştirilmesini öngörmektedir. Ancak bu başlıkların içerisi somut uygulamalar öngörülerek yeterince doldurulamadığı için ilişkilere yeni bir dinamizm kazandıramamış; daha çok tarafların ilişkilerini geliştirmeyi arzuladıklarını gösteren bir niyet beyanı olarak kalmıştır.

11 Eylül'ün harekete geçirdiği dinamikler bütün dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da birçok kavramı değiştirmiş, eskitmiş ya da zaten daha önceden başladığı halde tamamlanmamış veya gözden kaçmış bazı süreçleri artık göz ardı edilemez derecede ortaya çıkarmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan değişim de bunlardan biridir. Irak hareketi öncesi yaşanan sert pazarlıklar, 1 Mart Tezkeresi, “kırmızı çizgiler”in aşılması ya da yıpratılması, Süleymaniye krizi, Irak'a asker gönderme tartışmaları ve Washington'un PKK ve Kürtler konusundaki tavrı Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi tahribata neden olmuştur. Tüm bu birbiri ardına ikili ilişkilerde yaşanan travmaların ardından Türk-Amerikan ilişkilerini yeniden tanımlama gereği duyulmuştur. Sonradan yaşanan üst düzey ziyaretler ilişkiyi yoğun bakımdan çıkarmışsa da tamamen tedavi ettiğini söylemek mümkün değildir. İlişkilerde yaşanan değişimin konjonktürel olmanın ötesinde olduğu, ancak yapısal boyuta varıp varmadığını ilan etmek için ise hala erken olduğu söylenebilir (KOÇ, 2004a).

Amerika'nın Türkiye fotoğrafı ve Amerikan dış politikasının belirlenmesi; hemen her zaman, değişik dünya görüşü, fikir, model, çıkar, kurumsal ve kişisel bakış açılarının çatışmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu durum, bir ölçüde Türkiye'nin Amerika fotoğrafı için de geçerlidir. Tek bir Amerika ve Washington olmadığı gibi, ABD'den Türkiye'ye yönelik tek ve uyumlu bir politika da olmayabilmektedir. Değişik devlet kurumları, etnik ve ekonomik çıkar grupları, ülkelerinin karşı tarafa yönelik dış politikasını kendi çıkar ve tercihlerine doğru “ucundan çekiştirmişler” ve ortaya çıkan sonuç bazen tüm bu grupların istediğinden farklı olabilmektedir.

Olaya bu açıdan bakıldığında, her ne kadar yekpare olmasa da, Amerika'nın Türkiye'ye bakınca gördüğü resmin şöyle olduğu iddia edilebilir: Önemli sayılabilecek ve gelişme potansiyeli olan bir pazar; çıkarlarını genelde ABD ile uyumlulaştırmaya yatkın stratejik bir bakış ve Amerika'ninkine benzer bir stratejik kültür; diğer Müslüman ülkelerin de örnek almasından mutlu olunabilecek demokrat Müslüman bir model; Amerikan silahlarına ilgili ve önemli ölçüde bağımlı bir ordu; Amerika'ya önemli ölçüde sempati besleyen ve son dönemde bir parça azalmakla beraber değişik derecelerde de olsa kendi çıkarları ile Washington'un ki arasında önemli paralellikler gören siyasi, askeri, ekonomik elitler; ciddi şekilde nüfuz edilmiş bir medya; Amerika'nın çok önem verdiği (Orta Doğu), geçtiğimiz 10 yılda ilgisini adım adım arttırdığı (Kafkaslar) ve belki çok istemeden de olsa

aktif olduğu (Balkanlar) bölgelerin göbeğindeki bir coğrafi konum ve özellikle 1990’larda Orta Doğu’ya askeri güç sevk etmede önemli işlevler gören İncirlik üssü; kırılğan, manipülasyona açık ve Amerikan finans kurumlarının belli oranda aktif olduğu bir finans piyasası ve yakın zamana kadar komşuları, AB ve diğeri Müslüman devletlerle yaşadığı problemler ya da kuramadığı doyurucu ilişkiler nedeniyle Washington’la yakın olması gerektiğini düşünen ve İsrail ile geliştirdiği sıkı askeri işbirliği nedeniyle “özel ilgi” gösterilmesi gereken ve kaybedilmesine tahammül edilemeyecek bir ülke (KOÇ, 2004a).

İlişkinin Türkiye tarafında ise, Soğuk Savaşın ve özellikle de 11 Eylül’ün ardından ABD ile hangi konularda, şartlarda ve ölçülerde işbirliği yapılması gerektiği konusu her geçen gün daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Zira artık ortada Sovyetler Birliği gibi korkulması gereken bir “süper düşman” yoktur. Hatta düşmanın yerini Avrupa Birliği, İslam Birliği veyahut da Rusya, İran ve Türki Cumhuriyetlerden Uzakdoğu’ya dek birçok ülke ile “Avrasya Birliği” oluşturulması gibi alternatif fırsatlar almışken; binlerce kilometre ötedeki ABD ile olan ilişkilere hala öncelik verilmesinin ne derece mantıklı olduğu sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle bunların içerisinde Türkiye’nin tercihi olan Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefi gerçekleştikten sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl bir hal alacağı/alması gerektiği üzerinde son yıllarda uluslararası ilişkiler uzmanlarca sürekli yeni öngörüler ve öneriler ortaya atılmaktadır.

Soğuk Savaşın hemen sonrasında dağılan Sovyetlerde, Yugoslavya’da veya diğeri bölgelerde birçok kriz alanlarının birbiri ardına ortaya çıkması, güçlenen milliyetçilik ve radikalleşen dini eğilimler karşısında Türkiye, tek süper güç olarak kalan ABD’nin bu sorunlarla başa çıkmada kendisine yardımcı olabilecek en stratejik güç olarak tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin gözünde beklide eskisinden daha fazla stratejik öneme sahip olmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde bu noktadan itibaren Ankara’nın izlemesi gereken politikanın ne olması gerektiği konusunda ortaya atılan görüşleri üç ana grupta toplayabiliriz. İlk görüşe göre, Ankara’nın, Washington ile hemen her koşulda beraber hareket etmesi mümkün, gerekli ve arzulanır olup; temelde iki ülkenin çıkarları ve dünya görüşü paraleldir veya paralel olması gereklidir. Bir süper gücü şu aşamada yok saymak veya karşısına almak Türkiye’nin zararına olacaktır. İkinci görüşün savunucuları ise

Washington'a, başta Orta Doğu'daki projesi olmak üzere karşı çıkılması ya da en azından işbirliğinden kaçınılması gerektiğini; çünkü Washington'un dizaynının Türkiye'nin aleyhine olduğunu, ahlaki olmadığını ve Türkiye'nin başka alternatifleri olduğunu düşünmektedirler. Bu iki uç görüş açısının ortasında yer alan üçüncü bir grup ise Washington'la işbirliğinin konuya, zamana, Türkiye'nin çıkarlarına, Washington'un Türkiye'ye yaklaşımına, mevcut alternatiflere, Türk kamuoyunun o konuya bakışına göre değişmesi gerektiğini ve sadece Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Önümüzdeki dönemde Türk dış politikasının genel yönü tartışılırken üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken sorulardan biri şu olacaktır: Türkiye, ne ABD ne de AB'nin yörüngesine girmeden, ama bu güçlerden ve dünyadan da uzaklaşmadan, stratejik anlamda "kendi ayakları üzerinde" durabilir mi? Yoksa bu bir hayal midir ve "üçüncü dünyanın" ve Orta Doğu'nun bir kere içine girince kurtulması imkansız anaforlarına savrulmamak veya da tamamen pasifize olmayarak oyunun içinde kalabilmek için sırtını mutlaka büyük bir güce mi dayamalıdır? Bu sorunun cevabı, büyük ölçüde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelecekte alacağı şekilde gizli olacaktır. Bu çerçevede araştırmamızın temel amacı olan Türk-Amerikan İlişkilerinin geçirdiği tarihsel dönüşüm sürecinin izini sürerek, ilişkilerde bugün gelinen noktayı daha iyi bir şekilde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışacağız. Dolayısıyla bu çalışmada, Türk-Amerikan siyasi ilişkilerinin tarihsel boyutu da özet olarak aktarılmaya çalışılmakla birlikte, daha çok pratikteki ilişkilerin teorik boyutlarıyla yorumlanmasına ve tanımlanmasına çalışılacaktır. Bu kapsamda Türk-Amerikan ilişkilerinin, Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte kazandığı istikrarlı "müttefiklik" boyutu ile; Soğuk Savaş sonrasında kazandığı tartışmalı "stratejik ortaklık" boyutunun karşılaştırmalı bir incelemesi yapılacak ve günümüz Türk-Amerikan ilişkilerinin bugün geldiği nokta tanımlanmaya çalışılacaktır.

Araştırmamızın birinci bölümünde, başlangıcından Soğuk Savaşın sonuna dek olan dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerine yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilerde yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler ve bunların Türk-Amerikan ittifak ilişkisi üzerindeki etkileri aktarıldıktan sonra, bu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin müttefiklik boyutu sorgulanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise, Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ile;

uluslararası sistemde köklü değişikliklere yol açan bu iki önemli miladın ardından, Türkiye'nin ve ABD'nin değişen ve çeşitlenen güvenlik ve çıkar algılamalarının ikili ilişkilere nasıl yansıdığı irdelenecektir. Araştırmamızın son bölümünde ise, Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlamak için ortaya atılan “stratejik ortaklık” kavramının, zor olmakla birlikte net bir tanımını yapmaya çalıştıktan sonra, son dönem Türk-Amerikan İlişkilerini tanımlamada bu terimin ne derece yeterli ve uygun olacağını sorgulamaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLİŞKİLERİN İTTİFAK BOYUTU:

11. Türk-Amerikan Siyasi İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi:

ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, bağımsızlığının ilk yıllarında, 1780'de küçük çaplı ticari bağlantılarla başlamıştır.² Başlangıçta nazara alınmayacak kadar zayıf düzeydeki ilk diplomatik ilişkiler ise 18. Yüzyılın sonlarında başlamıştır. İlk ABD bandıralı gemiler Osmanlı limanlarına 1782 yılından itibaren uğramaya başlamış, 1800 yılında ise George Washington Savaş Gemisi İstanbul'u ziyaret etmiştir. İlk başlarda ilişkileri geliştirmek için gayret gösteren taraf hep ABD olmuştur. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Avrupalıların Yunan İsyanı sırasında kendisine cephe almaları ve Navarin'de Osmanlı donanmasını yakmaları üzerine Avrupa Kıtası dışında müttefik arayışına girişmesiyle, ABD'nin bu ilgisine olumlu karşılık vermiş ve 1830'da ABD ile bir ticaret anlaşması³ imzalanmıştır. Bu anlaşma ile, ABD'ye de diğer batılı ülkeler gibi "en ziyade müsadeye mahzar ülke" statüsü verilmiş ve kapitülasyonlardan yararlanma hakkı tanınmıştır. 1862'de imzalanan ikinci bir ticaret anlaşması⁴ ile de ticari ilişkiler daha da geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir (TORUN, 2005, s.230). 1865'te Amerikan iç savaşının bitmesinin ardından Osmanlı ABD'den silah satın almaya başlamış; Avrupa dışındaki devletlerle yakın ilişkiler kurmaya özen gösteren II. Abdülhamit'in bu tutumuna uygun olarak da yüklü miktarda silah alınmıştır⁵ (KAYAR, 2003, s.106).

² Osmanlı Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Gül İnanç Barkay, ABD Diplomasisinde Türkiye, Buke Yayınları, İstanbul, 2001; Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika, Üçüncü Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2000; Akdes Nimet Kurat, Türk-Amerikan İlişkilerine Kısa bir Bakış, Ankara, 1959; Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, CLI, Sayı:200, Ağustos 1987.

³ Anlaşma metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s.1-6.

⁴ Anlaşma metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 7-13.

⁵ 1829-1929 yılları arasında Türk-ABD silah alım-satımları için bkz. ORAL ve FİŞEK, 1977.

Ticari çıkarları açısından Osmanlı'yı doğunun anahtarı olarak sayan Amerika, 1824'te İzmir'de ilk konsoloslugu ve 1831'de İstanbul'da ilk elçiliğini açmış; Osmanlı ise, İstanbul'daki Amerikan temsilcisine 1839 yılında ancak elçi payesini atamıştır. Osmanlı'nın ilk ABD elçiliği ise 1867'de açılmıştır (KAYAR, 2003, s.103). Ancak bu elçilikler de yine daha çok siyasi değil ekonomik ilişkileri geliştirmeye hizmet etmişler, siyasi ilişkiler ise sembolik düzeyde kalmıştır.

Ulaşım ve iletişim imkanlarının kısıtlı olduğu bu dönemde iki ülke arasındaki devasa coğrafi uzaklık, ilişkileri kısıtlayan doğal bir etmen olmuştur. Bunun yanında siyasi ilişkilerin başlamasını yavaşlatan temel unsurlar olarak; ABD'nin 1823 Monroe Doktrini ile izlediği yalnızcılık politikası, bağımsızlığını kazanmak için ABD'nin savaştığı İngiltere'yle Osmanlı'nın bu dönemde izlediği denge politikası gereği ilişkilerini bozmak istememesi, dağılma dönemini yaşayan Osmanlı ile henüz kurulma ve genişleme dönemini yaşayan ABD'nin kendileri için daha hayati ve öncelikli olan birçok iç ve dış sorunla uğraşmak zorunda olmaları sayılabilir.

1820'lerden itibaren bazı ABD kökenli misyonerler ve misyoner teşkilatları Protestanlığı ve kendi kültür ve dünya görüşlerini Anadolu ve Orta Doğu Osmanlı coğrafyasında yaymak için çalışmışlardır. Osmanlı'nın Müslüman tebaası üzerinde başarılı olamaları da, başta Ermeniler olmak üzere gayrimüslimleri etkileyebilmişlerdir. Amerikan misyonerler, daha çok Ermeniler üzerinde yoğunlaşmışlar, onların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde okular, kiliseler ve hastaneler açmışlardır. 1824'te açılan Beyrut Üniversitesi'nin ardından, başlıcaları 1863'te İstanbul Robert Koleji, 1890'da İstanbul Amerikan Kız Koleji, 1873'te Antep, 1874'te Harput, 1886'da Merzifon, 1887'de İzmir, 1888'de Tarsus'ta olmak üzere çoğu Anadolu'nun doğusunda 465 misyoner okulu açılmıştır. 1904 yılında bu misyoner okullarında okumakta olan öğrenci sayısı 22.687'dir. Buna karşılık, 1913-1914 yıllarında bile ülkedeki Türk okulları olan sultaniye ve idadilerin sayısı ise sadece 69'dur ve buralarda 6800 kadar öğrenci eğitim görmektedir. Bu dönemlerde Ermeni Kilisesi'nin aldığı sert önlemlere rağmen, Katolik Ermeni Halkının Protestanlığa ve ABD vatandaşlığına geçiş meyilimleri yüksek olmuştur (KAYAR, 2003, s.104-105). 1914 Yılına kadar Osmanlı'dan ABD'ye göçen Ermeni sayısı 60 ila 100 bin arasındadır (LAÇİNER, 2005, s.83). Özellikle bu okullardan seçilen zeki gençlerin ABD'de eğitimlerini tamamladıktan sonra tekrar Anadolu'ya gelirken kendilerine

sağlanan ABD vatandaşlığı zırhına da sığınarak bölücü faaliyetlerini ve örgütlenmelerini daha kolay sürdürebilmelerine olanak tanınmıştır (SEZER,1999, s.175)

Birinci Dünya Savaşı'nda ABD, Almanya'ya savaş ilan etmesine rağmen Osmanlı'ya etmemiştir. Berlin'in baskısı sonucu Babıali, 1917 yılında ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. ABD, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın sıkıntılı yıllarında ABD'ye göç etmek isteyen başta Ermeniler ve Rumlar olmak üzere Osmanlı'nın gayrimüslim tebaasına kucak açmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ermeni ayaklanmalarının çıkış merkezleri olan misyoner okullarının çoğunun faaliyetlerine son verilmesi üzerine büyük bir kısmı ABD'ye göç eden Ermeniler, o tarihten itibaren Türkler aleyhine akademik ve politik çerçevede sürdürdükleri faaliyetlerle, sözde Ermeni soykırımını iddialarını günümüze dek gündemde tutmuşlardır.

1900 Yılında İstanbul'a gelen ABD'li tüccarlar, Osmanlı topraklarındaki zengin iş olanaklarını sezmişler, ancak ulaşım olanaklarının yetersizliğini nedeniyle fırsatların gerçekleştirilemediğini tespit etmişlerdir. Bunun için mevcut Berlin-Bağdat demiryolu hattına eklenecek olan Sivas'tan Harput, Ergani, Musul ve Kerkük üzerinden İran sınırına inecek olan bir hat ile; bunun dışında Karadeniz ve Akdeniz'e bağlanan 3 ek hattın yapımını ve demiryollarının iki tarafında kalacak 20 km alan içindeki madenlerin ABD tarafından işletilmesini kapsayan bir proje geliştirmişlerdir.⁶ Projenin gerçekleştirilmesi için Ottoman-American Development Company isimli bir şirket kurulmuştur. ABD Başkanınca desteklenen ve Meclis-i Mebusan tarafından onaylanan bu proje, ABD'nin Anadolu'nun verimli tarım havzalarına ve Musul-Kerkük petrolerine olan ilgisini göstermesi açısından önemlidir. Anlaşmanın onaylanması İngiltere ve Fransa'yı çok kızdırmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra şirket yönetimi finansal sorunlar yaşadığı gerekçesiyle Türkiye tarafından iptal edilmiştir (ARMAOĞLU, 1991, s.29-30).

Milli mücadele esnasında bazı Türk aydınları Amerikan mandasını ülke için bir kurtuluş umudu olarak saymışlardır. Başkan Wilson'un 14 ilkesi de birçok müdafaa-i hukuk cemiyetinin iddialarına temel oluşturmuştur. Sivas Kongresi'nde manda fikrinin kökten reddedilmiş olması, Wilson ilkelerinin uygulamada etkili olamayışı ve ABD'nin

⁶ Chester Demiryolu Projesi için Bkz. Selim İlkin, "Chester Demiryolu Projesi", Bildiriler ve Tartışmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s.739-781.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tekrar Monroe Doktrini ile izolasyonizm politikasına geri dönmesi nedeniyle ilişkiler durgun seyrini sürdürmüştür.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca ABD, Ankara Hükümeti ile resmi görüşme yapmaktan ve onu resmen tanımaktan sürekli olarak kaçınmış, ancak doğrudan aleyhte bir tutum içine de girmemiştir. Savaş sona erdiğinde ABD'nin diplomatik ilişkileri hala yüksek komiser düzeyinde İstanbul'dan yürütülmektedir. Lozan Barış Konferansı'na da normal bir taraf olarak katılmak yerine sadece Yakın Doğu'daki çıkarlarını korumak için gözlemci düzeyinde katılmayı yeterli görmüştür. Konferansta, ABD temsilcileri, Türkiye'deki kapitülasyonların sürdürülmesi, eğitim kurumları ile dini ve hayırsever kurumların korunması, ticarete fırsat eşitliğinin sağlanması, azınlıkların korunması, Ermenilere Anadolu'dan yurt verilmesi, Boğazlardan serbest geçişin sağlanması ve arkeolojik kazılar için uygun ortamın sağlanmasını istemişler; özellikle de kapitülasyonlar ve boğazlar konusunda ısrarcı olmuşlardır (TORUN, 2005, s.233-234). ABD'nin Sevr'deki gibi bir nüfuz bölgeleri politikasına karşı çıkarken kapitülasyonların sürdürülmesinde ısrar etmesi, ABD'nin klasik açık kapı ve dekolonizasyon politikası ile uyumaktadır. ABD'nin, Türkiye'yi kimsenin etki alanında saymadığı, Çin gibi rekabete açık bir nüfuz edinme alanı olarak gördüğü söylenebilir. Bu sayede ABD, önce kendi kıtasında ve açık kapı bölgelerinde kurduğu non-kolonyalist hegemonik stratejisini yeni bir coğrafyaya da yaymaya çalışmıştır (KAYAR, 2003, s.107). Bir yandan Monroe Doktrinini takip ederken, diğer yandan yayılmacı politikalar izleme arzusu, ABD'nin gelecekteki rolüne hazırlandığına işaret etmektedir.

ABD temsilcileri, Lozan Konferansı sırasında en az diğer üç büyük İtilaf Devleti temsilcileri kadar Türk tarafına sıkıntı yaşatmışlardır. Konferans süresince de Amerikan basınında, Ermenilerin ve Rumların etkileriyle Türkiye'ye karşı oldukça olumsuz yayınlar yapılmıştır. Hatta ABD'de Türkiye aleyhine faaliyet gösteren guruplar, "Lozan Antlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi"ni dahi kurarak etkili bir kampanya başlatmışlardır. Bu kampanyalar neticesinde Lozan Antlaşması süresince imzalanan ikili bir anlaşma ancak 4 yıl sonra 1927'de Senato'ya sunulabilmiş; Senato'da da Ermeni meselesinden söz etmediği ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul ettiği için onaylanmamıştır (ARMAOĞLU, 1991, s.89-90). Senato'nun Lozan'ı onaylamamasına rağmen ABD ve Türkiye arasında 17 Şubat 1927'den itibaren diplomatik ilişki

kurulmuştur (ARMAOĞLU, 1991, s.110-112). Eylül 1927'de Joseph J Grew, Ankara'ya atanan ilk ABD Büyükelçisi olarak göre başlarken, bundan iki ay sonra da Washington'a atanan Ahmet Muhtar Bey, New York'a gelir gelmez linç edilme tehlikesiyle karşılaşmıştır (TORUN, 2005, s.235).

İki savaş arası dönemde Türk-Amerikan ilişkileri yine durağan seyrine devam etmiştir. ABD'nin izolasyonist politikasına devam etmesi ve 1929 Ekonomik Krizi'nin ülkeleri daha da içine kapanık hale getirmesi, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasi konumunu güçlendirmeye çalışması ve bunun için de daha çok Avrupalı devletler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermesi ABD ile olan ikili ilişkilerde kayda değer bir gelişme olmasına fırsat ve gerekçe tanımamıştır. Bu dönemde Türkiye, SSCB ile saldırmazlık ve iyi komşuluk anlaşması imzalamış, İtalya ve Almanya'nın faşist yayılmacı emellerine karşı ise İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmıştır.

12. Soğuk savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri:

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk-Amerikan ilişkileri, çok hızlı bir şekilde gelişerek, daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak derecede hareketlilik ve yoğunluk kazanmıştır. Hatta bu yüzden, Türk-Amerikan siyasi ilişkileri üzerine çalışan araştırmacılardan birçoğu, araştırmalarına İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemle başlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, İtalya ve Almanya kaynaklı faşist yayılmacılık tehdidinden kurtulan Türkiye, daha savaşın üzerinden bir yıl geçmeden bu sefer de kendini Sovyetlerden yöneltilen komünist yayılmacı tehditlerin ortasında bulmuştur. Sovyetler, Türkiye'ye verdiği 19 Mart 1945 ve 7 Ağustos 1946 tarihli iki nota ile Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık haklarının bir kısmından vazgeçmesi anlamına gelecek olan Boğazlar üzerinde kendisine bazı ayrıcalıklar tanınması ve Kuzeydoğu Anadolu sınırının yeniden düzenlenerek Kars, Ardahan gibi bazı vilayetlerin kendisine verilmesini açıkça teklif etmiştir (AÇIKALIN, 1944, s487-488.). Kızıldordu'nun Merkezi ve Orta Avrupa'da Nazilerden kurtarmak için girdiği ülkeleri komünistleştirerek kendi uygusu haline getirmek için dünya kamuoyunun gözleri önünde yaptığı müdahaleler de

dikkate alındığında, Sovyetlerin hiç de şakası olmadığı anlaşılmıştır. Savaşın Dünyanın iki büyük süper gücünden biri olarak çıkan Sovyetler karşısında askeri ve ekonomik gücü sınırlı Türkiye'nin tek başına direnme şansı fazla yoktur. Bu yeni konjonktür içerisinde bir tehdit olarak algılanmaya başlanan Sovyetler Birliği'ne karşı, onunla başa çıkabilecek tek güç olarak görülen ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, artık bir zaruret olarak belirmiştir.

121. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yakınlaşma ve Tek Yönlü Dış Politika Dönemi(1945-1960):

ABD'nin Türkiye'ye olan ilgisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru düzenlenen konferanslarda belirginleşmeye başlamıştır. Ancak bu konferanslarda bile ABD'nin ilgisi, doğrudan doğruya savaş sonrası Türkiye'nin güvenliği ve huzuru değil, Boğazların ve Karadeniz'in güvenliğine yönelik olmuştur. 1945 Temmuzunda düzenlenen Potsdam Konferansı öncesinde, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Başkan Harry Truman'a sunulmak üzere "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Politikası" adıyla hazırlanmış bir brifingin gizli metninde⁷, ABD'nin Türkiye'ye bakışı ortaya konulmuştur. Bu belgede Türkiye'nin, tarihsel olarak Rusya ve Büyük Britanya arasında potansiyel diplomatik, ekonomik ve askeri anlaşmazlıkların ve rekabetin yaşandığı bir yer olageldiği belirtildikten sonra; Türkiye'nin gelecekte bir Sovyet uydusu olmaktan İngiltere'nin vereceği destek ve cesaretle kurtulabileceği söylenmektedir (ARMAOĞLU, 1991, s.135).

Sovyet yayılcılığı karşısında Türkiye'nin geleceğini, 6 yıl süren bir savaştan tükenmiş bir şekilde çıkan İngiltere'ye havale eden ABD, daha çok Boğazların geleceğiyle ilgilenmiştir. Henüz savaş bitmeden Türkiye'den açıkça toprak talebinde bulunan Stalin'e Potsdam'daki görüşmelerinde Truman'ın cevabı, toprak verme sorununun "Türklerle Rusların kendi başlarına oturup çözmeleri gereken bir konu" olduğudur. Fakat Karadeniz Boğazları Sorunu, ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendiren bir sorun olduğu için, uluslararası müzakerelerle çözüm bulmalıdır (ERHAN, 2001a, s.523).

Potsdam Konferansı'nda, Truman ile Stalin arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenmesi ve daha sonra ABD, SSCB ve İngiltere'nin

⁷ Brifing metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 134-136.

yeni düzenlemelerle ilgili görüşlerini Türkiye'ye bildirmeleri kararlaştırılmıştır. Potsdam'da Boğazların uluslararası su yolu statüsüne sokulmasını savunan Truman, Balkanlar'daki Sovyet varlığı ve ideolojik yayılmacılığın güçlenmeye başlamasıyla ancak tehlikenin boyutunu idrak edebilecek ve Boğazların Türk egemenliğinde kalmasını savunmaya başlayacaktır (ERHAN, 2001a, s.523).

Türkiye'nin Sovyet tehdidiyle başa çıkabilmek için en az onun kadar güçlü bir yandaşa ihtiyaç duyduğu kadar, ABD de Doğu Avrupa'dan Kore'ye kadar izlediği yayılmacı politikalarla dünyanın yeni ve tartışılmaz patronu olmaya çalışan Stalin'in Komünist Rusya'sını durdurabilmek için, özellikle stratejik noktalardaki ülkelerle işbirliği içinde olmaya ihtiyaç duymuştur. Sovyetleri ve onun komünist ideolojisinin ürkütücü yayılımının acil olarak önüne geçebilmesi için geliştirilen “çembere alma”, “yeşil kuşak”, “domino teorisi” gibi stratejilerin hemen hepsinin odak noktasında ise Türkiye yer almıştır. ABD, ilk iş olarak “demir perde” ile sınırdaş olan ülkelerin, Sovyetlerin siyasi, askeri ve ideolojik tehditleri karşısındaki dirençlerinin artırılabilmesi için gerekli siyasi, askeri ve ekonomik yardımların yapılmasını, küresel güç dengelerinin ve kendi hayati çıkarlarını korumak adına gerekli görmüştür.

1211. Truman ve Marshall Yardımları:

İkinci Dünya Savaşının hemen ardından, Sovyetlerin Doğu ve Merkezi Avrupa ile Balkanlarda giriştiği komünistleştirme ve uydulaşma faaliyetlerinin yanında Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere destek olması, Türkiye'den açık açık toprak ve üs talebinde bulunması, İran'dan askerlerini çekmemekte direnmesi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yayılma niyetini belli etmiştir. Özellikle bu durum, bölgelerdeki çıkarları dolayısıyla İngilizleri kaygılandırmıştır. Savaştan güç kaybederek çıkan İngiltere, Sovyetler gibi bir düşmanla tek başına baş edemeyeceğini anlayarak, bölgedeki yükümlülüklerini ABD'nin üzerine almasını, tüm Batı bloğunun çıkarları için gerekli görmüştür. Bu kapsamda Eylül 1946 'da bir araya gelen İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin ve Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes, İngiltere'nin Türkiye, Yunanistan ve İran'a yardım sağlayamaması durumunda bunun ABD'ce gerçekleştirilmesinin uygun olacağı konusunda anlaşmışlardır. 21 Şubat 1947'de ise İngiltere'nin Washington Büyükelçisi, mali yılın

sonu olan 31 Mart 1947'den itibaren İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardımı keseceğini Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir (USLU, 2000a, s.96).

Sovyetlerin İran, Türkiye ve Yunanistan'daki girişimlerinden etkilenen Truman başkanlığındaki ABD yönetimi, Orta Doğu ülkelerinin de Doğu Avrupa ülkelerinin başına gelenleri yaşamalarının önlenmesinin vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu anlamıştır. Amerikan yöneticileri, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'daki yükümlülüklerini devralmaya karar verdiklerinde kamuoyunu ve Kongre üyelerini ikna etmeye çalışırken hep soğuk savaş kavramlarını kullanmışlardır. Kongre'de yapılan toplantıda Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, komünistlerin Türkiye ve Yunanistan'da başarıya ulaşması durumunda başka yerlerde, hatta sonuçta her yerde başarı elde edecekleri uyarısında bulunmuş; Başkan Truman ise "Truman Doktrini" olarak isimlendirilen meşhur konuşmasında iki ülkenin düşmesi durumunda karışıklık ve düzensizliğin tüm Orta Doğu'ya yayılacağını söylemiştir (USLU, 2000a, s.97).

Yardım kanunu, Senato'dan 22 Nisan 1947'de 23'e karşı 67, Temsilciler Meclisi'nden de 8 Mayıs'ta 107'ye karşı 287 kabul oyuyla geçmiştir. Truman Doktrini, ABD'nin Türkiye'ye yöneltilecek olası bir Sovyet saldırısına silahlı kuvvetleri de dahil olmak üzere elinde mevcut olan bütün imkanları kullanarak karşı koyma konusundaki kararlılığını belgelemiştir. Truman, hatıralarında Hiroşima'ya atom bombası atılmasından sonraki en önemli kararının bu yardım kanunu olduğunu ifade ederek şöyle diyecektir: "*Alternatif, Yunanistan'ın kaybı ve Demir Perde'nin Doğu Akdeniz bölgesine kadar uzanmasıydı. Eğer Yunanistan kaybedilseydi Türkiye, komünizm denizinin ortasında savunmasız bir ileri karakol haline gelecekti... Milletimizin ideal ve gelenekleri, Yunanistan ve Türkiye'nin yardımına gitmemizi ve dünyanın neresinde olursa olsun özgürlük davasını desteklememizi gerektirmekteydi.*"(USLU, 2000a, s.98)

ABD, 1946'da Savaş sırasında Türkiye'ye verdiği borçları silerek ve 1947'de Truman Doktrini ile daha sonra da Avrupa ülkeleri için geliştirilen Marshal Planı kapsamındaki yardımlara fiilen İkinci Dünya Savaşına katılmamış olmasına rağmen Türkiye'yi de dahil ederek ekonomik yardımlardan yararlanmasını sağlamıştır. Savaş şartlarında bozulan ekonomisini düzeltmesi için yapılan bu ekonomik yardımların asıl amacı, Türkiye'nin yayılan Sovyet tehdidine karşı ayakta kalabilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla Türkiye için

bu yardımlar, ekonomik destekten öte, ABD'nin Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi yalnız bırakmayacağı siyasi mesajını içerdiği için önemlidir.

Truman Doktrini'nin ilanından sonra Türkiye'ye hissedilir miktarda askeri ve ekonomik Amerikan yardımı yapılmaya başlanmış ve özellikle de Türkiye'nin NATO'ya alınışından sonra yardımların miktarı artırılmıştır. 1948-1965 döneminde hibe, borç ve diğer biçimlerdeki Amerikan ekonomik yardımları yıllara göre milyon dolar olarak şöyledir:

Tablo 1: ABD'nin Ekonomik Yardımları(1948-1965)(*Milyon Dolar) (ERHAN, 2001, s.553)													
1948-1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
197.1	46.2	92.3	68.1	99.9	96.9	85.7	103.3	84.4	101.9	135.0	130.5	101.6	152.1

Aynı dönemlerde yapılan askeri yardımlar ise ekonomik yardımlardan daha yüksek olmuştur. Örneğin 1947-1961 yılları arasında yapılan ekonomik yardımların toplamı 1.394.000.000 dolar iken, aynı dönemde yapılan askeri yardımların toplamı 1.862.000.000 dolar olmuştur (AYDIN, 2000, s.110). Marshall Planı'nın uygulandığı dönemde yardımlar daha çok borç şeklinde iken, 1952'den sonra Türkiye'deki ekonomik koşullar da göz önüne alınarak, Amerikan yardımlarının büyük bir çoğunluğu hibe şekline dönüştürülmüştür. Hibeler başlangıçta Amerikalı uzmanların yönlendirdiği alanlara yatırım yapılması için kullanılırken, 1954'ten itibaren doğrudan doğruya ithal mallarının finansmanına ayrılmış, hatta hibe yardımları nakdi olmaktan çıkartılarak aynı mal ve teçhizat olarak yapılmaya başlanmıştır. 1958'de hibeye dönüştürüldüğü için yok denecek kadar azalan kredi şeklindeki yardımlar, 1963'ten sonra tekrar başlayacaktır (ERHAN, 2001, s.553).

Gerçekten ihtiyacı olduğu bir dönemde Türkiye'ye yapılan bu yardımların altında yatan başlıca gerekçe, müttefik ülke Türkiye'nin muhtemel bir Sovyet saldırısı durumunda en azından kendisine gerekli yardımlar gönderilene kadar Sovyet işgaline dayanabilecek askeri ve ekonomik güce ulaşmasıdır. Bunun yanında Türkiye'de kurulmaya başlanan Amerikan askeri üslerini korumak ve hatta bu üslerin NATO amaçları dışında Orta Doğu'daki birtakım siyasal gelişmelere müdahale etmek için de kullanılması gerektiğinde Türk kamuoyunda meydana getireceği tepkiyi azaltmak, Türkiye'yi NATO içerisinde

tutmak ve Bağdat Paktı gibi yeni güvenlik yapılanmalarına öncülük etmeye özendirmek, Bağlantısızlar Hareketi gibi oluşumlara kaymasına ise engel olmak amacıyla yardımlar gayet pragmatik bir şekilde kullanılmış ve uzun yıllar Türk-Amerikan ilişkilerinin önemli bir unsuru olarak kalmıştır (ERHAN, 2001, s.552).

Türkiye'nin ise kalkınma arzusu ve bu arzunun gerçeğe dönüşebilmesi için özellikle 1950'lerde ABD yardımına ümit bağlanması, Ankara'nın kendi isteği ile ABD'nin mimarı ve öncüsü olduğu uluslararası sistem içinde yer almasında etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye, daha çok yardım alabilmek için birtakım ekonomik liberalleşme adımları atmıştır. Türkiye, alacağı yardımı ABD'nin kendisinden umduğu çıkarların gerçekleşmesine endeksli olarak yorumlamış; Türkiye'den beklentilerin azalması halinde yardımın da sona ereceğinden çekinmiştir. Başka bir ifadeyle, Batı'nın dış politik hesaplarında Türkiye'nin rolü ne kadar büyük olursa o kadar çok yardım geleceği varsayımı, özellikle 1945-1955 arası dönemde Türk Dış Politikası'na yerleşmiş bir önkabul olarak girmiştir (KAYAR, 2003, s.119).

Ancak 1950'lerin ortalarında ekonomisi darboğaza giren Türkiye, bu konuda ABD'den beklediği düzeyde bir ekonomik destek alamayınca Amerikan yardımlarından beklentilerini azaltmış ve ekonomik dış politika yönelimlerini Avrupa ile çeşitlendirmeye çalışarak, 1959 yılında AET Ortak Pazarı'na başvurmuştur. Ancak yine de ABD'nin politik çizgisinden dışarı çıkılmamış ve tek yönlü dış politika devam etmiştir (BERİŞ ve GÜRKAN, 2003, s.6-7).

Marshall Yardımı ile ekonomisi savaş nedeniyle bozulmuş olan Türkiye rahat bir nefes almış ve ordusunu kısmen de olsa modernize etme imkanına kavuşmuştur. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan yardımlar ABD'nin ve Batı'nın Türkiye'ye önem verdiği anlamına gelmişse de; Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu derin endişeyi sona erdirecek nitelikte değildir. Sovyetlerin, 1925 Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı feshettiklerini açıklayıp 1945 ve 1946 yıllarında Doğu Anadolu'dan toprak taleplerini ve Boğazlara yerleşme isteklerini resmen nota ile bildirmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti, mili mücadeleden beri ilk defa bu çapta birlik ve bütünlüğüne yönelik açık bir tehdide maruz kalmıştır. Bu durumda Türkiye'nin istediği, daha çok siyasal ve askeri destek olmuştur. Bu nedenle Türkiye, ABD ile doğrudan askeri ittifak

bağı kurmanın yollarını aramıştır. O dönemde böyle bir ittifak için en uygun zemin ise NATO'dur (ARMAOĞLU, 1991, s.188-189).

1212. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliği:

Türkiye'nin NATO'ya alınması fikrine o dönemde ne Avrupalılar ne de Amerikan kamuoyu sıcak bakmamıştır. Türkiye, NATO'nun kuruluşundan itibaren örgüte üye olmak istemişse de, ittifakın Avrupalı ortakları NATO'nun Akdeniz'in doğu kısımlarında Türkiye gibi geniş toprakları ve Sovyetlerin saldırısına uğrama riski yüksek olan bir ülke için yeni taahhütler altına girilmesini tehlikeli bularak hoş karşılamamışlardır. Amerikan kamuoyu da Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmamıştır. Dahası ABD yönetimi, kamuoyunun karşı oluşunun da etkisiyle olsa gerek, Türkiye'nin önemini takdir etmede gevşek davranmış, ancak "kendi bölgesel çıkarları için" hayati olduğu kanaatine ulaştıktan sonra Türkiye'nin NATO üyeliğine yeşil ışık yakmıştır. Diyebiliriz ki Türkiye'nin NATO üyeliği, Sovyet tehdidi altındaki bir ülkeyi korumaktan çok, ABD'nin ve Batı Bloğunun kendi çıkarlarını koruma içgüdüsünün bir ürünü olmuştur.

Türkiye, NATO üyeliği için öncelikle ABD'nin ikna edilmesi gerektiğini fark etmiş ve adımlarını bu amaca yönelik olarak atmıştır. Bu çerçevede Türkiye, o güne kadar bölge ülkeleriyle yürüttüğü ilişkilerden sapma pahasına da olsa Mart 1949'da İsrail'i tanımıştır. Türkiye'nin ABD'yi ikna gayreti, Kore Savaşı'na asker göndermesiyle de daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin bu davranışındaki en önemli etkinin Amerika'yı Türkiye'nin askeri sorumluluk yüklenmeye ve taahhütlerini yerine getirmeye hazır olduğu konusunda ikna etmek olduğuna şüphe yoktur. Türkiye, ABD ve Avrupa ile ilişkilerini güçlendirmek için binlerce kilometre ötedeki Kore'yle ilgilenmekle komşusu Sovyetleri dahi kızdırmaktan ve kendine daha çok düşman etmekten çekinmemiştir (TURAN-BARLAS, 1994, s.429). Hatta Kore savaşı sırasında Sovyetlerin Türkiye'ye saldıracağına dair kuvvetli bir beklenti dahi oluşmuş; bu yüzden de ABD, saldırı durumunda Türkiye'deki Amerikalıların yurt dışına nasıl hızla çıkarılacağına ve hangi Amerikan askeri görevlilerinin kalıp hangilerinin Türkiye'den ayrılacaklarına dair bir plan dahi hazırlamıştır (USLU, 2000a, s.99).

Gerek Türkiye'nin NATO'ya tam üyelik yolunda yaptığı somut girişimler, gerekse Türkiye'nin ABD açısından önemli olduğu fikrinin ABD'de olgunlaşması NATO'nun kapılarını Türkiye'ye açmıştır. Böylelikle Türkiye, NATO şemsiyesi altında ABD'nin müttefiki olabilme şansını, Kore'ye asker gönderilerek ve üçüncü ülkelerle olan ilişkilerini ABD'nin hoşuna gidecek şekilde yeniden şekillendirip, gerekirse onlarla ilişkilerini bozmayı da göze alabileceğini kanıtlayarak yakalayabilmiştir. Bunun karşılığında ABD'nin ödediği bedel ise, bir sigorta şirketi edasıyla ve hatta NATO antlaşmaları çerçevesinde Türkiye'ye soyut ve kolektif bir güvenlik sözü vermekten ve bir miktar askeri yardımdan ibarettir. Türkiye gibi jeostratejik önemi olan bir ülkeyi müttefiki olara kendi tarafına çekmesi ise ona bloklar arası güç mücadelesinde eşsiz bir stratejik avantaj kazandırmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılmasından kısa bir süre önce Türkiye ile ABD arasında Ortak Güvenlik Anlaşması (Joint Security Agreement) imzalanmıştır.⁸ Anlaşmanın dikkat çeken unsurlarından biri Türkiye Hükümeti'nin "milletlerarası gerginlik sebeplerini ortadan kaldırmak maksadıyla karşılıklı olarak mutabık kalınabilecek hareketlere tevessül etme"yi kabul ettiğini teyit etmiş olmasıdır. Kıbrıs sorunu çıktığında Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü "bizim Kıbrıs sorunumuz yoktur" derken sözü geçen anlaşmaya atıfta bulunmuş ve "milletlerarası gerginlik sebeplerinden" birini ortadan kaldırma düşüncesiyle hareket etmiştir (ARMAOĞLU, 1991, s.184).

50'li yıllar boyunca Türkiye'nin dış politikası, ABD'ninkiyle paralel tutulmaya çalışılmıştır. 1949 yılında toplanan Asya Devletleri Kongresi'ne Asyalı değil Avrupalı bir devlet olduğu gerekçesiyle katılamayan Türkiye, yönünü tamamen batıya dönmüş ve dış politika hedeflerini Batıninkilerle uyumlaştırma çabası içinde olmuştur. 1955'te Bağlantısızlar Hareketinin ortaya çıktığı Bandung Konferansı'nda Türkiye, ABD ve Batı Bloğu'na yakın politikaları temsil etmiştir. Yine bölgesinde Sovyetlerin etkinliğini azaltmak için Bağdat ve Balkan Paktlarının oluşturulmasında öncü rol üstlenmiştir. Orta Doğu'da başta Arap-İsrail Savaşları olmak üzere önemli gelişmelerde Müslüman Orta Doğu ülkelerini hayal kırıklığına uğratmak pahasına İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu politikasına ters düşmekten kaçınmıştır (AYDIN, 2000, s.113-114). Filistin Sorununun

⁸ Anlaşma metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 185-187.

çözümü konusunda daha önce açık bir şekilde Arap ülkelerine destek veren Türkiye, kuruluşundan 10 ay sonra İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. 1958 Irak Devrimi sonrasında ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında Türkiye'deki üslerin NATO amaçları dışında kullanılmasına izin verilmiş, 1959'da, Yunanistan'ın reddettiği Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi kabul edilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesiyle yönetime el koyan Türk askeri yetkilileri, daha ilk gün yaptıkları açıklamayla NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını bu ittifaklara üye olmanın gerektirdiği sorumlulukların yerine getirilmeye devam edeceğini bildirmişlerdir. Darbeyi yapan Milli Birlik Komitesinin duruma egemen ve uluslararası taahhütlere de sadık olduğunu gören ABD de yeni yönetimi 30 Haziran'da tanımıştır. Darbe yönetiminin de ABD'ye bakış açısı eski hükümetlerden hiç farklı olmamıştır. Örneğin Sovyet Lideri Nikita Kruşçev, 28 Haziran'da Orgeneral Cemal Gürsel'e yolladığı mektubunda Türkiye'ye tarafsızlık politikası izlemesini önermiştir. Kruşçev, eğer başından beri Türkiye bunu yapmış olsaydı, ülkelerinin şimdi birbirlerini düşman değil dost olarak görüyor ve de kaynaklarını savaş hazırlığı için değil, el ele ekonomilerini ve refah seviyelerini düzeltmek için kullanıyor olacaklarını belirtmiştir. Gürsel ise Kruşçev'e yolladığı cevabi mektupta bu teklifi kesin bir şekilde reddetmiş ve tarafsızlık politikasının bu dönemde Türkiye için geçerli bir politika olamayacağını göstermiştir (USLU, 2000a, s.175).

122. Türk-Amerikan İlişkilerinde İlk Siyasal Krizler ve Çok Yönlü Dış Politika Dönemi (1960-1990):

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'a kadar hemen hemen hiçbir siyasi sorun yaşanmamıştır. Ancak bu tarihten itibaren, iki müttefik arasında normalde rastlanması pek muhtemel olmayan siyasi krizler ve politik fikir uyuşmazlıkları baş göstermiş; ancak yine de ittifak ilişkisi devam etmiştir. Bu dönemde ilişkileri olumsuz yönde etkileyen ve üst üste gelen bu kriz ve uyuşmazlık kaynaklarının başlıcalarını özetlemeye çalışacağız.

1221. U-2 Casus Uçağı Krizi:

Bu çerçevede bahse değer ilk kriz U-2 casus uçağı krizidir.⁹ ABD'nin İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'deki üslerinde bulundurduğu U-2 casus uçaklarından bir tanesi 1 Mayıs 1960 günü Adana'daki İncirlik hava üssünden havalanıp Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet sahasına girdikten sonra alçalmak zorunda kalmış, sonrasında da Sovyet radarlarına yakalanmış ve düşürülmüştür. Pilot sağ olarak kurtulmuştur. Pilotun uçuş planı, Sovyet toprakları üzerinden geçip Norveç'e kadar uzanmaktadır.

Bu durum ABD ile Sovyetler Birliği arasında gerginliğe sebep olmuş, bu arada Sovyet Rusya bu konuda Türkiye'yi de suçlamıştır. Konumuz açısından önemli olan nokta ise Türk makamlarına Amerikan yetkililerinin uçuş ile ilgili önceden bilgi vermemiş olmalarıdır. Nitekim Dışişleri Bakanlığı 7 Mayıs'ta bir bildiri yayınlamış ve Türkiye Hükümeti'nin hiçbir Amerikan uçağına Sovyet toprakları üzerinde herhangi bir amaçla uçuş izni vermediğini ifade etmiştir (ARMAOĞLU, 1999, s.601).

ABD Başkanı Eisenhower'ın 25 Mayıs'ta U-2 uçuşlarının durdurulduğunu açıkladığı halde uçuşlar gizlice devam etmiş ve Aralık 1965'te yine İncirlik'ten kalkan bir casus uçağı, bu kez Karadeniz üzerinde düşürülmüştür. SSCB, daha önce olduğu gibi yine ağır bir dille Türkiye'yi eleştirmiştir. Bunun üzerine Türkiye, ABD'den tüm gözlem uçuşlarını durdurmasını istemiş ve bu istek karşısında Türkiye'den yapılan uçuşlar tamamen kesilmiştir (ERHAN, 2001a, s.573).

1222. Küba Füze Krizi:

Sovyetlerin Avrupa'da Konvansiyonel silahlar bakımından Batı karşısında belirgin bir üstünlüğü olduğu ve henüz her iki tarafın da kıtalararası uzun menzilli nükleer silahları bulunmadığı dönemlerde ABD'nin ve NATO'nun stratejisi "topyekün karşılık" olmuştur. 1957'de Sovyetlerin Sputnik füzesini başarıyla uzaya fırlatarak kıtalar arası vuruş gücü üstünlüğünü ele geçirmesi üzerine ABD, durumu acilen dengelemek için orta menzilli stratejik Jüpiter ve Thor füzelerini NATO'nun Avrupalı üyelerine yerleştirmeye karar

⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi ve resmi kayıtlar için bkz. ORKUNT, 1978, s. 360-391.

vermiştir. ABD'nin bu planına olumlu yanıt veren ise sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye olmuştur (USLU, 2000a, s.102). 1960 yılı sonunda ABD, Türkiye'ye orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirmiş, 1962 yılı ortalarında da bu füzelerin ateşleme sistemleri ve başlıklarının takılması işlemlerini tamamlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Sovyet lideri Kruşçev, Mayıs ve Eylül aylarında ABD'nin Türkiye'ye füze yerleştirmesini sert bir biçimde kınayarak, bunun karşılıksız kalmayacağını ifade etmiştir.

Ekim 1962'de ABD istihbarat birimleri ABD'nin Güneydoğu sahillerinin 90 mil açığındaki Küba'da Sovyet füzelerinin varlığını tespit etmişlerdir. Bu füzelerin ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya ulaşmasını önlemek amacıyla ABD, Küba'ya 22 Ekimden itibaren abluka uygulamaya başlamıştır. Sovyetlerin gemileri çekmemekte, ABD'nin de ablukayı kaldırmamakta ve Küba karasularına girecek olan Sovyet gemilerini batırmakta kesin kararlı olduklarını açıklamaları üzerine dünya nükleer bir krizin eşiğine gelmiş ve çok yoğun diplomatik pazarlıkların yaşandığı diken üstünde bir hafta yaşanmıştır.¹⁰

Ekim ayında patlak veren krizin görüşmelerinde Sovyetler, açıkça Küba'daki füzelerini ancak ABD'nin de Türkiye'deki füzelerini çekmesi şartıyla çekebileceğini belirtmiştir. ABD Başkanı Kennedy, ilk başta bu teklife ABD'nin tüm NATO üyesi ülkeler ve uluslararası kamuoyu nezdindeki itibarını zedeleyeceği düşüncesiyle sıcak bakmamış ve füzelerin çekilmesi konusunda öncelikle başta Türkiye olmak üzere NATO üyesi ülkelerin tutumlarının ne olduğunun araştırılmasını istemiştir (ERHAN, 2001b s.682).

Jeostratejik konumu ve bilhassa Boğazlardan ötürü Sovyetlerin iştahını kabartan Türkiye, her zaman için üzerinde hissettiği Sovyetlerden gelebilecek bir saldırı riskine karşı, bu füzeleri güvenliğinin bir sigortası olarak gördüğü ve büyük sembolik değer verdiği için kaldırılmasına sıcak bakmamıştır.

Kennedy, Sovyetlerin teklifini benimsemişse de, itibarını zedelememek için Türkiye'deki füzelerin kaldırılması kararının NATO'da oy birliğiyle alınması veya Türkiye'ye ülkesindeki füzelerin kaldırılmasını talep etmesi için baskı yapılmasını

¹⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi ve resmi kayıtlar için bkz. ORKUNT, 1978, s. 301-359.

düşünmüş; ancak Türkiye'nin kararlı olduğu bu davada ona baskı yapmanın anlamsız olacağı, kararların oy birliğiyle alındığı NATO'da ise Türkiye'nin veya herhangi bir ülkenin ret oyu kullanmasının ABD'nin elini bağlayacağı ve sonrasında Sovyetlerle bu konuda gizli bir pazarlık yapılması şansını da ortadan kaldıracağı gerekçesiyle bu formüller tehlikeli bulunmuştur (ERHAN, 2001b, s.683).

27 Eylül'de Beyaz Saray'da devam eden toplantılarda ABD, hala Türkiye'deki Jüpiter Füzelерinin çekilmesinde ısrar eden Sovyetler ile, Küba'daki Sovyet füzelерinin çekilmesi karşılığında ABD'nin de Küba'yı işgal etmeyeceğine dair garanti vermesi ve çok yakın bir gelecekte de Türkiye'deki Jüpiter füzelерini çekmesi şartıyla anlaşma sağlanmıştır. Ancak ABD, anlaşmanın Türkiye ile ilgili olan ikinci kısmının son derece gizli tutularak, Beyaz Saraydaki toplantılara katılanlar dışında hiç kimsenin bundan haberi olmamasını; Sovyetlerin de aynı derecede gizlilik içinde davranmasını Kruşçev'den istemiştir (ERHAN, 2001b, s.684). Sovyet gemilerinin geri çekilmeye başladığında ise NATO üyesi ülkelerin devlet başkanlarına birer mektup gönderen Kennedy, ABD'nin Jüpiterleri hiçbir biçimde pazarlık konusu etmediğini vurgulamıştır (ORKUNT, 1978, s.343).

Bunalımın sona ermesinden sonra Türkiye'deki ilk tepkiler, krizi barışçıl bir şekilde çözen ve bunu yaparken de Türkiye'nin pazarlık konusu yapılmasına asla izin vermeyen ABD'ye duyulan övgü ve minnetin belirtilmesi şeklinde olmuştur (ERHAN, 2001b, s.684).

ABD, henüz krizin üzerinden 3 ay bile geçmeden, 23 Ocak 1963'te Türkiye'ye Jüpiter füzelерinin sökülerek, daha modern teknolojiyle donatılmış Polaris denizaltılarıyla ikame edilmesi teklifini iletmiştir. Muhalefetin buna bazı tepkileri olmuşsa da dönemin İsmet İnönü Hükümeti teklifi kabul etmiştir. Bunda krizin uzaması halinde ABD'nin Küba'ya saldırması üzerine Sovyetlerin de misilleme olarak Türkiye'ye saldırabileceği ihtimali rol oynamış olabilir. Ancak ABD'nin 1963 Nisanına dek apar topar tüm füzeleri geri çekmesi, ABD'nin Küba krizinde Jüpiter füzelерini pazarlık konusu yaptığı ve krizi Türkiye üzerinden taviz vererek çözdüğü yönündeki kuşkuları güçlendirmiştir. Nitekim İnönü, 1970 yılında yaptığı bir meclis konuşmasında şunları söyleyecektir: *"(...) Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. Onların yerine Polaris denizaltıları ikame edilecekti. Ancak daha sonra öğrendik ki Sovyetlerle pazarlık konusu*

yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi istenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır (...)" (ERHAN, 2001b, s.684).

Yaşanan bu hadise göstermiştir ki, Washington'da alınan kararlar Türkiye'nin kaderini ve hatta varlığını tehlikeye sokabilmektedir. Washington ise, "eğer kendi ali menfaatleri gerektirirse", müttefiki Türkiye'yi masaya yatırıp Sovyetler ile pazarlık unsuru yapabilmektedir. Kriz, ABD'nin ne derece dürüst ve sözüne güvenilir bir müttefik olduğunu göstermiş; Türkiye'nin izlediği tek yönlü dış politikanın sakıncaları da anlaşılmaya başlanmıştır. Böylelikle, Kıbrıs krizi sırasında daha da netleşecek olan Sovyetler de dahil olmak üzere ABD dışındaki diğer taraflarla olan ilişkilerin düzeltilmesine önem verilmiştir (AYDIN, 2000, s.123). Kriz, Türkiye'de mutlak Amerikan taraftarı tek yönlü bir dış politika izlenmekle yapılan hatanın farkına varılıp; daha önce ihmal edilen veya küstürülen tüm sosyalist ülkeler, çoğu eski sömürge olan Bağlantısızlar ve Müslüman ülkelerle ilişkilerin tamir edilmeye çalışılarak, çok yönlü dış politikaya geçiş sürecini başlatmıştır.

1223. Afyon Krizi:

ABD'de uyuşturucu kullanımının özellikle 1960'lı yıllarda artması ve 16 yaş altındaki çocukların aşırı doz yüzünden ölmeleri, Amerikan kamuoyunun yönetim üzerindeki baskılarını artırmıştır.

Birleşmiş Milletler, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 10 kadar ülkeye, bilimsel ve tıbbi amaçlar için, 1931 Cenevre Afyon Sözleşmesi uyarınca uyuşturucu kaçakçılığına karşı gerekli önlemleri aldıktan sonra kontrollü olarak haşhaş üretme izni vermiştir. Ancak bu ülkelerin dışında diğer bazı ülkelerde kaçak üretim yapılmıştır. ABD'ye giren uyuşturucunun temel kaynağı ise, "Altın Üçgen" denilen Tayland-Burma-Laos'u kapsayan bazı Güneydoğu Asya ülkeleridir. Ancak bu bölgelerdeki üretim, hükümetlerin otoritesi dışındaki bölgelerde gerillalar tarafından yapılmaktadır. ABD'nin gerillaları muhatap alıp, üretimi durdurmalarını istemesi imkansız olduğu gibi; bu bölgede komünist yönetimlere karşı savaştan Amerikan yanlısı gerillalar, finansmanlarını uyuşturucu

ticaretinden sağladıkları için ABD yönetimince onlara bir şekilde göz yumulması gerekmiştir.

Ancak uyuşturucu sorununu sona erdirme sözüyle iktidara gelen Nixon yönetimi, bu konuda kamuoyunu tatmin edebilmek için somut bir şeyler yapma gereği duymuştur. İşte bu noktada, askeri ve ekonomik açıdan kendilerine bağımlı olduğu için isteklerini daha kolay kabul ettirebileceklerini düşündükleri Türkiye, günah keçisi olarak seçilmiştir. Nixon yönetimi, hiçbir araştırma yapılmaksızın, Türkiye'yi ABD'ye giren kaçak uyuşturucunun temel kaynağı olarak ilan etmiş ve Türkiye'den derhal haşhaş üretimini tamamen durdurmasını istemiştir. Halbuki yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'de üretilen haşhaşın tamamı uyuşturucu olarak ABD'ye kaçırılrsa bile, ABD'deki sayıları 500.000'in üzerinde olduğu tahmin edilen eroin bağımlılarının ancak bir aylık ihtiyacını karşılayabilecektir. Buna rağmen ABD yönetimi, ABD'ye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye kaynaklı olduğunu iddia ederek, üretimin durdurulmaması halinde Türkiye'ye yapılan yardımın askıya alınabileceğini duyurmuştur (ERHAN, 2001b, s.702).

Kongre'de afyon sorunu ve Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması konusu, gündemin ana konularından biri haline gelmiştir. ABD'den gelen baskılar sonucu, 1970 Ekim'inde Türkiye'de haşhaş ekim alanlarının sınırlandırılması da ABD'yi tatmin etmemiş, sonunda 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra iktidara gelen ve iktidarını güçlendirmek için ABD'nin desteğini alması gerektiğini düşünen Nihat Erim'in ara rejim hükümeti, Haziran 1971'de haşhaş ekimini ve afyon üretimini tamamen durdurmuştur (ERHAN, 2001b, s.703).

Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurması karşılığında, haşhaş ziraati yapan yaklaşık 100.000 Türk köylüsünün maduriyetini önlemek için ABD'nin söz verdiği 30.000 doların sonradan ancak üçte birini yollaması üzerine, 1 Temmuz 1974'te Ecevit Hükümeti haşhaş üretimini tekrar serbest bırakmıştır. Bu karara ABD yönetiminin tepkisi oldukça ağır olmuştur. 2 Temmuz'da ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu'nda Türkiye'ye verilen borçların durdurulmasını ve askeri-ekonomik yardımların askıya alınmasını öngören ortak bir karar alınmış; bu kararı da Türkiye'ye toptan bir ambargo uygulanmasını isteyen diğer kararlar izlemiştir. Türk hükümetinin, üretilecek afyonun yasadışı yollarla kaçırılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alındığını ileri sürerek, kararından geri dönmeyeceğini

açıklaması üzerine gerginlik daha da tırmanmıştır. Ancak tam bu sırada Türkiye'nin Simpson Darbesi sonucunda adaya askeri müdahalede bulunması, tüm gündemi değiştirmiştir. Artık Türkiye'ye ambargo uygulanmasını isteyen Kongre üyeleri, bu isteklerine dayanak olarak afyon üretimini değil Kıbrıs'a yapılan müdahaleyi göstermeye başlayacaklardır (ERHAN, 2001b, s.703-704).

1224. Kıbrıs Krizi:

Kıbrıs konusunda Türkiye ile ABD arasında görüş farklılıklarının olduğu defalarca teyit edilmiştir. Kıbrıs adasındaki Türk toplumunun hakları konusunda ABD Türkiye'den farklı düşünmüştür. Türkiye adadaki Türk toplumunun hakları konusunda oldukça duyarlı iken ve ABD'den kısmen de olsa destek beklerken ABD Yunan tezine daha yakın durmayı tercih etmiştir.

Kıbrıs konusunda Türk-Amerikan İlişkilerinde yaşanan ilk ciddi kriz meşhur Johnson Mektubu ile ortaya çıkmıştır. 1963 yılı başından itibaren Adadaki Rumların Türk toplumuna karşı tutumları sertleşmeye başlamış ve bu sertlik kısa bir süre sonra tedhişe dönüşmüştür. Gerilim, 24 Aralık'ta tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen katliamla zirveye ulaşmıştır. Bunun üzerine Türk jetleri 25 Aralık günü Lefkoşe üzerinde uyarı uçuşları yapmıştır.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 25 Aralık 1963 günü ABD Başkanı Johnson'a durumu anlatan bir mesaj göndermiş ve çözüm için Amerikan yardımını talep etmiştir. Ancak Başkan Johnson'un Türk ve Rum liderlere gönderdiği mektup, iki toplumun barış ve huzuru sağlamak için çaba sarf edeceği umudunu ifade etmekten öteye geçememiştir.¹¹ Bu cevabıyla Johnson, Türkiye için oldukça önemli olan bir konuyu ne kadar hafife aldığını göstermiş olmaktadır.

1963'te Washington'a giden bir Türk heyetinin Kıbrıs konusunda yaptıkları görüşmelerde Amerikalı yetkililerce kendilerine ABD'nin Kıbrıs'ta iki NATO ülkesinin

¹¹ Gürsel'in Johnson'a Mektubu, Johnson'un Gürsele cevaben yolladığı mektup ve Johnson'un Makarios ve Dr. Fazıl Küçük'e gönderdiği mektupların metinleri için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 263-265.

(Türkiye ile Yunanistan) çatışma ihtimali olmasaydı adayla ilgilenmeyeceğini ifade etmeleri, konunun hangi açıdan ABD için önemli olduğunu ortaya koymuştur (ÇAKMAK, 2005, s.79).

Kıbrıs konusunda, Türkiye adadaki Türklerin haklarını korumak için askeri müdahale yolunu dahi seçeceği sinyalini verince ise, ABD Başkanı Johnson İsmet İnönü'ye ağır bir mektup yazmıştır.¹² Başkan Johnson, mektubunda Türkiye'nin anlaşmalardan doğan yasal bir hakkını kullanarak yapacağı bir girişiminden ötürü bir Sovyet saldırısına maruz kalırsa bunu *casus foederis* saymayacağını ifade etmiştir. Bu yorum ise Kuzey Atlantik Anlaşması'nın açık hükümleri ile çelişmektedir. NATO Anlaşması'nın özünü oluşturan müttefik bir ülkenin saldırıya maruz kalması halinde diğer üyelerin ortak savunma sağlama garantisi Başkan Johnson'ın mektubu ile sulandırılmış olmaktadır (ADAMSON, 2001, s.286). Ayrıca Johnson, mektubunda olası bir Kıbrıs hareketinde Türkiye'nin ABD'den aldığı silahları kullanmasına izin vermeyeceklerini de belirtmiştir.

ABD'nin bu tutumu, Türk Hükümeti'nde hoşnutsuzluğa ve tepkilere neden olmuş ve Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini tekrar gözden geçirmeye kadar itmiştir. Türkiye'nin, dış politikasında biri müttefiki diğeri komşusu olan iki süper güçle aynı anda dargın kalma lüksü bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye, dış politikasına yeni bir boyut kazandırmak amacıyla Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmeye karar vermiştir. 1965 Kasımında Türkiye Dışişleri Bakanı Moskova'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sonucunda Sovyetler Birliği Kıbrıs'ta iki ayrı milli topluluğun varlığını kabul etmiştir. 1965 yılında Sovyet Parlamentosundan bir heyet Türkiye'yi, ardından da aynı yıl içinde Türkiye Başbakanı Moskova'yı ziyaret etmiştir. 1966'da Sovyet Başbakanı Kosigin Ankara'yı, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel de Moskova'yı ziyaret etmiştir.

1964 yılından itibaren Türk-Sovyet ilişkileri devamlı yükselen bir ivme gösterirken, Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Türkiye, ABD'nin, nükleer silahların kullanımında diğer NATO müttefiki ülkeleri de ortak etmek için geliştirdiği Çok Taraflı Nükleer Güç'e (Multi-Lateral Force: MLF) katılmayı 1965 yılı Ocak ayında Sovyet Parlamento heyetinin ziyareti esnasında reddetmiştir. Türkiye,

¹² Johnson'un İnönü'ye ve İnönü'nün de Johnson'a gönderdiği mektupların metinleri için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 266-276.

NATO'ya bağılı askeri güçlerinin artırılmasına yönelik istekleri ve ertesi ay da ABD'nin nükleer denizaltılarından Savannah'ın İstanbul'u ziyaretini de reddetmiştir. Eylül ayında dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, BM Genel Kurulu Açılış konuşmasında ülkesinin Vietnam'da kuvvet kullanımına karşı olduğunu söyleyerek dolaylı yoldan ABD'nin tutumu eleştirilmiştir. 1966 yılında ise Türkiye, o yıla dek ABD ile imzalanan ve sayıları 91'i bulan ikili anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesini isteyerek, sorun olmaya başlayan ABD'ye verilen askeri üs ve imtiyazlarının sınırlandırılmasına çalışılmıştır. Yine Türkiye 1966 yılına kadar ABD'ye ait uçaksavar füzeleri taşıyan savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Karadeniz'e çıkışında herhangi bir sakınca görmezken, bu dönemden sonra kısıtlayıcı olmaya başlamıştır (SÖNMEZOĞLU, 1995, s.37).

1964 yazında, özellikle Ankara caddelerinde halk ve gençlik ilk kez "Yankee, go home!" sloganı atarak Amerika'yı protesto etmiştir (ARMAOĞLU, 1991, s.266). Amerikan kamuoyunun Türkiye'nin NATO'ya girişi konusunda gösterdiği muhalif tutum ile birlikte değerlendirildiğinde, Türk kamuoyunun da Kıbrıs konusunda Türkiye aleyhinde takındığı tavır nedeniyle ABD'yi protesto etmesi, her iki müttefik ülkenin kamuoylarının zaman zaman birbirleri aleyhinde tavır alma potansiyellerinin varlığına işaret etmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs konusunda yaşanan bu ilk krizlerin ardından sonuç getirecek etkili adımlar bir türlü atılmadığı için konu çözümsüz kalmaya devam etmiş; üstelik bu çözümsüzlükte Türkiye'nin müttefiklerinin de önemli payı olmuştur. 1964'ten 1974'e kadar geçen 10 yıllık dönemde Türkiye Kıbrıs konusunda daima müttefiklerinin baskısı altında kalmıştır. Bu süre içinde Kıbrıs Rum Hükümeti yoğun bir şekilde silahlanmış ve Türk toplumuna karşı saldırılarını artırmıştır. Buna rağmen Türkiye adaya müdahale edememiştir (TURAN-BARLAS, 1994, s.433). Türkiye adaya müdahale ettiğinde de en sert tepkiyi yine müttefiklerinden görmüştür. Aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacak olan ambargo krizi, ABD'nin Türkiye ile müttefik olmasına rağmen, Türkiye'yi bu konuda ne kadar yalnız bıraktığının önemli bir kanıtıdır.

Kıbrıs konusunda ABD yönetiminin Türkiye aleyhinde bir tutum sergilemesinin yanı sıra Amerikan yasama organı da benzer, hatta daha sert bir tavır takınmıştır. Amerikan Kongresi Kıbrıs konusundaki iki toplum arası görüşmelerin federal, konfederal veya üniter bir devlet kurma yönünde gelişip gelişmediği ile ilgilenmemiştir. Kongre ile birlikte ilgili Kongre Komisyonlarının kararlarında Kıbrıs ile ilgili temel vurgu her zaman Türk

askerinin Kıbrıs'tan çekilmesi üzerine yapılmıştır. Kongre, Türk askerinin Kıbrıs adasına neden geldiğini kolayca unutarak, Yunan ve Rum lobisinin propagandasını Kıbrıs sorununun kesin çözümü olarak kabullenme yönünde tercihini ortaya koymuştur (ARMAOĞLU, 1999, s.43-44).

Görüldüğü gibi Kıbrıs konusunda Türkiye, ABD tarafından yalnız bırakılmıştır. Üstelik bu konuda hemen hemen bütün temel Amerikan siyasal kurumları aynı yönde tavır göstermiştir. Gerek yasama, gerekse yürütme organı Türkiye'nin Kıbrıs tezlerine sıcak bakmamıştır.

Kıbrıs sorununa ilgisi NATO üyesi iki müttefik ülkenin çatışma ihtimalini kaldırma veya azaltma ile sınırlı olan ABD, aslında çok taraflı sorunda sürekli ve istikrarlı bir şekilde Türkiye aleyhine bir politika izlediği görülmektedir. ABD'nin bu politikasında, ABD'deki Rum lobisinin organize çalışmalarının da payı olduğu bilinmektedir.¹³ Eğer ABD'nin tutumunun arkasında yatan gerekçe gerçekten lobilerse, NATO'nun Güneydoğu kanadının neredeyse tamamını oluşturan ve NATO'daki asker sayısı bakımından kendisinden sonra ikinci sırada yer alan sadık müttefiki Türkiye, Amerikan yönetiminin gözünde Soğuk savaş şartlarında dahi ülkesinde bulunan bir avuç Yunan lobisinin oyunu kaybetmeye değmeyecek kadar değersiz bir ülkedir. ABD'nin Türkiye'ye karşı Johnson Mektubu ile başlayıp Kıbrıs Harekatı sonrası daha da sertleşen politikası, 1975-1978 yılları arasında uyguladığı askeri ambargo ile zirveye ulaşmıştır.

1225. Ambargo Krizi:

Türk-Amerikan ilişkilerinde Johnson Mektubu krizinden sonra yaşanan ikinci önemli hayal kırıklığı Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo sürecinde yaşanmıştır.

Türkiye'ye karşı Amerikan ambargosu, Senato'da 43'e karşı 49 oyla ve Temsilciler Meclisi'nde ise 189'a karşı 209 oyla kabul edilmiş ve 30 Aralık 1974'te kanunlaşmıştır. Kanun, 1961 tarihli Dış Yardım Kanunu'na, Türkiye'ye silah ambargosunu mümkün kılan

¹³ Rum lobisinin ABD'nin Dış Politikası üzerindeki etkileme gücü için bkz. ARI, 1997, s.260-273.

bir fıkra eklemiştir.¹⁴ Ambargo yürürlüğe girdiğinde Türkiye'ye sevk edilmesi gereken 200 milyon dolarlık askeri silah ve malzeme bulunmaktadır. Ambargo kararı ile Türkiye'ye yapılmakta olan Amerikan yardımının durdurulmasının yanında, karşılığı Türkiye tarafından ödenmiş olan savaş malzemesi ve yedek parçalarının gönderilmesi de yasaklanmıştır (ARMAOĞLU, 1991, s.286).

ABD'nin müttefiki olan bir devlete karşı böyle bir uygulamaya girişmesi Türk kamuoyunca "düşmanca" bir davranış olarak görülmüş ve iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. "Müttefik" olduklarını iddia eden iki ülkeden birinin diğerine silah ambargosu uygulaması, doğal olarak aradaki ittifak ilişkisinin niteliğini tartışma konusu yapmıştır.

ABD'nin Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulaması için gösterilen gerekçe, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede Amerikan kökenli silahları kullanmış olmasıdır. Ancak ambargo gibi iki müttefik ülkenin arasındaki ilişkileri sarsacak düzeyde bir karar için çok daha önemli bir sebep olmalıdır. Emekli Amerikan Generali L. Lemnitzer, American Foreign Policy Institute Dergisi'nde, Türkiye'nin hakkı ve görevi doğrultusunda Kıbrıs'a çıktığını ve Kıbrıs Türklerini savunduğunu yazmıştır. Ayrıca Rumların da adada yasadışı askeri bir diktatörlük girişiminde bulunurken, ABD silahlarını kullanmış oldukları halde, Rumlara ambargo uygulanmadığını belirtmiştir (KAYAR,2003, s.130).

Amerikan yönetimi, Kongre'nin koymuş olduğu ambargoyu kaldırmak için çok uğraşmıştır. Zira Türkiye'deki gelişmeler en fazla ABD'yi endişelendirmiştir. Türkiye'de gittikçe artan hayat pahalılığı, terör, anarşi nedeniyle komünizm tehlikesinin belirmesi, ABD'nin Sovyetler Birliği etrafında kurduğu kuşağın çatlaması anlamına gelecektir. Bülent Ecevit'in, 1978 yılının başında hükümeti kurduğunda, ambargo kalkmazsa NATO'dan çekilebileceğini ima eden sözleri üzerine Başkan Carter, Kongre'yi ambargonun kaldırılması için ikna etmeye çalışmıştır. Sonunda Kongre, Başkan'ın her iki ayda bir Kıbrıs'taki duruma ilişkin Kongre'ye bir rapor sunması şartıyla 1 Ağustos 1978'den itibaren ambargoyu kaldırmıştır (KAYAR,2003, s.131).

¹⁴ Bu Fıkranın metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 286.

Ambargo, Kongre üyelerinin ortaya attıkları amaç olan Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili politikalarında değişiklik yapmasını sağlamak ve böylece "sorunun çözümünü kolaylaştırmak" yönünde hiçbir sonuç getirmediği gibi, ters bir etki yapmıştır. Ambargo, Türkiye'nin tutumunun daha da sertleşmesine yol açmış; 1969 Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nı ve diğer bazı anlaşmaları yürürlükten kaldırıp toraklarındaki Amerikan üslerini kapatmış; savunma teknolojilerinde ABD'ye olan bağımlılığını azaltma gereği duymuştur (USLU, 2000b, s.323).

Oral Sander'e göre ambargo kararının altında yatan temel sebep, Türkiye'nin bölgede güçlenerek ABD çıkarlarını tehlikeye atma potansiyeli sergilemiş olmasıdır. ABD gibi büyük bir devlet açısından askeri amaçlarına tam anlamı ile uymayan bölge devleti Türkiye'nin stratejik bakımdan önemli Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinde güçlenmesi silah ambargosu ile frenlenmiştir. Fakat Türkiye'nin tamamen kaybedilmemesi için de bir süre sonra ambargo kaldırılmıştır (SANDER, 1998, s.123).

1226. Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalardan Doğan Sorunlar:

Türk-Amerikan ilişkilerinin özellikle askeri alanda gelişmesine paralel olarak iki ülke arasında çok sayıda askeri, ekonomik ve teknik anlaşma imzalanmıştır. Bu alanların sayısı ve alanları konusunda bugün bile kesin bir veri olmayıp, çelişkili bilgiler ileri sürülmüştür. Süleyman Demirel'in 1966'da başbakan iken açıkladığı kadarıyla ABD ile Türkiye arasında 1952-1960 döneminde 54 ikili anlaşma yapılmıştır. 1970'te Türk yöneticilerin yaptıkları açıklamalara göre bu sayı 91'dir. Sayıların çelişkili olmasının nedeni, anlaşmaların büyük bir çoğunluğunun TBMM'ye getirilmemesi ve gizli nitelikte olmasıdır. 1950'lerin ortalarından itibaren TBMM'de ve kamuoyunda ikili anlaşmaların niteliği konusunda başlayan tartışmalar, Türkiye'de ABD ve NATO karşıtı görüşlerin zamanla yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır (ERHAN, 2001, s.556).

NATO kurulduktan sonra, üye ülkelerdeki Amerikan kuvvetlerinin durumunu düzenlemek için, üye devletler arasında 1951'de imzalanan Kuvvetler Statüsü Anlaşması'nı Türkiye de birliğe katıldıktan sonra 1954'te imzalamıştır. Aynı yıl yine ABD ile Askeri Kolaylıklar Anlaşması imzalanmış, daha sonraları ise bu ilk anlaşmalara

dayanılarak Amerikan makamlarıyla Türk makamları arasında sayıları 91'i bulduğu iddia edilen ikili anlaşmalar yapılmıştır.

Bu ikili anlaşmalar, esas itibariyle iki konu üzerine yoğunlaşmışlardır. Birincisi; hava üsleri, stratejik füze üsleri, elektronik iletişim tesisleri ve Amerikan personeli ve aileleri için sosyal tesisleri kapsayan üs ve tesislerdir. İkinci kısım anlaşmalar ise, Amerikan personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıklardır. Zamanla bu ayrıcalıkların çok fazla artması veya uygulamada aşırıya gidilmesi sonucu Türkiye'nin egemenlik haklarını birçok yerde ciddi ölçüde sınırlayan bir hal almış ve uygulamada da Amerikan personeli ile Türkler arasında sürtüşmelere neden olmuştur.

İkili anlaşmaların ve düzenlemelerin yapılmasında her iki tarafın da önemli hataları olduğu yadsınamaz. Nitekim bu hatalardan dolayıdır ki, Türk kamuoyu 1960'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin ABD ve NATO ile olan ilişkilerini eleştirmede oldukça ileri gidebilmiştir. ABD'li uzman George Haris, "Troubled Alliance" adlı kitabında 1950'lerde her iki tarafça yapılan hataları şöyle anlatmaktadır:

"Her iki devlet yetkilileri Türkiye'deki Amerikan faaliyetleri üzerinde yakın ve kapsayıcı bir kontrol oluşturmadılar. Tarafların bağlı olduğu sözlü anlaşmaların yazılı kaydı mevcut değildi. Daha hassas bazı faaliyetlerin bilgisi her iki tarafça aşırı derecede gizli tutulmaktaydı. Türk Genel Kurmay Başkanlığı, Türkiye'deki Amerikan kuvvetlerinin koordinasyonunu sağlayacak merkezi bir örgütlenmeye gitmemiştir. Türkiye'deki Amerikan askeri unsurlarının tümünü kontrol edecek sorumlu üst düzey bir Amerikan subayı da yoktu." (USLU, 2000a, s.101).

İlk defa bu denli yakın ilişkiler kurulan, hayranlık ve sempati besleyen ABD'ye karşı duyulan aşırı güvenin sonucu olarak ikili anlaşmaların yapılmasında ve uygulamalarda oldukça esnek ve yapıcı olunmuştur. Değişik devlet kuruluşlarında çalışan Türk asker ve hatta sivil görevliler, Amerikalı bir yetkili kendilerinden bir şey rica ettiğinde resmi prosedürü bile işletmeye gerek duymadan o yetkilinin isteğini yerine getirmeye gayret etmişlerdir. O kadar ki, Amerikalı bir yetkili, bir Türk görevlisi talebini geri çevirdiğinde başka birine başvurup istediğini elde edebilmiştir. Bunun sonucunda öyle bir yazılı ve

sözlü ikili anlaşmalar ve düzenlemeler ağı ortaya çıkmıştır ki, 1960'ların ikinci yarısında bunlar bir düzenlemeye tabi tutulmak istendiğinde işin içinden çıkılamamış; anlaşmaların sayısının, metinlerinin ve hangi devlet dairesinde olduklarının tespit edilmesinde büyük güçlük çekilmiştir (USLU, 2000a, s.101).

Türkiye'deki sol akımların da tesiriyle Amerikan karşıtı bir kamuoyu oluşmuş ve ABD ile yapılan bu ikili anlaşmalar sorgulanmaya başlanmıştır. Tüm bunlar, 1964 Johnson Mektubu'nun Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde yaptığı tahribat sonrası Türkiye'nin dış politika anlayışında meydana gelen değişimle de birleşince, Türk hükümeti 1966 yılında ABD'ye ikili anlaşmaları tekrar düzenlemek istediğini bildirmiştir.

Bu amaçla 1967'de başlayan müzakereler, 3 Temmuz 1969'da Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵ Bu anlaşma ile, daha önce yapılmış olan tüm ikili anlaşmalar geçerliliğini yitirmiştir. Anlaşmanın en önemli maddeleri arasında karşılıklı egemenlik ve eşitlik prensibi gelmekte; ayrıca üs ve tesislerde Türkiye'den izinsiz hiçbir şeyin yapılamayacağı, üslerin ortak kullanımı, üs ve tesislerin tam ve kesin denetim hakkının Türkiye'de olduğu ve bunların NATO amaçlarının dışına çıkılmaması öngörülmektedir (KAYAR, 2003, s.129). Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması, başlangıçta gizli bir anlaşmadır. Ancak anlaşmanın varlığı Başbakan Süleyman Demirel tarafından 7 Şubat 1970'te kabul edilmiş, metin ise Mart 1975'te günlük bir gazete tarafından kamuoyuna açıklanmıştır.

Türk kamuoyunda Amerika'ya karşı tepkinin artması ve Amerikalıları hedef alan terör faaliyetlerinin olması üzerine ABD, Türkiye'deki personel sayısını azaltma yoluna gitmiştir. Amerikalı subayların büyük şehirlerde halkın içinde ikamet etme yerine ayrı yerlerde toplu olarak yaşamaları istenmiştir (KAYAR, 2003, s.129).

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında yürürlüğe giren Amerikan ambargosunu takiben Türkiye, 26 Temmuz 1975 tarihinde 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan

¹⁵ Anlaşma metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 278-285.

Savunma İşbirliği Anlaşması'nı feshetmiş ve Türkiye'deki tüm Amerikan üs ve tesislerine el koymuştur.¹⁶(KAYAR, 2003, s.130)

Türkiye'nin sözü geçen anlaşmayı yürürlükten kaldırdığını ilan etmesinden sonra iki taraf arasında yumuşama gerçekleşmiş ve 26 Mart 1976'da yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak 1977 yılı sonunda Türkiye'de iktidar değişikliği olmuş ve yeni hükümetin başbakanı Ecevit, bu anlaşmayı benimsememiştir. Dolayısıyla anlaşmayı Türkiye onaylamamış ve anlaşma yürürlüğe girmemiştir (ÇAKMAK, 2005, s.82).

1979 yılında İran'da İslam Devrimi'nin olduğu ve Sovyetlerin Afganistan'a girdiği bir dönemde, hala Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeyen Vietnam yorgunu ABD'nin endişesi iyice artmıştır. Bölgede İran gibi bir müttefikini kaybeden ABD, Türkiye'yi de kaybettiği takdirde, Sovyetlerin Orta Doğu'ya doğru yayılmasının önüne geçemeyecektir. Bu nedenle istikrarlı ve “dost” bir Türkiye'ye ihtiyaç vardır (KAYAR,2003, s.131).

Ecevit Hükümeti'nin 1979 Ekiminde istifa etmesinden sonra iktidara gelen Süleyman Demirel'in Başbakanı olduğu koalisyon hükümeti ABD'ye daha yakın bir tutum sergilemiş ve bu hükümet 29 Mart 1980 tarihinde Ankara'da ABD ile Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı (Defense and Economic Cooperation Agreement-DECA) imzalamıştır.¹⁷ Dada önce yapılan ikili anlaşmaların yerine geçen bu anlaşma, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesisleri üzerinde Türkiye'nin egemenlik haklarını gözetir niteliktedir. Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması 1981 yılında yürürlüğe girmiş olup, Kuzey Atlantik Anlaşması'nın ikinci ve üçüncü maddeleri paralelinde (ekonomik işbirliği ve savunma kapasitesinin geliştirilmesi çerçevesinde) imzalanmıştır.¹⁸ Yani Türkiye'ye yönelik yeni ve özel bir tutumun ifadesi değildir. Bu nedenle Türk-Amerikan ilişkilerinin bu ikili anlaşma ile daha özel bir düzeye çıkarıldığını düşünmek yanlıştır. Üstelik, ABD'nin SEİA çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardım 1992 yılından itibaren

¹⁶ Anlaşmayı fesheden 25 Temmuz 1975 tarihli Bakanlar Kurulu Kararının metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s. 287.

¹⁷ Anlaşma metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s.301-363.

¹⁸ Bu Anlaşmanın metni için bkz. ARMAOĞLU, 1991, s.300-363; Ayrıca bkz: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Siyasi İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Siyasi.htm, (28.02.2006, 17.29)

giderek ticari ölçeklerde faizli krediye dönüşerek sürekli azalmıştır.¹⁹ Dolayısıyla Türkiye ile ABD arasındaki ittifakın hukuki zemini yine Kuzey Atlantik Anlaşması olmaya devam etmiştir (ÇAKMAK, 2005, s.82).

Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili anlaşmaların ve bu anlaşmalarla birlikte ABD'ye Türk toprakları üzerinde verilen askeri imtiyazların seyrini özetleyecek olursak; 1964 Johnson Mektubuna kadar imzalanan anlaşmalar ile her seferinde ABD'ye verilen imtiyazlar genişletilmişken; 1960'ların ikinci yarısından itibaren bu imtiyazların geri alınması veya sınırlandırılması için yenilenmeleri istenmiştir. Kendisinden önceki tüm ikili anlaşmaların yürürlükten kaldıran 1969 Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması ve sonrasında 1976 ve 1980 yıllarındaki anlaşmalardan her biri ile imtiyazların kapsamı giderek daraltılmaya çalışılmıştır.

1227. Sözde Ermeni Soykırımı Krizi:

Türkiye ile ABD arasındaki uzun soluklu sorunlardan biri de sözde Ermeni soykırımı sorunudur. Özellikle Amerikan yasama organı Kongre'nin tutumu ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki Kıbrıs konusunda Yasama Meclisi ile paralel bir tutum benimseyen yönetim Ermeni Sorununda Türkiye'nin kaygılarını kısmen de olsa dikkate almıştır. Bu çerçevede, Kongre'nin sözde Ermeni soykırımının resmen tanınması yönündeki girişimleri genellikle yönetimin çabaları ile sonuçsuz bırakılmıştır. Ancak bu, Türk-Amerikan ilişkilerinde sözde Ermeni soykırımı iddiaları nedeniyle sorun yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Ermenilerin soykırımı maruz kaldığı iddiaları nedeniyle henüz Türkiye'nin kuruluş aşamasında dahi sorun yaşanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Lozan Anlaşması'na taraf olmayan ABD ile Türkiye arasında Lozan'ı tamamlayıcı bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak Amerikan yürütme organını temsil eden imzayı Amerikan Senatosu anlaşmanın sözde Ermeni soykırımını hiçbir şekilde dikkate almadığı gerekçesiyle onaya çevirmemiştir (ARMAOĞLU, 1991, s.90).

¹⁹ Bu konuda bilgi için bkz: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Siyasi İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeleler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Siyasi.htm, (28.02.2006, 17.29)

1965 Yılında sözde soykırımın 50. yılı kutlamaları ile birlikte alevlenen ve sokağa dökülen Ermeni milliyetçiliği, ilki 27 Ocak 1973'te yaşanan ve 1980'lerin ortalarına dek devam eden ve özellikle yurt dışındaki Türk diplomatlarını ve diplomatik temsilcilikleri hedef alan terör saldırılarına kadar tırmanmıştır. Çoğu ABD'de yaşanan terörist saldırılar karşısında Amerikan ve Amerikan-Ermeni basın-yayın organlarına olayların bir terör olayı olmaktan çok "bir milletin intikamı" olarak yansıtılması, sürekli 1915'e vurgu yapılarak teröristlerin neredeyse kahraman ilan edilmeleri, Türk kamuoyunda ABD'ye karşı negatif duyguların artmasına yol açmış ve Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (LAÇİNER, 2005, s.90-92).

Ermeni Terör Örgütü ASALA'nın çökertilmesinin ardından olayı siyasi zemine taşıma yoluna giden Ermeniler, sözde soykırım iddialarını içeren karar taslaklarını periyodik olarak Amerikan Kongresinde taşıma gayretlerini yoğunlaştırmışlardır. Amerikan Kongresinde Ermeni soykırımı ile ilgili tasarıların tartışılmaya başlanması, Türk-Amerikan ilişkilerinde zaman zaman gerginliklere neden olmuştur. Örneğin Kenan Evren'in Reagan'ın daveti üzerine 26 Mayıs 1987 günü başlaması gereken Amerika seyahatini Nisan ayında Kongre'de Ermeni sorunu nedeniyle Türkiye aleyhine bir havanın doğması üzerine Ağustos ayına ertelemesi bunlardan biridir. Çünkü ABD tarafı Ağustos ayı teklifini reddetmiş ve ziyaretin Eylül, Ekim veya Kasım aylarında yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Evren, ziyaret için herhangi bir tarih vermekten vazgeçmiştir. Evren, iki taraflı görüşmeler sonrasında gezisini ancak 26 Haziran-3 Temmuz 1988 tarihleri arasında yapabilmıştır (UZGEL, 2002, s.63).

Türk-Amerikan ilişkilerinde Ermeni sorunu nedeniyle yaşanan en önemli sorun Senato Azınlık Lideri Robert Dole'ün "Kongre Kararı" olarak sunduğu karar tasarısından doğmuş ve ortaya çıkan bunalım altı aya yakın bir süre Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. Karar tasarısında Dole, 24 Nisan 1990 tarihinin "Milli Anma Günü" olarak kabul edilmesini ve soykırımı anmak için başkanın Amerikan halkına bir deklarasyon yayınlamasını istemiştir. Bu tasarı Türkiye'de infiale neden olmuş; Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, bu kararın kabulünün Ermeni terörünün ödüllendirilmesi anlamına geleceğini belirtmiş, Kongre'nin bu gibi davranışlarının Türk-Amerikan ilişkilerini etkilediğini ve kamuoyunda tepkilere sebep olduğunu, ayrıca iki ülke arasındaki işbirliğinin nasıl devam edeceği konusunda soru işaretlerinin kökleşmeye başladığını ifade etmiştir (ÇAKMAK,

2005, s.81). Bu çabalara rağmen Senato Adalet Komitesi altıya karşı sekiz oyla tasarımı kabul etmiştir. Özal 1990 yılının Ocak ayında Washington'a yaptığı ziyarette Dole ile de görüşmüş ise de bu görüşmeden bir sonuç çıkmamıştır. Senato, tasarımı gündeme alıp almama konusunda 22 Şubat 1990 günü oylama yapmış, oylama sonunda da olumlu ve olumsuz oylar eşit (49-49) çıkmıştır. Tasarımın gündeme alınması için en az 60 oy gerektiğinden tasarı reddedilmiştir (ARMAOĞLU, 1999, s.966).

Amerikan halkının oyları ile oluşturulan Kongre'nin Ermeni sorununda istikrarlı ve ısrarlı bir şekilde Türkiye'nin aleyhine bir tutumu benimsemiş olması, Amerikan kamuoyunun soruna Türkiye'nin gözlüğüyle bakmadığının bir göstergesidir. Hiç şüphe yok ki bu bütün Amerikan halkının Ermenilerin tezine destek verdiği anlamına gelmemektedir. Ancak Amerikan kamuoyunun önemli bir kısmı bu iddialara önem vermiş olmalıdır ki yasama organı Kongre konu ile sürekli ilgilenmektedir (ÇAKMAK, 2005, s.81).

ABD'de yaşayan Ermeni diasporası, soykırım iddialarını 1975 ve 2000 yıllarında Temsilciler Meclisi'nde kabul ettirmeyi ve 1983, 1985, 1987, 1989, 1990, 1995 ve 2000 yıllarında da Kongre'ye taşımayı başarmışlardır. Ancak "Türk-Amerikan ilişkilerini ve dolayısıyla ABD'nin stratejik çıkarlarını" olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle yönetimin müdahaleleriyle her seferinde oylanmadan geri çekilmiştir (EDGAR, 2004, s.234-235).

Günümüzde hala bilimsel bir dayanağı olmadığı ve hatta Türkiye'nin iddiaların uluslararası bir akademisyen heyetince araştırılması tekliflerinin Ermenileri ne kadar ürküttüğünün bilinmesine rağmen, ABD'nin ısrarla Ermenilerin sözde iddialarına destek vermeyi sürdürmesinin altında yatan gerekçelerin siyasi olduğu açıktır. İlk bakışta bu desteğin gerekçesi eyalet seçimlerinde ve Kongre seçimlerinde Ermeni diasporasının oyunu alabilmek gibi gözükmektedir. Federal düzeyde düşünüldüğü zaman ise, Beyaz Saray'ın bu iddiaları bir dış politika aracı olarak Türkiye'ye karşı yıllardır ustalıkla kullandığı görülmektedir. ABD başkanının ağzından çıkacak tek bir "soykırım" sözcüğünün, diğer üçüncü ülkeleri de iddiaların kabulü için cesaretlendireceği düşünüldüğünde, Türkiye'ye uluslararası camiada oldukça sıkıntılı anlar yaşatabileceği ortadadır. Bu durumun bilincinde olan ABD yönetimi, zaten eyaletlerinin yarıdan fazlasının tanıdığı sözde iddiaları federal düzeyde de tanıma tehdidini, Türkiye'nin dış

politikası üzerinde etki edebilmek için koz olarak kullanılmaktadır. Demokles'in kılıcı gibi Türkiye'nin üzerinde tuttuğu bu koz, ABD'nin Türkiye'ye karşı sık sık kullandığı ve çoğunlukla da sonuç alabildiği bir yumuşak güç (soft power) unsurudur. Dolayısıyla ABD'nin olaya ilgisi, zavallı bir milleti onure etmek değil, sırf kendi dış politika amaçlarına ulaşmak için başka bir millete karşı kullanabileceği etik olmayan ancak etkili bir şantaj malzemesi edinmektir.

1228. Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Sorunların Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi:

ABD, Kıbrıs konusunda olduğu gibi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki diğer sorunlarda da zaman zaman Türkiye'nin beklentilerinin aksine hareket etmiştir. ABD'nin, iki NATO müttefiki ülkeye karşı tutumundaki farklılık, en bariz şekliyle her iki ülkeye sağlanan askeri yardımda her seferinde Yunanistan'ın lehine olan orantısızlıkta kendini göstermektedir. ABD'nin Türkiye eski büyükelçilerinden George McGhee'nin de belirttiği gibi Türk-Amerikan ilişkilerini bozan, zaman zaman Türkiye'de Amerikan karşıtlığı ve düşmanlığına yol açan sorunların çoğu Türkiye açısından ABD yardımının miktarı ve koşulları konusundaki pazarlıklardan kaynaklanmıştır (McGHEE, 1992, s.269).

Türkiye ile Yunanistan'ın nüfusları arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen iki ülkeye yapılan yardımlarda 7/10 oranının sürekli gözetilmesi Türkiye tarafından haksız bir tutum olarak algılanmıştır. Yunanistan ile Türkiye'ye yapılacak yardımlarda bu oranın uygulanması Amerikan Kongresinin hiç vazgeçmediği bir ilke olmuştur. Türkiye ile Yunanistan hangi açıdan karşılaştırılırsa karşılaştırılsın 7/10 oranı için mantıklı bir açıklama bulmak mümkün değildir. Amerikan Yönetimi bu dengesizliği bozmak için girişimlerde bulunmuşsa da; yasama organı Kongre'de bu oranın sınırları bir türlü aşamamıştır (ARMAOĞLU, 1999, s.965).

ABD ile Yunanistan arasında 1990 yılında imzalanan Savunma ve İşbirliği Anlaşması da Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Esasında, Türkiye ile ABD arasında da aynı adla anlaşmalar imza edilmiştir. Ancak ABD ile Yunanistan arasında imzalanan Savunma ve İşbirliği Anlaşması, Türkiye ile ABD arasında imzalanan

anlaşmadan daha kapsamlı olmasının ötesinde, Türkiye'yi endişeye sevk eden hükümler de içermektedir. Bu anlaşma Yunanistan tarafından, ABD'nin, Türkiye'nin Yunanistan'a bir saldırısı halinde, Yunanistan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü Türkiye'ye karşı koruma yükümlülüğü altına girmeyi kabul ettiği bir anlaşma olarak yorumlanmak istenmiştir. Her ne kadar bu yöndeki iddiaları ABD Hükümeti yalanlamışsa da, bu yalanlamalar Türk Hükümeti'ni tatmin etmemiştir. Nihayet Başkan Bush 26 Temmuz 1990 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a telefon ederek sözlü teminat vermiş; ayrıca 27 Temmuz 1990 tarihli mektubunda da ABD'nin Yunanistan'a Türkiye ile ilgili olarak taahhütte bulunmadığını belirtmiştir.

Ancak belirtmek gerekir ki bu görüşmelere rağmen Yunanistan ile imzalanan bu anlaşma ABD ile Yunanistan arasında tam anlamıyla "ikili bir ittifak" yaratmıştır. Türkiye ile ABD arasında imzalanan 29 Mart 1980 tarihli anlaşmada ABD-Yunanistan Savunma ve İşbirliği Anlaşması'ndakine benzer bir ifade yer almamıştır. Yunan-Amerikan Anlaşması'nda yer alan şu ifadenin, genel olarak değerlendirildiğinde, Türk-Yunan çatışmasına da uygulanabilir nitelikte olduğu göze çarpmaktadır: *"Birleşik Amerika ve Yunanistan, silahlı saldırı ve silahlı saldırı tehdidi de dahil olmak üzere barışı tehdit eden hareketlere karşı birbirlerinin güvenliklerini, egemenliklerini, bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini savunmak ve korumak hususundaki karşılıklı kararlılıklarını teyit ederler."* (ARMAOĞLU, 1999, s.967).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege Sorunu'nda Amerikalı yetkililer zaman zaman Yunanistan'ın haklılığına vurgu yapmışlardır. Örneğin, Clinton'a göre Ege Denizi ile ilgili karasuları anlaşmazlığında Yunanistan haklı olan taraftır (ÇAKMAK, 2005, s.83). Yunanistan, 1982 BM Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (UNCLOS-1982) dayanarak karasularını 12 mile çıkarmayı gündemine almıştır. 1994 yılında, Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ile birlikte başlayan tartışmada TBMM, Hükümete konu ile ilgili olarak savaş açmak da dahil olmak üzere geniş yetkiler vermiştir. Bunun üzerine Yunanistan, karasularını 12 mile çıkarma girişiminden vazgeçmiştir. Amerikan Yönetimi'ne göre Yunanistan, adı geçen sözleşmeden kaynaklanan hakkı ile karasularını 6 milden 12 mile çıkarmayı gerginliği tırmandırmamak için "şimdilik" askıya almıştır.

Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya tekrar girmesine izin verdiği süreçte de ABD'nin Yunanistan lehinde bir tutum sergilediğini görmekteyiz. 1980 Ekim'inde Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya dönmesine izin vermesi, yani veto hakkını kullanmaması karşılığında Türkiye ile Yunanistan arasındaki hava sahası anlaşmazlığında çözümü öngören NATO Başkomutanı General Rogers'ın adını taşıyan Rogers Planı'nı Türkiye kabul etmiştir. 1981 yılı Ekim ayındaki seçimlerle Yunanistan'da iktidara gelen PASOK, bu planın önceki Hükümetin bir tasarrufu olduğu gerekçesiyle planı rafa kaldırmış ve böylece Türkiye güç durumda kalmıştır. Fakat General Rogers'ın, bu planı yürütmek için NATO çerçevesinde gerekli çabayı harcamadığı da bir gerçektir (ÇAKMAK, 2005, s.83) Sonuç olarak Türkiye, Yunanistan'ın NATO'ya geri dönmesi karşılığında beklediği tavizi alamamıştır.

Yunanistan ile ilgili konularda ABD'nin Yunanistan'ı Türkiye'ye tercih ediyormuş gibi görünmesinin temel nedenlerinden birisi hiç şüphesiz ki Kongre'de önemli bir etkiye sahip olan Yunan lobisidir. Yönetim, Türk-Yunan ilişkilerinde daha dengeli bir politika izlemeye özen gösterirken; özellikle mali konularda ve ikili anlaşmaların akdedilmesinde önemli yetkileri olan Kongre, Yunanistan'ın lehinde bir tutum sergilemekten kaçınmamıştır.

Tayyar Arı, ABD Dış Politikası'nda lobilerin etkilerini incelediği çalışmasında Yunan lobisinin Kongre üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Arı'nın bulgularına göre özellikle Yunan ve Ermeni lobileri Kongre ile ilişkiler konusunda oldukça avantajlı bir durumdadırlar. Buna karşılık, Türk lobisinin Yürütme ile daha rahat ilişki kurabildiği gözlenmiştir (ARI, 1997, s.280).

Görüldüğü gibi 1990'lı yıllara kadar Türk-Amerikan ilişkilerini zaman zaman oldukça olumsuz etkileyen siyasal krizler eksik olmamıştır. Bu krizlerin bir kısmında ABD'de Yürütme ve Yasama birlikte hareket ederken, bir kısmında ise özellikle Yasama organları Türkiye aleyhtarı tutumlarını net bir şekilde ortaya koymaktan çekinmemiştir.

123. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yumuşama ve Yeniden Yakınlaşma (1980-1990):

İran'da 1979 Yılı başında Ayetullah Humeyni'nin Şah'ı devirmesi ve Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin işgali ile başlayan düşmanca hareketleri, 27 Aralık'ta SSCB'nin Afganistan'a girmesi ve 18 Eylül'ünde 8 yıl sürecek olan İran-İrak Savaşı'nın patlak vermesi, birdenbire ABD'yi Türkiye'ye jeostratejik konumu gereği daha fazla önem atfetmeye ve doğal olarak da Türkiye'ye karşı tutumunu yumuşatmaya itmiştir. Bu gelişmelerin ardından yapılan değerlendirmelerde Türkiye, ABD için krizli bir bölgede güvenilir bir müttefik olarak tanımlanmıştır.

Bunca önemli gelişmenin art arda yaşandığı 1979 ve 1980 yıllarında, Türk-Amerikan ilişkileri oldukça sorunludur ve Türkiye, ABD'den gelen isteklerin neredeyse tamamını geri çevirmiştir. SSCB üzerinde U-2 uçuşları için üslerin kullanılmasına yine izin verilmemiş, Çevik Kuvvet'in Türkiye'ye yerleştirilmesine karşı çıkmış, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine veto uygulanmış, İran'daki devrimden sonra yeni rejim hemen tanınmıştır (UZGEL, 2002, s.38).

1980'lerin başında, Türk-Amerikan ilişkilerindeki yumuşamanın ilk belirtisi, 1980 yılında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın (SEİA) imzalanmasıdır. SEİA, esasen 1975'teki ABD silah ambargosu karşısında Türkiye tarafından yürürlükten kaldırılan 1969 Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nın bir ölçüde yeniden ihyası niteliğindedir.

İlişkilerdeki asıl dönüm noktası ise 12 Eylül Darbesi'nden sonraki yıllarda yaşanmıştır. ABD, Türkiye'de 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbenin hemen ardından, darbeyi anlayışla karşıladığını açıklamış, Türkiye'ye yardımın devam edeceğini bildirmiş ve 13 Eylül'de ABD'nin NATO Büyükelçisi Ankara'yı ziyaret etmiştir. ABD; Kıbrıs harekatı ve ambargo'nun petrol krizi ile birleşince daha da ürkütücü olan faturası, iç savaşa dönüşen sağ-sol çatışmaları ve istikrarsız hükümetler yüzünden hala ciddi bir siyasi ve ekonomik kaosun yaşandığı "müttefiki" Türkiye'yi de İran gibi bir anda kaybetmemek ve böylesine kritik bir dönemde yanında görmek istemektedir. Bunun için de acil olarak Türkiye'de siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir. 12 Eylül Darbesi ile mucizevi bir

şekilde Türkiye’de sular birdenbire durulmuş, darbeden tam 10 gün sonra da 22 Eylül’de İran-İrak Savaşı başlamıştır.

Avrupa ile ilişkilerin sekteye uğradığı 12 Eylül geçici rejimi döneminde, dış politikada bütün ağırlık tekrar ABD’ye vermeye başlanmıştır. Bu dönemde Amerika ile ilişkilerde güvenlik yine ön planda olmuştur. ABD ile daha önce tek taraflı bir yardım akışı şeklinde süren ekonomik ilişkiler ise, ancak 1980’lerden sonra ivme kazanmaya başlamıştır. Türkiye, 1980’lerde başlayan ekonomik küreselleşme süreci ile birlikte, ABD ile klasik ilişkisini ekonomik boyuta taşımak istediğini “yardım değil ticaret” sloganı ile ortaya atmıştır. Askeri dönemi sona erdiren 1983 seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal, süresi dolan SEİA’nın 1985’te askeri boyutunun yanı sıra bütünü ile gözden geçirilmesi ve ikili ilişkilerin özellikle ekonomik yönünün pazarlık konusu edilmesini istemiştir. Özal’ın ekonomiyi serbestleştirme yolunda Amerikan modeli çerçevesinde gerçekleştirdiği reformlar, Türk ekonomisini Amerikan şirketlerine açtığı için olumlu karşılanmış; ancak Amerikan pazarının da Türk mallarına açılmasının istenmesi Amerikalıların pek hoşuna gitmemiştir. Özellikle Türk tekstil ve tarım ürünlerine uygulanan kotalar, bundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin değişmez konularından biri olacaktır.

SEİA, iki unsura dayanmaktadır. Birincisi, Türk ordusunun modernleştirilmesi ve Türk ekonomisine ABD’nin katkıda bulunması; ikincisi ise Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tesislerden ABD’nin yararlanmasıdır. Ancak askeri yardımın Kıbrıs sorunu, insan hakları, ve demokratikleşme gibi alanlarda Türkiye’den istenen reformlara bağlanması ve Yunanistan ile oluşturulan 7/10 oranı şartı, Türkiye’nin SEİA’dan istediğini elde edememesi ve anlaşmanın dengesiz olması sonucunu getirmiştir. ABD, 1980-1987 arasında IMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlar da dahil olmak üzere Türkiye’ye 13 milyar dolarlık bir kaynak aktarmıştır. Bunun nedeni, Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçişini desteklemektir. Ancak 1987’den sonra ABD’nin yardım miktarlarında ciddi bir düşüş olmuştur (BERİŞ ve GÜRKAN, 2003, s.7).

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1980’lerin önemli bir gelişmesi de Brzezinski Doktrini ve Çevik Kuvvet’in (Rapid Deployment Joint Task Force) oluşturulması sürecidir. Reagan, 1981 Ocağında Başkanlığı devraldığında İran’da İslami rejim egemen olmuş, CENTO dağılmış, SSCB Afganistan’ı işgal etmiş ve Yunanistan’da anti-Amerikancı seçim

kampanyası ile Papandreu'nun PASOK'u seçimleri kazanmıştır. Aynı dönemde, askeri yönetim altındaki Türkiye ise, Amerika için istikrarlı bir müttefik görünümü çizmiştir. Bu koşullarda Brzezinski, "Balkanlardan Pakistan'a uzanan bunalım kuşağında SSCB'nin artan etkinliği karşısında", yeni bir strateji yaratılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu strateji, ABD'nin Sovyet nüfuzunun artmasından çekindiği petrol bölgesindeki kontrolünü pekiştirmeye yöneliktir. Bu düşünce uyarınca Çevik Kuvvet, bir Doğu-Batı çatışması olasılığında, Basra Körfezi başta olmak üzere Orta Doğu'yu korumak gerekçesi ile oluşturulmuştur.

İran'ın kaybindan sonra, Çevik Kuvvet projesinde, Orta Doğu'da Doğu ve Batı arasındaki tampon bölge olan Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi özel bir önem kazanmıştır. Amerikalı askeri strateji uzmanı Prof. Albert Wohlstetter, SSCB'nin Doğu Anadolu'ya saldırmasının, Batı'nın Körfez petrolüne bağımlılığı dolayısıyla Avrupa'ya yapacağı bir saldırıdan çok daha vahim olacağını savunmuştur. Yeni stratejide Orta Doğu ve Körfez petrolünün savunması, bir şekilde NATO şemsiyesi altına sokulmaktadır. NATO üyesi olan Türkiye'nin önemi, bu anlamda Mısır ve İsrail ile karşılaştırıldığında daha da artmaktadır.

SSCB'nin 1979 yılı sonunda İran'a müdahale edeceğinden kaygı duyan Brzezinski ve bazı yöneticiler, 1979 yılı başlarında ortaya atılan Çevik Kuvvet projesine hız kazandırılmasını önermişler ve önerinin Beyaz Saray'da kabul görmesiyle birlikte 1 Mart 1980'de Florida'da Çevik Kuvvet adıyla 200.000 kişilik "Acil İntikal Ortak Görev Kuvveti" (Rapid Deployment Joint Task Force) oluşturulmuştur. Adı 1 Ocak 1983'ten itibaren "Birleşik Devletler Merkezi Komutanlığı" (US Central Comand:CENTCOM) olarak değiştirilen bu birliğe tahsis edilen asker sayısı da 1985'e gelindiğinde 300.000'e çıkmıştır (UZGEL, 2002, s.46).

ABD, bu proje gereğince Orta Doğu ve Kafkasya'ya yakın yerlerde bu sefer yeni askeri üsler değil, teçhizat depolama ve lojistik destekten oluşan tesislerin kurulmasını ve mevcutlarının geliştirilmesini talep etmiştir. Böylece bu bölgelerde müdahale edilmesi gerektiğinde, Florida'daki birlikler hemen bölgeye nakledilecekler ve operasyonlar için ihtiyaçları olacak olan havaalanları, su, mühimmat ve yakıt depoları gibi tüm fiziki lojistik altyapıyı hazır bulacaklardır. Dolayısıyla ABD, buldukları ülkelerde tepki toplayan ve

kendisine pahalıya malolan üslere bağımlı kalmayacaktır. Teoride iyi görülen bu projenin uygulanmasında bazı sorunlarla karşılaşmıştır. İlk olarak, bu gücün ülke içi istikrarsızlıklar çıktığında da kullanılabilceği yolunda tartışmalar olmuş ve bu da bölge ülkelerini rahatsız etmiştir. İkinci olarak da; ilk kurulduğunda NATO savunma planlarının dışında tutulan Çevik Kuvvet'in komutanlığı, Reagan yönetimince Ocak 1981'de Florida'dan alınarak NATO'nun Avrupa Müttelik Komutanlığı'na bağlanmıştır. Böylece ABD, olası alan dışı müdahalelerini de NATO çerçevesi içine sokma konusunda, diğer müttelikleri tarafından kabul görmese de, önemli bir adım atmıştır (UZGEL, 2002, s.46).

Projeye büyük önem veren ABD, resmi ve gayri resmi nitelikli yetkilileriyle Türkiye'yi ikna etmek için yoğun çaba göstermeye başlamıştır. Birçok ünlü ABD'li stratejist, Türkiye'ye gelip konferanslar vererek, Türkiye'nin bölgede oynayacağı rol ve SSCB'den kaynaklanan tehditlerin Türkiye için önemine dikkat çekmişler; hatta bu dönemde artışa geçen Ermeni terörünün de SSCB'nin Doğu Anadolu'yu Türkiye'den koparma çabasının bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir (KAYAR, 2003, s.144).

Ancak 12 Eylül öncesindeki Ecevit ve Demirel hükümetleri, Çevik Kuvvet'e sağlanacak tesisler ve kullanma izinleri konusunda ABD'nin taleplerine sıcak bakmamışlardır. 12 Eylül sonrasında ABD baskılarını artırmış; ancak bu sefer de askeri yönetim, Türkiye'deki üslerin doğrudan Çevik Kuvvet tarafından kullanılmasına izin vermemiştir. Kenan Evren, NATO üyesi ülkelerin Orta Doğu'ya müdahale konusunda ortak bir karar almaları durumunda Türkiye'nin buna uyacağını, ancak Türkiye'nin tek başına bu tür bir rol üslenmeyeceğini belirtmiştir (KAYAR, 2003, s.144).

Bu açıklamalara rağmen Askeri yönetim, Çevik Kuvvet'in depolama ve tesisler edinmesini bazı şartlar getirerek kabul etmiş ve 1982 Mutabakat Muhtırası (Memorandum of Understanding) ile bir anlaşmaya bağlamıştır. Anlaşmaya göre Türkiye'de modernize edilecek olan 10 havaalanına ek olarak Muş ve Batman'da iki havaalanı daha inşa edilecektir. Ancak bunların kullanımı, NATO Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerle sınırlı kalınması ve NATO sorumluluk alanı dışında kalan bir Orta Doğu ülkesine müdahale için kullanılmaması şartına bağlanarak, yükümlülük dışı ve alan dışı kullanılmaları yasaklanmıştır. Ayrıca malzeme, silah, cephane ve yakıtın sevkiyatı veya depolanmasının ancak Türkiye'nin onayı ile yapılması ve bu üslerden yapılacak hava

harekatlarının hem Türkiye hem de NATO tarafından (dolayısıyla NATO üyesi tüm ülkeler tarafından da) onaylanmış olması şartları getirilmiştir. Bu tesisler, ABD'nin 1991 yılındaki Birinci Körfez Harekatında hayati bir rol oynayacaktır (UZGEL, 2002, s.48).

Bu sıralarda ABD Savunma Bakanlığı'na rapor halinde sunulan Wohlstetter Doktrini, SSCB'nin Körfezdeki bunalımdan yararlanmasını önlemek için Türkiye'den Pakistan'a kadar bir İslam kuşağı oluşturulmasını önermiş; bu kuşağın da hem birbirleri ile hem de Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Raporda, radikal İslam da ABD için tehdit sayılmıştır. Bu çerçevede 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında Türkiye'ye yardım muslukları kısa sürede açılmıştır. İslam Kuşağı Doktrinine (Wohlstetter Doktrini) paralel biçimde askeri müdahale sonrası Devlet Başkanı Kenan Evren, gezilerin önemli bir bölümünü Suudi Arabistan, Körfez devletleri, Mısır, Tunus, ve Pakistan gibi ülkelere gerçekleştirmiştir. ABD de bu açılımı teşvik etmiştir. Böylece Türk-Amerikan ilişkileri sıcak bir döneme girmiştir (BERİŞ ve GÜRKAN, 2003, s.8).

1983-1989 arasında Turgut Özal'ın başbakanlığında Türk-Amerikan ilişkileri genelde çok yakın olmuş ve altın çağını yaşamıştır. Gerek Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, gerekse Türkiye'nin geçirdiği ekonomik dönüşüm, her iki tarafın da birbirine duyduğu ihtiyacı artırmıştır.

Özal'ın ABD'yle ilişkilerdeki yaklaşımı, bu ülkeyle yakın ilişkiler kurmanın, ABD'nin Türkiye yanlısı politikalar izlemesinde daha yararlı olacağı varsayımına dayanmıştır. Özal'a göre Türkiye, Yunanistan Başbakanı Papandreu gibi çatışmacı ve uzlaşmaz bir yol benimsemiş olsaydı, bu politika ABD'deki Ermeni ve Rum lobilerinin elini güçlendirecekti ve bundan sonuçta Türkiye zarar görecekti. Bu yüzden Özal, daha çok ilişkilerdeki pürüzlü noktaları ortadan aldirmaya çalışmıştır (UZGEL, 2002, s.50). Türkiye'nin ABD ile ilişkileri geliştirme amacı, sadece ekonomik ve askeri nedenlere de indirgenemez. Türkiye, Avrupa ile bozuk olan ilişkilerini geliştirmek ve Avrupa Topluluğu'na üye olabilmek için de bu dönemde ABD'nin desteğine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Özal'ın uyguladığı aktif dış politika kapsamında, bulunduğu bölgenin siyasi ve ekonomik gelişmelerinde daha belirleyici roller üstlenebilmesinin de ABD'nin desteğinden geçtiği düşünülmüştür. Türk-İsrail ilişkilerinin gelişmesi de Türk-Amerikan yakınlaşmasında özellikle 80'lerin ikinci yarısında önemli rol oynamıştır.

Türk-Amerikan İlişkileri, 80’li yıllarda özellikle bölgedeki gelişmeler paralelinde yakınlaşma eğilimi göstermekle birlikte, sorunlar da eksik olmamıştır. ABD, Türkiye’nin artan stratejik önemi nedeniyle ilişkileri geliştirme konusunda istekli olmasına rağmen, bunun bedelini ödeme konusunda oldukça isteksiz davranmıştır. Gerek yardımlar, gerekse askeri ve ekonomik işbirliği konusunda Türkiye’nin isteklerini her zamanki gibi yine karşılayamamıştır. Ayrıca bu dönemde Amerikan kamuoyunda ve Kongre’de Türkiye’nin insan hakları ve demokratikleşme bağlamında sık sık eleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Yardım ve askeri-ekonomik işbirliğinin de insan hakları ve demokrasi eleştirileriyle ilişkilendirilmeye çalışılması ile de ABD, Türkiye üzerinde etkili bir baskı aracı daha keşfetmiştir. Ayrıca Ermeni sorunu, Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkileri gibi birçok konuda da ABD ile ilişkilerde sorunlar yaşanmaya devam etmiştir (TORUN, 2005, s.247).

13. Türk-Amerikan İttifakı ve İlişkilerin “Müttefiklik” boyutunun Sorgulanması:

Yukarıda da değinildiği üzere, Türk Amerikan ilişkilerinde 1940’ların ikinci yarısına dek kayda değer bir hareketlilik yaşanmamışken, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından ilişkilerin hızla gelişip güçlenmesine sebep olan unsur, ortak bir düşman algılayışı olmuştur. Yayılmacılık eğilimi gösteren Sovyetlerin, her iki tarafın da hayati çıkarlarını farklı açılardan tehdit ediyor olması, doğal olarak iki tarafı da ortak düşmana karşı birbirine yakınlaştırmıştır.

Esasında bu yakınlaşma, Türk Dış Politikasının, ilk olarak Osmanlı’nın Gerileme Devriyle birlikte tanıştığı “denge politikası”nın yeni bir evresi niteliğindedir ve Türk diplomasi kültürü için yeni bir olgu değildir. Yeni olan şey, ilk kez Avrupa Kıtası dışından yeni bir ülke ile ve bu sefer çok uluslu somut bir askeri pakt çerçevesinde daha gelişmiş bir ittifaka gidilmiş olmasıdır. 19. Yüzyıldan itibaren artık sırf kendi gücüne dayanarak dışarıdan gelen tüm tehditlere karşı koyulamayacağını anlayan Osmanlı Yönetimi, dönemin güçler dengesi sistemi içerisindeki dengelere oynayarak ittifak sistemleri geliştirme arayışına girmiştir. 1791-1878 yılları arasında kendini hissettiren Rus tehdidine karşı İngiltere, 1888-1918 yılları arasında Rus ve İngiliz tehdidinde karşı Almanya, 1920-

1936 yılları arasında Batılılara karşı Sovyetler Birliği, 1936-1945 yılları arasındaki İtalya tehdidinde karşı İngiltere denge unsuru olarak görülmüştür (ARMAOĞLU, 1999, s.43-44). 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk savaş süresince de yoğun olarak hissedilen Sovyet tehdidi karşısında ise ABD ve onun başını çektiği NATO gibi kollektif güvenlik sistemleri, yeni dayanak noktası olarak görülmüştür.

Buradan hareketle denilebilir ki, Türk-Amerikan yakınlaşmasına yol açan ve hatta Türkiye'yi elinden geldiğince dış politikasında ABD ile paralel bir yol izlemeye iten temel faktör dışsaldır. Başka bir deyişle, Türk-Amerikan ilişkileri, itici gücünü kendi iç dinamiklerinden alarak doğal gelişim süreci içerisinde yavaş yavaş gelişip olgunlaşmamış; birdenbire beliriveren ortak bir dış tehdit algılaması üzerine refleksif olarak ortaya çıkmış bir ilişkidir. İki ülke coğrafyası arasındaki fiziki farklılıklar ve uzaklığın yanı sıra; o dönemdeki siyasi, askeri, ekonomik güçleri bakımından da "Süper Güç" ABD ile dönemin Türkiye'si arasında büyük bir uçurum vardır. Bu şartlar altında olağanüstü bir dış faktör olmadıkça iki taraf arasındaki ilişkinin, 1945 yılına kadar süregelen rutin seyrinin tersine çevrilerek birden bire gelişmesini beklemek imkansızdır. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerini, dönemin olağanüstü konjonktüründen ve Soğuk savaş'ın meşhur kutuplar arası dengelerinden ve çekişmelerinden soyutlayıp; salt iki devlet arasındaki özel ilişkiler olarak düşünmek de doğru olmaz. Tabir yerindeyse, bu kesinlikle bir "yıldırım aşkı" değil, aniden değişen küresel güç dengeleri içerisinde mecburiyetten girilen savunma ve güvenlik amaçlı ittifak ve işbirliği bağlanmasıdır ve temelinde çakışan çıkar algılamaları yatmaktadır.

131. Türk-Amerikan "İttifak İlişkisi"nin Dayandığı Teorik Temeller:

Türkiye ve ABD, güçleri simetrik olmayan ve aralarında coğrafi açıdan muazzam bir mesafe bulunan, farklı siyasal kültür ve tarihsel arka plana sahip iki ülkedir. Neredeyse hiçbir ortak paydası olmayan bu iki ülke arasında, dışsal bir etkenin zorlamasıyla da olsa, Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılından itibaren hukuken ve fiilen bir "ittifak" bağı oluşmuş ve ilişkiler "müttefiklik" düzeyine ulaşmıştır. Daha sonra, Soğuk Savaş'ın sonuna kadarki yaklaşık 40 yıllık dönem boyunca ve günümüzde bile hala Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlamak için kullanılan başlıca terim "ittifak" yada "müttefik" olmuştur.

En geniş tanımıyla ittifak; “En az iki devletin kendi sınırlı öz kaynakları ve kapasiteleriyle savuşturamayacaklarını düşündükleri “ortak tehdit” algılamalarının ya da yine sınırlı kaynaklarıyla ulaşamayacaklarını veya istedikleri ölçüde faydalanamayacaklarını düşündükleri “ortak çıkar” algılamalarının söz konusu olduğu durumlarda; bu devletlerin hedeflerine ulaşabilmek, bunu yapmanın maliyetini azaltmak, süresini kısaltmak, girişimlerine meşruluk kazandırmak ya da elde edebilecekleri kazanımları artırmak amacıyla belli ölçülerde birleştirdikleri güçlerini, belirlenen ortak hedeflere yönlendirmeleri”dir.

Türk-Amerikan ittifakını ortaya çıkaran ve yaşanan tüm krizlere rağmen ilişkilere süreklilik kazandıran temel unsur “ortak tehdit algılamaları” olmuştur. İlişkiler, tüm Soğuk savaş boyunca; hatta bugün bile hala siyasi, askeri-güvenlik ilişkileri temelinde süregelmektedir. İki ülke arasındaki işbirliği sadece askeri alanlar için düşünülmekte, ilişkilerin sosyal, kültürel, ticari ve ekonomik boyutu ise -stratejik güvenlik hesaplamalarını etkilemediği sürece- önemsenmemekte veya bilhassa ABD tarafından ihmal edilmektedir. Soğuk Savaş’ın başlarında siyasi-askeri ilişkilerin acil olarak geliştirilmesini gerektiren ortak tehdit algılayışı gibi bir gerekçe belirmişken, sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için lokomotif görevi görecek böylesine güçlü bir gerekçe oluşmamıştır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik ilişkiler, başından beri kendi doğal gelişim sürecine terk edildiği için, askeri-siyasi ilişkilerin geldiği düzeyin çok çok gerisinde kalmıştır. Ekonomik ilişkiler, ticaret ilişkisinden çok tek taraflı bir ekonomik yardım ilişkisi olarak kalmış; bu ekonomik yardımların bile altında, yaşanacak büyük bir ekonomik krizin Türkiye’nin komünist ekonomik sisteme kaymasına yol açabileceği gibi siyasi-stratejik endişeler yer almıştır.

Dolayısıyla Türkiye’de “ittifak” kavramı, uzun yıllar sadece ortak dış tehdit karşısında “güvenlik” kaygısıyla girilen “askeri işbirliği”ni kapsayan klasik dar tanımıyla düşünülmüştür. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD ile olan ittifakın diğer boyutlarının da olması gerektiği hatırlanmaya başlanacak ve Türk-Amerikan ilişkilerinin bu doğrultuda yeniden tanılanması gerekecektir.

Teoride, devletleri ittifak kurmaya iten unsurların başında ortak bir dış tehdit algılaması gelmektedir. Nispeten küçük devletler, kendi olanaklarıyla karşı koyamayacakları büyük bir dış tehdide karşı daha güçlü devletin ittifak ve desteğini elde etmeye çalışırken; zayıf bir devletle ittifak kuran güçlü devlet de, bu yolla nüfuzunu stratejik yerlere doğru yaymayı ve temel düşmanının başka devletlerin kaynaklarına sahip olmasını engellemeyi amaçlamaktadır (USLU, 2000c, s.204). Türk-Amerikan yakınlaşması da işte bu teoriyi mükemmel bir şekilde doğrulayarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin, özellikle Soğuk Savaş döneminde "müttefik" terimine yüklediği anlam ve dolayısıyla bu ilişkiden beklentileri, terimin Uluslararası İlişkiler disiplininin terminolojisindeki tanımlamalarının çok üzerinde ve onlardan daha kapsamlı olmuştur. Kolektif savunma paktı olan NATO, adeta sadece ABD ve Türkiye arasındaki ikili bir askeri pakt gibi görülmüş ve Türkiye-NATO ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkileriyle bir tutulmaya başlanmıştır.

Türkiye, her ne kadar NATO içinde en doğu uçtaki cephe ülkesi olsa da veya asker sayısı bakımından ABD'den sonra ikinci sırada gelse de, ABD için NATO'nun onlarca müttefikinden biridir. ABD nasıl ki NATO'nun her bakımdan en güçlü ve etkili müttefiki ise; Türkiye de en stratejik müttefikidir. Soğuk Savaş şartlarında çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Türkiye'nin, ABD için her zaman çok önemli olduğunu yadırgayamayız. Ancak komşusu Sovyetlerden algıladığı tehdit yüzünden Türkiye için de NATO ve ABD vazgeçilmezdir. Dolayısıyla her iki taraf da ilişkilerde yaşanan onca krize rağmen son noktada köprüleri tamamen atmaya cesaret edememiştir. Bununla birlikte ABD, Türkiye'den tamamen vazgeçemediği gibi, onun da kendisinden vazgeçemeyeceğinin farkında olduğu için; zaman zaman Türkiye'nin bazı isteklerini görmezden gelebilmiş ve hatta onu kendi istediği çizgiden saptığı zaman cezalandırmakta sakınca görmemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin bu dönemde müttefiki ABD'nin dış politikasını kendisi için hayati önem arz eden konularda bile her zaman etkileyebilme şansı olmamışken, ABD ise Türk dış politikasını etkilemiş veya etkilemek için çaba sarf etmekten çekinmemiştir. Bunu yaparken de genellikle siyasi ve ekonomik etki araçlarını sıklıkla kullanmıştır. Örneğin Johnson Mektubu ve Kıbrıs konusunda ABD'nin Türkiye'ye olan diğer baskıları Türkiye'yi uzun süre Kıbrıs'a askeri müdahaleye girişmekten alıkoymuş; ama sonuçta bunu 1974'te her şeye rağmen gerçekleştirmesine de

engel olamamıştır. Ancak Türkiye’yi bu davranışından ötürü askeri ambargoyla cezalandırmaktan da çekinmemiştir.

Büyük devleti, küçük ortağına karşı güçlü kılan bir husus da, ortak tehdit algılamasına rağmen, tehdit anında büyük devletlerin, müttefiki zayıf devletin yardımına gidip gitmemede, yardımı geç ulaştırmada, yardım karşılığında önemli tavizler istemede ve hatta gerekli gördüklerinde düşman güçle zayıf müttefiki aleyhine işbirliği yapmada kendilerini serbest hissetmeleri gerçeğidir (USLU, 2000c, s.204-205). Bunun pratikteki örneklerinden en meşhurları ise, yukarıda da ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, 1964 yılında ABD Başkanı Johnson’ın Kıbrıs sorunundan dolayı Sovyetlerin saldırısına uğraması durumunda ABD’nin Türkiye’ye “yardım etmeyebileceğini” ilan etmesi ve 1962 yılındaki Küba füze krizini de Sovyetlere Türkiye üzerinden taviz vererek çözmesidir.

Güçleri simetrik olmayan iki ülke arasındaki ittifak ilişkilerinin işleyiş mekanizmasını açıklayan bu teorik kuralın Türk devlet adamlarınca da bilinmesine rağmen Türkiye, ABD ile olan ittifak ilişkisinde, Osmanlı’dan bu yana alışmış olduğu haysiyetli ve etik siyasi-diplomatik kültürüne yakışır bir şekilde *pacta sunt servanda* ilkesine tam bir bağlılık içinde olmaya özen göstermiştir. 1950’ler boyunca Türkiye, tüm üçüncü dünya ülkeleri, Müslüman ülkeler ve bağlantısızları kendisine küstürmek ve blok çıkarı uğruna ferdi çıkarlarını hiçe saymak pahasına kendi dış politikasını ABD’ninkiyle uyumlulaştırmaya çalışarak, müttefik olmanın tüm gereklerini yerine getirmek için elinden geleni yapmıştır. Bu tutumunun karşılığını ise Küba füze krizi sırasında ve 1964’te Johnson mektubu ile alan Türkiye; böylelikle ciddi düzeyde ilk defa ve apar topar ilişki içine girdiği ABD’nin politik kültürünün iç yüzünü yavaş yavaş tanımaya ve tecrübe edinmeye başlamıştır. Müttefikinin ne derece güvenilir olduğunu geç de olsa test etmesinin ardından ki Türkiye, dış politikada seçeneklerini çeşitlendirme gereği duyarak, üçüncü dünya ülkeleri ve hatta Sovyetler ve Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini tamir etmeye çalışacaktır.

Bir ittifak ilişkisinin doğası gereği, iki müttefik ülkeden birinin hayati çıkarının söz konusu olduğu bir durumda, diğer müttefikin çıkarları bundan ciddi düzeyde etkilenmeyecekse, ona destek olması veya en azından tarafsız kalması gerekir. Ancak

Kıbrıs sorunu yüzünden ABD, tarafsız kalmak bir yana, 1964'te Johnson Mektubu ile Türkiye'nin 10 yıl boyunca adadaki Rumların Türkleri katledişine ve aleyhine işleyen tüm siyasi gelişmelere seyirci kalmasını sağlamış; Barış hareketından sonra da ambargo ile cezalandırmıştır. Böylece Kıbrıs gibi kendi hayati çıkarlarını ilgilendirmeyen bir konuda, destek olmak veya tarafsız kalmak bir yana, sürekli müttefiki Türkiye'nin aleyhine hasımane bir politika dahi izleyebilmiştir.

Teoriye göre bir devlet, kendinden büyük bir devletle ittifak kurma ihtiyacı duyması halinde, genellikle coğrafi olarak kendisinden uzak olan bir devleti tercih etmektedir. Çünkü farklı bir coğrafyanın devletinin, kendisine sağlayacağı güvenlik garantisi karşılığında ondan isteyecek fazla bir şeyi olmayacaktır. Örneğin bu dönemde kuzey sınırındaki komşusu Sovyetler, Türkiye'nin kendisiyle dost olabilmesinin bedeli olarak Boğazlar üzerinde taviz, Doğu Anadolu'dan toprak ve sosyalist ideolojiye açık olunmasını peşin peşin talep etmişken; ABD'nin bu denli somut ve kritik taleplerde bulunmayacağı hesap edilmiştir (USLU, 2000c, s.205).

Bununla birlikte, uzak ülkeyle yapılacak ittifakın daha az güvenilir olacağı da bir gerçektir. Çünkü, süper güç de olsa, farklı bir coğrafyada farklı önceliklere sahip olan güçlü müttefik; özellikle küresel güç dengelerini ve kendi çıkarlarını fazla etkilemeyen; ancak küçük ortağı için çok önemli olan bir durum söz konusu olduğunda küçük ortağına beklenen desteği vermekte isteksiz davranacak; hatta harekete geçmemek için aralarındaki ittifak anlaşmasının hukuki metinlerini daha bir titizlikle irdeleyerek, harekete geçmesini gerektirecek bir "*casus feoderis*"in hala oluşmadığına dair binbir çeşit gerekçe üretebilecektir. Hatta daha da ileri giderek, küçük ortağına yeni statükoyu kabullenmesi ve asla tek başına bir maceraya atılmaması için baskı yapabilecektir. Gerçekten de Müttefik Amerika, Johnson Mektubu ile Türkiye'nin elini Kıbrıs konusunda tam 10 yıl bağlamış; hatta Kıbrıs Harekatının ardından da bu asi hareketi dolayısıyla ambargo ile cezalandırmaktan geri kalmamıştır.

Yine coğrafi uzaklığın diğer bir sakıncalı yanı da, ani bir saldırı anında, uzak olan müttefikin yardıma gelmesinin daha zayıf bir olasılık olduğudur. Hatta gelse bile o gelinceye kadar küçük müttefik öldürücü darbeyi yemiş olabilir (USLU, 2000c, s.206). 9 Ekim 1957'de Sovyet Lideri Kruşçev'in, bloklar arası düzeye tırmanan Türkiye-Suriye

gerginliği konusunda New York Times gazetesine verdiği demeç, bu gerçeği çok güzel özetlemektedir: *“Türkiye çok zayıftır. Savaş halinde bir gün bile dayanamaz. Savaş patlarsa biz Türkiye’ye yakını;, fakat siz Amerikalılar uzaksınız. Toplar ateşe başlayınca roketler de uçmaya başlayabilir. Ve o zaman bu hususta düşünmek için dahi geç kalınmış olur.”*(TELLAL, 2001, s.515)

Coğrafi uzaklıktan kaynaklanan bu olumsuzlukları gidermek için küçük ortak, müttefiki olan büyük devletin ülke topraklarında üs, asker ve silah bulundurmasına izin verebilir. Ancak bu durumda da, bu üslerin nasıl ve hangi amaçlarla kullanılacağına dair uygulamada müttefik ülke ile birçok hukuki yetki sorunu oluşur ve ilişkileri sürekli olumsuz yönde etkiler. Ayrıca bu üslerin kurulmasına ve kullanılmasına izin verilmesi, düşman ülkenin tepkisin daha çok çekilmesine yol açacağı için, güvenliği mi yoksa riski mi artıracığı tartışma konusudur. Nitekim, Küba füze krizinden her iki Körfez krizine kadar bir çok kez Türkiye’deki Amerikan üslerinin Türkiye’nin güvenliğine etkileri bu bağlamda sık sık tartışılmıştır.

Küçük ülke, algıladığı dış tehdidin boyutu arttıkça daha fazla müttefik üs, asker ve silahlarını topraklarında görmek isteyecektir. Sovyet tehdidinin yoğun olarak hissedildiği yıllarda ABD’ye çoğu gizli anlaşmalarla birçok yeni üs imtiyazları verilirken ve Küba füze krizi sonrasında ABD’nin Türkiye’deki Jüpiter füzelerini çekmesine tepki gösterilirken; birkaç yıl sonra bu imtiyazların daraltılmasına ve hatta tamamen geri alınmasına çalışılmasını, ancak Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan yumuşama ile açıklayabiliriz. Büyük ülke ise, üs kuracağı yerleri seçerken, müttefik ülke coğrafyalarının jeostratejik önemleri çerçevesinde kendisine sunabilecekleri pratik hareket kabiliyetine bakacaktır. Günümüzde Romanya, Macaristan ve Gürcistan gibi ülkelerin her fırsatta daha ileri bir işbirliği çerçevesinde ABD ve NATO askeri güçlerine ülkelerini açma isteklerini dile getirmelerine rağmen; ABD’nin gözü hep öncelikli ilgi alanına giren Orta Doğu’ya yakınlığı sebebiyle Türkiye’de olmuştur. Ancak bu sefer de tezkere olayında görüldüğü üzere Türkiye, ne eskiden Sovyetlerden olduğu gibi bir dış tehdit, ne de önemli bir çıkar algılamadığı için topraklarını ABD’ye kullanırmaya eskisi kadar istekli değildir. Halbuki Küba füze krizinin yaşandığı 1962 Ekiminin en kritik günlerinde, üstlenilen riskin boyutunu bilmelerine rağmen, bizzat Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü’nün ağızından Türkiye’nin “dostu ve müttefiki ABD’yi

sonuna kadar desteklediği” açıklanarak, adeta bir bağıllık ve dayanışma şovu yapılmıştır (ERHAN, 2001b, s.683).

Gücü ve büyüklüğü dikkat çekici şekilde farklı olan devletlerin kurdukları ittifakta sorunlarla karşılaşmaları, gelişmeleri farklı farklı algılamaları ve uluslararası alanda ulaşmaya çalıştıkları amaçlarının farklı olması doğal kabul edilmektedir. Bu durumlarda küçük devletin, müttefik büyük devletten ne derece bağımsız bir dış politika belirleyebildiği önemlidir. Eğer küçük devlet, büyük müttefikinden bağımsız bir dış politika belirleyemiyorsa, “uydu devlet” veya “arka bahçe”ye dönüşmüş olmakla eleştirilir. 1960’ların ikinci yarısından itibaren özellikle sol kesimden yükselen Türkiye’nin ABD’nin uydusu haline geldiği iddialarının kamuoyunda yankı uyandırması ve iktidarı etkilemesi doğaldır.

1960’ların ikinci yarısından itibaren, uluslararası sistemde yumuşamanın hakim olmasıyla birlikte her iki taraf için de ulusal çıkarlar, blok çıkarlarının önüne geçmeye başlamış; bu durum ise tarafların ittifaktan beklentilerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Her iki taraf da ittifakı zamanla kendi özel çıkarları için kullanma eğilimi içine girmiştir. Türk yöneticiler, ittifaka yaptıkları katkılarla ABD’nin ulusal çıkarlarına da hizmet ettiklerini düşünmüşler; bu hizmetin karşılığında ise, Kıbrıs sorunu gibi ittifakın dışında gözükken bazı konularda müttefik ABD’nin kendi tezlerini desteklemesini beklemişlerdir. Diğer taraftan Amerikalılar da, Türkiye’nin NATO ittifakı dışında ilgilenmesi gerekecek çıkarları olabileceğini ve SSCB’den başka ulusal çıkarlarını zedeleyebilecek düşmanları bulunabileceğini görmemişlerdir (USLU, 2000c, s.209). Komünist tehdidin tamamen ortadan kalktığı Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, yapılanışı ve görev tanımı değişen NATO’nun yeni işlevinin, ABD’nin kendi ulusal çıkarları ışığında bir dünya hegemonyası kurmasını kolaylaştırmak olduğu yönündeki eleştiriler yoğunluk kazanmıştır.

Teorik olarak, rakip süper gücün coğrafi olarak yakınında veya yayılma alanı içinde bulunan bir ülkenin güvenliği, sadece kendisi için değil, diğer büyük devletler için de önemlidir ve bu ülkenin savunulması şansa veya kendi kaderine bırakılamaz. Dolayısıyla coğrafi şartlar, böyle bir devletin tarafsız veya yalnız kalmasına izin vermeyecektir. Türk yöneticilerin, Türkiye’nin Batı ittifakı dışında kalamayacağını savunurken en fazla

kullandıkları argüman, Türkiye'nin büyük devletler açısından stratejik öneminin ve büyüklüğünün tarafsız ve yalnız kalmasına imkan vermediğidir. Gerçekten de Soğuk Savaş şartlarında bir ülkenin tarafsızlık politikası güdebilmesi için; “bir bloğun yanında yer aldığında genel güç dengesini bozacak derecede güçlü olması, vatandaşlarının genel dünya olaylarından uzak durma konusunda istekli olması, stratejik açıdan önemli ve siyasi olarak kışkırtıcı olmaması, güçlü bir devletin tehdidi altında olmaması” gibi şartlardan hiçbiri sağlanamamaktadır. Türk devlet adamlarına göre Türkiye, büyük devletlerin gözlerinin üstünde olmasına neden olan önemli bir stratejik konuma sahiptir ve Sovyet tehdidine karşı güvenliğini kendi başına korumasını sağlayacak yeteli ulusal kaynağı ise bulunmamaktadır (USLU, 2000a, s.21).

Gerçekten de ABD ile ittifak, egemen bütünlüğünü korumak isteyen Türkiye için tek seçenek olarak ortada durmakta iken; ABD'nin de tüm aşırılıkları ve yer yer söz dinlemezlilikleriyle kendisini çileden çıkararak Türklerin hatırı için olmasa bile; sırf Batı Bloğunun stratejik çıkarları öyle gerektirdiği için Türk topraklarının Sovyetlerin eline geçmesini önlemekten başka bir çaresi yoktur. Almanya, Kore ve Vietnam örneklerinden de cesaret alan Türk liderler, ne olursa olsun saldırıya uğramaları durumunda ABD'nin otomatik yardımını sağlayacaklarını hesap etmişlerdir. Hatta bu düşünceden aldıkları cesaretle, 1974'te tek başına Kıbrıs Harekatına girişirken olduğu gibi, dış politikasında bir yere kadar Batıdan ve ABD'den bağımsız hareket edebilme kabiliyetine bile kavuşmuştur.

Son olarak da, teorik olarak küçük devletlerin, bazen daha büyük bir tehlikeyi beraberinde getirme olasılığı yüksek olduğu için, büyük devletlerle ittifak kurmaktan mümkünse çekinmeleri veya çok dikkatli olmaları tavsiye edilir. Mısır'ın eski liderlerinden Nasır'a göre; “büyük ve küçük devletler arasındaki ittifak, kurt ile kuzu arasındaki ittifaka benzer ve kurdun kuzuyu yutmasıyla sonuçlanır.” Machiavelli ise, ünlü kitabı Prens'te: “-zorunlu olmadıkça- prens kendisinden daha güçlü olan hiç kimseyle ortak dava peşine düşmemeli” demektedir (USLU, 2000a, s.21).

Stephen Walt'ın dediği gibi, “ne kadar başarılı ve eski olursa olsun bir müttefiklik ilişkisinin kutsal hiç bir tarafı yoktur.” Yaklaşık 60 yıldır Amerika ile ittifak, Türk dış politikasının en önemli “mobilyası” olagelmıştır. Bugün bu durumun değiştiğini

söylemek için henüz erken olsa da bu durumun, örneğin bundan üç-beş yıl sonra da devam edeceğinden emin olmak artık pek mümkün değildir. Amerika, hemen her ülke gibi Türkiye için de en önemli dış politika meşgalesi olmaya devam etmektedir (KOÇ, 2004a).

Türkiye için, Soğuk Savaş boyunca varlığını hissettiren Sovyet yayılcılığı, ABD gibi bir süper güç ile ittifakı zorunlu kılan temel unsur olmuştur. Bu dönem boyunca Türkiye, Sovyet tehdidini savuşturmak amacıyla NATO üyeliğini ve ABD ile olan ittifak bağına pragmatik olarak başarıyla kullanmıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından ise, bu temel unsurunu yitiren Türk-Amerikan “ittifak ilişkisi” veya “müttefiklik bağı”nın eskisi gibi olamayacağını öngörmek zor olmamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yeni biçiminin ne olduğu/olacağı, bu ilişkinin hala farklı bir boyutla da olsa “ittifak ilişkisi” olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı tartışmaları ve ikili ilişkileri daha iyi tanımlayacak yeni terim arayışları, Sovyetlerin yıkılışının üzerinden 15 yıl geçmiş olmasına rağmen hala sürmektedir. Araştırmamızın ikinci bölümünde Soğuk Savaş sonrasında başlayan bu arayışlara ayrıntılı olarak değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ:

Küreselleşmenin temel akım olduğu, ABD ve AB önderliğinde Batının dünya hakimiyetinin daha bir belirginlik kazandığı ve dünya devletlerinin başat güçlerin müdahalesine daha açık hale geldiği Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk liderler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yine yeni düzene dahil olmayı ve düzenin yürütücüsü ABD ile birlikte hareket etmeyi seçmişlerdir. SSCB gibi tek ve belirgin bir tehdit kaynağının artık bulunmamasına rağmen Türk liderler belki eskisinden daha fazla tehditlerle kuşatıldıklarını söylemeye başlamışlardır. Türk ekonomisi de küreselleşme sürecinde rekabet edebilmek ve zaman zaman yaşadığı krizleri atlatabilmek için ABD ve AB'yle dengeli ekonomik birlikteliğe gitmesi büyük önem taşımaktadır. Yüksek teknoloji ürünü askeri malzemenin sağlanabileceği en önemli kaynak hala Batıdır, fakat onları elde etmenin koşullarının eskisi kadar uygun olmayacağı görülecektir (USLU, 2000a, s.309).

Türkiye yine Batıdan kopmamak için iç sisteminde küresel değerler paralelinde önemli değişiklikler yapması gerektiğini görmüştür. Bu çerçevede siyasal İslam'ın yeni düzende temel tehditlerden biri olarak kabul edilmesi paralelinde iç siyasette devletin laik yapısına vurgu yapılarak İslami akımları bastırma çabaları, AB'ye tam üyelik için yapılması şart koşulan reformlar ve Batının eleştirileri doğrultusunda demokratikleşme, insan hakları ve yönetimin şeffaflaşması gibi idari-hukuki reformlar döneme damgasını vurmuştur. Kısacası Türkiye, Yeni Dünya Düzeninin olduğu önemli bir dönemde bu düzene eskisinden daha aktif bir dünya gücü olarak intibak etme süreci yaşamakta ve bu süreçte yine ABD ile olan ilişkilerine özel bir önem atfetmektedir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca, ABD ve daha genel olarak da Batı ile ilişkilerini stratejik önemi çerçevesinde kuran Türkiye, 1980'lerin sonlarına doğru uluslararası alanda gerçekleşen değişiklikler nedeniyle kısa bir süre de olsa bu konumunu kaybettiği yönünde endişelere kapılmıştır. AB (O zamanki adıyla AT), 1989 yılında Türkiye'nin üyelik

başvurusunu askıya almış, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Ocak 1990'da ABD'ye yaptığı iki ülke arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması önerisi kabul edilmemiş, yine ABD Türkiye'deki bazı üslerini kapatmaya ve asker sayısını azaltmaya başlamıştır. Özal'ın Körfez Savaşı'nın hemen ardından Mart 1991'de Washington'a yaptığı "stratejik ortaklık" önerisi ABD tarafından ilgi görmezken, Körfez Savaşı nedeniyle uğranılan zararların bir bölümünü karşılamak amacıyla ABD'den istenilen 1 milyar dolarlık yardım talebi dahi kabul edilmemiştir. Tüm bunlar da doğal olarak Sovyetlerin tehdit olmaktan çıktıkça Batılı müttefiklerinin Türkiye'yi görmezden gelme ve önemsememeye başladıkları yönünde bir kanaat oluşmuştur (UZGEL, 2002b, s.252).

Müttefikleri birbirine yaklaştıran ortak düşmanın ortadan kalkmasının olumsuz etkileri üzerinde duranlara göre, Türkiye'nin coğrafi konumu ve siyasi-askeri bir bölgesel güç olmasının artık ABD'yi cezbeden bir tarafı kalmamıştır. Tek süper güç olarak kalan ABD, Ermeni iddiaları, Kürt sorunu, Kıbrıs ve insan hakları gibi sorunlu konularda, Türkiye'ye artık daha kolay baskı yapabilecek ve her istediğini yaptırabilecektir. Çünkü Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerin gerginleştiği anlarda, 1960'larda ve 1970'lerde yaptığı gibi, dış politikasını çeşitlendirebilmek için ABD'nin yerine ikame edebileceği Sovyetler gibi ikinci bir süper güç yoktur ve ABD alternatifsiz kalmıştır. Ayrıca bundan böyle Türkiye gibi Sovyetlere komşu olan ülkelerin siyasi, askeri ve ekonomik açıdan sürekli güçlü ve istikrarlı olup olmamalarının da ABD için bir önemi kalmadığına göre; artık askeri ve ekonomik yardımlar şeklinde parasını bonkörce bu ülkelere dağıtması için bir gerekçesi de kalmamıştır (IFANTIS, 2004, S.118-119). Hatta Batı tarzı serbest Pazar ekonomisine dayalı liberal ve demokratik sisteme geçmeye çalışan eski Sovyet ülkelerinden birçoğu; - özellikle de Rusya Federasyonu- ile ABD'nin ve Avrupalı ülkelerin ileride ortak çıkarları paralelinde ilişkilerini samimileştirdikçe, Türkiye ikinci plana düşerek sıradan bir Orta Doğu ülkesi olarak muamele görmeye başlayabilecektir (GÜVENÇ, 2003, s.11).

Ancak, bu karamsar beklentilerin büyük ölçüde boşa çıkacağı ve hatta Türkiye'nin öneminin eskisine oranla daha da artabileceği kısa sürede anlaşılmıştır. 1990 Yılı Ağustos ayında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Aralık 1991'de Sovyetlerin kesin olarak dağılması, Türkiye'ye yine jeopolitik konumuna dayanan, ancak yepyeni ve eşsiz bir stratejik önem kazandırmıştır. Yine de bu kısa geçiş dönemi, Türk karar vericilerini ciddi bir biçimde kaygılandırmıştır.

40 yıldır NATO savunmasının güney kanadında çok önemli bir konuma sahip olan Türkiye, Soğuk savaş sonrasında da çok geçmeden, ABD ile jeostratejik açıdan işbirliği yapabileceği yeni alanlar bulabilmiştir. Birinci Körfez Savaşı ve onu takiben Yugoslavya'nın dağılmasıyla yaşanan krizde Boşnaklara yönelen şiddeti durdurma ihtiyacından, Doğu-Batı enerji taşıma koridorları yaratılması ve Kafkasya ve Orta Asya'da yeni bağımsızlığını kazanmış cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının güvence altına alması konusuna kadar birçok alanda ABD ile Türkiye arasında ortak çıkar algılamaları söz konusu olmuştur (AYMAN ve ERŞAHİN, 2003, s.2). Tüm bu yeni işbirliği fırsatları, Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine yönelik iyimser beklentilerin oluşmasına ve heyecan verici stratejik işbirliği projelerinin geliştirilmesine imkan sunmuştur.

90'lı yılların başları, büyük çaplı ve iddialı işbirliği projelerinin heyecanla tartışıldığı, ancak bunların gerçeğe dönüşmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığı kısa sürede ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. ABD'nin, bu denli büyük projeleri hayata geçirirken değil; sadece NATO'nun yenilenen görev kapsamı içerisindeki birkaç küçük çaplı bölgesel müdahalede "Türkiye ile birlikte" hareket etmek istediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla 90'ların ikinci yarısında daha gerçekçi bir dış politik yaklaşım benimsenmiş; ABD'ye verilen ağırlık yavaş yavaş Avrupa Birliği'ne kaydırılmaya çalışılmıştır. Yine de ABD ile olan ilişkilere, terörle mücadele, Kıbrıs sorunu, demokrasi ve insan hakları suçlamaları ile Ermeni iddialarına ek olarak, bir de AB'ye tam üyelik için ABD'nin desteğinin alınmasına giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

21. 90'lı Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri:

Birinci Körfez Krizi sırasında Türk yöneticilerin koalisyon güçlerini desteklemesinin en önemli nedeni, Batı'nın, özellikle de ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik değerini artırmak olduğu söylenebilir. Türkiye, bölgesel bir güç gibi davranıp, Batı ve ABD merkezli güç dengelerinde yerini sağlamlaştırarak, önemini yitirdiği için kedi haline bırakılmış ve yalnız kalmış eski müttefik imajının oluşmasına izin vermemeyi ve bu arada da siyasi ve ekonomik çıkarlarını artırmayı düşünmüştür (ATHANASSOPOULOU, 2001, s.144). Başka bir deyişle, Türk yöneticilerin kafasındaki ABD'nin Türkiye'ye olan

yardımı ve desteğinin, ancak Türkiye'nin ABD'nin gözündeki stratejik önemini koruyabildiği sürece söz konusu olabileceği ön kabulü, bir kez daha kendini hissettirmiştir.

Yeni dönemin, fiziki ve stratejik gücü artmış bir Türkiye'ye kendi bölgesinde ve genel dünya politikasında söz sahibi olabilme ve hatırı sayılır bir güç olarak dünya genelinde etkisini artırabilme fırsatı tanıyacağı yaygın bir beklentiye dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile Türkiye'nin en temel güvenlik tehdidi ortadan kalkmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bölgesel rakipleri ve hatta düşmanları olarak görülebilecek Suriye, İran ve Irak'ın güçleri, Rusya'nın kendileri için sağladığı askeri, ekonomik, siyasi ve psikolojik destek önemli derecede azaldığı için zayıflama yoluna girmiştir. Böylece dış politika ve güvenlik konularında Türkiye'yi sınırlayan diğer tehditlerden birçoğu da otomatik olarak ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölge ile Türkiye'nin kültür, dil ve tarih bağlarının yeniden canlanacak olması, Türk dış politikasının vizyonunu genişletebilecek ve Türkiye'ye yeni ekonomik ve siyasi faaliyet alanları açabilecektir.

Yeni Dünya Düzeninin huzursuzluk noktaları olarak ortaya çıkan Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Akdeniz gibi bölgelere yakın olması, Türkiye'nin konumunda önemli bir değişikliğe neden olmuştur. Eski Soğuk Savaş günlerinde NATO etrafında yapılan Batı savunma sisteminin en Güneydoğu ucunun "kanat ülke"si olan Türkiye; yeni dönemde NATO'nun "cephe ülke"si durumuna gelmiştir. Ayrıca yapılan köklü değişiklikler sonucunda, önceden sadece Avrupa-Atlantik alanı içerisinde Sovyetlerle mücadele ile sınırlı olan NATO'nun görev alan ve konseptinin oldukça genişletilmesi de Türkiye'nin bu konumunu güçlendirmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte etrafındaki ülkelerde çıkan yerel çatışmaların sayısında gözle görülür bir artış olması, Türkiye'nin hassas bir bölgenin tam ortasında bir istikrar adası olarak rolünü ve konumunu ön plana çıkartmıştır. Türkiye, artık yerel çatışmaların çıkması ve yayılması karşısında engelleyici bir role soyunabilecek ve bölgesel işbirliğinin sağlanmasında daha aktif şekilde girişimlerde bulunabilecektir.

Graham Fuller, Ian Lesser ve Paul Henze gibi, ABD yönetimine yakın yazarlar, Türkiye'nin Yugoslavya'nın batısından Çin'in batısına dek uzanan bir coğrafyada yeni

roller üslenmesi gerektiğini vurgulamaya başlamışlardır. 1993'te RAND think-tank gurubunca yayınlanan "Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği" adlı çalışmada bu yazarlar, Türkiye'nin Balkanlarda Müslüman, Kafkaslar ve Orta Asya'da ise Türk kimliğini öne çıkararak etkinlik göstermesini önermektedirler. Türkiye bu bölgelerde siyasal, ekonomik ve stratejik açıdan bir köprü rolü oynama potansiyeline sahiptir; ama bu otomatik değildir ve Ankara'nın aktif davranmasına bağlıdır. Hatta Henze, Türkiye'nin bu etkinliğini daha rahat sağlayabilmesi için "Osmanlılık"ı yeniden tanımlaması gerektiğini ileri sürmüş ve "Yeni-Osmanlılık" kavramını ortaya atmıştır. Brzezinski ise, ABD için Soğuk Savaş'ın ödülü olarak gördüğü Avrasya'da Türkiye'nin "eksen" rolü oynadığını ifade etmiştir. Brzezinski'ye göre Türkiye, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkaslarda dengelemekte, İslami köktencilığe karşı panzehir işlevi görmekte ve güneydeki dayanak noktası olarak NATO'ya hizmet vermektedir (BRZEZINSKI, 2005, s.73). Türkiye'nin Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan bu yeni rolü, yalnızca araştırmacılar tarafından değil, ABD yönetimi tarafından da 90'lı yıllar boyunca vurgulanagelmiştir.

Bu tartışmaların yarattığı pozitif atmosferde, Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ABD ile ilişkilere önem veren aktif dış politikasıyla şekillenip Demirel'in "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemiyle somutlaşan, Türkiye'nin "yeni açılımcı dış politika"sı; Sovyetler dağılır dağılmaz Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da ve hatta Rusya'da "Yeni Dünya Düzeni" içerisinde ortaya çıkacak cazip fırsatların ABD ile eşit düzeyde ilişkiler ve samimi bir işbirliği çerçevesinde değerlendirilmesini öngörmektedir. Gerçekten de, bu dönemde böyle bir işbirliği her iki tarafa da maksimum faydayı sağlayacak ve bu işten herkes kazançlı çıkacaktır. Özal, Birinci Körfez Krizi'nin ardından, ikili ilişkilerin tarihinde hiç olmadığı kadar samimi ve yakın olduğu 1991 Yılı'nın Mart ayında Washington'da Bush ile görüşerek, bu ileri görüşlü ve iddialı politik yaklaşımını "stratejik ortaklık" adı altında ABD başkanına sunmuştur (GÜNER, 2000, s.153-154).

Özellikle Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu yıllarda Türkiye, kendisini güçlü bir "bölgesel güç" olarak görebilmiş ve bölgesel işbirlikleri öngören iddialı projeleri gündemine almıştır. Orta Doğu için barış suyu projesi, Balkanlarda Tiran-Üsküp-Sofya-İstanbul otoyol projesi, Karadeniz'e kıyısı olan yedi ülkenin yanı sıra Yunanistan, Arnavutluk, Azerbaycan ve Ermenistan'ın da üyesi olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bu dönemin idealist

atmosferinde geliştirilebilmiştir. 1987’de tam üyelik için müracaat edilen Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin geliştirilmesi çabalarının yanında ABD ile NAFTA benzeri bir serbest Ticaret Anlaşması yapılması için dahi çalışılmıştır (GÜNER, 2000, s.109-110).

Türkiye, dünya genelinde ortaya atılan tüm “Soğuk Savaş sonrası” kıyamet senaryolarına rağmen yeni döneme ciddi bir özgüvenle ve geleceğe yönelik büyük beklentiler içinde girmiştir. Ancak evdeki hesabın çarşıya uymayacağı ve beklenen düzeyde neticelerin alınamayacağı 90’lı yıllar boyunca yaşanan siyasi gelişmelerle kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu durumu, George S. Harris’in deyimiyle ilişkilerde “balayı”nın yaşandığı 1950’lerin ardından 1960’lı yıllardan itibaren yaşanan hayal kırıklıklarına benzetebiliriz (HARRIS, 2004, s.66). Ancak bu sefer tarafların birbirlerine karşı olan tutumlarının gerçek siyasi gelişmelerle test edilerek iç yüzlerinin ortaya çıkması bu kadar uzun sürmemiştir. Tek süper güç ABD ile Türkiye’nin ikili ilişkilerini etkileyen dönemin bu siyasi gelişmelerini irdelediğimizde bu durum açıkça görülecektir. Kısa sürede Balkanlardan Kafkaslara, Orta Doğu’dan Orta Asya’ya yaşanan birçok gelişmelerden kimileri karşısında Türkiye’nin ve ABD’nin çıkarları ve dolayısıyla da izledikleri politikaları örtüşerek işbirliği yapılabilecek alanlar bulunabilmişken; bazı gelişmeler karşısında ise farklı çıkar algılamaları yüzünden ayrılığa düşülmüştür.

211. Birinci Körfez Harekatı ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:

Türk-Amerikan ilişkilerinin daha iyi düzeye getirilmesi için elinden gelen gayreti gösteren Özal, Körfez Krizi’nin başından itibaren ABD’ye tam destek vermiştir. ABD’nin istekleri doğrultusunda Irak sınırına 180 bin kadar askerini Irak sınırına kaydırarak, Irak’ın 8 tümenini Kuzey’de tutmasını sağlamış ve Türkiye’deki NATO üslerini ABD uçaklarına açmıştır. Özal’ın tüm çabalarına rağmen, ABD’nin üçüncü isteği olan Suudi Arabistan’da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye’nin de birlik göndermesi düşüncesi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin karşı çıkması, hükümet, meclis ve kamuoyunun da tepki göstermesi üzerine gerçekleşmemiştir. Hatta Özal, hareket öncesinde Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay’la yaptığı bir görüşmede, ordunun sınır ötesi bir hareket için hazır durumda bulundurulmasını istemiş; Musul ve Kerkük’ün Misak-ı Milli sınırları içinde kaldığını vurgulamış ve bu sorunun “akademik ve bürokratik değil, pratik ve

dinamik bir şekilde” ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Özal’ın bu planına, 1990 Ekiminde Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray, 3 Aralık’ta da Genelkurmay Başkanı Torumtay görevlerinden istifa ederek tepkilerini göstermişlerdir (UZGEL, 2002b, s.255-256).

Özal, Türkiye’yi Körfez Savaşı’nda ABD’nin yakın destekçisi yapmakla, Türkiye ile ABD arasında yeni bir ilişki çerçevesinin de temelini atmaya çalışmıştır. Birinci Körfez Savaşında ve sonrasında, kendi güvenliği açısından taşıdığı risklere ve tüm ekonomik külfetine rağmen Türkiye, ABD’nin bölgedeki politikalarında kilit rol oynamıştır. Irak’ın Kuveyt’i 1990 Ağustosunda işgali üzerine BM’nin Irak’a ambargo kararına uyararak bu ülkeyle ekonomik ilişkilerini kesmiş ve Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nı kapatmıştır. Türkiye savaşa fiilen katılmamakla birlikte, ülkesindeki üslerin koalisyon güçlerince kullanılmasına izin vermiştir. Savaşın hemen ardından Irak’tan kaçan çoğu Kürt 500 bin kadar mülteciye kucak açmış; daha sonra bunların geri dönebilmeleri için BM kararıyla Kuzey Irak’ta bir güvenli bölge oluşturulmasını sağlamış ve bu bölgenin korunması için de “Huzur Operasyonu”, “Çekiç Güç” ve “Kuzey Keşif Gücü” adları altında oluşturulan uluslararası askeri güçlere yıllarca üslerini kullandırmıştır (GILLIS, 2004, s.2). Böylelikle Türkiye, stratejik ortağı olmayı düşündüğü ABD’ye karşı tüm görevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirmiştir.

Türkiye, tüm bu yapıcı ve iyi niyetli tutumlarının karşılığında ABD’den beklediği davranışları göremeyerek, kısa sürede hayal kırıklığına uğramıştır. Irak’ın bir misilleme yapma ihtimali nedeniyle NATO güçlerinden bir güvenlik garantisi istemiş, ancak istediği destek sağlanmamıştır. Çekiç Güç’ün, ABD’nin Birinci Körfez Krizi sırasında desteklediği ve kışkırttığı Irak’lı Kürtlerin federe bir devlet kurmasında etkisi olduğuna; hatta PKK’ya dahi gizlice destek verdiğine dair iddialar ve istihbaratlar, Türkiye’de kaygı ve huzursuzluk doğurmuştur. ABD’nin, Türkiye’nin savaş nedeniyle oluşacak zararının karşılanacağına dair verdiği söz ise havada kalmıştır (TORUN, 2005, s.248). Komşusu Irak’a uygulanan ambargo, yıllarca içindeki petrolün bile boşaltılmasına izin verilmediği için çürümeye terk edilen Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı, Kuzey Irak’ta oluşan otorite boşluktan faydalanarak daha da ciddi bir tehdit unsuruna dönüşen PKK’ya karşı verilen mücadelenin ağırlaşan faturası, ayrıca PKK teröründen kaynaklanan ülke içindeki güvensizliğe eklenen komşu Irak’taki istikrarsızlık ve güvensizliğin Türk turizmi ve

ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisi Turgut Özal'ın “bir koyup üç alma” rüyasının tutmayacağını, kısa sürede göstermiştir.

Türkiye, yine Özal'ın beklentilerinin aksine, savaş sonrasında Orta Doğu'daki barış süreci için Madrid'de yapılan zirveye çağırılmamış, daha sonraki çalışma guruplarında bile alt düzeyde temsil edilmiş, savaştan sonra Kuveyt'in yeniden imarı aşamasında Türkiye'nin beklediği müteahhitlik ihaleleri verilmemiş, Kuveyt ve Suudi Arabistan ise, kendilerini savaş sırasında destekleyen ülkeler için yayınladıkları teşekkür bildirisine Türkiye'nin adını koymamışlardır (UZGEL, 2002b, s.258).

Körfez Krizinin ardından yaşanmaya başlanan ilk hayal kırıklıkları, ABD'nin Türkiye'ye yönelik doğrudan bir politikasının olmadığını, ABD'nin nazarında Türkiye'nin hala sadece kendi diğer bazı bölgesel çıkarlarından kaynaklanan dolaylı bir öneminin olduğunu ortaya koymuştur (LARRANBEE ve LESSER, 2002, s.210).

ABD ile ilişkilerinde umulanın tam olarak bulunamaması, en azından dönemin başında Özal'ın “stratejik ortaklık” olarak kurguladığı düzeye ulaşamayacağını görülmesi üzerine; ABD'ye alternatif olabilecek veya onu dengeleyebilecek farklı odak arayışları da olmuştur. Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle “Türk Birliği”ni kurma, buna Orta Doğu'yu da katarak “İslam Birliği” oluşturma, Rusya ve İran ile yakınlaşarak “Avrasya Birliği” kurma gibi ütopyik projeler bir yana; bu dönemde ağırlık verilen AB'ye tam üyelik hedefinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin belli olmadığı, gerçekleşecekse bile bunun en iyimser tahminlere göre on yıllar sonra olabileceğinin bilindiği bir dönemde, bu gibi dış açılım fırsatlarının hiçbiri, Türkiye'nin ABD ile mevcut ilişki biçimine alternatif olabilecek bir netlik taşımamıştır (ERHAN, 2001c, s.129).

Kuşkusuz dış politikada alternatiflerin çoğaltılmasının, ulusal çıkarın sağlanması için vazgeçilmez bir avantaj sunacağı açıktır. Ancak siyasi, askeri ve ekonomik alanda İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hızla gelişen ve yoğunlaşan ABD ile ilişkilerin geldiği nokta, Ankara'nın ABD'ye rağmen veya ABD'nin yanında ikinci bir alternatif koyarak hareket etmesini güçleştirmiştir. Sadece askeri teknolojilerde ve ticari-finansal ilişkilerde ABD'ye olan bağımlılık bile başlı başına Türkiye'nin kolay kolay ABD'den kopamayacağını göstermiştir. Öte yandan, ilişkilerde yaşanan bazı tecrübeler, tarafların birbirlerinin asıl

niyetleri konusunda her zaman kuşku duymalarına ve birbirlerine şüphe ile yaklaşımlarına yol açmıştır.

212. Çekiç Güç, Kuzey Irak, PKK Terörü ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:

ABD, Irak'a karşı kara harekatına girişmeden önce Kürtleri ve Şiileri Saddam'a karşı ayaklanmaya çağırılmış; ancak Kuveyt'e girildikten sonra, Irak'ın parçalanmasının en fazla İran'ın işine geleceğini düşünerek Bağdat'a kadar ilerleyip Saddam rejimine son verme fırsatı varken bunu yapmamış ve 1991 Şubatında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla savaşı bitirmiştir. Irak ordusu, Mart ayı başından itibaren güneydeki Şiilerin ayaklanmasını kısa sürede bastırıp kuzeyde Kürtlerin üzerine yürümeye başlamıştır. ABD, ayaklanmaya teşvik ettiği Kürtlere yardım etmeyip yarı yolda bırakınca Türkiye; Irak ordusundan kaçan 500.000 kadar savunmasız sığınmacıya insani nedenlerle kucak açmak zorunda kalmıştır.

Kendisine büyük bir maddi yük getiren sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamada zorlanan Türkiye, soruna bir an öce çözüm bulunabilmesi için sınırın Irak tarafında bir güvenli bölge oluşturulmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine ABD, 36. Paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiş, daha sonra da BM'nin 688 Sayılı Kararı'na dayanılarak Amerikan, İngiliz ve Fransız askeri kuvvetlerinden oluşan "Huzur Harekatı" (Operation Provide Comfort) adı verilen operasyon başlatılmıştır. Bu operasyon 16 Temmuz'da sona ermiş ve bundan sonra da Kuzey Irak'ta sağlanan asayişin korunması ve Saddam yönetiminin 32. ve 36. paralellerin dışındaki Kuzey ve Güney Irak'a tekrar girmesini engellemek için daha kalıcı nitelikte olan "İkinci Huzur Operasyonu" (OPC II) veya kamuoyunda "Çekiç Güç" olarak bilinen ve içinde TSK'nin de yer aldığı birliğin Türkiye'de konuşlandırılmasına izin verilmiştir (UZGEL, 2002b, s.261).

Amerikalıların 1980'lerde kurmayı hayal ettiği, fakat Türkiye'nin olumsuz tepkisi nedeniyle oluşturamadığı Çevik Gücü, Çekiç Güç şeklinde ortaya çıkaracak olan prosedür de başlamış olmaktadır (USLU 2000a, s.332).

Kuzey Irak'ın Saddam'ın askerlerinden temizlenmesiyle birlikte burada oluşan otorite boşluğu, kaçınılmaz olarak Talabani ve Barzani'nin başını çektiği Kürt grupların ve PKK'nın işine yaramıştır.

Bundan sonra Türkiye, Kuzey Irak'taki Kürtleri korumak için oluşturulacak gücün süresini kendi açısından büyük problemler ortaya çıkarmasına rağmen sürekli uzatacak ve Irak, Suriye ve İran gibi bölge devletlerinin düşmanlığını çekme pahasına, birbiriyle çatışan Kürt grupların bir araya getirilmesine ve bölgede kendi kontrollerini kurmalarına ister istemez ABD ile işbirliği içinde imkan sağlayacaktır. Türkiye açısından, Kuzey Iraklı Kürtlerin oluşturduğu özerk yönetimin İncirlik'te konuşlanmış olan koalisyon hava güçleri tarafından korunması, hazmedilmesi güç bir çelişki doğurmuştur.

Türkiye'de geniş kesimler arasında yaygın olan kanı, Çekiç Güç ortaya çıkarılmasaydı Türkiye'nin PKK'nın eylemlerini çok önceden sona erdireceği ve örgütü o zamanlarda tamamen ortadan kaldırdığı yönündedir. Çekiç Gücün temelde iki şey yaptığı düşünülmüştür. Birincisi Bağdat'ın temizlik operasyonları ile adeta son bulan PKK'nın operasyonlarını Türkiye'nin Güneydoğusuna yaymasını mümkün kılmıştır. İkincisi de Kürt sorununu uluslararası hale getirmiş ve bunun sonucunda, uluslararası medyanın Kürtleri sunuş şekliyle yararlanan PKK hem Batı devletlerindeki etkisini artırmış hem de Kürt halkı arasında prestijini en yüksek dereceye çıkarmıştır (USLU, 2000a,s.332).

Türkiye, güvenliğiyle ilgili olarak yakın bir tehdit hissederken, Amerika'yla ilişkileri de Çekiç Gücün faaliyetlerinin olumsuz etkisi altında kalmıştır. Kuzey Irak'ta müsait koşullar altında kendilerine sağlam bir üs oluşturan ve bu bölgede özerk Kürt yönetiminin bulunmasından cesaret alan PKK teröristleri, Türkiye'ye karşı saldırılarını artırmış; buna karşılık Türkiye'nin misillemelerde bulunması komşularıyla ve Batılı müttefikleriyle ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir (FULER, 2004, s.62).

K. Irak'taki Kürt gruplar birbiriyle anlaşırken Türkiye'nin kabul edemeyeceği bölgesel bir Kürt devleti oluşturulması ihtimali ortaya çıkmakta; birbirleriyle savaştıklarında ise bölgedeki karışıklık ve düzensizlik durumu PKK'nın kuvvetini ve faaliyetlerini artırmasına neden olmaktadır. Türkiye için bu durumda en iyimser çözüm,

Bağdat yönetiminin bölgede denetim ve idaresini tekrar kurmasıydı ki; bu da Amerikalıların kesinlikle karşı oldukları bir çözüm şekli olmuştur.

Amerikalıların geçmişte Kürt sorunuyla ilgili olarak Türk yetkililerin hoşuna gitmeyecek girişimleri olduğu gibi, ABD'nin asıl niyetinin çok farklı olduğunu düşündürecek gelişmeler Çekiç Güç sonrasında daha sık yaşanmaya başlamıştır. Şubat 1988'de Amerikan dışişleri bakanlığının insan hakları raporu, Türkiye'de bir etnik azınlığın ayaklandığını dolaylı olarak dile getirmiş ve bu bağlamda Lozan anlaşmasının hükümlerine dikkat çekmiştir. ABD'nin 1993 yılındaki insan hakları raporunda da yine Kürtlerden etnik azınlık olarak bahsedilmiş ve Türkiye'de insan hakları ihlalleri olduğu belirtilirken, Kürtlere karşı ayrımcılık yapıldığı da özellikle vurgulanmıştır. Amerika'nın Sesi Radyosu 25 Nisan 1991'den itibaren Kürtçe yayınlara başlamıştır. PKK Amerikalılar tarafından 1992 Nevruz'undan itibaren ayrılıkçı hareket olarak sınıflandırılmıştır. 1992 Mayısında Kuzey Irak'ta ABD'nin korumasında seçimler yapılmıştır. 1992 Haziranında Amerikalılar Türkiye'deki Kürtlerin durumunu incelemek üzere uzmanlar göndermiştir. Türkiye'nin Ekim 1992'de K. Irak'ta başlattığı operasyon karşısında Amerikalılar tepkilerini dile getirmişler ve Türkiye'nin tampon bölge kurmasından endişe ettiklerini ifade etmişlerdir. Amerikalılar, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ta gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlara genelde göz yumuyor görünüyorsa da; operasyonlardan tedirgin olduklarını belli etmişler, Türk hükümetinden Irak'ta uzun süre kalmayacağına dair güvence almayı da ihmal etmemişlerdir.

Çekiç Güç faaliyetlere başladıktan hemen sonra, Türkiye'de hakkında birçok söylenti dolaşmaya başlamıştır. Amerikan ve İngiliz helikopterlerinin İncirlik üssüne Türkiye dışına çıkarılmak üzere bazı Kürt vatandaşlarını, hatta çatışmalarda yaralanan teröristleri taşıdıkları iddia edilmiştir. Çekiç Güçle birlikte başta ABD olmak üzere Batılı devletler, insani yardım örgütleri ve sivil toplum kuruluşları bölgede mevzilenmeye başlamışlar ve bunların fiili varlıkları hukuksal bir zemin kazanmıştır. Gazeteci yazar Muammer Yaşar Bostancı, ABD tarafından insani yardım malzemesi adıyla, Türkiye üzerinden bölgedeki Kürtlere ağır silah yardımı yapıldığını ortaya çıkarmıştır. Türk Genelkurmayının yetkilileri ise, Çekiç Güç yetkililerinin PKK'nın Türk sınırına karşı eylemlere hazırlandığına dair edindikleri istihbarat bilgilerini Türk makamlarından sakladığını iddia etmektedir.

Türkiye, yapılan anlaşmalar gereği Çekiç Gücün her hareketinden haberdar olmak istemekte, fakat ABD buna yanaşmamaktadır (USLU, 2000a, s.333).

Bunlar gibi daha çok sayıda olumsuz gelişmelerin birbirini izlemesi, Türk hükümeti ile Washington arasında soğuk ve gergin bir dönemin başlamasına yol açmıştır. ABD'nin bu tür eylemlerinden ve Kürt sorununu kendi istediği yönde çözmek istediği izlenimi vermesinden rahatsızlık duyan Türk yöneticilerin, tepki olarak Talabani ve Barzani'yi Washington'a haber bile vermeden Ankara'ya çağırılmaları Amerika'yı rahatsız etmiştir.

Bu gelişmeler karşısında Türkiye'de bazı kesimlerin Amerika'nın niyetiyle ilgili olarak karamsar senaryolar üretmeleri zor olmamıştır. En yaygın kaygı, ABD'nin, Türkiye'nin hemen yanı başında kendi kontrolünde olacak bir uydu Kürt devleti kurmak istediğidir. Amerika'nın asıl niyeti Kürt bölgesindeki petrolü kendi kontrolü altına almaktır. Bunu gerçekleştirmek için bölgede sürekli kendi istihbarat teşkilatından ajanlar bulundurmakta ve bölgedeki her gelişmeyi günü gününe rapor etmektedir. Yine ABD'nin, Türkiye'nin kendisinden bağımsız bir politika izlemesini önlemek ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için Türkiye'ye karşı Kürt sorununu bir koz olarak kullanabileceği de öngörülmüştür.

Türk politikacılarının önde gelenleri arasında, ABD'nin Kürt sorununda Türkiye'den farklı hareket etmeye çalıştığı, hatta sorunun herkesin çıkarına olacak şekilde çözümlenmesi yerine, kendi çıkarları çerçevesinde çözümü için gizli kötü niyetler taşıdığını düşünenler bulunmaktaydı. Bülent Ecevit'in Mecliste yaptığı bir konuşma şu şekildeydi:

“1991 Eylülünde Washington'da, Amerikan Dışişleri Bakanlığında yapılan görüşmelerde, Kürt liderlere ve temsilcilere açıkça 'biz sizin Irak hükümetiyle anlaşmanızı istemiyoruz' denilmiştir. Onun üzerinedir ki, Kürt liderleriyle Bağdat arasında diyalog kesilmiştir. Böylece Irak'ın, toprak bütünlüğünü koruyarak demokratikleşme süreci, ABD tarafından önlenmiştir.” (USLU, 2000, s.334).

Tüm şüpheli ve kaygılı düşüncelerine rağmen Türkiye, ABD'ye ihtiyaç duyduğu için Kürt sorunuyla ilgili olarak ABD'nin tezine ters düşecek düşüncelerini ifade etmekten

veya faaliyetlerde bulunmamaktan kaçınmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği askeri operasyonlara ABD'nin oluru vermesi Türk yetkililer açısından o dönemde vazgeçilemez bir husustur. Ancak Amerikan yönetimi tarafından ortaya konan nihai çözüm önerileri de hiçbir şekilde Türk makamlarının hoşuna gitmemektedir. Amerikalıların kafasındaki siyasi çözüm, Kürtlerle bir tür federasyona gidilmesi sonucunu doğuracaktı ki, bu hiçbir şekilde Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir husustu (USLU, 2000a, s.334).

Kürt sorunu, sadece ABD ile değil, AB ve Avrupalı ülkelerle olan ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. her şeyden önce sorunu sürekli olarak insan hakları ve demokratikleşme çerçevesinden görmek isteyen Avrupalılar, Türkiye'yi her fırsatta eleştirmekten çekinmemişlerdir. Özellikle Almanya, askeri güç kullanımını kınamış ve Türkiye'ye silah satışını ve transferini durdurmuştur. Avrupa Birliği, Kürt toplumunun bazı isteklerini kabul etmesi için Türk hükümeti üzerinde baskıda bulunmuş ve Türkiye'yle ilişkilerini giderek Türk liderlerin Kürt sorununda takındıkları tavır çerçevesinde belirlemeye başlamıştır.

Çekiç Güç, Türk siyasal hayatının bariz bir hatası olarak kalmış ve hemen her kesimden sert eleştiriler almıştır. Örneğin 90'lı yıllar boyunca tüm muhalefet partileri iktidara karşı bu argümanı kullanmışlar, ancak kendileri iktidara geldiklerinde uğrayacakları prestij kaybının farkında olmalarına rağmen çekiç gücün süresini uzatmışlardır. Bunun sonucunda da Çekiç Güç, adı "Kuzey Keşif Gücü" (North Watch) olarak değiştirilmekle birlikte varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sürekli olarak aleyhimize sonuçlar doğurmaya devam ettiği herkesçe kabul ediliyor olmasına rağmen, Çekiç Gücün tüm 90'lı yıllar boyunca kaldırılamaması; ABD'ye karşı aşırı siyasi ve ekonomik bağımlılığın, Türkiye'yi dış politika kararlarını oluştururken kendi "ulusal çıkarları"ni değil, ABD'nin çıkarlarını gözetmek zorunda kaldığı bir noktaya getirdiğini göstermiştir. Türkiye, gerçekten de bu yıllarda PKK ve Kürt sorunu yüzünden bağımsız dış politika izleyebilme kapasitesini önemli ölçüde kaybetmiştir.

Türkiye, bu dönemde ABD'yi karşısına alması durumunda daha büyük zararlara uğrayabileceğini hesap etmektedir. Örneğin, Türkiye'de yine Çekiç Gücün süresinin uzatılıp uzatılmaması tartışmaları yaşanırken, ABD Kongresi'nin 5 Haziran 1992'de

Türkiye'ye gönderdiği mesaj şu şekildedir: “Çekiç Güç süresini uzatmazsanız, boşluğu Kürtlere silah vererek doldurabiliriz.”(USLU, 2000a, s.331). Çekiç Güç, Türkiye'den çıkarılsa bile Kıbrıs'taki İngiliz üsleri üzerinden aynı faaliyetlerini -bu sefer tamamen Türkiye'nin kontrolü dışında- sürdürmeye devam edebilirdi. ABD ile ilişkiler bakımından Çekiç Güç, askeri-ekonomik yardım, bölgesel işbirliği ve Kuzey Irak'a yönelik operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu bir koz olarak görülmüştür.

Türkiye, Kuzey Irak'ta güçlenen PKK ile mücadele edebilmek uğruna, Barzani'yi PKK'ya karşı yanında tutabilmek için KDP tarafından kontrol edilen bölgede fiili bir Kürt devletinin kurulmasına teknik ve finansal olarak kendi eliyle katkıda bulunmuştur (ALANTAR, 2000, s.226). Oysa, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti tehlikesi ile karşılaştırıldığında, PKK ikincil tehdittir. Türkiye'nin ulusal menfaatleri açısından öncelikli tehdit, Orta Doğu'da oluşacak bir Kürt devletinden kaynaklanmaktadır. Ankara, ABD'nin Kürt devleti kurdurmak gibi gizli niyetleri olduğuna dair kuşklar geliştirip, Irak politikasının temelini “Irak'ın toprak bütünlüğü” olarak sürdürürken; hiçbir devletin yapmadığı kadar Kuzey Irak'ta Kürt devletinin altyapısını hazırlar duruma düşürülmüştür.

ABD'nin 1992'de desteklediği ve Ankara'yı da desteklemesi için ikna ettiği, muhtar seçmesi beklenen “mahalli seçimlerden” “Federe Kürt devletini” ilan eden bir parlamentonun çıkması, Ankara'nın dışlandığı Paris Toplantısı gibi gelişmeler Ankara'yı Tahran ve Şam ile ittifaka dahi itmiştir (KİRİŞÇİ, 1998, s.24). ABD'nin Kuzey Irak politikalarında Dublin Süreci ile ciddi bir değişim yaşanmıştır. Ankara-Washington rekabeti 90'lı yılların ikinci yarısına “Dublin-İşbirliği” çerçevesine taşınmıştır. Ancak bu işbirliği de Ankara'nın, 1996 Ağustosunda Saddam Hüseyin'in KDP ile işbirliği yaparak Erbil'e girmesine onay vermesi ile son bulmuştur. Bu sefer soğukkanlılık sırası Washington'a gelmiştir. Washington, Saddam'ı desteklemekle suçladığı Ankara ile çatışmaktansa, 1996 Kasımında bir geçiş dönemi düzenlemesini Ankara Süreci çerçevesinde “Nihai Bildiri” adı verilen bir belge ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak 1996 Kasım Nihai Bildirisi'nden sonra Washington, Dublin ve Ankara süreçlerinin yani Türkiye ile Kuzey Irak konusunda yakın işbirliği geliştirme politikalarının yanlış olduğunu düşünerek, Kuzey Irak'ta Ankara'dan bağımsız arayışlar içine girmiştir (ÖZDAĞ, 2003, s.17).

Ankara'yı dışlayarak KDP ve KYB liderlerini Washington'a davet eden ABD Dışişleri Bakanlığı, 17 Eylül 1998'de Barzani ve Talabani'ye Ankara'da büyük bir endişe yaratan Nihai Bildiri'yi yayımlatmıştır. Ankara ise Washington sürecini tanımadığını açıklamıştır. Özetle, ABD'nin kısa vadede Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurma projesi olmasa dahi, izlediği politikalarla istenildiğinde hukuken de tanınabilecek fiili bir devletin oluşumuna önayak olmuştur. 2003 Yılında Irak'a yeni bir operasyon yapılması gündeme geldiğinde ise ABD, Kuzey Irak'taki fiili Kürt Devleti'ne karşı tutumunu, operasyon için Türkiye'nin kendisine vereceği desteğe göre belirleyebileceğini hissettirerek, Kürt kartını Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaya çalışacaktır.

213. Bölgesel-Etnik Çatışmalar ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri:

Dağılan Sovyetler ve Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını elde etmeye başlamalarıyla birlikte kendi aralarında etnik yapıları ve sınır sorunlarından kaynaklanan çatışmalar baş göstermiştir. Kafkaslarda Azeri-Ermeni çatışmaları, Balkanlarda ise dağılan Yugoslavya'nın küçük bir iç Avrupa devletine dönüşmeye tahammül edemeyen Sırpların Boşnaklara, Hırvatlara ve Kosovalılara saldırımları ve saldırıların zaman zaman soykırım boyutuna varması, her iki bölgeyle de tarihi, kültürel ve dini bağları olan Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

İlk olarak, Kafkasya ve Orta Asya konusundaki genel politikaları örtüşen Türkiye ve ABD, Azeri-Ermeni çatışmasında politik ayrılığa düşmüşlerdir. Karabağ konusunda çıkan anlaşmazlık yüzünden Azerbaycan'ın Ermenistan'a ambargo uygulaması, ABD'deki Ermeni lobilerini harekete geçirerek, 1992'de çıkarttıkları "Özgürlüğü Destekleme Yasası" (Freedom Support Act 907) ile ABD'nin Azerbaycan'a olan her türlü ekonomik ve insani yardımlarını durdurulmasını sağlamışlardır. Aslında Ermenistan ile kıyaslandığında nüfusu, coğrafi konumu ve doğal kaynakları bakımından çok daha önemli bir ülke olan Azerbaycan, Ermeni diasporasının girişimleriyle neredeyse ABD'nin dışladığı diğer ülkelerin konumuna düşmüştür (UZGEL, 2002b, s.282).

Türkiye'nin Batıyla ilişkileri yüzünden dostlarına yardım edememesinin en net örneği, Azeri-Ermeni çatışmaları sırasında takınmak zorunda kaldığı tavidir. Türkiye, Batı ile

ilişkilerini düşünerek kendini sınırlarken, Rusya'nın aktif davranması Azerbaycan'da Türkiye dostu olarak bilinen Ebulfeyz Elçibey'i Türk liderlerinin gözü önünde iktidardan indirilmesine ve Rus askerlerinin Ermenistan'a ve Gürcistan'a yerleştirilmesine yardımcı olmuştur. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türkiye'yle yakınlaşmaya çalışan Gürcistan ve Azerbaycan, Türkiye'den umdukları yakınlığı bulamayınca, ilk başlarda girmeyi reddettikleri Rusya'nın öncülüğünde kurulan BDT'ye (Bağımsız Devletler Topluluğu) 1993'te üye olmuşlardır. Böylelikle Türkiye, Rusya ve Batı ile olan ilişkilerinin olumsuz etkilenmemesi için, Kafkaslarda aktif politika izleme fırsatından vazgeçmiştir.

Türkiye, Azerilerin Ermenilere yenilmesine ve Azeri topraklarının %20'sinin işgaline müdahalede bulunamamıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1993'te Azerilerin yenilmesini önlemek için askeri müdahalede bulunulmasını teklif etmiş, ancak kamuoyunca da desteklenen bu teklife Başbakan Süleyman Demirel karşı çıkmıştır. Eğer Türkiye Azerbaycan'a tam destek verir ve Ermeni diasporasını karşısına alırsa, ABD ve Fransa gibi ülkelerle de arası açılacak, Rusya ile de Kafkaslarda karşı karşıya gelecekti (USLU, 2000a, s.326).

Topraklarının, Ermenistan'a yardım sağlanmasında kullanılmasına izin verilmesi konusunda ABD'nin Türkiye üzerinde uyguladığı baskılar ise Türkiye'yi rahatsız etmiştir. ABD'nin Türkiye'den, bir taraftan Türkiye'ye de zarar veren Irak'a ambargo uygulamasının sürdürülmesinde ısrar ederken, diğer taraftan Ermenistan'a yardımda aracı olmasını istemesi, Türkiye'de tepki yaratmıştır. Türkiye'nin genel tutumu, Ermenilerin Azeri topraklarını işgal etmeyi durdurana kadar Ermenistan'a uygulamakta olduğu ambargoyu sürdüreceği yönündedir. ABD, bugün bile zaman zaman Türkiye'ye ambargoyu kaldırması için baskı yapmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, Azeri-Ermeni anlaşmazlığı, Türk-Amerikan ilişkilerinde sessiz bir anlaşmazlık noktası olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Balkanlar ise, Türkiye'nin ve ABD'nin çıkarlarının neredeyse tamamen uyduğu bir alan olmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Avrupa'nın göbeğinde yaşanan dehşete Avrupalı ülkelerin, AB'nin veya Batı Avrupa Birliği gibi Avrupa'nın güvenlik ve savunmasını sağlamayı amaçlayan örgütlerin hepsi birden seyirci kalarak kötü bir sınav vermişlerdir. Sırların durdurulması gerektiği konusunda görüş birliğine varmış

olmalarına rağmen güç birliği yapacak örgütlenme kabiliyetine ve ortak inisiyatifi harekete geçirecek dirayetli bir liderliğe sahip olmadıkları görölmüş; bu da Avrupa'nın yeni uluslararası sisteme girerken kendi kıta güvenliğini dahi sağlayabilecek kabiliyete sahip olmadığını ortaya koymuştur. Avrupa'nın başarısızlığının herkesçe görülüp iyice kabullenilmesini bekledikten sonra ABD; uluslararası alandaki üstünlüğünü ve alternatifsizliğini kanıtlayacak olan bir girişimle Atlantik ötesinden gelerek Avrupa'nın ortasındaki bir insanlık dramına dur demek için 1995'te harekete geçmiştir.

Türkiye ve ABD, Bosna-Hersek'teki savaşta askeri müdahalenin zamanlaması ve Boşnaklara uygulanan ambargo konularındaki görüş ayrılıkları dışında, genelde bölgedeki hemen her gelişmede tam bir çıkar birliği içinde olmuşlardır. Hatta yalnızca bölgedeki askeri önlemler çerçevesinde değil, diplomatik girişimler ve bölgesel işbirliği örgütlenmeleri gibi konularda da dayanışma içinde olmuşlardır. Her iki taraf da Yugoslavya dağılma işaretleri vermeye başladığında, ortaya çıkabilecek istikrarsızlık nedeniyle bu ülkenin bütünlüğünden yana tavır almış; ancak parçalanma gerçekleşince ayrılan cumhuriyetleri kısa sürede tanımışlardır. Türkiye ile ABD, Mart 1994'te Washington'da savaşın kaderini etkileyen ve Boşnak-Hırvat çatışmalarını durduran Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kurulması için birlikte çaba harcamışlardır (UZGEL, 2002b, s.275).

Bosna'da yaşanan dram karşısında Batının duyarsız tutumu eleştirilmekte, hatta Türk kamuoyunda Türkiye'nin Sırp saldırılarına karşı havadan müdahale yapması gerektiği bile savunulmaktadır. Aynı yıllarda özellikle bazı Yunanlılar ve Sırp'lar tarafından Türkiye'nin İstanbul, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sancak Bölgesi ve Bosna Hersek üzerinde uzanan yolda, Müslümanlardan oluşan ve Avrupa'nın içine doğru ilerleyen radikal bir "yeşil kuşak" oluşturmaya çalıştığı iddiaları da ortaya atılmıştır. Ancak Türkiye, sürekli BM, NATO, AGİT ve İKÖ şemsiyesi altında örgütlenecek çok taraflı girişimlerden yana olmuş ve bu tür uluslararası kuruluşların ikna edilmesi çerçevesinde mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Neticede geç kalınmış olunmakla birlikte, 29 Ağustos 1995'te ABD'nin öncülüğünde başlatılan başarılı bir NATO operasyonu sonrasında 21 Kasım'da Dayton Barış Anlaşması ile savaşa son verilebilmiştir (TÜRBEDAR, 2005, s.169).

Türkiye ve ABD'nin bölgedeki ortak çalışmaları Dayton Anlaşması'ndan sonra da devam etmiş; NATO çerçevesinde oluşturulan “Barışı Koruma Gücü” (Peacekeeping Force) operasyonları için IFOR ve SFOR askeri birlikleri ile, Bosna ordusunun yeniden yapılandırılması için hazırlanan “Train and Equip” programları dahilinde Türk ve Amerikan askerleri birlikte görev yapmışlardır. Ayrıca Makedonya'nın varlığının ve bütünlüğünün korunması konusunda da başından beri ABD ile ortak politika izlenmiştir. Son olarak da 1999'da ABD öncülüğünde gerçekleştirilen NATO Kosova Operasyonuna ve ardından oluşturulan Kosova-KFOR “Barışı Sağlama Gücü”ne (Peace Enforcement Force) Türkiye lojistik, uçak ve asker desteğiyle katılmıştır.

Balkanlarda gerçekleştirilen başarılı işbirliği, Türk-Amerikan ilişkilerinde 90'lı yılların sonlarına doğru pozitif bir ivmenin yakalanmasında başlıca etken olmuştur. Türkiye, bölgesinde barışın ve huzurun korunmasında işbirliği yapılabilecek ciddi ve güvenilir dost ülke imajı kazanmıştır.

214. Askeri ve Ekonomik Yardımların Kaldırılması ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi:

Türkiye'nin Birinci Körfez Krizi sonrasında yaşadığı hayal kırıklığına, Amerikan Kongresi'nin Kıbrıs, Kürt sorunu ve insan hakları gibi gerekçelerle askeri ve ekonomik yardımı azaltma gayretleri ile silah ve ek malzeme programında yapılan kesintiler de eklenmiştir. PKK terörüyle “düşük yoğunluklu savaş”ın sürdüğü 90'lı yıllarda Türkiye'nin bu programa çok ihtiyaç duyduğu sırada bazen parasını ödediği silahları bile alamaması söz konusu olmuştur. 1998'de gittikçe azalan Amerikan yardımları da tamamen kaldırıldığında Türkiye, bu karara tepki bile göstermemiştir (SAYARI, 2004, s.91). Böylece ikili ilişkiler üzerindeki önemli bir baskı unsuru daha sona ermiştir.

Türkiye, ABD'den üç başlık altında askeri yardım almıştır. Bunlar, Kredi ve hibe niteliği taşıyan, doğrudan silah alımları için kullanılan ve 1998 yılına kadar sürdürülen “Dış Askeri Yardımlar” (Foreign Military Financing: FMF); tamamı hibe olarak verilen ve 1989 yılına dek sürdürülen “Askeri Yardım Programı” (Military Assistance Programme: MAP) ve kredi ve hibe olarak 1998 yılına dek sürdürülen “İktisadi

Destekleme Fonu” (Economic Support Fund: ESF) olarak sıralanmaktadırlar (ERHAN, 2001c, s.126) Bu fonlardan sağlanan yardımın yıllara göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo 2: ABD’den Türkiye’ye Askeri Yardım ve Satışlar:1972-1998 (Milyon \$) (ŞENESEN, 2002, s.112).			
Yıllar	Kredi	Hibe	Toplam
1972-1979	785	0	785
1980	203	0	203
1981	250	0	250
1982	343	57	400
1983	290	110	400
1984	585	130	715
1985	485	215	700
1986	410	206	616
1987	178	312	490
1988	178	312	490
1989	90	410	500
1990	86	412	498
1991	50	532	582
1992	0	500	500
1993	450	0	450
1994	405	0	405
1995	328	0	328
1996	320	0	320
1997	175	0	175
1998	150	0	150
TOPLAM	5.761	3.196	8.957

Soğuk Savaş yıllarında Türkiye, ülkesinde bulundurduğu ABD füzeleri ve 489 nükleer savaş başlığı ile ABD’nin nükleer silahlarna ev sahipliği yapan dördüncü büyük ülke

iken; 1992 yılında ABD, bu nükleer başlıkların sayısını 100'e, 1996'da ise 75'e düşürme kararı almıştır (GÜVENÇ, 2003, s.103).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra duyulan ihtiyacın azalması nedeniyle ABD'nin isteği üzerine 1994'e kadar Türkiye'deki 12 NATO üssünden 8'i kapatılmıştır. ABD, kapatılan üslerin gerektiği zaman tekrar kullanılması için ve asker bulundurulabilmesi için izin istemiş, ancak Türkiye böyle bir yükümlülüğü almak istememiştir (TORUN, 2005, s.249).

Ticari, ekonomik, sosyal ve sosyal-kültürel ilişkilerde her ne kadar istenilen düzeye hiçbir zaman ulaşılamamasına ve siyasi ilişkilerde zaman zaman sorunlar yaşanmasına rağmen; Türk-Amerikan askeri ilişkileri ve işbirliği, Soğuk savaş sonrasında en az Soğuk savaş yıllarındaki kadar önemli bir boyut kazanmıştır. 90'lı yıllar boyunca Kore'nin ardından ilk defa Somali'de, Bosna'da Kosova'da ve Makedonya'da NATO çerçevesindeki barışı koruma operasyonlarında Türk askerleri ABD askerleri ile birlikte yer almışlardır. Türkiye'nin hemen her NATO operasyonuna katılımı, Pentagon ve Beyaz Saray için Türkiye'nin güvenlik üretmekte kararlılığının ve güvenilirliğinin göstergesi olmuştur (KİRİŞÇİ, 2000, S.48). Bu role uygun şekilde, Türkiye ordusunu modernleştirme gayretlerini sürdürürken, bunu genellikle Amerika'dan silah alarak gerçekleştirmeye özen göstermiştir. Ayrıca, her iki devlet de Avrupa Güvenlik ve Savunma İnisiyatifi konusunda ortak bir zemin yakalamakta güçlük çekmemiştir. Tüm bunların karşılığında da ABD, Türkiye'nin başlıca müttefiki olmuş; AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'yi desteklemiş, ekonomik kriz zamanlarında IMF kanalıyla finansal kaynak bulmasına yardım etmiş, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'nin hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynamış ve bölücü terör örgütü PKK Lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasında yardımcı olmuştur (BARAN, 2005, s.3).

Sonuç itibariyle 90'lı yıllar, Türk-Amerikan ilişkilerinde iki tarafın da bir anda farklılaşan ve çeşitlenen çıkar alanlarından kimilerinin uyuştugu ve kimilerinin de uyuşmadığı bir dönem olmuştur. Bu yüzden her ne kadar ilişkiler inişli-çıkışlı bir seyir izliyor izlenimi verse de, her iki taraf da yaşanan tüm sorunlara rağmen orta ve uzun vadede birbirlerine ihtiyaç duyacaklarını hesap ettikleri için, ilişkileri kalıcı olarak etkileyecek olumsuz tavırlardan çekinmişlerdir.

Bu dönem boyunca her ne kadar Ege, Kıbrıs, Sözde Ermeni Soykırımı iddiaları, terörle mücadele ve demokrasi ve insan hakları gibi bazı sorunlu konular yüzünden istenilen düzeyde iyi ilişkiler geliştirilememişse de, dönemin sonlarına doğru ilişkilerde gözle görülür bir yakınlaşma yaşanmaya ve ilişkiler “stratejik ortaklık” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ancak ABD’ye düzenlenen 11 Eylül 2001’deki terörist saldırıların ardından, Türk-Amerikan ilişkileri de yoğun bir döneme girmiş ve seyri değişmeye başlamıştır.

22. 11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri:

Sovyetler Birliği’nin dağılması nasıl ki uluslararası sistemde bir milat olmuşsa, 11 Eylül 2001’de New York’taki Dünya Ticaret Örgütü’nün ikiz kulelerinin ve Pentagon’un vurulması da en az onun kadar uluslararası sistemde yapısal değişikliğe yol açmıştır. Sovyetlerin yıkılmasıyla tek süper güç olarak kalan ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra ekonomik hakimiyetinin yanında askeri hakimiyetini de küresel boyutta kabul ettirmeye yönelik olarak askeri güce dayalı daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. ABD’nin izlediği dış politikadaki bu köklü değişiklik, uluslararası sistemin ve diğer devletler arasındaki ilişki biçimlerinin de değişmesine yol açarak, uluslar arası sistem boyutunda bir dönüşüme yol açmıştır. Bu yüzden 11 Eylül de uluslararası ilişkilerde önemli bir milat olarak kabul edilmiştir.

11 Eylül saldırıları, ABD’de şiddet yanlısı neo-konservatif isimlerin; başka bir ifadeyle güvercinler karşısında şahinlerin Bush Yönetimi içerisinde ön plana çıkmalarını kolaylaştırmıştır. Neo-konservatif ağırlıklı yeni yönetim ise, “uluslararası terörizme karşı aktif ve etkili mücadele” anlayışını ABD gündeminin en üstüne yerleştirmiş ve ABD’nin tüm iç ve dış politika hedeflerini bu doğrultuda yeniden tanımlamıştır. Türk-Amerikan ilişkileri de otomatik olarak bununla aynı paralelde “terörizmle mücadele ve bunda Türkiye’nin rolü” etrafında hızla yeniden yapılanmaya başlamıştır.

11 Eylül olaylarının trajik boyutundan sıyrıldığımızda, bu olayların bölgesel konumu açısından Türkiye’ye elverişli bir ortam hazırladığını belirtmek mümkündür. İlk olarak Türkiye, 11 Eylül saldırılarının ardından terörle mücadele konusunda artık ABD’nin

kendisini daha iyi anlayacağını ve desteğini artıracaklarını düşünmüştür. Çağdaş, laik ve demokratik tek İslam ülkesi olan Türkiye'nin ABD için terörle mücadelenin verileceği Orta Doğu'ya model gösterilebilecek bir ülke olması ve coğrafi konumu itibarıyla, ABD'nin 11 Eylül sonrasında girişeceği uluslararası terörizmle mücadele faaliyetlerinde "cephe ülkesi" ve hatta "merkez ülke" olarak kilit rol üstleneceği yönünde beklentiler artmıştır. Dolayısıyla yeni dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinin hiç olmadığı kadar parlak olacağı yaygın olarak öngörülmüştür. Siyasi, askeri ve ekonomik olarak "bölgesel güç" konumundaki Türkiye'nin; jeostratejik konumu ve tarihi-kültürel yapısı ile, ABD nazarında soğuk savaş yıllarındaki eski hayati önemini fazlasıyla geri kazanacağı düşünülmüştür (BARAN, 2005, s.4). ABD, uluslararası terörizmle mücadele adına Orta Doğu gibi genellikle Müslüman ülkelerin yer aldığı bir coğrafyada girişilecek operasyonlarda Türkiye gibi bir ülkeyi mutlaka yanında görmek isteyecektir.

11 Eylül'ün hemen ardından gelişen ilk beklentiler o denli güçlü olmuştur ki; Şubat 2001 ekonomik krizinin ciddi sarsıntılarının ve yeni kriz beklentilerinin atlatılmasının, AB'ye tam üyelik ümit ve gayretlerinin artmasının, ülke içinde siyasi ve ekonomik olarak genel bir çıkış grafiğinin yakalanmasının temel nedeni olarak 11 Eylül sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine yönelik gelişen olumlu beklentiler gösterilmiştir.

221. 11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Türkiye Algılaması ve Bunun Şubat 2001 Krizinin Aşılmasındaki Rolü:

Terörizmle mücadelede uluslararası ittifakın önem kazandığı bir dönemde ABD'nin, yardımına ihtiyaç duyacağı Türkiye'nin ekonomik krizden ve siyasi sorunlarının birçoğundan kurtulmasına bir şekilde yardım edeceğine dair yaygın beklentiler oluşmuştur. Gerçekten de, 2001 yılı sonunda ABD'nin desteğiyle IMF'den Türkiye'ye aktarılan ek yardımlar Türkiye'yi bir miktar rahatlatmıştır. Ancak Türkiye'yi asıl rahatlatan şey, ABD'nin ilgi ve desteğini artık daha net bir şekilde yanında hissetmesinin verdiği moral ve güven duygusu olmuştur. Her ne kadar performanslarında belirgin farklar söz konusu olsa da, benzer nitelikte bir ekonomik krizle boğuşan Arjantin'e IMF ve ABD'nin kredileri kesmesi ve Türkiye'yi ödüllendirmesi, 11 Eylül sonrası Türkiye'ye verilen stratejik önem ile de bağlantılandırılmıştır.

Türkiye, ilişkilerde birdenbire yaşanmaya başlanan bu bahar havasından daha fazla istifade edebilmek için, Türk-Amerikan ilişkilerinde siyasi ve güvenlik alanlarında zaten var olan ve hızla derinleşen stratejik ortaklığın ekonomik ve ticari ilişkilere de yansıtılmasına yönelik taleplerini vakit kaybetmeden dile getirmeye başlamıştır. IMF yardımına ek ekonomik ve ticari destek sağlanması ve kotaların yumuşatılması istekleri resmi kanallardan açıkça iletmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, Başbakan Bülent Ecevit'in Ocak 2002'de gerçekleştirdiği ABD seyahati sırasında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için genel de olsa siyasi bir irade ortaya konulmuştur. Bu seyahat sırasında iki ülke arasında bir "Ekonomik Ortaklık Komisyonu" kurulmuştur. Bu girişimin şu ana kadarki en somut ürünü, Nitelikli Sanayi Bölgeleri'nin kurulması konusudur. Şubat 2002'de Ankara'da ve Mart 2002'de Washington'da yapılan görüşmelerde alınan kararlar doğrultusunda gerekli yasal hazırlıklar tamamlanmış ve ilgili yasa taslağı ABD Kongresine sunulmuştur (BERİŞ ve GÜRKAN, 2003). Ancak 2002 yılının sonuna doğru geliştirilmeye çalışılan ekonomik ilişkilerin üzerine Irak'ta yapılması düşünülen hareketin gölgesi düşmüştür. ABD, bundan sonra ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi meselesini muhtemel bir Irak hareketinde Türkiye'nin kendisine vereceği desteğe bağlayacaktır.

222. Afganistan Operasyonu ve ISAF Kapsamında Türk-Amerikan İlişkileri:

11 Eylül sonrasında uluslararası terörizmle nerede olursa olsun mücadele etmekte kararlı olduğunu ilan eden ABD'nin, özellikle Orta Doğu bölgesinde dengeleri değiştirecek siyasi ve askeri hamlelerde bulunacağı; bunları yaparken de bölgesel güç Türkiye'nin jeostratejik konumundan ve tarihi, dini, kültürel, etnik bağlantılarından faydalanabilmek için müttefikini yanında görmek isteyeceği ortadaydı. Türkiye ise Amerika'nın taleplerini kabul ederek, karşılığında AB'ye tam üyelik, Kıbrıs, sözde Ermeni soykırımı, ekonomik darboğazdan çıkış, bölücü terörle mücadele gibi kemikleşmiş problemlerinden kurtulabilmek için ABD gibi etkili bir gücü yanına çekebilirdi. İki tarafın da kazanacağı böyle bir işbirliğinden Türkiye'nin elde edebileceği faydaları düşünmek heyecan verici olmuştur.

Türkiye'nin ABD'nin terörle mücadelesine verdiği hızlı ve somut destek, "ABD'nin mücadelesinin İslam'a karşı olmadığını" ispatlayan sembolik önemi de göz önüne alınarak ABD tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Türkiye, verdiği desteğin karşılığında, 15 yıl boyunca topraklarında terör sorunu yaşamış bir ülke olarak uluslararası alanda ABD'nin yardımını görmüştür. Ayrıca, radikal İslamcı hareketleri kendisine yönelik bir tehdit olarak da algılayan Türkiye, bu alanda ABD ile ortak bir stratejide hareket etme olanağına sahip olmuştur. Türkiye, ABD'nin Afganistan operasyonu başladıktan hemen sonra Kuzey İttifakına askeri teknik yardımda bulunmuş ve Afganistan'daki uluslararası askeri güce (ISAF) askeri birlikleriyle destek veren tek Müslüman ülke olmuştur. Türkiye, bu konudaki girişimciliğini sürdürerek, ISAF komutasını, 20 Haziran 2002'de 6 aylığına İngiltere'den devralmıştır. Aynı zamanda, Türkiye-ABD arasında Taliban ve Al-Kaide'nin para kaynakları konusunda istihbarat alanında da işbirliği gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak İncirlik Üssü, Afganistan operasyonu sırasında ABD uçaklarının kullanımına açılmıştır. Türkiye, ISAF'a yaptığı özverili katkıları ile NATO içinde güvenilirliğini ve itibarını artırmış, bunun sonucunda ise Şubat-Ağustos 2005 tarihleri arasında ikinci kez 6 aylığına ISAF'ın komutasını devralmıştır.

Türkiye'nin Müslüman, laik, NATO üyesi ve AB üye adaylığı olma özelliklerini bir arada içeren tek ülke olması, "model ülke Türkiye" kavramının, Batı dünyası nezdinde daha fazla taraftar toplamasına neden olmuştur. Afganistan yeniden yapılandırılırken "model" olarak Türkiye'nin alınması gerektiği hemen her kesimce benimsenmiştir. Aynı zamanda, Afganistan ile tarihi bir yakınlığı bulunması da Türkiye'yi ABD gözünde ayrıcalıklı bir yere oturtmuştur. Türkiye'nin Afganistan operasyonu sırasında ve sonrasında ABD'ye verdiği somut desteğin de katkısıyla, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sırasında doğabilecek ekonomik fırsatlarla ilgili de avantajlı bir konum elde etmiştir. Bu çerçevede, Ocak 2002'de Tokyo'da düzenlenen uluslararası konferansta dünyanın güçlü ülkeleri, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Asya Kalkınma Bankası'nın hazırladığı "ihtiyaçlar değerlendirmesi" raporu paralelinde Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için oluşturulan 4,5 milyar dolarlık kaynağın kullandırılmasında Türk firmalarının da öncelikle dikkate alınacağı belirtilmiştir.

11 Eylül saldırılarının bir diğer sonucu ise, Irak'ın Afganistan'dan sonra "ikinci hedef" haline gelmesi olmuştur. Irak'a askeri operasyonu güvenlik gerekçeleriyle eskiden beri

savunan ABD Yönetimindeki “şahin” kanadın elini güçlendiren bu saldırılar, Irak’a yapılması planlanan operasyonun, artık gerekliliğinden ziyade zaman ve şeklinin tartışıldığı bir duruma dönüşmüştür. Irak’a yapılacak bir askeri operasyonun, Türkiye’nin Kuzey Irak ile ilgili endişeleri göz önüne alındığında ve Orta Doğu’da doğurabileceği sonuçlar nedeniyle Türkiye açısından önemi aşıkardır. ABD’nin Irak’a yönelik planları, Afganistan’daki başarılı işbirliğinin ikili ilişkiler üzerinde yarattığı olumlu etkiyi gölgeleyecek ve ilişkilerin bundan sonraki seyrini artık tamamen muhtemel Irak harekatı tayin etmeye başlayacaktır.

11 Eylül saldırıları, Türk-Amerikan ilişkilerini doğrudan ve dolaylı olarak büyük ölçüde etkilemiştir. Her şeyden önce ilişkiler, baş döndürücü bir hız ve yoğunluk kazanmıştır. 11 Eylül saldırılarının üzerinden henüz iki yıl geçmeden, 200 yıllık Türk-Amerikan İlişkileri en iyi ve en kötü günlerini kısa aralıklarla birbiri ardına yaşamıştır. İlişkilerin rengi günden güne o kadar hızlı değişmeye başlamıştır ki, gelişmeleri takip etmek ve ilişkilerin geleceğine dair bir öngöründe bulunmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu kısa dönemdeki ikili ilişkilerin genel seyrini özetleyecek olursak; 11 Eylül’ün hemen ardından ikili ilişkilerde ilk önce çok hızlı bir çıkışın yaşandığını ve Afganistan Harekatı sırasında gösterilen başarılı işbirliği örneği ile ilişkilerin tarihindeki en iyi günlerini yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak ABD’nin Irak’a yönelik niyetlerini daha ciddi bir şekilde ortaya koymaya başlamasıyla birlikte ilişkilerde hızlı ve sert dalgalanmaların görüldüğü çalkantılı bir döneme girilmiştir. 1 Mart Tezkeresinin meclisten geçmemesi ve Temmuz ayında Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentinde Amerikan askerlerinin 11 Türk askerini başlarına çuval geçirilerek esir almaları ile de ilişkiler, tarihinin en kötü günlerini yaşamıştır.

23. ABD’nin İkinci Irak Harekatı ve Türk-Amerikan İlişkileri:

Amerika’nın Afganistan macerasındaki gibi bir ilişki, Amerika’nın Irak macerasında kesinlikle yaşanmamıştır. Bu farklılığın temelinde ise iki önemli etmen yatmaktadır. İlk olarak, Irak’ın işgalinde Türkiye ile ABD’nin çıkarları aynı yönde gelişmemiştir. Türk kamuoyunda kabul gören genel görüş, Türkiye’nin bu savaşın neresinde yer alırsa alsın, yanı başındaki bir savaştan her halükarda zarar göreceği ve bu durumda muhtemel savaşı

önleyemediği takdirde yapabileceği tek şeyin kendisine zararı en az olacak olan seçeneğin hangisi olduğuna karar vermekten ibaret olduğu yönündedir. Dolayısıyla Türkiye'nin, negatif çıkar algılamalarına rağmen ABD'nin Irak Operasyonuna destek olma dayatmalarına kendi çıkarları öyle gerektirdiği için değil; krizde olan ve dış finansal desteğe muhtaç olan ekonomisini düzluğe çıkarmak ve savaş sonrasında ABD'nin gazabına uğramamak için boyun eğmek zorunda kaldığı gibi bir görünüm oluşmuştur (BARAN, 2005, s.4).

İkinci olarak da, radikal İslami söylem ve ideolojilere karşı alternatif olarak gösterilmeye çalışılan Türkiye tarzı ılımlı, laik ve demokratik İslam modelini tanımlamak için ABD ve Türkiye'nin üst düzey yetkilileri, aynı şeyleri ifade etmek isteseler bile aynı dili kullanamamışlardır ve bu bile önemli krizlere yol açmıştır. George W. Bush'un talihsiz çağdaş, laik, demokratik "İslam Cumhuriyeti" tanımlaması; ABD'nin bu süreçte Türkiye'yi nasıl gördüğü veya görmek istediğiyle ilgili tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır (KAYNAK, 2005, s.28). Sadece Türkiye'nin Orta Doğu için nasıl bir "model ülke" olabileceği konusunda değil; Irak Operasyonunun hazırlık aşamalarından bu güne dek hala hiçbir konuda ortak bir dil oluşturulamamış, sürekli basit üslup hataları yapılmıştır. Aynı yöndeki düşünceler bile öylesine farklı şekillerde cümlelere dökülmüştür ki, sürekli çatışmış gibi görülmüştür. Netice olarak da; Türkiye ve ABD'nin, Irak konusunda "aynı dili konuşmadığı" imajı yerleşmiştir (BARAN, 2005, s.4).

Taraflar arasında en üst düzeye kadar hemen her müzakere ve açıklamada yapılan basit iletişim ve üslup hataları, iki ülkenin kamuoyları üzerinde negatif bir etki yaratmıştır. Öncelikle Türk kamuoyunda oluşan ABD karşıtı odaklar bu hatalardan beslenmişler ve 1 Mart tezkeresinin sonucuna etki edebilmişlerdir. Tezkerede çıkan sonuç da ABD kamuoyunda hayal kırıklığı ile karşılanmış ve Türkiye'ye karşı olumsuz bir hava yaratmıştır.

231. ABD'nin Türkiye'den Talepleri:

ABD; savaşın uzamaması, Irak'ın tek cephede savaşma avantajına kavuşmaması, Amerikan stratejik hava bombardımanının kara savaşını mümkün olduğunca kısaltmak için

başarılı ve etkin şekilde gerçekleşmesi, operasyonun meşruluğunun artması, Irak'ın Arap komşularının operasyonu destekleme konusunda cesaretlerinin artması için Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur.

İkinci Irak Harekatı öncesinde, savaş için ABD'nin Türkiye'den istediği desteği bildirmek ve Türkiye'yi bunların kabulü için ikna etmek amacıyla 2002 yılı sonu ve 2003 yılı başlarında ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve bakanlığın öteki üst düzey yetkilileri tarafından Türk heyetlerine Ankara'da ve Washington'da 4 büyük brifing verilmiştir.

15 Ekim 2002 tarihinde Türk heyetine verilen ilk brifingde ilk kez resmi düzeyde ve ayrıntılı bir şekilde Amerikan talepleri Türk tarafına iletilmiştir. Her sayfasında ABD Savunma Bakanlığının armasının ve "gizli" ibaresinin yer aldığı brifingmetninin önemli kısımlarını tez çalışmamızın ekler bölümünde bulabilirsiniz. Brifing, 3 ana bölümden oluşmaktadır:

- 1) Irak: Politik, Askeri, Stratejik plan.
- 2) Irak'ta ayrıntılandırılmış, "bölümlü" plan.
- 3) ABD'nin Avrupa kuvvetlerinin Türkiye üzerinden kullanımı (BALBAY, 2004a, s.11).

Birinci bölümde, ABD'nin Türkiye'nin etrafındaki ve Dünyanın öteki bölgelerindeki terörist faaliyetlere bakışı ve Irak'ta acil olarak yapılması gerekenler anlatılmıştır. 18 sayfalık bu bölümün ilk yedi sayfası Irak'ta rejim değişikliğinin sağlanmasının kaçınılmazlığına ve bunun yaratacağı fırsatlara ayrılmıştır. Belgenin yedinci sayfasında Saddam sonrası dönemin ayrıca önemli olduğu, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağı, tüm süreçte "İsrail'in karışıklık dışı tutulmasına özen gösterileceği", ve Irak'ın tüm terörist unsurlardan temizleneceği belirtilmiştir. Sekizinci sayfadaki konu başlığı ise "Kuzey Seçeneği"dir ve Türkiye üzerinden açılacak Kuzey Cephesi ile nelerin hedeflendiği şu şekilde sıralanmıştır:

- Operasyonun çok hızlı hale getirilmesi.
- Kuzey Irak'taki etnik gurupların, Irak rejiminin olası saldırılarından korunması.

- Kuzeyin Bağdat operasyonu dışında tutulup, barış içinde kalmasının sağlanması (BALBAY, 2004a, s.13).

Belgenin dokuzuncu sayfasında operasyonu yapacak ABD güçlerinin kara ve hava birlikleri ile özel operasyon güçlerinden oluşacağı belirtilmiş; 12. sayfasından itibaren ise Türkiye'den istenilenler sıralanmıştır. Bu istekler, "resmi izinler" ile başlamaktadır:

- Operasyon öncesinde yerinde denetim ve inceleme işlemlerinin yapılması.
- NILE timlerinin Türkiye üzerinden Irak'a geçişinin sürmesi.
- Üslerin ABD ve onunla birlikte hareket edecek güçlere açılması.
- Türkiye'nin uçuş sahasını sınırsız olarak açması.
- Türkiye'ye gelecek gemilerin ve incek uçakların bildirimsiz hareket etmesi, diplomatik açıklık ve dokunulmazlık statüsünde olması (BALBAY, 2004a, s.13).

Özellikle sınırsız ve bildirimsiz geçiş, ulusal egemenlik haklarının ihlali anlamına geleceği için taraflar arasında tartışmaya sebep olmuşsa da, ABD'li yetkililer bu istemlerinden vazgeçmemişlerdir.

ABD, Türkiye'den istediklerini hangi koşullarda kullanmak istediğini anlattıktan sonra, belgenin 13. sayfasında hangi bölgelerin öncelikli olarak kullanılacağı sıralanmıştır. Buna göre:

İncirlik: Mevcut savaş uçağı 23, ağır bombardıman uçağı sekizdir. Amerikan Genelkurmay Başkanlığı'nın planı savaş uçağı sayısını 103'e, bombardıman uçağı sayısını 21'e çıkarmak.

Afyon: Hala ABD kullanımında değil. ABD Genelkurmayı'nın planı 18 savaş uçağı.

Diyarbakır: Hala iki ağır bombardıman uçağı var. ABD Genelkurmayı'nın planı sekiz savaş uçağı, 47 ağır bombardıman uçağı.

Antalya: Hala ABD kullanımında değil. ABD Genelkurmayı'nın planı 36 ağır bombardıman uçağı.

Belgenin 14. sayfasında ise geçiş ve destek için kullanılacak üs ve limanlar istenmektedir:

Mersin: Kara birlikleri ve özel birliklerin geliş noktası.

İskenderun: Amerikan Hava Kuvvetleri ile mühimmat deposu.

Diyarbakır: Özel birliklerin geçiş ve konuşlanma yeri.

Batman: Ağır silahlarla donatılmış birliklerin geçiş ve lojistik destek yeri.

Silopi: Yer operasyonlarının planlanması ve insani yardım için kullanım.

Hava uçuşları ve lojistik destek için kullanılacak özel bir yer veya saha adı telaffuz edilmemiş; onun yerine tek bir kelime kullanılmıştır: “Tümü” Böylece ABD, tek kelime ile Türkiye sınırları içerisinde kullanabileceği bütün havaalanı, liman, ulaşım ve öteki altyapı yatırımlarından faydalanabilmek için izin istemiştir. Buna karşın kullanım süresi ve miktarı belirtilmemekte; daha doğrusu ABD, bu konuda kendisini bağlayıcı bir şey söylemek istememektedir. Bu istem, daha sonraki tüm brifinglere ve görüşmelere de konu olmuş ve çetin tartışmalara yol açmıştır. Görüşmelere Türkiye adına katılan bazı yetkililerin, “bu düpedüz işgal gibi bir şeydir” demesine neden olan temel istem budur (BALBAY, 2004a, s.14).

ABD'nin Avrupa üzerinden getireceği güçler için ana üs olarak Sabiha Gökçen Havaalanı seçilmiştir. Brifingin Avrupa Kuvvetlerine ilişkin üçüncü bölümünün 26. sayfasında Sabiha Gökçen Havaalanı'nın alt unsurları olarak Afyon, Antalya, İncirlik, Batman, Diyarbakır ve Kıbrıs'taki Akrotiri ile Bulgaristan'ın Burgaz kentinde kurulan ABD üssü seçilmiştir. Böylelikle Türkiye, ABD'nin bölgedeki öteki Amerikan üsleri de dahil olmak üzere merkezi koordinasyon üssü haline gelmiş olacaktır. Aynı belgenin 34. sayfasında ise ABD'nin kullanmayı planladığı ana demiryolu ve karayolu hatları yer almaktadır. Buna göre istenilen temel karayolu hatları İstanbul-Antalya, İzmir-Antalya, Mersin-Batman ve Samsun-Batman hatlarıdır. Demiryolu hatları ise; İzmir'den bütün Güney ve Orta Anadolu'yu geçip Diyarbakır'a kadar uzanan demiryolu hatları, Samsun'dan Güneydoğu'ya inen demiryolu hattı, İskenderun'dan Batman'a uzanan demiryolu hattıdır.

ABD, bu plan çerçevesinde Türkiye'yi konuşlanma ve geçiş üssü olarak kullanmak istemiştir. Ancak bu kullanım hakkı, belgenin birçok yerinde belirtildiği üzere, sadece Irak operasyonuna ilişkin olmayıp, terörle mücadelenin söz konusu olduğu tüm girişimlerin bir

parçası olarak görülmek istenmektedir. Operasyonun süresinin ve sonucunun bilinmezliğine vurgu yapılmasının yanında; ABD'nin bölgedeki hedefinin sadece Saddam rejimini devirmek olmadığı, esas hedefin tüm terörist bataklıklarının kurutulması olarak "kurulacak barışın kalıcı hale getirilmesi" olduğu belirtilmiştir. Yine bu belgeye göre Kuzey Irak'ta barındırılan iki terör unsuru bulunmaktadır ve bunlar El-Kaide ve Ensar El İslam'dır.

Türk heyetinin burada dikkatini çeken husus ise niçin PKK'nın kuzeydeki terör örgütleri arasında yer almadığı olmuştur. Bunun hatırlatılması üzerine ABD'nin Dünya genelinde terör örgütü olarak tanıdığı örgütlerin genel bir listesi gösterilerek Türk tarafı rahatlatılmak istenmiştir. PKK, bu listede yer almaktadır; ancak bu örgütün Kuzey Irak'taki varlığına ABD'nin nasıl baktığına ve terörle mücadele kapsamına alıp almayacağına ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Belgenin hemen her sayfasında uzun uzun terörle mücadelenin kaçınılmazlığından söz edilmekte, ancak PKK adı hiçbir yerde geçmemektedir (BALBAY, 2004a, s.16). Türkiye, bundan sonra her dönemde Kuzey Irak'taki PKK kamplarını gündemin ön sırasında tutmaya çalışırken, ABD yetkilileri ise bölgedeki asıl sorunun El Kaide bağlantıları olduğunu ısrarla ileri sürmüşlerdir.

Kuzey Keşif Gücü sayesinde Kuzey Irak'ta olup biten her şey, eskiden beri koalisyon güçleri tarafından zaten denetlenebilmektedir ve gerektiğinde müdahale de edilebilmiştir. Buna karşın ABD, bu belge ile taleplerinde U-2 uçaklarının uçuşunu ayrıca gündeme getirmiştir. Türkiye, 1991 Körfez Savaşı'nın ardından oluşturulan Kuzeyden Keşif Gücü'nün her türlü istihbarat olanağıyla donatılmış olduğunu gündeme getirerek U-2'lere sıcak bakmadığını hissettirmiştir. Daha önce Türkiye'nin bilgisi dışında görev yapmalarından rahatsızlık duyularak uçuşları yasaklanan U-2'lerin uçuşlarına Eylül 2002'de tekrar izin verilmiş ve bu izin AKP Hükümeti döneminde de varlığını sürdürmüştür. İncelediğimiz briefing belgesinin yine ilk kısmının 15. sayfası U-2'lerin uçuş iznine ayrılmıştır. Buna göre ABD; U-2 uçaklarına Kuzey Keşif Harekatına katkı sağlamak, Irak operasyonunun güçlendirmek ve bölgedeki terör hareketlerini takibe almak gibi üç temel gerekçenin yanında bir dördüncüsü olarak "Kafkaslarda sürekli özgürlük operasyonlarının desteklenmesi"ni de telaffuz etmekte bir sakınca görmemiştir. Türkiye'ye, bu son şartı kabul etmesinin karşılığında ise U-2'lerin elde edeceği bilgi ve görüntülerden faydalanabileceği ve hatta ABD'nin planları dışında kendisinin ayrıca

gereksinim duyduğu uydu görüntülerine sahip olabileceği vaat edilmiştir. Ayrıca iki ülke teröre karşı sürdürülecek savaşta gereksinim duydukları bilgileri ve yöntemleri karşılıklı olarak değerlendirebilecektir. ABD, U-2'lerin Türkiye'deki altyapı gereksinimlerinin karşılanması için Diyarbakır Hava Üssüne ek bir bağlantı hattının yapılmasını teklif etmiştir (BALBAY, 2004a, s.18).

ABD belgelerinde U-2'lere ilişkin istem, salt Irak operasyonu ile ilişkilendirilmeyip; “terörle mücadele” başlığı altında yer almıştır. Dolayısıyla başka operasyonlar için de U-2'lerin Türkiye'yi kullanabileceği endişesi, Türkiye'yi haklı olarak düşündürmüştür.

15 Ekim 2002 Brifinginin “Irak'ta ayrıntılandırılmış bölümlü plan” başlıklı ikinci bölümünde ise Irak'ta başlatılması düşünülen operasyonunun planları ayrıntılı olarak “koalisyon ortağı/destekçisi” olarak görülen Türkiye'ye de açıklanmıştır. Dört ana bölüme ayrılan operasyon, bu plandan anlaşıldığı kadarıyla altı yıldan fazla sürecektir. Plana göre:

Birinci bölüm: Savaşa tam hazırlık: 16 gün.

İkinci bölüm: Savaş alanını düzenleme: 16 gün.

Üçüncü bölüm: Kesintisiz saldırı operasyonu ve sonuç alma, Saddam rejiminin tüm silahlı güçlerini yok etme, rejimin toplumsal desteğini bitirme, tüm direnç noktalarını kırma: 125 gün.

Dördüncü Bölüm: İstikrarın sağlanması ve yeniden yapılanma. Bu bölüm kendi içinde alt bölümlere ayrılmıştır:

4a) Irak içinde düşmanlık unsuru taşıyan her şey bitmiş olacak ve istikrarın sağlanması için çaba harcanacak. Bu etap, en az iki, en çok 3 ay sürecektir. Yani 2003 Sonbaharında “tam istikrar sağlanmış bir Irak” öngörülmektedir.

4b) Düzeltme ve yeniden her şeyi rayına oturtma aşaması. En az 18, en çok 24 ay sürmesi öngörülmektedir.

4c) Irak'ta dönüşüm ve güvenlik için işbirliği aşaması. En az 12, en fazla 18 ay sürmesi öngörülmektedir. ABD, ancak bu aşamadan sonra uluslararası kurumlarla Irak'la ilgili konularda işbirliği yapacaktır. Yani uluslararası hukuk, ABD tümüyle kendi düzenini kurduktan sonra gündeme gelecektir (BALBAY, 2004a, s.24).

Planda 4c aşamasının sonrasında ise iki yıllık bir “güvenlik ve işbirliği” aşamasından bahsedilmektedir. Bu aşama hakkında somut bilgiler verilmeyip, genel olarak Irak yönetiminin gerek komşularıyla, gerekse uluslararası alanda iyi ilişkiler kurabilmesinin sağlanacağı belirtilmektedir. Bu iki yıllık aşamanın ardından neyin geleceği veya operasyonun hangi noktaya geldiğinde veya ne zaman bitmiş olacağı belirtilmemektedir. Ekler bölümünde bulabileceğiniz brifing metninin, savaş planlarını gösteren şemasında, iki yıllık aşamadan sonra ileriye doğru bir ok daha çıkarılmış, ancak ucu açık bırakılmıştır. Bu da ABD'nin Irak'a giriş planının olmasına karşın çıkış planının olmadığını yorumlarına yol açmıştır. Operasyonun sadece bu haliyle zaten en az altı yıldan önce bitmeyeceğinin açıkça ortaya konulmasının üzerine bir de ucunun açık olması, kuşku ve eleştirileri artırmıştır.

232. Türkiye'nin ABD'den Talepleri:

ABD yukarıda sıraladığımız taleplerini gayet ayrıntılı ve net bir şekilde Türk tarafına bildirmiş ve daha sonra meclise sunulmak üzere Türk hükümetince hazırlanacak olan tezkereye esas teşkil edecek olan mutabakat metniyle de resmileştirmiştir. Ancak Türk tarafının istekleri hiçbir zaman bu kadar net olarak sıralanamamıştır ve resmiyet kazanamamıştır. Daha çok hassas olduğumuz konular karşı tarafa bildirilmeye ve bu konularda garantiler ve taahhütler alınmaya çalışılmış olup, isteklerin tümünü birden kapsayan bütüncül ve sistemli bir resmi belge oluşturulamamıştır. Buna rağmen, Türkiye'nin görüşmelerde ortaya attığı başlıca talepleri şöyle sıralayabiliriz:

- Her halükarda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması.
- Türkmen nüfusun da Şii Araplar, Sünni Araplar ve Kürtler ile birlikte asli ve kurucu unsur olarak tanınmaları, yaşadıkları şehirlerde her türlü hak ve özgürlüklerinin korunması ve özellikle Kürtlerin Türkmen şehirlerini Kürtleştirmelerine izin verilmemesi.
- Irak'ın savaş sonrası yapılandırılmasında mümkün olabilecek her alanda Türkiye'ye de söz hakkı tanınması ve gerekirse görev ve sorumluluk verilmesi.
- Kuzey Irak'ın PKK gibi bölücü terörist oluşumlardan tamamen temizlenmesi.
- Savaş sırasında veya sonrasında olası bir göçün önlenmesi için yeterli tedbirlerin alınması.

- Savaş nedeniyle Türk ekonomisinin uğrayacağı zararların kısmen de olsa tazmini; Birinci Körfez Savaşı sonrasındaki gibi verilen yardım sözlerinin bu sefer unutulmaması.

Söz konusu ekonomik yardımın şekli ve miktarı konusundaki tartışmalar kamuoyuna fazlaca yansıtılmış ve neredeyse Türkiye'nin desteğinin yardımın miktarına bağlı olduğu havası yaratılmıştır. Oysaki görüşmelerde asıl sorunlar siyasi talepler üzerinde yaşanmıştır (KAYAR, 2003, s.341). ABD tarafı görüşmelerde, Türkiye'nin hassasiyetlerini anlayışla karşıladığını belirtmiş; ancak siyasi taleplerini de kabul ettiğini net, spesifik ve bağlayıcı ifadelerle kabul ettiğini söylemekten kaçınmıştır. ABD, Türkiye'nin kendi taleplerini kabul etmesi karşılığında Türkiye ile her türlü görüşmeye ve karşılıklı değerlendirmeye hazır olduğunu sürekli yinelemiş; Türkiye'nin hassas olduğu konuları sık sık gündeme getirmiş ve bu konularda gerekenlerin yapılacağını bildirmiştir. Bu konuların başında şunlar gelmektedir:

Kerkük: Kentin Türkiye ve Türkmenler için önemi bilinmektedir. Özellikle buradaki petrol yataklarının bölgesel güçlerin eline geçmemesi sağlanacaktır.

Türkmenler: Irak'ın asli unsuru olarak kabul edilecekler ve bütün görüşmelere katılmaları sağlanacaktır.

Irak'ın Saddam sonrası statüsü: Bölünmüş bir Irak ABD'nin de işine gelmeyecektir. Merkezi yönetim olacaktır.

Kürt Devleti: ABD'nin böyle bir planı yoktur (BALBAY, 2004a, s.15).

ABD, bir taraftan Türkiye'ye Kürt devleti düşünmediğini söylerken, öte yandan da Kuzeydeki grupların Saddam rejimine karşı kullanılması için "silahlandırılması ve eğitilmesi"; ancak Saddam rejiminin devrilmesinden sonra bu grupların "kontrol altında tutulması"ni tartışmaya açınca, bu taahhüdünün Türkiye açısından bir inandırıcılığı kalmamıştır. Kuzey Irak'taki Kürtlerin silahlandırılması ve eğitilmesi konusu Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Eğitilen ve silahlandırılan Kürtlerin Saddam sonrası dönemde nasıl kontrol altında tutulabileceği ve bu şartlarda Irak'ın bütünlüğünün nasıl sağlanabileceğinin yanında; Saddam'a karşı silahlandırılan Kürt unsurların Saddam'dan sonra silahlarını nereye çevireceği, ayrıca silahlandırılan Kuzey Irak'lı Kürt unsurlarla PKK/KADEK arasındaki ilişkilerin ne olacağı da belli değildir. Hemen her belgede etnik grupların

kesinlikle korunacağı ve Irak'ın tüm terörist guruplardan arındırılacağı vurgulanırken, hiçbirinde PKK/KADEK'in ismi yine geçmemektedir.

ABD; Türkiye'nin tatmin olmadığını ve taahhütlerini inandırıcı bulmadığının farkında olmasına rağmen; Türkiye'nin özellikle ekonomisi kriz tehdidi altında olduğu ve dış finansal desteğe bağımlı olduğu bir dönemde ve yıllardır uğraştığı Kürt sorununun ve komşusu Irak'ın kaderinin yeniden belirleneceği bir hareketin kesinlikle dışında kalmak istemeyeceği ve kalamayacağını hesapladığı için, Türkiye'nin taleplerinin ille de karşılanması gerektiğini düşünmemektedir. Hiçbir talebi karşılanmayacak dahi olsa, sırf Irak'ın geleceğinin kendisinin arzu etmeyeceği bir şekilde belirlenmesini önlemek için Türkiye'nin hareketin içinde yer almayı kendiliğinden kabul edeceğini varsayan ABD, bu sebeple Türk hükümetinin taleplerine ve uyarılarına kulak asmamayı ve mümkün olduğunca taahhüt altına girmemeyi tercih etmiştir (KAYNAR, 2003, s.347).

Türk hükümetinin en çok eleştirildiği noktalardan biri de, ABD'yi bazı yanlış uygulamalarıyla böyle düşünmeye itmiş olmasıdır. Özellikle hükümetin bizzat kendi bakanlarının tezkere çıkmazsa yeni ekonomik krizlerin yaşanabileceği ve Irak'taki gelişmelerin tamamen dışında kalınacağını alenen ifade etmeleri, hükümetin de ABD'ye karşı pazarlık şansının olmadığını peşin peşin kabul edişi olarak algılanmıştır. Ayrıca Hükümetin, özellikle iktidara geleli daha birkaç ay olmuşken çıkabilecek bir ekonomik krizin veya Irak'a kayıtsız kalışın, iktidardaki imajını sarsacağını düşünerek risk almak istemediği ve bir şekilde günü kurtarmak istediği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla da görüşmelerde son noktada kendisine ne verilirse ona razı olacağını hissettirdiği için, ülkesinin çıkarlarını savunmada yeterince ısrarcı olamadığı, baştan beri isteklerini net bir şekilde ortaya koyamadığı ve bunların karşılanacağına dair ABD'den resmi bağlayıcılığı olan yazılı taahhütler alamadığı iddia edilmiştir. Bunun neticesinde de ABD'den sadece her tarafa çekilebilecek sözlü taahhütler ve savaşın Türkiye'ye getireceği maliyetle kıyaslanamayacak komik bir bedel karşılığı, ABD'nin taleplerinin karşılanmasını öngören tezkereyi hazırlamış ve 1 Mart'ta meclisin onayına sunmuştur. Hükümetin, tezkereyi her şeye rağmen meclise sunmuş olması; ABD'nin Türk hükümetinin her halükarda savaşın dışında kalmak istemeyeceği yönündeki öngörülerini doğru çıkarmıştır. Ancak kafalarındaki soru işaretleri giderilmeyen, görüşmelerde ABD'nin Türkiye'ye karşı

takındığı üslubu sindiremeyen ve seçmenleri tarafından da etkilenmeye çalışılan milletvekillerinin değişmekte olan kanaatlerini öngörememiştir.

233. 1 Mart Tezkeresi'nin Değerlendirilmesi:

Ankara ile Washington arasında gerçekleşen uzun görüşmeler sonunda tarafların üzerinde uzlaştığı ekonomik ve siyasi mutabakat metni, ABD'nin bütün temel taleplerinin Türkiye tarafında kabul ettirildiği ve Türkiye'nin ise neredeyse tüm temel taleplerinin reddedildiği veya kısıtlandırıldığı bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. ABD, üzerinde anlaşılan hususların dahi bir mutabakat zaptı ile anlaşma altına alınmasını kabul etmemiş ve Ankara ile Washington aralarındaki mutabakatın Türkiye Cumhurbaşkanı Sezer ve ABD Başkanı Bush'un teyit mektuplarıyla açıklanmasını yeterli görmüştür (ÖZDAĞ, 2003, s.24).

2331. Mutabakatın Askeri Boyutu:

Mutabakatın askeri açıdan Türk Silahlı Kuvvetlerini büyük ölçüde sınırlandırdığı görülmektedir. Mutabakat ile Türk Silahlı Kuvvetleri ABD Silahlı Kuvvetlerinin bilgisi dışında hiçbir hareket geliştiremez duruma sokulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri ancak 40 km. bir derinliğe gireceklerdir ve gerekirse Barzani ve Talabani peşmergelerinin Kerkük ve Musul'u işgal denemelerini engelleyeceklerdir. Mutabakatın Türk Silahlı Kuvvetleri için ciddi bir avantaj sağladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü TSK, 40 kilometrelik bir alan içinde bir güvenlik kuşağına sıkıştırılacak, etkin bir askeri-politik güç olmaktan çok, bir insani yardım gücü olarak kullanılacaktır. Esasen, ABD ile Türkiye arasında böyle bir anlaşma olmaksızın da TSK, yüzbinlerin katıldığı bir kitlesel göçün gerçekleşmesi durumunda Irak içine durumun gerektirdiği kadar girecek ve göçü Irak içerisinde durduracaktır. Bu açıdan bakıldığında ABD ile sağlanan mutabakatın, zaten TSK hali hazırda Irak içinde konuşlanmış birliklere sahipken nasıl bir vazgeçilmez artı fayda getireceği belli değildir.

TSK'nın mutabakat çerçevesinde Kerkük ve Musul'u işgal etmeyi deneyecek olan KDP ve KYB'li peşmergelerle bu iki kente göç etmeyi deneyecek olan Kürt zoraki

mültecileri durdurmak gibi bir avantajı sağlayacağı ileri sürülmüştür. Saddam yönetiminin gösterdiği 21 günlük direniş hareketi bitene dek, ABD Kürtlere Musul ve Kerkük'te fiilen bir işgal girişimine izin vermemiş, ancak Saddam yönetimi devrilir devrilmez bu şerhlerde askeri ve demografik üstünlüklerini artırmaya yönelik girişimlerine ses çıkarmayarak onları ödüllendirmekten de geri kalmamıştır. Ancak, KDP ve KYB'nin Kerkük'te hiç de az olamayan bir ihtimalle bir katliama girişmesi durumunda TSK'nın havadan ve/veya karadan müdahale etmesi de kaçınılmazdır. Yabancı araştırmacıların yaptığı araştırmalarda da belirtildiği gibi, Kerkük ve Musul'daki Türkmenlerin KDP ve KYB'li peşmergeler tarafından baskı ve terör ile etnik bir temizliğe tabi tutulması durumunda Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi doğal bir sonuçtur. Aksi bir girişimin sonuçları, Türkiye'deki iç politikayı da derinden etkileyebilecek potansiyele sahip olup; hükümetin arkasındaki demokratik kamuoyu baskısı sonucunda devrilmesine dek varabilecek sonuçlara yol açabilecektir (ÇAKMAK ve TAŞKIRAN, 2003, s.79-80).

Mutabakat metni, ABD'nin taleplerini en ince ayrıntısına kadar içermiştir. Amerikan askerlerinden vergi alınmaması ve yaka kartlarının bedelinin dahi Türk hükümeti tarafından ödenmesinin istenmesi, ancak işgal kuvvetlerinin mağlup bir ülkeye teklif etmeyi düşünebilecekleri hususlardır (ÖZDAĞ, 2003, s.25). Bu hususlar üzerinde de mutabakat sağlanmıştır. Ancak Türkiye'nin özellikle Kuzey Irak ile ilgili ciddi kaygılarını hafifletecek net ifadelerle mutabakatta yer verilmemiştir.

2332. Mutabakatın Ekonomik Boyutu:

Mutabakatın ekonomik boyutu incelendiğinde 2 milyar ABD Doları hibe, iki sene içinde verilecek 15 sene vadeli 24 milyar ABD Doları kredi üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Kredilerin harcanması IMF denetiminde olacaktır. ABD Kongresi'nin bu kredileri serbest bırakması gecikir ise Türkiye ticari bankalardan köprü kredi alacaktır. Ancak ticari bankalardan alınacak kredi faizleri konusunda mutabakatta herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir (ÖZDAĞ, 2003, s.26).

Ekonomik mutabakatın da Türkiye'ye herhangi bir avantaj sağladığını ileri sürmek mümkün değildir. Türkiye'nin 2003 yılı içinde sadece turizm gelirlerinden uğradığı kayıp,

teklif edilen miktarların kat kat üzerindedir. Türk Hükümeti, görüşmelerde ayrıca her fırsatta Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana uğranılan ekonomik kayıpları da dile getirmiş ve aynı hatanın tekrarlanmaması için güvence istemişse de, ABD yönetimi buna kulak tıkamıştır. Kendisiyle zıtlaşması durumunda yaşanabilecek yeni krizlerin, önceki hükümetler gibi çiçeği burnunda AKP hükümetinin de sonunu getirebileceğini düşünen ABD, dolayısıyla Türk hükümetinin her halükarda mutabakat yapmaya mahkum olduğunu düşünmüş ve Türkiye'ye yardımı karşılığında yapabileceği en cüzi teklifi yapmakta bir sakınca görmemiştir. Bu mantığa göre, Türkiye'nin 1991'den bu yana uğradığı ve hala uğramakta olduğu zararlar ise sadece Türkiye'nin talihsiz kaderinden kaynaklanan bir sorundur ve ABD'nin bunun için ayrıca kaygı duymasına gerek de yoktur. ABD gibi bir ülke ile dost olmak ve onun desteğini almak, bazen böyle maliyetlere katlanmayı gerektirmektedir. Türkiye, daha ilkinin külfetinden kurtulamadan, İkinci bir Körfez savaşından kendisine çıkacak olan faturayı da, hiçbir zaman ABD'nin tamamını tazmin etmeyeceğini bildiği halde, kendi zarar hanesine yazmak üzere hesaplamaya koyulmuştur.

2333. Mutabakatın Siyasi Boyutu:

Ankara'da günlerce süren görüşmelerden sonra ortaya çıkan sonuç, Türkiye'nin ABD'ye neyi kabul ettirdiği sorusunun sorulmasını haklı hale getirmiştir. Mutabakatta Türkiye'yi rahatlatabilecek olan tek şey, -bunun nasıl yapılacağı ayrıntılandırılmamakla birlikte- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağına ifade edilmiş olmasıdır. ABD'nin zaten Türkiye'nin kaygılarından dolayı değil ama kendi stratejik hedefleri açısından bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına destek vermeyeceği öngörülmektedir. Eğer bir gün bu fikri desteklemek isterse de, sırf Türkiye'yi darıltmamak için bundan vazgeçebileceğini düşündürecek bir durum yoktur. Aksine, mutabakatta Türkiye'nin o dönemlerde karşı çıktığı Irak'ın bir federal devlet olarak yapılandırılmasının önü açılmıştır. Mutabakata göre, Irak halkının istemesi durumunda Irak bir federasyon olarak yapılandırılacaktır. Türkiye'nin üniter devlet tezleri ise daha o dönemden delinmiştir.

Ankara'nın Washington ile görüşmelerde ortaya koyduğu başlıca iki siyasi talebi, Türkmenlerin Irak'ın kurucu unsuru olarak kabul edilmesi ve Irak'ta federal bir yapının oluşturulmaması idi. Ankara, ısrarla üzerinde durmasına rağmen, Türkmenlerin Irak'ın

kurucu unsuru olması hususu ABD'ye kabul ettirilememiştir. ABD, Türkmenlerin Irak nüfusunun ancak %5'ini oluşturduğunu (1 milyon 250 bin)²⁰ ve eğer Türkmenlere kurucu unsur statüsü verilir ise Keldani ve Asurilere de aynı statünün verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Oysa, sayıları 250 bin olan Keldaniler ile 25-30 bin olan Asurilerin Türkmenlerle eşit sayılması kabul edilemez bir durumdur (ÖZDAĞ, 2003, s.26). Ancak, AKP hükümeti mutabakat metnini imzalayarak bir yandan Türkmenlerin azınlık olduğunu zımnen kabul ederken, öte yandan şiddetle karşı çıkar görüldüğü federal bir Irak tezini de kabul etmek zorunda kalmıştır. Mutabakat metninde, "Irak halkının tercih edeceği sistem federal sistem de dahil olmak üzere kabul görecektir" ifadesine yer verilmiştir. İşgal altında bir ülkenin ne ölçüde özgür iradesini kullanabileceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Tezkere oylamasından bir gün evvel, Kürt gruplarla Irak muhalefetinin diğer unsurlarının imzaladığı ve yayınladığı deklarasyonda "Türkmenler, Araplar, Kürtler, Asuriler, Keldaniler ve diğerleri" Irak'ın kurucu halkları olarak ilan edilmişlerdir. Bu, Ankara'nın gözünün boyaması için kullanılan değersiz bir kağıttan başka bir şey değildir ve ABD'yi ciddi hiç bir yükümlülük altına sokmadığı gibi, tarihte ilk kez "ve diğerlerinin" kurucu halk olarak anıldığı görülmüştür. Zaten Londra toplantısında söz verildiği, ve Selahattin'de bu söz tekrarlandığı halde Türkmenler, muhalefetin temsil edildiği Başkanlık Konseyi'ne alınmamışlardır (ÖZDAĞ, 2003, s.30).

Özetle, Türkiye mutabakatı kabul etse de etmese de somut olarak değişen fazla bir şey olmayacağı ileri sürülmüştür.. Bu durumda, Türkiye'nin Amerikan operasyonuna destek vermek karşılığında elde edebileceği tek somut fayda, 2 milyar Dolar hibe ve 24 milyar Dolar krediden öteye geçmeyecektir. Bunun dışında ABD'ye yakın olmanın vereceği moral etkisi borsasını iyi kötü ayakta tutacak, Kuzey Irak ve Türkmenler konusu gündeme geldiğinde -kabul görürlüğü tartışmalı olmakla beraber- fikir ve tavsiyelerini beyan edebilecektir.

²⁰ Irak'taki Türkmenlerin nüfusu konusunda farklı taraflarca ve farklı kaynaklarda değişik rakamlar yer almaktadır.. Bunun sebebi, 1947 yılından buyana Irak'ta sağlıklı bir nüfus sayımının yapılamamış olması ve bu durumun da değişik tarafların siyasi çıkarları doğrultusunda kolaylıkla rakamlarla oynayabilmesini kolaylaştırabilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Türkmenlerin nüfusu ile ilgili 500 bin ile 3 milyon arasında farklı rakamlar ortaya atılmış durumdadır.

234. Tezkere Krizi ve Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeni Çerçevesi:

Türk-Amerikan ilişkilerinin Irak üzerinde yoğunluk kazanmaya başladığı 2002 Yılı sonunda Türkiye’de iki önemli değişiklik gerçekleşmiştir. 30 Ağustos’ta Genelkurmay Başkanlığına görev süresi dolan Hüseyin Kıvrıkoğlu yerine Hilmi Özkök atanmıştır. 3 Kasım Genel Seçimleri ile de Ecevit hükümeti yerine Abdullah Gül’ün başbakanlığında AKP Hükümeti tek başına iktidara gelmiştir.

Orgeneral Hilmi Özkök, göreve geldikten sonraki ilk yurt dışı ziyaretini ABD’ye gerçekleştirmiştir. Halbuki Özkök’ün selefi Kıvrıkoğlu, 4 yıllık görev süresi boyunca ABD’yi hiç ziyaret etmemiş, hatta bu konuda tercihini Rusya ve Çin gibi ülkelerden yana kullanarak dikkatleri üzerine toplamıştır. Özkök’ün Irak’a muhtemel bir hareketin arifesinde ve 3 Kasım Genel Seçimlerinin ise daha sonucu netleşmeden 4-10 Kasım 2002 tarihleri arasında düzenlediği uzun ABD seferi, Türkiye’nin Irak’ta ABD yanlısı bir politika izleyeceği ve Afganistan Harekatındakine benzer yakın müttefiklik ilişkisinin yeni bir örneğinin yaşanacağı yönündeki tahminleri güçlendirmiştir.

ABD tarafından dikkatle takip edilen ikinci bir gelişme de 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri olmuştur. Seçimlerden kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin tek başına iktidar olarak çıkması, yeni hükümetin dış politikasının ve Irak konusunda tutumunun ne olacağı sorununu gündeme getirmiş ve ABD, Türkiye’deki gelişmeleri yakından takibe almıştır. Sürpriz bir erken seçimin ardından yepyeni ve deneyimsiz bir kadro ile ve de tek başına iktidara gelerek ülkenin iç ve dış politikasının iplerini elinde bulan Abdullah Gül Hükümeti, bir anda kendisini Cumhuriyet Tarihinin en önemli sorunlarından birkaçıyla birden karşı karşıya bulmuştur.

Türkiye, Amerikan taleplerinin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasetçileri, düşünürleri, akademisyenleri, gazetecileri ve tüm kamuoyuyla adeta ikiye bölünmüştür. Mutabakatın şartlarının çok ağır olduğu hemen herkesçe kabul etmekte ve Orgeneral Hilmi Özkök’ün deyimiyle “kötünün iyisi” bulunmaya çalışılmaktadır.

Abdullah Gül’ün başbakanlığındaki AKP Hükümetinin genel politikası ise son ana kadar sorunun barışçıl yoldan çözümlenmesi için elinden geleni yapmak; ama bu mümkün

olmayacaksa da ABD'nin yanında yer almak olmuştur. Bir yandan ABD'ye istediği yardımların verilmesini içeren tezkerenin hazırlanıp meclisin onayına sunulmasına çalışılırken, diğer yandan da Irak'a ve diğer bölge ülkeleriyle görüşülerek barışçıl bir çözüm için son şanslar da tüketilmeye çalışılmıştır.

Ordu ise tezkere konusunda net bir tavır sergilemekten kaçınmıştır. Tezkerenin oylanmasından bir gün önce yapılan Milli Güvenlik Kurulu'ndan bir tavsiye kararı çıkmamış olması, ABD ile yapılan görüşmelerin Türkiye'nin güvenlik konusundaki tereddütlerini gidermede son derece yetersiz kaldığı ve bu haliyle de orduyu tatmin etmediğini göstermiştir (KİRİŞÇİ, 2004, s.44).

Tezkerenin hazırlık aşamasında zaman kaybetmemek için 6 Şubat'ta alınan bir Meclis kararı doğrultusunda 8 Şubat'ta ABD ile imzalanan mutabakat muhtırası ile ABD'ye Türkiye'deki liman ve üslerde gerekli kapasite artırımını, yenileme ve modernizasyon çalışmalarının başlatılması için izin verilmiştir (BALBAY, 2004a, s.157). ABD, bir yandan da yoğun bir şekilde gerekli askeri birlik ve mühimmatlarını henüz tezkere çıkmamış olmasına rağmen Güneydoğu Anadolu'ya nakliye etmeye başlamış, çıkacağına kesin gözüyle bakılan tezkerenin çıktığı anda her şeyin hazır olmasına gayret etmiştir.

ABD, tezkerenin bir an önce onay için meclise sunulması yönünde baskı yaparken Türkiye; kendi onayı olmadan ve Türkiye üzerinden bir Kuzey cephesi açılmaksızın ABD'nin savaşa başlayamayacağını düşünerek, barışçıl çözüm görüşmeleri için vakit kazanmaya çalışmıştır. Sonunda birkaç ertelemeyi sonra 1 Mart'ta tezkere meclis'e sunulmuştur. Meclisteki sandalye sayısının neredeyse 2/3'üne sahip olan AK Parti'nin 1 Mart sabahı düzenlenen grup toplantısında, milletvekillerine seslenen AKP Başkanı Erdoğan, tezkerenin niçin “bağrımıza taş basılarak” kabul edilmek zorunda olduğunu anlatmışsa da; bu yönde bir grup kararı alınmamıştır. Tarihi oylama sonucunda 533 geçerli oydan 250 ret ve 19 çekimser oya karşı 264 kabul oyuna rağmen, sadece 4 oy farkla tezkere reddedilmiştir. Böylelikle Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir çoğunluk hükümetinin tezkeresi, kendi parti gurubundan da en az 97 fire vermesi ile reddedilmiştir.

Türkiye'nin aslında tüm 90'lı yıllar boyunca oturmuş standart bir (Kuzey) Irak politikasının varlığından bahsetmek zordur. Her ne kadar Türkiye, Irak'ın toprak

bütünlüğünü sürekli olarak savunmuşsa da, örneğin PKK terörünün saldırılarının yoğun olduğu günlerde Barzani'yi destekleyebilmiş; yıllarca topraklarında barındırdığı Çekiç Güç ile Kuzey Irak'ta peşmergelerin huzur içinde fiili bir Kürt devletinin temellerini atmasına imkan sunmuştur. O günlerde iktidar olan hükümetler, terörü dindirip günü kurtarmak pahasına bugün Türkiye'nin Kuzey Irak'ta daha büyük bir sorunu kucağında bulmasına sebep olabilmişlerdir. Irak konusunda Türkiye'ni öteden beri uygulayageldiği standart bir politikasının olmayışı, AK Parti hükümetini de tezkere sürecinde zora sokmuştur.

Geçmişte de birçok kez olduğu gibi, karşılaşılan güncel duruma uygulanabilecek standart bir politikadan yoksun olmanın doğal sonucu olarak, gündemin ve olayların peşinden koşulmuş; Türk karar alıcıları ve hatta toplumun tüm kesimleri kendilerini bir ikilemin içerisinde bulmuşlar ve makul bir karara varmakta zorluk çekilmiştir. Türkiye'nin hayati çıkarlarını ilgilendiren böylesine önemli bir konuda başvurulacak bir politikanın yokluğu, son ana kadar kararsızlığın ve belirsizliğin sürmesine ve sonucun da sadece dört oy farkla belirlenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, alınan karar, her şeyin devletin "mevcut standart politika kalıpları çerçevesinde" enine boyuna tartışıldığı ve tüm ihtimallerin hesaplandığı mantıksal bir karar alma sürecinin bir ürünü olmayıp, tamamen tesadüflerin ve şans faktörünün eseri olmuştur (EFEGİL, 2003).

Tezkerenin reddi bir anda herkeste şok etkisi yaratmış; ancak birkaç gün içinde meclise tekrar sunulacak ikinci bir tezkere ile de durumun telafi edilebileceği görülünce kısmi bir rahatlama yaşanmıştır. ABD de bu beklentiyle Güneydoğu Anadolu'ya askeri mühimmat sevkiyatına ve üs ve havaalanlarının modernizasyonuna devam etmiştir.

Türk Hükümeti, ikinci tezkerenin meclise sunulmasından önce, operasyona uluslararası hukuk açısından meşruluk kazandıracak olan BM Güvenlik Konseyi'nin kararının beklenmesinin doğru olacağını ileri sürerek vakit kazanmaya çalışmıştır. Zira bu sıralarda 58. Hükümet istifa etmiştir ve ara seçimle Siirt Milletvekili olan R. Tayip Erdoğan, yeni hükümeti kurmakla meşguldür ve tezkere, bir anlığına ikinci planda kalmıştır.

Bush, 14 Mart'ta hükümete iletilen mektubunda artık tezkerenin çıkarılmasından çok acilen Türk hava sahasının operasyon için açılmasını istemektedir. Çok sert ifadelerin yer aldığı mektupta Bush, Aralık ayından bu yana tezkere için tam 16 kez kendilerine tarih

verildiğini ve bunların hiçbirinin tutulmadığını ve hala hava sahasını açmayan tek NATO ülkesi olarak Türkiye'nin kaldığını belirtmiştir. Ertesi gün ise Powell, ABD Kongresi'nde "Türkiye'ye yardım paketi artık masada değil" diyecektir. Kuzey cephesinden vazgeçen ABD'nin artık Türkiye'den tek isteği 11 hava koridorunun kendisine acilen açılması olacaktır (BALBAY, 2004a, s.195-197).

İkinci tezkerenin oylanacağı 20 Mart gününün sabahı saat 4.30'da Irak'a ilk füze atılmış ve savaş başladığında, artık tezkereden çıkacak sonucun da bir önemi kalmamıştır. 202 ret oyuna karşılık 332 oyla kabul edilen tezkere ile, 6 aylığına TSK'ya sınır ötesi operasyonlar yapma hakkı ve Türk hava sahasının yabancılar tarafından kullanılmasına izin verilmiştir. Bazı iddialara göre, tezkere'nin 21 Mart'ta Resmi Gazete'de yayımlanmasından önce ABD savaş uçakları Türk hava sahasını kullanmaya zaten başlamışlardır (BALBAY, 2004a, s.209).

Savaşın ilk günlerinde, meclisten çıkan TSK'ya sınır ötesi operasyon yetkisi veren tezkereye atfen, birbiri ardına ABD'li yetkililerden, AB'den, bazı Avrupalı ülkelere ve bölge ülkelerinden Türk askerinin kesinlikle tek başına Kuzey Irak'a girmemesi gerektiği veya bunun için yasal dayanağının bulunmadığına dair açıklamaların gelmesi dikkat çekmiştir.

ABD, sanılanın aksine Türkiye coğrafyasının sağladığı stratejik avantajlar olmadan da Irak'ı işgal edebildiğini gösterdiği gibi, Orta Doğu'nun tam kalbinde Afganistan'dan sonra Irak gibi bir stratejik köprü ayağına daha sahip olmaktadır. Bu durumda ABD'nin, Türkiye'nin artık desteğini değil, pasif kalmasını sağlamaya çalışması gayet normaldir.

Irak krizinin Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemi, gerek ABD'nin gerekse de Türkiye'nin birbirlerine olan güven eksikliğini açığa çıkarması ve iki müttefikin Irak'a yapılacak askeri müdahale konusunda gerek amaçlar gerekse de araçlar konusunda anlaşmalarının güçlüğüne ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, ABD'yi destekleyerek kendince bir dizi riske girecek olmasına rağmen, bu ortaklıktan kendisine taahhüt edilen faydaların gerçekleşebileceğinden de emin olamamıştır. Türkiye'nin şüphelerinde, 1991'deki Körfez Harekatı sonrasındaki ekonomik kayıplarının ve bu

kayıplarına karşı ABD'nin verdiği sözlere rağmen kayıtsız kalmasının büyük rolü bulunmaktadır.

Gelinen noktada Türkiye'nin en önemli endişelerinden biri, Soğuk savaş sonrasında, ABD ile arasında oluşan "özel bağı" Irak Savaşı nedeniyle kaybetmekten ötürü stratejik öneminin azalması ve dolayısıyla ulusal çıkarlarını savunmada çok daha zorlanacağı bir ortamla karşı karşıya kalma ihtimalidir. Powell, Türk yetkilerinin de fark ettiği gibi, Clinton'ın Kasım 1999 AGİT zirvesi için Türkiye'ye geldiğinde ilişkileri tanımlamak için kullandığı "stratejik ortaklık" kavramını kullanmamaktadır. Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün bir parlamento oturumunda, Amerikan savaş uçaklarına üslerini açan Romanya ve Bulgaristan'ın şimdi ABD'nin ilgisi için Türkiye ile rekabet edeceğini belirtmesi Türkiye'nin kaygılarının bir ifadesi olmuştur.

Tezkerenin reddedilmesi, ABD'nin son anda savaş planlarını bozarak yeni bir savaş planı hazırlanmasını gerektirmiş, savaşın mali ve insani kayıplarını arttırmış ve müdahaleyi güçleştirmiştir. Buna rağmen Saddam rejimini devirmek, Amerika'nın sadece 21 gününü almıştır. Ancak ülkedeki etnik gurupların işgal kuvvetleriyle, birbirleriyle ve hatta kendi kendileriyle çatışmaya başlamasıyla iç savaşa dönüşen çatışmaların durdurulması ve ülke içi huzurun sağlanması aradan geçen onca yıla rağmen hala başarısızdır. Saddam'ın devrilmesinden hemen sonra, bir yandan Kürtlerin Kuzey Irak'ta başlattıkları yağmalar ve Türkmenlere yönelik saldırıların yanı sıra Kerkük gibi Türkmenlerin çoğunlukta olduğu kentlerin nüfus dağılımını kendi lehlerine çevirme girişimlerinin yoğunlaşması, diğer yandan da PKK'nın Kuzey Irak'ta daha rahat hareket etmeye başlaması, Türkiye'yi kaygılandırmış ve her gelişmeden sonra TSK'nın Kuzey Irak'a bir sınır ötesi operasyon düzenleme ihtimali gündeme gelmiştir. ABD'li ve Avrupalı yetkililerin ise her fırsatta Türkiye'nin böyle bir müdahale için hukuki dayanağı olmadığı ve de bunun büyük bir hata olacağı yönündeki uyarıları veya gözdağını sürdürmeye devam ettirmişlerdir. Ayrıca ABD, Irak'ta kendisinden bağımsız olarak hareket eden Türk askerlerini görmek istemediği mesajını, tezkere olayının da acısını çıkartırcasına 4 Temmuz 2003 günü, (ABD'nin bağımsızlık günü yıldönümünde) Süleymaniye'deki Türk askeri birliğini 100 kadar askeriyle basıp, içerisindeki 11 Türk askeri ve beraberlerindeki 23 sivil esir alarak vermek istemiştir. Esir alınan askerlerimizin başlarına çuval geçirilerek tahliye edilmeleri ve 60 saat kadar Bağdat'ta esir tutulmaları ise, doğrudan doğruya Türkiye'nin ve TSK'nın bölgedeki

imajını zedelemeye yönelik ahlaksız bir saldırı olarak kabul edilmiştir ve ikili ilişkilerde şimdiye kadar yaşanmış olan en kötü hatıra olarak tarihe geçmiştir.

Bu tatsız olaya cevaben, o sırada ABD'de bulunan Ege Ordu Komutanı Hurşit Tolon, olayı protesto etmek için Florida Tampa'da kendisinin katılması beklenen bir törene gitmeyeceğini ifade etmiş; ayrıca ordu ve hükümet yetkilileri de olayı sert ifadelerle kınamışlardır (ÇAKMAK, 2005, s.86).

1 Mart Tezkeresi ile Türkiye, (hükümetin değil meclisin inisiyatifi ile de olsa) 1974'teki Kıbrıs Harekatından buyana ilk defa dış politikasını ABD'nin talepleri doğrultusunda değil, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda saptamış ve ABD'ye çıkarları gerektirdiğinde "hayır" diyebileceğini göstermiştir. Süleymaniye Baskını ise, Türk halkının ABD'ye karşı olan olumsuz hissiyatını daha da artırmış ve milli duygularını canlandırmıştır.

ABD'nin yılladır Türkiye'yi korkutarak kendi politik çizgisinden kopmamasını sağlamak için kullandığı ekonomik kriz şantajı da bu sefer işe yaramamıştır. Savaş ortamında küresel ekonomik şartların dahi olumsuz olduğu bir dönemde Türk ekonomisi, ABD'nin tezkere öncesindeki iddialarının aksine kriz yaşamadığı gibi, tarihinin en büyük büyüme oranlarından birini tutturarak herkesi şaşırtmıştır. Bu da ekonomik bağımsızlığını kazanmaya başladığının farkına varan Türkiye'nin, dış politikada da bundan böyle daha bağımsız bir çizgi izleyebilme imkanına kavuşmakta olduğunun göstergesi olarak algılanmıştır. Tezkere olayı, tesadüfen de olsa Türkiye'ye gerçek gücünü ve kapasitesini hatırlatmıştır.

Dolayısıyla 1 Mart Tezkeresi'nin Türk Dış Politikası ve Türk Amerikan ilişkileri için önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini söyleyebiliriz. 1 Mart sonrasında Türkiye, artık ABD'nin hoşuna girmeyeceğini bilmesine rağmen çıkarları doğrultusunda tayin ettiği politikalarını ABD'nin yüzüne karşı daha net olarak açıklayabilmektedir. Örneğin Kuzey Irak'ta eğer durumun aleyhine dönmesine izin verilirse nasıl bir politika izleyebileceği konusunda ABD'ye gözdağı verebilmektedir.

Türkiye, daha ilk günlerden, TSK'nın bölgeye askeri müdahalesi anlamına gelmekte olan "Barış Kalkanı Planını" veya "kırmızı çizgilerini" açıklamaktan çekinmemiştir. Her ne

kadar barış kalkanı ve kırmızı çizgilerle ilan edilen “*casus belli*”lerin aşılmış olmasına rağmen ABD’nin verdiği gözdağları sonucu hiçbirşey yapılamamış olmasına rağmen; Türkiye, böyle bir ihtimali her an canlı tutmaktadır. Türkiye, en sonuncusunu 2006 yılı Temmuzunda gerçekleştirmiş olduğu gibi, bu niyetini hissettirmek için Irak sınırına zaman zaman asker yığmakta ve tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Her geçen gün iyiye giden ekonomik göstergeler ve AB ile ilişkiler sayesinde ülkedeki ulusal moralin ve cesaretin artmasını da hesaba katan Türkiye, bu yönde daha ciddi çıkışlarda bulunabilmekte ve inanılabilirliğini artırmaktadır. Dolayısıyla, ABD’nin veya Kuzey Irak’lı Kürtlerin benzer tacizlerini devam ettirmeleri durumunda Türkiye’nin, artık hiç şakasının olmadığını göstermek için böyle bir macerayı göze alabilmesi, her geçen gün daha yakın bir ihtimal olarak görülmelidir.

24. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yeni Bir İşbirliği Modeli Olarak Büyük Orta Doğu Projesi:

Büyük Orta Doğu Projesi, Batılı ülkelerin asırlardır sürdürdükleri Türkiye coğrafyasıyla ilgili jeostratejik algılamalarının artık değişmiş olduğunun en somut örneği olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye coğrafyası, Osmanlı döneminden beri sürekli olarak İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve en son Soğuk Savaş döneminde de ve Sovyetler Birliği’nden biri veya birkaçı tarafından diğer(ler)i ile arasındaki “tampon ülke” olarak görülmüştür. Kısacası Türkiye, bugüne kadar biri(leri) tarafından diğer(ler)ini durdurabilecek “duvar ülke” olarak görülmüştür. 90 Sonrası ise Batı’nın Türkiye algılaması tamamen tersine dönmeye başlamıştır. Artık Türkiye’ye duvar ülke değil, “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne” veya “Fas’tan Afganistan’a” bakir coğrafyalara geçişte “köprü ülke”, “anahtar ülke” veya buraların dilinden anlayacak rehber “yol arkadaşı” gözüyle bakılmaktadır.

Büyük Orta Doğu Projesi şimdilik bir hedefler manzumesinden ibaret olup; ara aşamaları hala belirlenmemiştir. Pratiğin teorisi şekillendirdiği, teorinin pratikte denendiği ve ikisinin birbirine mecedilerek sonunda bir kitabın çıktığı bir anlayış ABD’de hakimdir. Bu bakımdan Amerikan sistemi esnek bir modele sahiptir. ABD bir istişare süreci açmış,

projeyi uygulamaya koymadan önce bölgedeki ülkelere ve hatta diğerlerine “siz nasıl düşünüyorsunuz?” diye sorarak nabız yoklamaya başlamıştır.

ABD'nin özellikle 11 Eylül sonrasında geliştirip uygulamaya koyulduğu Orta Doğu'yu yeniden şekillendirme planları hakkında bir fikir vermesi bakımından önemli olduğu kadar; Proje içerisinde kilit role sahip olacağı düşünülen Türkiye'nin ABD ile gelecekteki ilişkilerinin de kaderini tayin edebilecek olması bakımından da önem taşımaktadır. Dolayısıyla özellikle son yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan değişimi anlayabilmek için, BOP'un da çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

241. Büyük Orta Doğu Projesi'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi:

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu politikası hakkında ilk ipuçlarını içeren ve aralarındaki amaçsal benzerliklerden ötürü Bugünkü BOP'un çekirdeği olarak nitelendirilebilecek ilk ciddi veri Birinci Körfez Krizinden sonra Başkan Bush'un 6 Mart 1991'de Kongrede yaptığı “Yeni Dünya Düzeni” başlıklı konuşmasıdır. Başkan Bush, Kongre'de yaptığı konuşmada Arap ülkelerinin elinde bulunan kitle imha silahlarının oluşmakta olan barış odaklı yeni dünya düzenini tehdit etmekte olduğunu belirtmiş ve bunların engellenmesi için bölgenin yeniden yapılandırılmasını öngören dört aşamalı bir program ortaya atmıştır. Bu dört aşamalı yol haritasında sırasıyla bölgedeki kitle imha silahlarının kontrolü; siyasal sistemlerin demokratikleştirilmesi; fakirliğin ortadan kaldırılması ve bölgede güvenliğin yeniden inşası için NATO çatısı altında oluşturulacak ortak bir gücün bölgeye konuşlandırılması öngörülmektedir.

ABD Başkanı'nın Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'ın 7 Ağustos 2003'te The Washington Post'da yayınlanan ve 22 ülkeyi hedef alan “Transforming The Middle East” (Orta Doğu'yu dönüştürmek) başlıklı yazısı; ABD Başkanı George Bush'un 6 Kasım'da 20th National Endowment for Democracy toplantısında açıkladığı “Orta Doğu'yu Özgürleştirme Stratejisi” (Forward Strategy of Freedom); Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Davos'ta açıkladığı “Büyük Orta Doğu'da Reform” projesi; Dışişleri Bakanı Colin Powell'in Eylül 2003'te düzenlenen ABD-Arap Ekonomik Forum'unda Arap dünyasına yönelik bir eylem planının uygulanacağını tekrar belirtmesi; yine Başkan

Bush'un 4 Şubat 2004'te Kongre Kütüphanesi'nde, Orta Doğu'da demokratik seçim, serbest piyasaya geçiş, basın ve fikir özgürlüğü ve sendika oluşturulmasında serbestlik konularının National Endowment for Democracy kuruluşu tarafından yürütüleceğini ve bu proje için her yıl 80 milyon dolar finans sağlanacağını ifade etmesi; sürecin, 21. Yüzyıl İslam dünyasının şeklini belirleyecek bir "yol haritasına" dönüşmekte olduğunu göstermiştir (EKREM, 2004, s.11).

Söz konusu projeye ilgili ilk ayrıntılı bilgiler, Washington Post gazetesinin 9 Şubat 2003 sayısında yayınlanmıştır. Gazeteye göre, İslam coğrafyasına "demokrasi ve özgürlük" getirmeyi hedefleyen proje, bu amaçla Arap ve Güney Asya ülkelerinde köklü siyasi ve ekonomik reformlar yapılmasını içermektedir. Hedeflenen dönüşümün sağlanması için Batı'nın yardımlarını artıracığı, bu ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliklerine yardım edileceği ve ABD yönetiminin "Büyük Orta Doğu" girişiminin, Haziran-2004'te yapılacak G-8 zirve toplantısında ilan edileceği ve ABD'nin Avrupa ile bu konuda pazarlıklara başladığı belirtilmiştir (KARAGÜL, 2004).

Büyük Orta Doğu Projesi'nin kapsamına ilişkin en ayrıntılı resmi belge ise, iktidardaki Cumhuriyetçi Parti'den Senatör Chuck Hagel ile, muhalif senatör Joe Lieberman tarafından 8 Nisan tarihinde ABD Senatosu'na sunulan "Büyük Orta Doğu ve Orta Asya Kalkınma Yasası-2004" adını taşıyan 2305 Sayılı Yasa Tasarısı olmuştur (ERENSOY, 2004).

Tasarının genel amacı, "Büyük Orta Doğu ve Orta Asya'da, özellikle de özel sektörün geliştirilmesi yoluyla siyasi hürriyet ve ekonomik kalkınmaya yardımcı yetkilendirmek" olarak özetlemiştir.

BOP'un bir çok noksanları olmasına rağmen, ilk taslağından bu projenin temel düşüncesini anlamak mümkündür. Siyasi açıdan Orta Doğu ülkelerinde bağımsız seçim organları ve seçim sistemini ve bağımsız sivil örgütleri vücuda getirmeyi; yasama açısından ise hukuk sistemi ve hukuk danışmanlık merkezinin oluşturulmasına yardım etmeyi; eğitim açısından, 2008'e kadar 100 bin bayan öğretmen yetiştirmeyi, 2010'da okuma yazma bilmeyenlerin oranını yarıya indirmeyi, okullara bilgisayar temin etme yoluyla kültürlü bir kuşak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Ekonomik açıdan ise, bölgedeki

orta ve küçük ölçekli girişimcilere kredi sağlayabilmek için G-8 bünyesinde Büyük Orta Doğu Finans Şirketini oluşturmayı planlamaktadır (EKREM, 2004, s.12).

Tasarı, denetim mekanizmaları da öngörmektedir. Buna göre ABD Başkanı, 31 Ocak 2005'den itibaren her yıl, BOP'taki duruma dair rapor hazırlayıp Kongre'ye sunacaktır. 'Başlangıç bütçesi' olarak, 2005-2009 yılları arasında her yıl için 1 milyar dolar öngörülmektedir. Bu para, ABD Dışişleri Bakanlığı'na dağıtılacaktır.

Yasa tasarısı, "Büyük Orta Doğu ve Orta Asya" ifadesiyle hangi ülkelerin kastedildiğine de açıklık getirmekte ve BOP alanının da ötesine geçmektedir. Buna göre; Arap Birliği üyesi 22 ülke ile (Cezayir, Bahreyn, Komor Adaları, Cibuti, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Moritanya, Fas, Umman, Filistin Özerk Yönetimi, Katar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen), bunlara ek olarak 10 ülkeyi daha (Afganistan, İran, İsrail, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan) kapsamaktadır. Bu ülkelerden herhangi birinin "terörizm destekçisi" sayıldığı koşullarda, ABD'den mali yardım alamayacağı da ifade edilmektedir (ERENSOY, 2004).

Bu tasarı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkelerin Batıya entegrasyonu amacıyla ABD'nin sağladığı Marshall Yardımına atfen, "Yeni Marshall Planı" olarak da adlandırılmıştır. Lieberman-Hagel tasarısında, "Büyük Orta Doğu ve Orta Asya Kalkınma Bankası"nın kurulması ve bu bankanın özel sektörün gelişmesine, bölgesel ticaret ve yatırımların desteklenmesine ilişkin maddeler de yer almaktadır. Tasarıda ayrıca, "Büyük Orta Doğu ve Orta Asya Kalkınma Vakfı" oluşturularak, ekonomik ve siyasi yardım programlarının yürütülmesi, özel sektör girişimciliği özendirilerek küçük ve orta ölçekli girişimlerin koordine edilmesi; üçüncü olarak da oluşturulacak bir "Demokrasi Fonu" aracılığıyla sivil toplum, hukuk kuralları ve demokratik yönetimin desteklenmesi öngörülmektedir. Tasarıda ABD'nin, söz konusu ülkelere beş yıllık bir program boyunca yılda 1 milyar dolar bağışta bulunması ve bu programa diğer ülkelerden gelen fonlarla da destek sağlanması planlanmaktadır. ABD'nin bütçe açığının 500 milyar dolara ulaştığı bir dönemde bu tasarının ne kadar destek bulacağı Washington'da bazı çevrelere göre tartışmalı bulunmuştur (Yeni Asya Gazetesi, 30.04.2004).

Tasarıda Türkiye'ye de ayrı bir paragraf ayrılmıştır. Tasarının ikinci bölümünün sekizinci paragrafında, “Avrupa Birliği üyeliği isteği desteklenmesi gereken Türkiye, Büyük Orta Doğu ve Orta Asya'ya ekonomik kalkınma ve istikrar getirme çabasında eksendir ve yegane bir rol oynamaktadır” denilmektedir. Türkiye'den başka hiçbir ülke hakkında özel paragraf bulunmamaktadır (ERENSOY, 2004).

242. Büyük Orta Doğu Projesi'nin Uygulanabilirliği:

Büyük Orta Doğu Projesi'ne biçilen misyon, Orta Doğu ve yakın çevresindeki coğrafyada yer alan ülkelerde batılı anlamda demokrasinin sağlanması, terörizmin ortadan kaldırılması, ekonomik ilişkilerin artırılması ve ekonomik işbirlikleri sağlanarak bölgenin istikrara kavuşturulmasıdır. Ancak tüm bunların nasıl gerçekleştirileceği hala belirsizdir. Cevap arayan soruların başında, öngörülen rejim değişikliğinin hangi yolla gerçekleşeceği gelmektedir. Afganistan ve Irak'taki gibi dışarıdan “sopa”yla mı? Hem havuç hem sopayla mı? Yoksa soğuk savaş döneminde olduğu gibi, bir yandan “sopa”yı gösterip, aynı zamanda iç gelişmelere destek çıkararak mı? Yada bu ülkelerin demokratikleşme evrimlerini doğal yoldan kendi kendilerine tamamlamalarını bekleyerek, sadece onları mümkün olabildiğince dışarıdan yönlendirerek mi? Irak Savaşı öncesinde de bu soru çok tartışılmıştır. Washington'da Demokratlar ile Cumhuriyetçiler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Amerika'yla Avrupa'nın arası da bu nedenle açılmıştır. Arap dünyası, fikri planda bu yüzden ayaklanmış. Örneğin Mısır Devlet Başkanı Mübarek, Irak Savaşı öncesinde “Orta Doğu'da demokrasiyi zorlamayın; yoksa bugün karşı olduğunuz güçler bir anda seçim sandıklarından fırlar, şaşırırsınız” demiştir (CEMAL, 2004).

Soğuk Savaş zamanı bölgede Sovyetlerle diktatör kapma yarışına giren ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile, bir zamanlar destek olduğu bu ülkelere şimdi “demokrasiye geçin” demektedir. Şüphesiz bu Amerika'nın dış politikasındaki değişimin bir göstergesidir. ABD, bölgedeki devletlere sadece iki seçenek sunmaktadır: Ya ABD ile bu plan dahilinde işbirliği yaparak onun yanında olacaklar, ya da ABD'ye karşı gelerek bu plana karşı koyacaklardır. Kısacası, G. W. Bush ve neo-konservatiflerin ağırlıkta olduğu

yönetimin tutumunda “ya dost ya düşmansın” mantığı hakim olup, orta yol veya tarafsızlık seçeneği yoktur.

Mısır, Suudi Arabistan ve İran; projeye ilk tepkiyi gösterebilme cesaretinde bulunmuşlardır. Bu ülkeler kendilerine alenen dıştan müdahaleyi kınamışlar ve kendilerine hiç danışılmaksızın, üzerlerinde bir takım plan ve projelerin yapılmasına da karşı gelmeye çalışmışlardır.

Yönetişim konusunda yapılan bir araştırma çerçevesinde oluşturulan bir endekse göre OECD ülkelerinin ağırlıklı ortalamasına yaklaşık iki değerini verdiğimizde, BOP ülkeleri yönetim endeks değeri eksi bire yakın gerçekleşirken, Güneydoğu Asya ülkelerinin endeks değeri sıfır dolayında, Latin Amerika ülkelerinin yönetim endeks değeri ise sıfırın az üzerinde çıkmaktadır. BOP kapsamındaki ülkelere büyüme performansı Güneydoğu Asya ülkeleri ile kıyaslandığında, 1980’li yıllarda Güneydoğu Asya ülkeleri ağırlıklı ortalama olarak yüzde altı büyür iken, BOP ülkelerinde ortalama olarak negatif büyüme gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllarda ise yine Güneydoğu Asya ülkeleri ortalama yüzde beş buçukluk bir büyüme performansı tutturur iken, BOP ülkeleri yüzde bire bile ulaşamamışlardır (ÜŞÜMEZSOY, 2004).

Arap Birliği'nin 22 üyesi, hepsi bir araya geldiklerinde, dünyanın en oligarşik bölümünü temsil etmektedirler. Bu ülkelerin hiçbirinde koltuğunu seçim sandığından çıkan sonuç yüzünden kaybeden bir tek lider bile yoktur (GÖĞÜŞ, 2004). “Erken kalkan darbe yapar” bir Arap atasözüdür.

Demokrasi kültürünün yerleşmediği bölgeye vaat edildiği üzere apar topar yalın bir demokrasinin getirilmesi, Mısır örneğinde İslami Müslüman Kardeşler’in veya Filistin’de Hamas’ın iktidara gelmesi gibi ilginç sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

Türkiye, nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olduğuna göre, İslam ülkelerinin demokrasiyle yönetilemez olduklarını söylemek mümkün değildir. Farklı şekilde de olsa Endonezya ve Malezya da demokratik açılım gösteren Müslüman ülkelerdir. Ancak, Türkiye’nin arkasında Meşrutiyet ve Tanzimat gibi iki yüzyıla yakın açılımların olduğunu da unutmamalıyız.

Geniş çaplı bir bölgesel dönüşümü öngören BOP, bu haliyle 1975 Yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonrası imzalanan Helsinki Anlaşması'na benzetilmektedir. Helsinki Anlaşması, Komünist Doğu Avrupa'nın Batıyla yakınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle Anlaşmanın 7. Maddesiyle Sovyetlere kabul ettirilen “insan hakları ve temel özgürlüklere saygı” ilkesinin bu ülkelerdeki yerel muhalif güç odaklarının önünü açmış ve Doğu Bloğu'nun dağılmasını sağlayan sürecin başlamasını sağlamıştır (ŞAHİN, 2004, s.127). BOP ile Orta Doğu'da başlatılacak benzer bir özgürlük ve insan hakları fıryasının, bölgedeki baskıcı teokratik-monarşik rejimler üzerinde de aynı etkiyi yaratabileceği düşünülmektedir. Ancak bölge halklarının eğitim seviyeleri ve entelektüel birikimlerinin Doğu Avrupa halklarınınkinin çok çok gerisinde olduğu ve bölgedeki muhalif güç odaklarının da ezici çoğunluğunun batılılaşma ve demokratikleşme taraftarı olmayıp, aksine batı karşıtı radikal guruplar olduğu düşünülürse, Helsinki modelinin bu şartlarda Orta Doğu'da tutması imkansız görülmektedir.

Böyle bir projenin uygulanabilmesi için, öncelikle özellikle projenin hedef aldığı bölge ülkelerinden gelecek direnişin aşılması gerekecektir. Bu da büyük ihtimalle ABD'nin Irak'tan sonra İran, Suriye ve belki de Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerde de askeri güç kullanmasını gerektirecektir. Bölge içi muhalefet bir şekilde aşılsa ve proje uygulanmaya başlansa bile, istenilen sonuçları vermeyip bölgeyi daha büyük bir karmaşanın ve belirsizliğin içine atma riski de hayli yüksektir. Dolayısıyla dışarıdan dayatılacak bir demokrasi, bölge ülkeleri açısından hiç de uygulanabilir gözükmemektedir.

Bölgeye demokrasi, özgürlük, insan hakları ve refah getirme şansı zayıf olan projenin, bölgeye getireceği kesin olan bir şey var ise o da projenin uygulatıcısı ABD ve müttefiklerinin siyasi, askeri ve ekonomik kontrollerini bölgenin her karış toprağına yayabilmeleri, bölgeyi kayıtsız şartsız teslim almalarıdır. Zaten ABD'nin BOP ile hedeflediği tek amacın da bu olduğu, bölgeye demokrasi ve refah getireceği söyleminin de bölge milletleri ve uluslararası kamuoyunun gözünü boyamak için geliştirilmiş bir taktik söylemden ibaret olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bölgeye demokrasi ve refahı getirmeyecek, ancak ABD'nin bölgedeki kontrol alanı ve yoğunluğunu artıracak olan bir BOP, her halükarda hedefine ulaşmış başarılı bir proje ve dolayısıyla başarılı bir yatırım olacaktır. Dolayısıyla BOP, bölge ülkeleri açısından olmasa da, ABD açısından

“uygulanabilir” ve hatta küresel hegemonyasını sürdürebilmesi için “mutlaka uygulanması gereken” bir projedir.

ABD, Büyük Orta Doğu gölüne maya çalmaktadır. Mayanın tutup tutmaması bölge ülkelerinin sorunudur. Tutacağına inanıp inanmamak ise uluslararası kamuoyunun vicdanına kalmıştır. ABD için önemli olan, çaldığı maya tutana kadar gölü tek başına istediği gibi kontrol etmek ve yanına kimseyi yanaştırmamaktır. Tüm ülkeler, gölün maya tutmayacağından adı gibi eminken, bazıları kendi ulusal çıkarları gereği ABD'nin suyuna gidip inanmış gözükerek, hiç olmazsa projeden payına düşeni almayı tercih etmektedirler. Diğer bazı ülkeler ise, küçük bir çocuğun bile bilebileceği basit bir gerçeği yeni keşfetmişçesine AB'ye hata yaptığını söylemeye devam ederek, sadece kendilerini komik duruma düşürmektedirler.

243. NATO İstanbul Zirvesi ve ABD ile AB'nin BOP Anlaşmazlığı:

Bu denli geniş kapsamlı bir projeyi tek başına hayata geçirebilmesinin gayet zor olacağını gören ve diğer büyük ülkelerin kendilerinin ABD tarafından dışarıda bırakıldıklarını düşünmelerini istemeyen ABD, 2004 Haziranında toplanan G-8 zirvesinde ve NATO İstanbul zirvesinde BOP için açıktan destek arayışına girmişse de, umduğunu bulamamıştır. 9 Haziran 2004'te ABD'nin Georgia Eyaleti'ne bağlı Sea Island'da toplanan G-8 zirvesine “demokratik ortak” sıfatıyla Türkiye de davet edilmiştir. Beyaz Saray Sözcüsü McClellan, 26 Mayıs'ta yaptığı bir açıklamada, Başkan Bush'un Türkiye Başbakanı Tayip Erdoğan'ı G-8 Zirvesine ve ABD'nin ortaya attığı Büyük Orta Doğu Projesi'nin ele alınmasına katılmaya davet ettiğini söylemiştir. Sözcü, Başkan Bush'un zirvede, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri için düşünülen siyasi, askeri ve ekonomik reformların ele alınmasını istediğini ve Türkiye'nin bu çabalara katkıda bulunmasını beklediğini belirtmiştir (ŞAHİN, 2004, s.128). Büyük Orta Doğu Projesi'nin isminin “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi” olarak değiştirildiği G-8 Zirvesi, 28-29 Haziran'da İstanbul'da yapılacak olan NATO Zirvesi öncesinde ABD'nin etkili ülkelere BOP'u tanıtmaya ve kabul ettirmeye girişimi olarak görülmüştür. Ayrıca ABD'nin NATO'yu BOP kapsamında Orta Doğu'da gerekecek askeri operasyonlar için kullanmak istediği de ortaya çıkmıştır.

ABD'nin NATO temsilcisi R. Nicholas Burns; 19 Ocak 2003 tarihinde Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da yaptığı “Yeni NATO ve Büyük Orta Doğu” başlıklı konuşmasıyla NATO’da hedeflenen dönüşümü resmi ağızdan özetlemekte ve NATO’nun Büyük Orta Doğu hedefine kilitlendiğini çarpıcı ifadelerle ilan etmektedir:

“NATO, Avrupa ve Kuzey Amerika’yı savunmaya devam edecek. Ancak bunu Batı Avrupa’da, Merkez Avrupa’da, Kuzey Amerika’da oturarak yapabileceğimize inanmıyoruz. Kavramsal ilgimizi ve askeri gücümüzü Doğu’ya ve Güney’e konuşlandırmalıyız. NATO’nun geleceği Doğu ve Güney’dir. Bu da “Büyük Orta Doğu”dur. NATO’nun geleceği, krizlere el koymak ve cevap vermektir. Bu, Fransa, İspanya, Çek Cumhuriyeti ya da Amerika için büyük tehdit oluşturan Orta ve Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yer alan ülkelerde yapılacak askeri, kurtarma ya da barış gücü operasyonları şeklinde olacaktır. Hepimizin kabul ettiği gibi tehdit; terörizm, küresel terörizm ve kitle imha silahlarıyla gelmektedir. (...) İstanbul Zirvesine hazırlanırken -İstanbul bu zirve için uygun bir yerdir- bir adım atmamız gerektiğine inanıyoruz. NATO’nun genişlemesini, sadece “Akdeniz Diyalogu” ile değil, Kafkasya ve Orta Asya ile birlikte düşünmek zorundayız. (...) Yeni ortaklar, yeni üyeler, yeni askeri yetenekler ve yeni stratejik misyon. Hepsini topladığımızda yeni bir NATO’muz oluyor. Eski NATO’yu şan ve şerefle emekliğe ayırdık. Soğuk Savaş döneminde yaptıkları için teşekkür ederiz. Fakat şimdi yeni bir NATO inşa ediyoruz. Çok farklı bir zaman ve çok farklı tehditler için...”(DURU, [t.y].).

NATO’yu, Genişletilmiş Orta Doğu Projesi’nin güvenlik ayağı olarak tasarlayıp Irak’ta aktive etme beklentisi taşıyan ABD, bu tasarısını zirve öncesinde NATO üyesi Avrupalı ülkelerle yapılan görüşmeler sonrasında askıya almak zorunda kalmıştır.

NATO’yu Irak’ta etkin hale getirmek istemeyen AB üyesi devletlerin en temel gerekçesi, Irak’a yapılan ABD müdahalesini devralmayı gerektirecek bir gerekçenin mevcut olmaması ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, NATO çerçevesinde tehdit olarak tanımlanan unsurların (El-Kaide bağlantılı uluslararası terör, kitle imha silahları, uluslararası kaçakçılık ağları gibi) hiçbirinin Saddam dönemi Irak’ta bulunmadığı ileri sürülmekte ve bu durumda da Irak’taki durumun NATO’nun görev kapsamına

sokulamayacağı savunulmuştur. İçlerinde Türkiye'nin de yer aldığı bazı NATO üyeleri Irak'ın bir ABD yanlışı olduğunu ve siyaseten başarılı olsa idi zaten ABD'nin operasyonu NATO'ya devretmeye çalışmıyor olacağını savunmuşlardır (DEDEOĞLU, 2005). Zirvede ABD-İngiltere ittifakına karşı başını Almanya ve Fransa'nın çektiği AB ülkeleri arasındaki görüş farklılığı iyice su yüzüne çıkmıştır (AKAR, 2004, s.62). ABD, zirveden sadece Irak güvenlik güçlerinin eğitimine NATO ülkelerinden katkı ve oluşturulan "İstanbul İşbirliği Girişimi" çerçevesinde öncelikli olarak Orta Doğu'nun Körfez ülkeleri ile güvenlik ve savunma konularında bir diyalogun başlatılması gibi küçük tavizler koparabilmiş; ancak BOP'u ittifak siyasetine dönüştürmeyi ve NATO'yu Orta Doğu'ya çekmeyi başaramamıştır (ŞAHİN, 2004, 145).

NATO İstanbul Zirvesi öncesinde NATO'nun Orta Doğu'ya açılması tartışmaları içinde Türkiye sık sık yer almıştır. Herşeyden önce, eğer NATO ağırlık merkezini Batı Avrupa'dan doğu ve güneye, başka bir deyişle, Büyük Orta Doğu'ya kaydıracaksa, ittifakın yeni askeri ve politik merkezi neresi olacak sorusunu akla getirmiştir. Yeni NATO karargahının nerede kurulacağını, 5 Nisan 2004 tarihinde İzmir Ege Üniversitesi'ndeki bir uluslararası panelde konuşan İttifakın Güneydoğu Avrupa Masası yöneticilerinden Stefani Babst açıkça söylemiştir:

"NATO'nun yeni güvenlik misyonu ABD'nin Büyük Orta Doğu planını içeriyor ve bu paralelde Belçika dışında, burada, Türkiye'de ikinci bir üsse ihtiyaç var. İzmir'in üs olmasını istiyoruz. NATO, Büyük Orta Doğu ile ilişkilerini düzenlemek için Türkiye'de İzmir'i merkez olarak kullanmalıdır." (YANARDAĞ, [t.y.]).

Babst, Belçika'da bulunan ana karargâhla "paralel" faaliyet yürütecek, diğer bir deyişle onunla eşdeğer düzeye ve ağırlığa sahip ikinci bir "NATO üssü" kurulması gerektiğine işaret etmektedir. Bu planlamayı, NATO'nun yeni görev tanımı ve tehdit algılamasıyla birlikte değerlendirdiğimizde, İzmir'in paralel bir üs olmaktan da öte, ana karargâh olmasının tasarlandığı açıktır.

ABD'nin, NATO zirvesi öncesinde Türkiye'den, 20 Mart 2003'te başlayan Irak operasyonu öncesindeki isteklerinin önemli bir bölümünü dahi yinelediği belirtilmektedir. 18.05.2004 tarihli Cumhuriyet gazetesinde verilen bilgilere göre bu istekler şunlardır:

- İki Trabzon ve Samsun'da olmak üzere Karadeniz'de üç deniz üssü kurulması
- İncirlik'in askeri ve coğrafi kapasitesinin artırılması. Etrafında uygun olan bölgelere doğru genişletilmesi
- İncirlik'e 48 savaş uçağı, 10 tanker uçağı konuşlandırılması ve bu teknik askeri gücün kullanımda olmasını sağlayacak 1000 Amerikan askeri bulundurulması
- Konya'nın Karapınar bölgesinin askeri tatbikat sahası olarak kullanılması
- Kafkaslar, Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki Amerikan askeri gücünün merkezinin Türkiye olması; bu çerçevede Türkiye ile atılabilecek ortak adımların planlanması (BALBAY, 2004b).

24 Haziran 2004 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde verilen bilgilere göre ise ABD Başkanı George Bush'un, 26-27 Haziran'da gerçekleştireceğı Ankara ziyaretinde bunlara ilaveten Türkiye'den şu ek taleplerde bulunacağı bildirilmiştir:

- Trakya'da yeni bir kara üssü kurulması: Balkanlar'ın yer yer istikrarsızlaşan ortamı ve coğrafi koşulları geniş çaplı bir üsse olanak vermemektedir.
- Mardin-Batman-Silopi hattındaki 6 yerde 18 bin asker konuşlandırılması ve askerlerin konuşlandığı yerlerin aynı zamanda lojistik üs olarak da kullanılması. Buradaki askerlerin, Türkiye dışındaki müdahale edilmesi gereken alanlara bildirimsiz gidip dönebilmesi.
- İncirlik üssünün genişletilmesi: Eğer bunu fiziki koşullar ya da başka nedenlerle gerçekleştirilemezse, Batman Havaalanı'nın üs olarak kullanılması. Batman, F-16'ların inip kalkması açısından elverişli zemine sahip olup, gerekirse burada da yeni yatırımların yapılması.
- İstanbul'daki Sabiha Gökçen Havaalanı çok elverişli bir altyapıya sahiptir. Burasının geçiş ya da bekleme amaçlı olarak bildirimsiz kullanılması.
- İstanbul ve Çanakkale Boğazı'ndan gemilerimize geçiş hakkı tanınması (Bu, Montrö'nün delinmesi anlamına gelmektedir.)
- İskenderun Körfezi'nde bir deniz üssü kurulması. Eğer bu gerçekleştirilemezse İskenderun Limanı'nın bir bölümünün askeri amaçlar için tahsis edilmesi (BALBAY, 2004c).

NATO İstanbul Zirvesi'nin hemen öncesinde yapılan bu hesaplar, Türkiye'de ve dünyada heyecan verici tartışmalara yol açmış; jeostratejik konumu temelinde Türkiye, kısa süreli de olsa tekrar uluslararası gündemi işgal etmiştir. Yeni NATO'nun merkezi İzmir'de değilse bile Türkiye'de olacak, dolayısıyla Türkiye, “merkez ülke” konumuna gelerek NATO'nun Başkenti olabilecektir. Ayrıca ABD, daha bir yıl önceki tezkere olayını sineye çekip, Irak Harekatı öncesindeki taleplerini –bu sefer istediklerini alabilmek için ne kadar ödemesi gerektiğini ve ödemezse alamayacağını da bildiği halde- tekrarlayarak, Türkiye'nin vazgeçilemez ve alternatifsiz olduğunu göstermektedir (ÖZTÜRK ve SARIKAYA, 2004, s.10). Tam da Türkiye jeostratejik öneminin yeniden fark edilmesinin tadını çıkarıp, 1 Mart Tezkeresi öncesi yaşanan “kendimizi ağırdan satalım” tartışmalarına tekrar başlamışken, NATO İstanbul Zirvesi'nden çıkan olumsuz sonuç, bir peri masalını daha başlamadan bitirmiştir. Çünkü NATO'nun Avrupalı üye ülkeleri, ABD'nin tüm ısrarlarına rağmen, süreli operasyonlar düzenlemenin ötesinde örgütün merkezinin doğuya doğru kaydırılmasına sıcak bakmamışlardır.

NATO Zirvesinin yapıldığı Haziran ayı gerçekten de oldukça yoğun geçmiştir. Başbakan R. Tayip Erdoğan 8-10 Haziran tarihleri arasında G-8 Zirvesi'ne iştirak etmiş, ardından Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile birlikte 17-18 Haziran tarihleri arasında düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi vesilesiyle Brüksel'i ziyaret ederek Hükümetlerarası Konferans'a katılmıştır. İstanbul ayrıca, 14-16 Haziran tarihleri arasında 31. İKÖ Dışişleri Bakanları Konferansı'na evsahipliği yapmıştır. Böylece, Türkiye, bir anda çok boyutlu ve aktif bir dış politika ile uluslararası toplumun yükselen yıldızı olarak dikkat çekmiştir (<http://www.byegm.gov.tr...>, 2004). Ancak Zirve'de çıkan kararların beklentileri karşılamaması nedeniyle, Zirve sonrasında Türk dış politikası eski normal temposuna geri dönmüş; kurgulanan tüm senaryolar ise sessizce rafa kaldırılmıştır.

244. Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri Bakımından Büyük Orta Doğu Projesi:

Brzezinski, “Küresel Balkanlar” olarak tanımladığı bu bölgede, Amerikan hegemonyasının inşa edilmesi için Amerika'nın İsrail, Hindistan, Rusya, Türkiye veya AB ile işbirliği yapabileceğini öngörmektedir (BRZEZINSKI, 2005, s.175). Bunların içinde, bölgede Amerikan kültürel değerlerine en yakın devlet olan İsrail, her ne kadar terörle

mücadele konusunda ABD ile işbirliği yapmaya en yatkın ülke olsa da, bölgede kökleşmiş hale gelen Arap-İsrail sorununun kendi lehine çözümlenmesi talebi, ABD'nin stratejik planları ile uyumlu değildir. Ayrıca, İsrail'in politik anlamda bölgedeki Arap ülkeleri ile diyalog kurabilmesi bölgede yeni gerginlikler doğurma ihtimali olan bir konudur (<http://osamortadogu...>, 2004).

Bölgede yaşanan sorunlardan fazlasıyla etkilenmekte olan Rusya'nın, bölgeye ilişkin çıkarlarının büyük bir bölümü ABD'ninkilerle aynı yöndedir. Terörle mücadele kapsamında da ABD'ye yardımcı olabilecek bir aktör olan Rusya'nın, en büyük dezavantajı ise bölge ülkelerinin ortak belleğinde halen canlılığını koruyan Sovyet deneyimidir. Bu sebepten ötürü Rusya'nın girişimlerinin bölge ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanabileceği, en azından ABD ve Rusya gibi iki büyük gücün işbirliği, sadece bölge ülkeleri tarafından değil, diğer tüm ülkeler tarafından ürkütücü bulunabileceği belirtilmektedir. En önemlisi de, işbirliği yapılarak bölge politikaları içine sokulacak olan Rusya, hiç de uzak olmayan bir gelecekte bölgede ABD'nin karşısına rakip olarak çıkabilecektir (BRZEZINSKI, 2005, s.167-168).

Amerikan anlayışına yakın bir demokratik yapıya sahip olan Hindistan'ın ABD ile yıllardır devam ettirdiği savunma işbirliği Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında oldukça verimli sonuçlar doğurabilecektir. Ancak Hindistan'ın Müslüman ülkelere yönelik ortak bir askeri harekatta yer alması, özellikle sıcak savaş ihtimalinin halen devam etmekte olduğu Pakistan ile arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecektir. Ayrıca kendi içerisindeki Müslüman nüfusun da tepkisine sebep olacak böyle bir karar, Hindistan'ın iç politikasında da istikrarsızlığa yol açacaktır.

Türkiye'nin küresel Balkanlara gerek coğrafi yakınlığı, gerekse bölge ülkeleriyle kültürel akrabalık ilişkileri sayesinde, son derece önemli bir ortak olabileceği değerlendirilmektedir. NATO üyesi Türkiye'nin AB ve İsrail ile yürüttüğü iyi ilişkilerin yanı sıra bölgedeki en büyük askeri güce sahip olması da, Türkiye'nin bu projedeki katkısını daha da önemli kılmaktadır. Ancak, böyle bir girişimde iç güvenliği için tehdit oluşturabilecek siyasi İslami gruplar ve Kürtler ile ilgili problemler, Türkiye için risk oluşturmaktadır. Ayrıca Hindistan'ın demografik gücünü, Türkiye'nin de bölge üzerindeki tarihi, kültürel, dini ve etnik gücünü keşfettiği andan itibaren ne kadar ABD ile hareket

etmeyi sürdürmek isteyeceklerinin; hatta ABD'yi karşlarına alıp alamayacaklarının da garantisi yoktur.

Bu durumda, bölgenin hassas dengeler içerisinde varlıklarını sürdüren bu ülkelerin, Büyük Orta Doğu projesi ile ilgili ancak sınırlı bir işbirliği gösterebilecekleri açıklık kazanmaktadır. Bu sebepten ötürü Brzezinski; Amerika'nın bölgeyi yeniden yapılandırma konusunda güvenebileceği tek aktörün AB olduğu tezini savunmaktadır. AB'nin Müslüman ülkelere yönelik olarak 1970'lerden beri izlemekte olduğu ılımlı politikalar bu proje dahilinde yapıcı sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanı sıra AB'nin, bölgenin ekonomik olarak yeniden düzenlenmesi konusunda da ABD ile ortak sorumluluk paylaşabilecek ekonomik güce sahip olması ve NATO şemsiyesi altında yapılandırılmış Trans-Atlantik güvenlik işbirliği de askeri anlamda AB'yi en avantajlı seçenek haline getirmektedir (<http://osamortadogu...>, 2004).

Ancak ABD'nin birinci seçenek olarak gördüğü AB, NATO İstanbul Zirvesi'nde NATO'nun Orta Doğu'ya açılımına karşı çıkarak ve ABD'nin Irak'taki girişimlerini başından beri eleştirerek ABD'nin "BOP çerçevesinde stratejik ortaklık" teklifini reddetmiştir. Geriye kalan alternatifler içerisinde ise hala en güçlü ihtimal olarak Türkiye gözükmektedir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, ABD'nin, Büyük Orta Doğu Projesi'ni işlevsel hale getirebilmesi için sadece bölgede var olan sorunları değil, aynı zamanda stratejik ortaklık ilişkisi kurmak zorunda olduğu ülkelerin de sorunlarını ve bölgesel pozisyonlarını hesaba katması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu olası stratejik ortakların, bölgede bulunan temel sorunlarla baş edebilmek için yeterli altyapıya sahip olup olmadığı, bu bölgeden kendi sınırları içerisinde yansıyabilecek sorunlara karşı ne kadar kararlı bir şekilde ABD'nin yanında yer alabilecekleri gibi belirsizlikler, ABD'nin bu alternatiflerden birini kendisine stratejik ortak olarak tercih edebilmesini güçleştirmektedir. Ancak, diğer ülkelerin aksine, ABD'nin Türkiye'den beklentileri çeşitli platformlarda açıkça ifade edilmiştir. BOP da bunlardan biri olarak orta çıkmıştır.

Türkiye'nin Büyük Orta Doğu Projesi'nin içinde nerede, nasıl ve ne kadar yer alabileceği ve bunun Türkiye'ye getirilerinin ve götürülerinin neler olabileceği sıklıkla tartışılmaktadır. Türkiye'ye bu planın içinde değişik yerler öngörülmektedir. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. İlimli İslam'ın beşiği ve demokrasiyle İslam'ın bağdaştırılabildiği “model ülke” rolü
2. Türkiye'ye “merkez ülke” rolünün verilmesi ve her aşamada aktif rol alınması,
3. “Türkiye–İsrail–Ürdün” üçlüsünün merkez ülkeler olarak rol oynamaları ve bazı sorumlulukları paylaşmaları,
4. Türkiye'nin “cephe” ülkesi olarak yer alıp sınırlı bir etkinlik üslenmesi
5. Türkiye'nin AB üyeliği gibi öncelikli hedeflerini de düşünerek fazla ön plana çıkmaması ve pasif olarak bu projede yer alması,
6. Bu projenin tamamen dışında kalmak, hatta karşı durumda olmak da başka bir seçenektir.

Türkiye, kendisine biçilen aktif rolü kabul ederek olayların tam içinde yer alırsa, düşünüldüğü gibi projenin uygulanacağı ülkelerle Batı dünyası arasında bir tampon, bir sözcü, bir gözlemci gibi davranabilir; bu arada da kendi çıkarlarını öncelikle korur ve gözetebilir mi? Projenin geliştirilmesi aşamasında kendi çıkarları doğrultusunda projeyi yönlendirebilir, uygulama aşamasında kendisine karlı görevler verilmesini sağlayabilir mi? Türk siyasetçi ve düşünürleri, bu sorular hakkındaki şahsi öngörülerine dayanarak, ABD'nin BOP teklifine verilecek cevap konusunda birbiriyle çelişen farklı farklı politikalar önerince, Tezkere öncesinde yaşanan tartışmaların neredeyse aynısı tekrar yaşanmaya başlanmıştır.

Tartışmaların üç temel boyutta geliştiğini söylemek mümkündür. İlk olarak, bazı çevreler bu projeye, Irak Savaşı öncesi ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sorunların çözüme kavuşması açısından bakmaktadırlar. Bu perspektife göre Büyük Orta Doğu Projesi süper güç ile birlikte hareket etmesi için Türkiye'ye verilmiş ikinci bir şanstır. Bu imkanı değerlendirmemek, ABD ile zaten bozulmuş olan ilişkilerin hepten

kötüleşmesi ve bölgesel dengeler yeniden oluşturulurken söz sahibi olma ve bu sayede ulusal çıkarların aktif bir şekilde savunulması fırsatının ikinci kez reddedilmesi anlamına gelmektedir. Bazı çevreler ise daha diplomatik bir lisan ile, Türk milletinin onurunu okşamayı tercih etmektedirler. Realizm ve ulusalcılık karışımı bu düşünceye göre, Büyük Orta Doğu Projesi Türkiye'nin bölgesel aktör olması için aşması gereken önemli bir sınavdır. Eğer Türkiye rolünü iyi oynarsa bu proje, Türkiye'nin "merkez" ülke konumunu pekiştirerek "bölgesel aktör" olma konumunu güçlendirecek ve itibarını yükseltecektir. Önemli olan sadece Türkiye'nin kendi ulusal çıkarlarını gözetmesi olup; bu çıkarlar ABD ile olan ilişkilerin bozulacağı korkusuyla ikinci plana itilmemelidir. Küreselleşmeyi yeni sömürgecilik (neo-colonialism) olarak tanımlayan üçüncü bakış açısı ise, İslam coğrafyasının "terbiye" edilmesi ve kaynaklarının çokuluslu şirketlere açılması anlamına gelen proje kapsamında Türkiye'ye sadece güvenlik boyutu öne çıkan cüzi bir misyon biçilmek istendiğini, Batı'nın bölgedeki çıkarlarının bekçisi olmaktan öteye gidilemeyeceğini ileri sürmektedirler (ÇEÇEN, 2004). Bu bakış açısına göre Türkiye, asla Büyük Orta Doğu'nun "merkez ülke"si olamayacak ve "cephe ülke"si olmaya devam edecektir. ABD, Türkiye'nin gururunu okşanarak ve "rehberlik ücreti" babından pastadan küçük bir dilim teklif edilerek bir zamanlar sahibi olduğu topraklara kendi yazdığı senaryoların figüranı hatta dublörü olarak dönmesini teklif etmektedir. Başka bir deyişle, Orta Asya ve Orta Doğu'nun kapıları bir de Türkiye üzerinden zorlanmak istenmektedir.

Hala birçok yönüyle belirsizliğini koruyan bu projede Türkiye'nin cephe ülke rolü mü yoksa merkez ülke rolü mü üstleneceği tartışmalarının yanı sıra, projenin Türkiye'yi dış siyasetinde tamamen Amerikan yörüngesine sokacağı ve hatta bölgede yeni işgaller söz konusu olduğunda Türkiye'yi doğrudan taraf durumuna düşüreceği iddiaları da projenin kabul edilebilirliğini zayıflatmaktadır. Bu olumsuz bakışta ABD'ye duyulan güvensizlik ve Beyaz Saray'ın Türkiye'ye figüranlıktan daha etkin bir rol vermeyeceği beklentisinin payı büyüktür. ABD ile aynı projede yer almanın, ABD'nin politikalarına endekslenmek gibi bir tehlike içerdiği doğrudur. Fakat önemli olan Türkiye'ye biçilmiş rol ne olursa olsun, Büyük Orta Doğu Projesi bir gerçeklik olarak karşımıza çıktığında Türkiye'nin bu rolü nasıl iyileştirebileceği ve daha etkin hale getirebileceğidir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Irak'a komşu ülkelerin dışişleri bakanlarının katıldığı Kuveyt toplantısında Avrupa Birliği benzeri bir "Orta Doğu Birliği"ni önermesi,

geniş kapsamlı bir tartışma yaratmıştır. Bakan Gül, adı geçen toplantıda Orta Doğu bölgesi için AB benzeri siyasi, ekonomik hatta güvenlik sistemi kurulması ve girişimin “bizzat bölge evlatlarının eliyle” gerçekleşmesi; yani demokratik ve sosyal değişimin dışarıdan değil yerli olması çağrısında bulunmuştur. Zaman geçmeden Türk projesinin veya girişiminin Amerikan projesiyle ilişkisi etrafında sorgulamalar baş göstermiştir: Acaba proje Türkiye'ye ait miydi yoksa Amerikan projesinin bir tamamlayıcısı mıydı? Yahut tüm bunların anlamı Türkiye'nin yeni bir ABD projesi içinde Truva atı rolü olduğu yönünde miydi? (NUREDDİN, 2004).

Türkiye, özellikle İstanbul'daki NATO Zirvesi öncesinde bölgedeki ülkelerin Dışişleri Bakanlarını toplayarak zirveler düzenlemeye, diplomasiyi kullanarak manevra alanını genişletmeye çalışmaktadır. Başbakanlık Başdanışmanı, Türkiye'nin hedeflerini şöyle açıklamaktadır: *“Türkiye yeni dönemde ‘köprü’ değil, ‘merkez’ ülke olarak tanımlanmalıdır. 2004 yılının hedefi küresel aktör olmaya aday bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki etkinliğinin artırılması olacaktır.”*

Her ne kadar NATO İstanbul Zirvesinden çıkan sonuç, BOP çerçevesinde yoğunlaşan bu tartışmaların ateşini düşürmüş olsa da tartışmalar günümüzde de sürmeye devam etmektedir.

245. Büyük Orta Doğu İçin Türkiye Modeli ve Uygulanabilirliği:

11 Eylül saldırılarının, Samuel Huntington'un “medeniyetler çatışması” tezini doğrularcasına İslam medeniyeti ile Batı medeniyetini karşı karşıya getirmesi ile birlikte; Batılılaşma yolundaki neredeyse tek Müslüman ülke olan Türkiye, bu özelliği sayesinde bir anda ilgi odağı olmuştur. ABD, Sovyetlerin yerine yeni düşmanı olarak “yeşil terör”ü ikame etmeye ve bu yeni düşmana karşı demokrasi, laiklik ve özgürlük gibi evrensel değerleri silahlaştırarak kullanmaya çalışırken; Türkiye'yi de Müslümanlıkla laiklik ve demokrasinin bağdaştırılabileceğini ispatlayan yegane model olarak keşfetmiştir (TAŞPINAR, 2003, s.4).

Soğuk Savaş Dönemi boyunca “Yeşil Kuşak Projesi”nde yer alan ve “İleri Uç Karakol” misyonunu üstlenen Türkiye’den, yeni dönemde artık BOP çerçevesinde “batı tarzı Liberal İslam”ın Orta Doğu’da yayılması için tabir yerindeyse, misyonerlik yapması istenmektedir. Bir zamanlar İran’ın yaptığı “devrim ihracı” gibi, Türkiye de “model ihracı” yapacaktır. Bunun için bölge ülkelerine daha az, Türkiye’ye ise biraz daha fazla İslam’ın gerektiği düşünülmektedir (<http://www.odakdirenis.com...>, 2004).

Bugün yeryüzünde genel olarak üç tür İslam anlayışının hakim olduğu görülmektedir: Şia İslamı (İran), Vahabi-Selefi İslam (Suudi Arabistan) ve Liberal veya diğer adıyla Ilımlı (Light) İslam (Türkiye). Listeyi elbette büyütme mümkün olup, bu ayırım Amerika’nın bakış açısı ile yapılmıştır. Şia İslamı Amerika’yı “Büyük Şeytan” olarak görürken, Vehhabi-Selefi İslam’ının da 11 Eylül Saldırısı’na yol açtığına inanan ABD, bölgedeki diğer ülkeleri de fundamentalizme iten bu iki anlayışa panzehir olacak bir model olarak Türk Modeli İslam anlayışını keşfetmiştir. Taksim Toplantıları’na katılan İsrail İşçi Partisi Lideri Şimon Peres’in deyişiyle, artık Türkiye, “lokumu (Turkish Delight) ile beraber modeli ile (Turkish Islam) de dünyada tanınacaktır” (<http://osamortadogu...>, 2004).

Türkiye’nin modelliği “demokratik ve Müslüman” bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Şurası bir gerçek ki Türkiye, Orta Doğu ülkelerine kıyasla demokratik ancak batıya kıyasla batılı anlamda tam demokratik bir ülke değildir.

Modellikte vurgulanan Türkiye’nin “model Müslüman ülke” olması sıfatıyla Arap ülkelerine yaklaşması ise: “Her ne kadar siz Arap da olsanız, peygamber de sizden çıkmış olsa ve bu Kur’an da Arapça olsa; bunu siz anlamadınız, biz Türkler anladık. Şimdi size bu anladığımız İslam’ı anlatacağız” anlamına gelmektedir. Bunun da ne kadar inandırıcı olacağı ve Arap aleminde kabul göreceği tartışılabilir. Türkiye’nin laikliği benimsemiş olmasının Müslüman ülkelere hâlâ tam hazmedilemediğini ve bazılarının hala “Batı uşaklığı” olarak nitelendirildiğini hatırlamakta yarar vardır. Bu nedenle, Türkiye modelinin de en az ABD politikaları kadar dirençle karşılaşacağını unutmadan hareket etmek gerekir. Ayrıca bu girişimleri ile Türkiye, bölge ülkelerince yine “İslam’ın liderliğine soyunmakla” suçlanabilecek ve sırf bu yüzden bile toplu halde Türkiye’ye cephe alınabilecektir.

Sekülerleşme konusunda Avrupa ile Amerika arasındaki farka dikkat çekmek gerekir. Amerikalıların ortak hafızasında sekülerleşme diye bir mesele pek olmamıştır. Oysa, Avrupa modernleşmesi sekülerleşme anlamına gelmiştir. O nedenle de Amerikalıların dünyayı kavrayışlarındaki din boyutu Avrupalılarınkinden farklı ve gayet sığdır. Avrupalı bir lider şeriatla demokrasinin yanyanalığını kendi modernleşme geçmişine bakarak sorgulayabilmekte, ortalama Amerikalı ise bunu yapamamaktadır. İslam ülkeleri modernleşecekse, bunun sekülerleşme ile olan ilgisi Türkiye örneğinde apaçık ortadadır. Ama Türk modernleşmesinin şeriatın ılımlı kılınmasıyla gerçekleşmediğini kavramak bir Amerikalı için zordur (GÖĞÜŞ, 2004).

George W. Bush'un Türkiye için geçtiğimiz yıllarda aslında iyi niyetle yaptığı talihsiz "çağdaş, laik, demokratik İslam cumhuriyeti" tanımlaması; ABD'nin bu süreçte Türkiye'yi nasıl gördüğü ve görmek istediğiyle ilgili tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır (BARAN, 2005, s.4). "İslam cumhuriyeti" tanımının, başta Türkiye Cumhurbaşkanı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin üst düzey yetkilileri olmak üzere, hemen her kesimden anında tepki alması ABD'li yetkilileri şaşkırtmıştır. Türkiye; "İran İslam Cumhuriyeti"nin resmi adını çağrıştıran bir şekilde tanımlanmak istenmesini; ABD'nin Türkiye modelini Araplara daha kolay kabul ettirebilmek için Atatürk döneminden beri yerleştirilmeye çalışılan laiklik kurumunun biraz törpülenmesi ve şeriata yaklaştırılması çabası olarak görmüş ve bunu iç siyasal sistemini değiştirmeye yönelik bir saldırı olarak kabul etmiştir. Sonuç olarak Başkan Bush'un bu gafı, Türkiye'nin "model ülke" olmayı kabul etmekten niçin kaçınması gerektiğini de ortaya koymuştur.

Türkiye, kendisi model ülke olarak gösterilmeyi reddetse bile, sırf böyle bir potansiyele her zaman için sahip olacağı için, özellikle Orta Doğu'nun monarşik ve totaliter yönetimlerinin sürekli olarak hedef tahtasında yer alacak ve onlarla kolay kolay iyi ilişkiler kuramayacaktır. Arap kamuoyunda ise Batılılaşmayı tercih ederek Osmanlı'nın mirasına ihanet ettiği şeklindeki aleyhte propagandalara her zaman maruz kalabilecektir.

25. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk ve Amerikan Dış Politikalarının Oluşturulmasına Etki Eden Teorik Yaklaşımlar:

Sovyetlerin yıkılışıyla birlikte uluslararası sistemin tek kutuplu hale gelmesi ve bununla da kalmayıp, tüm 90'lı yıllar boyunca uluslararası arenada yaşanmaya devam eden yeni sürpriz gelişmeler karşısında ülkeler, mevcut dış politika yaklaşımları ve algılamalarını gözden geçirme gereksinimi duymuşlardır. Türkiye ve ABD'deki dış politika uzmanları ve ilgili akademik çevreler de, hızla değişen yeni uluslararası sistemin niteliklerini ve işleyiş yapısını açıklayarak, yeni sistemde nasıl bir dış politika izlenilmesi gerektiğine dair kendi alternatif teori ve yaklaşımlarını ortaya atmışlardır. Bu yeni yaklaşımlar doğrultusunda da Türkiye ve ABD'nin temel dış politika stratejileri dönem boyunca revize edilmeye çalışılmıştır.

ABD'li akademisyenler ve karar alıcılar, Süper güç ABD'nin, Sovyetler sonrası dönemde uluslararası sistemi nasıl algılaması gerektiği ve buna bağlı olarak da nasıl bir dış politika izlemesi gerektiğine dair çok sayıda teorik modeller ortaya atmışlardır. Bunlar içerisinde, değişik dönemlerde uygulama şansı bulan veya en fazla benimsenen başlıca dört yaklaşım, demokratlar, kurumsalcılar (institutionalists), neo-realistler ve neo-konservatifler (neo-conservatives) tarafından ortaya atılmış olanlardır (GÜVENÇ, 2003, s.22,26). Demokratların ve kurumsalcıların görüşleri, Clinton iktidarı süresince Demokrat Parti'nin; neo-realistlerin ve özellikle de neo-konservatiflerin görüşleri ise George W. Bush iktidarı süresince Cumhuriyetçi Parti'nin dış politika tercihlerini etkilemişlerdir.

Bunlardan ilki olan demokratlar, demir perdeyle birlikte birçok siyasi ve ekonomik sınırlamaların ve yasakların kalktığı bir ortamda, liberalizmi, insan haklarını ve demokrasiyi tüm dünyaya hakim kılmanın tek süper güç olarak kalan ABD'nin hem kendi çıkarlarının bir gereği, hem de tüm insanlığa karşı etik ve moral sorumluluğu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, ortak değerleri paylaşan demokrasiler birbirleriyle savaşmayacaklardır. Öncelikle komünizmden yeni kurtulan Eski Doğu Bloğu ülkelerinin ve ardından da diğer tüm ülkelerin demokratikleştirilmesi ve yeni uluslararası sisteme adapte edilmeleri, ebedi barışı ve düzeni sağlayacaktır. Demokratlar, ABD'nin önderliğini yapacağı "ortak değerlere" dayalı, evrensel kuralları olan tek kutuplu bir sistemi ve bu

sistemin güvencesi olarak da ABD öncülüğünde çok uluslu bir gücün oluşturulmasını öngörmektedir.

Kurumsalcılara göre ise, dünya çok kutupluluğa doğru gitmektedir ve şimdiden ABD'nin yanında 1992-Maastricht Antlaşması sonrası hızla genişleyen ve entegrasyonunu derinleştiren Avrupa'nın "Avro" bölgesi ve Uzak Doğu'da Japonya'nın başını çektiği "yen" bölgesinden bahsedebiliriz. Kurumsalcı düşüncenin temel gayesi, her alanda uluslararası örgütlenme düzeyini ve dolayısıyla karşılıklı diyalog ve ortak karar alma mekanizmalarını güçlendirmek, serbest ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve bu yolla da daha güvenli ve sorunsuz bir ortam yaratarak tüm dünyada ülkelerin refah ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini artırabilmelerine imkan sağlamaktır. Aralarında karşılıklı ticaret ilişkisi ve çıkar bağı olan ülkeler, sorunlarını başta BM olmak üzere uluslararası örgütler kanalıyla barışçı yollardan çözmeye daha meyilli olacaklardır. Başka bir deyişle sistemin dayanak noktası, ülkeler arasındaki "ortak çıkarlar" olacaktır. Bu dönemde ABD, rakipsiz kalan hegemon gücünü kullanarak tek başına da gerçekleştirebileceği şeyleri, BM veya NATO çatısı altında oluşturduğu uluslararası koalisyonlar aracılığıyla diğer milletlerin de onayı ve aktif desteği ile, daha meşru bir şekilde yapmaya çalışmıştır (GÜVENÇ, 2003, s.24,37). Misyonu ve vizyonu ile adeta yeniden şekillendirilen NATO'nun veya BM Barış Gücü'nün operasyonları öncesinde BM'nin onayının alınmasının zaruri görülmesi ve operasyonların neredeyse tüm aynı ve maddi maliyetlerinin ABD tarafından karşılanmasına rağmen isteyen diğer milletlerin de aktif olarak katılabilmelerine olanak tanınması, girişimlere şeffaflık ve meşruiyet kazandırmış ve dünya barışının geleceği için de ümit vermiştir.

Demokratik ve kurumsalcı yaklaşımlar, 90'lı yıllarda Clinton iktidarı süresince ABD'nin dış politika çıktılarına etkileyebilmiştir. Bu dönemde ABD, içeride ekonomisini güçlendirmeye çalışırken, dışarıda da yapıcı ve yumuşak başlı bir dış politika izlemiştir. Amerikan dış politikasında daha çok Clinton yönetiminin ilk yıllarında etkisini hissettiren demokratik yaklaşım, Türk politikacıların canını sıkmıştır. Zira Clinton yönetimi, Wilsonvari bir idealizmle Türkiye'yi ortaya attığı demokratikleşme ve insan hakları kriterleri çerçevesinde sorgulamaya başlamıştır. 90'ların ikinci yarısında ise kurumsalcı yaklaşımların etkisiyle ABD'nin geç de olsa Bosna Hersek'e, Azeri-Ermeni çatışmalarına ve Kosova sorununa uluslararası düzeyde çözümler üretilmesine öncülük etmesi

memnuniyetle karşılanmıştır. ABD, ancak 90'ların sonuna doğru idealizmin etkisindeki "moralpolitik"ten sıyrılarak yavaş yavaş "reelpolitik"e geri dönmeye başlamasıyla beraber, Türkiye'nin jeostratejik önemini tekrar keşfetmeye ve daha yakın ilişkiler geliştirmeye çabalayacaktır (GÜVENÇ, 2003, s.24). ABD'nin, Türkiye'ye 1997 Yılında Lüksemburg'da verilmeyen adaylık statüsünün 1999 Yılında Helsinki Zirvesi'nde verilmesi için AB nezdinde yürüttüğü etkili lobi faaliyetleri ve yine 1999'da bölücü terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması için Türkiye'ye sağladığı çok önemli istihbarat desteği bu çabanın ürünleridir. Ancak ABD'nin reel-politiğe tam anlamıyla geri dönüşü, 2000 Yılı sonunda iktidara gelen George Walker Bush'un döneminde ABD dış politikası üzerinde etkili olan neo-realist ve özellikle de 11 Eylül sonrasındaki neo-konservatif yaklaşımlar ile olacaktır.

Neo-realistlerin ve neo-konservatiflerin gözettikleri ortak noktaları ve temel dayanakları, demokratların "ortak değer" ve kurumsalcıların "ortak çıkar" ilkelerinden çok farklı olarak "ulusal çıkar" olmuştur. Neo-Realist yaklaşım, ABD'nin başta Avrupa Birliği olmak üzere tek süper güç olma konumunu elinden alabilecek muhtemel rakiplerine karşı şimdiden alması gereken önlemleri ve izlemesi gereken politikaları saptamayı hedeflemiştir. Her bir devletin farklı politik değerlere ve çıkarlara sahip olduğu ön kabulünden yola çıkarak, uluslararası politikayı sıfır toplamlı bir oyun olarak algılayan neo-realistler, bu oyunda "diğerlerine karşı" ABD'nin ulusal çıkarları için en verimli sonuçları verecek bölgesel ve küresel bazda politikalar öngörmektedirler (GÜVENÇ, 2003, s.23). Bu yaklaşım, 90'lı yılların ilk başlarındaki George Bush yönetiminin dış politikaları üzerinde sınırlı bir etki olmuş, Clinton döneminde ise bir dönem terk edilse de, özellikle Clinton Yönetiminin son yılları ile George W. Bush Yönetiminin 11 Eylül öncesi döneminde tekrar ortaya çıkmıştır. ABD'nin dış politika çıktıları üzerinde etkisinin fazlaca hissedilmemiş olmasına rağmen, 11 Eylül 2001 sonrasında etkisini en net biçimde hissettirecek olan neo-konservatif yaklaşıma ortam hazırladığı ve bir geçiş dönemi teşkil ettiği için önemlidir.

Teorik bir yaklaşım olarak kökleri 1960'ların sonlarına dek giden neo-konservatiflerin Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikasını etkileme çabaları ise, 1997'de geliştirdikleri "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" (The Project of New American Century) çerçevesinde şekillenmiştir. 3 Haziran 1997 tarihinde Francis Fukuyama, Donald Kagan, Zalmay

Khalilzad, Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz gibi ileride ABD yönetiminin en üst kademelerine tırmanacak olan neo-konservatiflerin de aralarında bulunduğu çok sayıda politikacı ve düşünürün imzasıyla duyurulan oluşumun, Clinton yönetimi sert bir dille eleştiren çıkış bildirisinde, şöyle denilmektedir:

“Fırsatları kaçıрма ve başarısız olma tehlikesiyle karşı karşıyayız. Hem askeri yatırımlarda hem dış politika başarılarında geçmiş yönetimlerin gerçekleştirdiği sermaye ile yaşıyoruz ve onu tüketiyoruz. Dış işlerinde ve savunma harcamalarındaki kesintiler, tüm dünyadaki Amerikan etkisinin yaşamasını zorlaştırıyor. Kısa vadeli ticari çıkarların stratejiye ilişkin kaygılara ağır basması söz konusudur. Sonuç olarak, ulusun şimdiki tehlikelere karşı koyma ve potansiyel olarak ileride doğabilecek daha büyük meydan okumaların üstesinden gelme kapasitesini tehlikeye atıyoruz.

Reagan yönetiminin başarısının asli unsurlarını unutmuş gibi görünüyoruz: hem şimdi hem de gelecekteki meydan okumalara karşı durabilecek güçlü ve hazır bir ordu; yurt dışında Amerikan ilkelerini cesaretle ve kararlı biçimde destekleyecek bir dış politika ve Birleşik devletlerin küresel sorumluluklarını kabul eden ulusal bir liderlik. Bugün için Regancı askeri güç politikası ve ahlaki netlik moda olmayabilir. Ancak geçmiş yüzyılın başarılarını sürdürecektir, Birleşik Devletlerin güvenliğini ve büyüklüğünü sonraki yüzyıla taşıyacaksa bu zorunludur.

Küresel liderliğin sorumluluklarından ve gerçekleştirilme bedellerden güvenli bir şekilde kaçınamayız. Barış ve güvenliğin Avrupa, Asya ve Orta Doğu'da sürdürülmesinde Amerika çok önemli bir role sahiptir. Eğer sorumluluklarımızı yerine getirmezsek, en temel ilkelerimize meydan okumalara izin vermiş oluruz. Yirminci yüzyılın tarihi, bize krizler gerçekleşmeden önce duruma şekil vermeyi ve acil hale gelmeden önce tehlikelere müdahale etmenin önemini öğretmiş olmalıdır. Bu yüzyılın tarihi bize Amerikan liderliği davasına tutunmayı öğretmiş olmalıdır. Bizim amacımız Amerikalılara bu dersleri hatırlatmak ve bunların sonuçlarını bugün için çizmektir. İşte dört sonuç:

1) Eğer bugün küresel sorumluluklarımızı yerine getireceksek, gelecek için silahlı güçlerimizi modernize etmeliyiz ve savunma harcamalarını önemli miktarda artırmalıyız.

2) *Demokratik müttefiklerimizle olan bağlarımızı güçlendirmeliyiz; çıkarlarımıza ve değerlerimize düşman rejimlere meydan okumalıyız.*

3) *Yurtdışında politik ve ekonomik özgürlük davasını geliştirmeliyiz.*

4) *Güvenliğimize, başarımıza, ilkelerimize dost olan bir uluslararası düzeninin korunması ve genişletilmesi konusunda Amerika'nın eşsiz rolünün sorumluluğunu kabul etmeliyiz.” (YANARDAĞ, 2004, s.70-71).*

Aynı kişiler, 26 Ocak 1998’de Clinton’a yazdıkları bir mektupta da, “ABD’nin ve müttefiklerinin çıkarlarını korumak ve Soğuk Savaş döneminde bile görülmemiş derecede büyük tehlikelerle karşı karşıya kalınmamasını önlemek için Orta Doğu bölgesine bir an önce müdahale edilmesinden ve Irak’taki Saddam Hüseyin rejimine en kısa sürede son verilmesinden başka bir seçeneğin olmadığını” daha o yıllarda ABD yönetimine bildirmişlerdir (<http://www.newamericancentury.org/...>).

Neo-konservatifler, Clinton yönetimini idealist politikalar güderek, ABD’nin kendi öz güvenliğini ve ulusal çıkarlarını ikinci plana itmekle ve ABD askeri gücünü Somali, Bosna Hersek ve Kosova gibi yerlere insani müdahaleler yapmak gibi ABD’ye doğrudan fayda sağlamayacak boş işlerle meşgul etmekle suçlamaktan çekinmemişlerdir. Kasım 2000 seçimleri öncesinde G. W. Bush’un dış ilişkiler baş danışmanlığını yapan Condoleezza Rice, izleyecekleri dış politikanın ana hatlarını açıklarken, “ulusal çıkarlar”ın korunup geliştirilmesine ve bunun için de askeri gücün önemine sık sık vurgu yapmıştır. Ayrıca Rice, yeni dış politikalarında öncelik verecekleri coğrafi bölgeleri sıralarken, Avrupa’yı Orta Doğu, İran Körfezi ve Asya-Pasifik’ten sonra dördüncü sıraya yerleştirmiştir. Böylelikle neo-konservatifler, ulusal çıkarların korunmasında önceliği Avrupa’ya veren neo-realistlerden farklı olarak, yeni bir coğrafya tanımı ve daha etkili ve aktif bir askeri güce dayalı yeni bir yöntem ortaya koymuşlardır.

Kasım 2000 seçimleri öncesinde ve iktidarının ilk yılında Cumhuriyetçi Parti’nin, “ulusal çıkarlar gereği dış işlerine değil, iç işlerine ve ekonomiye öncelikli olarak ağırlık vereceği beklentisi hakim olmuştur. Yine de Cumhuriyetçilerin yeniden iktidara gelişinin, ABD’nin dış politikasını hemen olmasa bile orta vadede tekrar neo-realist çizgiye taşıyacağı da düşünülmüştür. Ancak 11 Eylül saldırıları, neo-realizmin ötesinde, “şahinler” olarak bilinen Bush yönetimi içerisindeki neo-konservatiflerin ön plana çıkmalarına ve

ABD'nin bugünkü askeri güce dayalı aktif ve saldırgan dış politikasına şekil vermelerine zemin hazırlamıştır.

Neo-Konservatiflerin, yeniden şekillendirdikleri Amerikan dış politikasının temel mantığı, "Bush doktrini" olarak da bilinen "önleyici savaş doktrini" kavramı ile formüle edilmiştir. Bu doktrin özetle, gelecekte ABD'nin güvenliğini tehdit edebilecek her türlü potansiyel saldırgan oluşumun ve bunlara destek veren tüm odakların, onlar saldırıya geçmeden önce ABD askeri kuvvetlerince sıcak savaş dahil her türlü yönetime başvurularak yok edilmelerini öngörmektedir.²¹

Önleyici Savaş doktrini, net bir terör, terör saldırısı, terörist veya terör destekçisi ülke veya gurup tanımı yap(a)madığı ve bu haliyle de dünyanın her tarafını ABD'nin müdahalesine açık hale getirdiği düşüncesiyle hemen her kesimden yoğun eleştiriler almıştır. Ancak Bush yönetimi, bu doktrini Afganistan'da ilk kez hayata geçirmesinin ardından, 2003 Yılında ABD'nin BM, NATO, AGİK, G-8 gibi tüm uluslararası kurumları by-pass ederek kendi inisiyatifi doğrultusunda Irak'a girme cesaretini de göstererek, uluslararası hukuku ve uluslararası kamu oyununun eleştirilerini kendi "ulusal çıkarları" söz konusu olduğu durumlarda görmezden gelebileceğini göstermiştir.

11 Eylül ile birlikte birden bire, küresel hegemon ABD'nin günümüz dış politikasını ve dolayısıyla da dünyayı yeniden şekillendirecek konuma ulaşıvermiş olan neo-konservatifler, başlı başına bir küresel merak konusu haline gelmiş ve son yıllarda haklarında hemen her gün bir kitap veya makale yayınlanır olmuştur.²² Ancak biz, araştırmamızın temel çerçevesi dışına fazla çıkmamak amacıyla daha çok, ABD'nin neo-konservatif karakterli yeni politikalarının, Türk-Amerikan ikili ilişkilerini nasıl etkilediği konusuna döneceğiz. Ancak bunun öncesinde, aynı dönemlerde Türk dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuş olan yaklaşımları da irdelemekte fayda vardır.

Cumhuriyet tarihi boyunca Türk dış politikası üzerinde en fazla etkili olduğu düşünülen yaklaşım realizm olmuştur. Türk uzmanlar ve karar alıcılar, iki temel unsurdan

²¹ Bush Doktrini ve önleyici savaş için bkz: GÜRLER,2005; HAMMOND,2005; YILDIZ,2004; LUBAN,2004; KEGLEY,2003; İZMİR,2003.

²² Neo-konservatifler için bkz: TANNER,2005; GÜRLER,2005; KAYNAK,2005, YANARDAĞ,2004; ŞAHİN,2004; YILDIZ,2004; BİLBİLİK,2003.

ötürü düne ve bugüne ait gelişmelere hep şüpheli ve pesimistik gözlüklerle bakmışlardır (GÜVENÇ, 2003, s.29). Bunlar, coğrafi unsur ve tarihi unsurdur. Üç kıtanın birleştiği noktada yer alan, önemli kara ve deniz yollarını tutan, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ve sulanabilir verimli arazileriyle herkesin iştahını kabartabilecek bir ülke üzerinde diğer ülkelerin gözü olacaktır. Dolayısıyla böyle bir ülkeye sahip olan bir milletin, her zaman tetikte olması, hesaplarını ihtiyatlı yapması, adımlarını temkinli atması; özetle realist olması gerekmiştir.

İkinci olarak, “Sevr sendromu” diye adlandırabileceğimiz tarihi unsur ise, uzak yakın tüm komşularının, Türk toprakları üzerinde kökleri tarihin derinliklerine giden gizli emelleri olduğu ve bunların harekete geçmek için Türkiye’nin zayıf bir anını yakalamaya çalıştıkları ön yargısıyla hareket edilmesine yol açmaktadır (JUNG, 2003). Bu iki temel unsurun etkisiyle de Türk dış politikasının genel karakteristiğini belirleyen temel yaklaşımlar, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini her şeyin önünde tutan savunmacı anlayış, statükoculuk ve realizm olmuştur. Dolayısıyla da diğer ülkelerle girilen her yeni ikili ilişkiye şüpheyle yaklaşmıştır. Osmanlı’dan miras kalan ve maalesef Soğuk Savaş yılları boyunca da pekişen politik deneyimler, Türk karar alıcılarını ihtiyatlı olmaya, “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” veya “su uyur, düşman uyumaz” mantalitesi ile en kötü senaryoya göre oynamaya ve fırsatları kovalamak yerine risklerden kaçmaya itmiştir.

Bu savunmacı-statükocu reelpolitik yaklaşım, Türk dış politikasına şeklini verdiği gibi; değişen onca hükümete ve ideolojilere rağmen dış politikanın ana hatlarını değişmeden sabit kalmaya da zorlamaktadır. Zira yukarıda açıkladığımız iki unsur, en ihtiyatlı ve realist seçeneğin dışındaki ikincil alternatiflere pek şans tanımamıştır. Dolayısıyla hangi hükümet olursa olsun, fikirleri doğrultusunda mevcut iç politikaları istediği gibi yeniden şekillendirebilirken, dış politikayı değiştirememiştir. Türkiye’de en istikrarsız koalisyon hükümetlerinin bile en az değiştirdikleri bakan, genellikle dışişleri bakanı olmuştur. Örneğin, 1997-2002 yılları arasında kesintisiz Dışişleri Bakanlığı yapan İsmail Cem, Türk dış politikasındaki katı realist yaklaşımı şöyle açıklamaktadır:

“Son yıllardaki Türk dış politikasının en ayırt edici özelliği, Türkiye’nin içinde yer aldığı uluslararası sistemde cereyan eden olayları, diğer ülkeleri ve politikalarını algılayış biçimindeki şüpheli ve katı realist yaklaşımdır. Soyut veya idealist olan her

şeyden kaçındık. Herkesin üzerinde büyük çıkarları olan bir coğrafyada, Türkiye gibi [gücünün sınırları kısıtlı] bir bölgesel gücün başarılı olabilmesinin ön koşulu realist olabilmesidir.” (GÜVENÇ, 2003, s.30).

İkinci Viyana Kuşatmasından bu yana Türk dış politikasının neredeyse değişmez yaklaşımı haline gelen realizm, özellikle tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca daha net bir şekilde etkisini göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, -bazı kısa dönemli istisnai sapmalara ve teoride üretilen alternatiflerine rağmen- pratikte en etkili yaklaşımın hala realizm olduğunu söyleyebiliriz.

90’lı yıllar boyunca geleneksel-savunmacı reelpolitikten iki kez sapma gösterilmiştir. Bunlardan ilki, Sovyetlerin yıkılması sonucu ortaya çıkan yeni fırsatların kazanıma dönüştürülebilmesi için Özal’ın ortaya koyduğu idealist aktif dış politika yaklaşımıdır. O dönemde Özal’ı frenleyen ise ordu, kendisinin iktidara getirdiği hükümet, meclis ve kamuoyu olmuştur. Türk dış politikasının geleneksel savunmacı-statükocu yapısını her fırsatta eleştirmekten çekinmeyen Özal’ın erken vefatı ve ardından istikrarsız koalisyon hükümetleriyle iktidara gelen siyasetçilerin vizyonlarının onunki kadar geniş olmaması, içeride tırmanan ayrılıkçı terör, iltica ve ekonomik krizlerle boğuştukları bir dönemde Türk dış politikasının karakteristik yapısı, en iyi bildiği savunmacı-statükocu realist yapısına geri dönmüştür. Bu yıllarda Süleyman Demirel’in “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne büyük Türk Dünyası” söylemi ise gayet meşhur olmasına karşın, sınır ötesinde aktif politikalar uygulanarak içi doldurulamadığından ütöpik bir rüya olarak kalmıştır.

İkincisi ise, politik İslam’ın yükselişi ile birlikte 1996-97 yıllarında Necmettin Erbakan’ın başbakanlığı döneminde olmuştur. Erbakan’ın pan-İslamizm ve yeni-Osmanlılık karışımı olup da kapsamı ve derinliği tam net olmayan idealist, hatta ütöpist macerası, kısa bir dönem için Türk dış politikasının alışıl gelmiş hedeflerini, önceliklerini ve gündemini değiştirmiştir. Ancak uğranılan başarısızlık, ulusal güç ve kapasiteyle orantısız idealist-popülist bir dış politika izlemenin ve diğer yandan da Türk dış politikasının klasik savunmacı-statükocu realist yapısıyla hesapsız bir şekilde oynamanın ne kadar riskli bir iş olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin bu yıllarda açılımcı ve sınır ötesinde aktif dış politikalar izlemesini zorlaştıran unsurlar sadece terör, ekonomik sıkıntılar ve istikrarsız koalisyon yönetimleri gibi içsel sorunları ve ulusal güç kapasitesinin sınırları değildir. Dışsal unsurlar olarak da, Türkiye'nin bazı coğrafyalarda etnik, tarihi kültürel bağlarını kullanarak aktif politikalar izlemesi ihtimali bazı komşularını korkutmuş ve açıktan tavır koymaya itmiştir. Rusya, eski arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da Türkiye'yi karşısında rakip olarak görmek istememiş, bunu da en net şekilde 1993 Yılında Azeri-Ermeni Çatışmalarına müdahale edecek üçüncü bir ülkeye karşı nükleer silahlarını dahi kullanabileceğini birkaç kez dile getirerek göstermiştir. İran, Mısır ve Suudi Arabistan gibi nispeten güçlü Orta Doğu ülkeleri ise, aleyhlerine olacağını düşündükleri Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkinliğini artırmasını önlemek için; batılılaşmak ve laikleşmekle Osmanlı mirasına ihanet ettiği ve İsrail ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştığı iddialarıyla aleyhinde propaganda kampanyası yaparak, Türkiye'nin bölge milletleri gözündeki itibarını düşürmeye çalışmışlardır.

Ayrıca ABD'nin de kendine göre çıkarlarının bulunduğu Orta Doğu'da "model ülke" olarak göstermeyi yeğlediği Türkiye'yi, ne şekilde ve nereye kadar etkin ve aktif olarak görmeye tahammül edebileceği konusunda da ciddi şüpheler vardır. Keza Özal'ın 1991'deki stratejik ortaklık teklifine ABD'nin yanaşmamış olması da bu şüpheleri desteklemektedir. Özal, aktif politikanın, süper güç ABD'yi yanına alarak veya en azından onun onayı dahilinde hayata geçirilmesini öngörmüşken, Erbakan'ın öngördüğü modelde ABD yok sayılarak dışarıda bıkmıştır. Hatta Erbakan'ın en büyük 8 Müslüman ülkeyi bir araya getiren M-8 oluşumu, başta ABD olmak üzere gelişmiş 8 ülkenin oluşturduğu G-8'e karşı bir nevi meydan okuma olarak da görülmüştür. Dolayısıyla Özal ve Erbakan dönemlerinde yaşanan deneyimler, ABD ile kol kola aktif dış politika gütmeyi çok zor olduğunu; ancak ABD'siz veya ABD'ye rağmen bunu başarmanın ise daha da zor olacağını göstermiştir.

Türkiye'nin 90'lı yıllar boyunca istikrarsız koalisyon hükümetleriyle yönetildiği bir dönemde, Ordu'nun da dış politika üzerinde etkili olabildiğini söyleyebiliriz. Özellikle Kuzey Irak' a düzenlenen operasyonlar, İsrail ile geliştirilen askeri ilişkiler ve 1998'de Suriye ile yaşanan Öcalan krizinde Ordu'nun etkisinin, hükümetten ve dışişleri bakanlığından daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ordu'nun gündeminde daha çok PKK ve

Kürt sorunu, Ege, Kıbrıs, ilticai faaliyetler gibi doğrudan güvenliğe ve ulusal bütünlüğe yönelen tehditler yer aldığı için, askeriyenin etkisiyle şekillenen dış politika çıktılarının da genellikle klasik savunmacı realist yaklaşıma uygun olarak şekillendiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar bazılarınca Türk askerlerinin sık sık tek başına Kuzey Irak'a düzenlediği operasyonlar örnek gösterilerek, ordunun da savunmacı realist dış politika çizgisinin dışına çıkacağı ve sınır ötesi aktif politika izlediği iddia edilmişse de; bu operasyonların amacının yeni sınır ötesi ulusal çıkar alanları kazanmak değil, sadece ülke içinde güvenliği tehdit eden bir unsurun sınır ötesine sarkan uzantılarını temizlemek olduğu unutulmamalıdır.

Buna benzer bir şekilde, 28 Şubat süreci sonrası yaşanan iktidar değişikliği sonrasında, 1997-2002 yılları arasında kurulan tümü Bülent Ecevit'li koalisyon hükümetleri dönemindeki İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığında da aynı savunmacı realist çizgi devam ettirilmiştir.

90'lı yıllar boyunca, "dostluk ve iyi niyet" anlaşmaları hariç, diğer ülkelerle "ikili düzeyde" kayda değer yeni ilişki ve bağlantılar geliştirilmemiş, bunun yerine dış politik hedeflere, BM, NATO, AGİT, KEİB, İKÖ gibi "çok taraflı" organizasyonlar içerisinde ulaşılmaya çalışılmıştır. Azerbaycan'da ve Eski Yugoslavya'da Müslüman nüfusa yönelik saldırıların durdurulması için, tek taraflı veya iki taraflı girişimler yerine, uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunularak, gerekli çok taraflı çözüm mekanizmalarının harekete geçirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Türk askeri de, oluşturulan çok uluslu askeri güçlerle birlikte Somali, Bosna Hersek ve Kosova'da görev üslenerek, yıllar sonra ilk kez sınır ötesinde görev yapmıştır. Bu yöntem, ABD yönetimi üzerinde yukarıda bahsettiğimiz demokratik ve özellikle kurumsalcı yaklaşımların etkili olduğu dönemlerde başarılı olabilmıştır. Bu yolla dış politikada istediği sonuçlara risk alarak tek başına ulaşmaya çalışmak yerine, bu yönde başlatılan çok uluslu girişimleri destekleme yolunu seçerek, realist dış politika yaklaşımıyla da uygun bir şekilde dolaylı yollardan ulaşmaya çalışmıştır.

Özet olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasına etki eden iki temel yaklaşımdan bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi, 90'larda laik-cumhuriyetçi Ordu ve Ecevit hükümetleri tarafından benimsenen ve istisnai dönemler hariç Osmanlı'dan beri süregelen klasik savunmacı-statükocu realist yaklaşım; diğeri ise Özal ve Erbakan tarafından

temsil edilen ve realist yaklaşımdan kısa dönemli sapma denemeleri olan dini-etnik-kültürel bağlar üzerine inşa edilmiş sınırlar ötesi aktif dış politika öngören ve genellikle “neo-Osmanlılık” diye de ifade edilen açılımcı idealist yaklaşımlardır. Bu yaklaşımın en son temsilcileri olarak da, -bu sefer öncekilerden daha avantajlı şartlara da sahip olan-Tayip Erdoğan’ın Başbakanlığındaki AK Parti hükümetini gösterebiliriz.

Kasım 2002 Seçimleri sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin tek başına iktidara gelmesini ardından nasıl bir dış politik yaklaşımı benimseyeceği ilk başlarda merak konusu olmuştur. PKK terörünün sorun olmaktan çıktığı bir dönemde, uzun yıllardan sonra mecliste ezici üstünlüğe sahip bir partinin tek başına iktidara gelerek istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine son verdiği ve ardından da ekonominin güçlendirilerek yüksek enflasyon ve ekonomik kriz endişelerinden büyük ölçüde kurtulduğu bir dönemde, Türkiye’nin daha aktif bir dış politika izlemesine mani olan içsel sınırlayıcı etmenlerin de neredeyse tamamı böylelikle ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla AKP hükümetinin, kolaylıkla daha aktif bir dış politika izleyebileceği tahmin edilmiştir. Ancak hala dışsal sınırlayıcı faktörlerin, eskisinden daha güçlü bir şekilde var olduğu da gözden kaçırılmamaya çalışılmıştır.

Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu gibi komşu bölgelerde yer alan ülkelerle ortak tarihi, etnik, kültürel bağların pekiştirilmesi ve yeni ortak ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği alanlarının geliştirilmesi yoluyla, Türkiye’nin sınırları ötesinde kendisine çok geniş bir etki alanı kurabileceği; bunun ise Türk dış politikasına hayati bir “stratejik derinlik” katacağı yönündeki görüşlerin bayraktarlığını yapan Ahmet Davutoğlu’nun, 3 Kasım seçimlerinin ardından yeni hükümetin dış politika danışmanlığı görevine atanmış olması dikkatlerden kaçmamıştır. AK Parti yönetimi, iktidarının ilk günlerinde “daha aktif ve haysiyetli bir dış politika” izleyeceklerini; Kıbrıs sorunu gibi yılların birikimi olan kemikleşmiş sorunların nihai bir çözüme kavuşturulması ve AB’ye tam üyelik sürecinde öngörülen reformların ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi için cesur adımlar atarak farklı olduklarını kanıtlayacaklarını iddia etmiştir.

AK Parti, dış politikadaki ilk büyük sınavını ise 1 Mart Tezkeresi ile vermiştir. Hükümet, milletvekilleri üzerinde ısrarcı olmamakla birlikte, ABD’nin Irak Harekatı öncesi Türkiye’den taleplerini karşılayabilmek için hazırladıkları tezkerenin meclisten

geçmesi için çaba göstermiştir. Ancak tezkerenin meclisten geçmemesi, tüm hesapları altüst etmiştir. Yeni hükümetin, daha aktif bir politika izleyebilmek ve sınır ötesindeki gelişmelerin dışında kalmamak için risklere girmeyi göze alabilmesine rağmen, (veya da ABD'yi kızdırmayı ve yeni ekonomik kriz risklerini göze alamadığı için) AKP'li milletvekillerinin ezici çoğunluğa sahip olduğu meclisin kararı, “sonu belli olmayan maceralara atılmaktan kaçınmayı” yeğleyen Türk dış politikasının en fazla tecrübe edilmiş statükocu-realist yaklaşımına uygun bir şekilde tecelli etmiştir.

Her ne kadar meclisten hükümetin arzu ettiğinin tam aksi yönünde bir karar çıkmış ve neticede Türk-Amerikan ilişkileri kopma noktasına kadar gelmişse de; bu kararın, Türk dış politikası üzerindeki yapısal etkileri gayet olumlu olabilmıştır. İlk olarak, ABD gibi bir süper güce, tüm gözdağlarına rağmen boyun eğmeme cesaretini gösterilebilmiş olması, Türkiye'yi bir anda savaş karşıtı Avrupa ve dünya ülkeleri gözünde kahraman yapmıştır. Türk Milletinin iradesini temsil eden TBMM'nin iradesinin, yürütmenin iradesinden üstün olduğu görülerek; Türkiye'nin, halklarının ezici çoğunluğunun karşı çıkmasına rağmen harekate destek veren birçok Avrupa ülkesinden daha demokratik bir ülke olduğu ispatlanmıştır.

Üçüncü ve en önemli olumlu etkisi ise, ABD'li yöneticilerin Türkiye'nin gözünü korkutmak için kullandıkları yeni ekonomik krizlerin çıkacağı iddialarının gerçekleşmemiş olması, hatta bunun aksine savaş şartlarında bile Türk ekonomisinin düzelmeye devam etmesidir. Tezkerenin reddedilmesiyle Türkiye'deki ve ABD'deki bazı kesimlerin iddia ettikleri gibi büyük kıyametler kopmamıştır. Bu da, Türkiye ekonomisinin ABD'ye bağımlılığının eskisi kadar kritik derecelerde olmadığını göstermiştir. Böylece Türkiye'nin, ABD'den bağımsız hareket edebilme kabiliyetinin daha da arttığı, dolayısıyla da aktif dış politika izleyebilme kapasitesini sınırlayan içsel sınırlayıcılardan sonra en büyük dışsal sınırlayıcısından da kurtulmak üzere olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, hükümetin, dış politikada aktif olabilmek için desteklediği tezkerenin reddedilmiş olması, aslında farklı bir yoldan eskisinden daha aktif dış politika izleyebilme kabiliyetini artırıcı etki yapmıştır. Belki kendisine küstürdüğü ABD'nin dış politik tutumlarını artık kendi çıkarları lehinde etkileyemeyecek veya da Irak'ın yeniden şekillendirilişinde söz sahibi olamayacak ama; bundan sonra ABD ile yeni pazarlıklar içine gireceği zaman, eli eskisinden daha güçlü olacak ve masaya başı dik olarak oturabilecektir.

Nispeten avantajlı bir dönemde tek başına iktidara gelme şansını yakalayan AK Parti yönetiminin izlediği dış politikanın, daha önceki yönetimleriyle kıyaslandığında biraz daha aktif ve iddialı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu politikanın o kadar da realizmden uzak ve tam anlamıyla idealist olduğunu söylemek de zordur. Çünkü realist yaklaşıma göre, ülkelerin dış politik hedeflerinin saptanırken, bu hedeflerin toplam ulusal güç kapasiteleri ile orantılı ve makul olmalarına dikkat edilmelidir. 90'ların terör, ekonomik kriz, yüksek enflasyon, dış kredilere aşırı bağımlılık, iltica gibi birçok yapısal sorunlarla boğuşan ve önünü göremeyen Türkiye'deki yöneticilerinin koyduğu dış politik hedeflerin veya ortaya attıkları söylemlerin birçoğu inandırıcı bulunmamış, oy kaygısı taşıyan popülist veya ütöpik çıkışlar olarak değerlendirilmiş ve hükümetler sık sık gerçekçi olmaya davet edilmiştir. Son yıllarda ise Türkiye'nin gerçek ulusal güç kapasitesini yakalamasını ve istikrarlı bir şekilde artırmasını sağlayan olumlu gelişmeler ve işlerin yolunda gitmeye başlamasının verdiği moral, doğal olarak dış politikasına da olumlu yönde yansımaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'nin eskiye nazaran daha aktif ve iddialı dış politik hedefler belirleyebilme kapasitesinde son yıllarda görülen artış, AK Parti hükümetinin dış politikada idealist-popülist bir yaklaşıma kaymaya başladığı şeklinde yorumlanmayı; ulusal güç ve moral düzeyindeki hissedilir artışın sonucu olarak görmek lazımdır. Dolayısıyla hala Türk dış politikasının klasik realist yaklaşıma uygun olarak şekillendiğini söyleyebiliriz. Hatta büyük ölçüde sağlanmış olan güven ve istikrar ortamı, önünü görebildiği en uzun zaman projeksiyonunda mevcut büyümesini devam ettirmesi ile gelecekte ulaşacağı asgari kapasitesini de göz önünde bulundurarak geleceğe dönük olarak daha da büyük dış politika hedeflerini saptayabilme şansı sunmaktadır. Hatta AKP Hükümetinin dış politikalarını eleştirilerin bir kısmının; eleştirilerini, imkanlar yakalanmışken ve şartlar müsaitken son yıllarda niçin hala dış politikada yeterince aktif olunamadığı üzerinde yoğunlaştırmış olmaları; onların da Türkiye'nin artan güç kapasitesini hissetmiş olmalarıyla açıklanabilir.

Savunma, güvenlik, toprak bütünlüğü ve rejimin selametini öncelikli hedef olarak gören, ulusal gücün kapasitesi ile orantılı ve makul hedefleri olan bir Türk dış politikasını öngören realist yaklaşıma göre; demokratikleşme ve çağdaşlaşma yönündeki reformların

hızlı bir şekilde sürdürülmesinin yolu, Batılı demokrasilerle kurulan iyi ilişkilerin kesintiye uğramadan sürdürülmesinden geçmektedir. Bu noktada özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olarak girme çabaları, çağdaşlaşma ve demokratikleşmeye yönelik en ciddi adımıdır. 1997 Yılında yapılan Lüksemburg Zirvesinde AB'nin Türkiye'ye adaylık statüsü vermemesi ve Avrupa'da Türkiye'nin Batılılığının tartışmaya açıldığı bir dönemde Türkiye; Batılı olduğunu Avrupa'ya ispatlamak istercesine, Batı medeniyetinin diğer önemli temsilcisi olan ABD ile ilişkilerini geliştirmeye daha çok özen göstermiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, aynı yıllarda ABD'nin de yavaş yavaş neo-realizmin etkisine girerek eski reelpolitigine geri dönmeye başlaması, yaklaşmanın iki taraflı olmasını sağlamıştır.

21. Yüzyılın başlarına dek dış politikasını, istisna dönemler hariç, realist bir yaklaşımla belirleyen, “haddini bilerek” gücü paralelinde sınırlı taleplerde bulunan “bölgesel güç” veya “orta büyüklükte ülke” Türkiye ile; dış politikasını neo-realist bir yaklaşımla belirleyen “süper güç” ABD'nin, -her ikisi de “ulusal çıkarların korunmasına” öncelik verseler dahi- yakın ikili ilişkiler geliştirerek, birbirlerinin çıkarlarına karşılıklı hizmet edebilmişlerdir. Bu hizmetin, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi gibi her iki tarafın da çıkarlarının aynı yönde olduğu alanlar için olabildiği gibi; Türkiye'nin en büyük iki komşusu olan İran ve Irak'a uygulanan ambargolara ekonomik kayıpları pahasına riayet etmiş olması, ABD'nin ise Türkiye'ye AB'ye tam üyelik için destek vermesi ve Öcalan'ın yakalanmasına yardımcı olması, gibi karşılıklı jestler şeklinde de olabildiği görülmüştür.

Ancak 3 Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelir gelmez daha aktif bir dış politika uygulamak ve Türk dış politikasına “stratejik derinlik” kazandırmak isteyen Ak Parti yönetiminin, tezkere öncesi pazarlıklarda da görüldüğü üzere, hızla artan ulusal gücüne paralel olarak taleplerini de sürekli olarak artırması, Bush yönetiminin canını sıkmaya başlamıştır. Çünkü artık her iki taraf da, “ulusal çıkarlarını koruma” değil, “ulusal çıkarlarını artırma” düşüncesindedir ve ilişkilerin boyutu “sıfır toplamlı” olmaya başlamıştır. Türkiye'nin Irak Harekatı sırasında topraklarını lojistik amaçlarla kullandırması karşılığında yüklü mali yardım ve tazminatların yanında, Irak'ın savaş sonrası yeniden yapılandırılması ve gelecekteki statüsünün saptanmasında söz sahibi olma, özellikle de Irak'ın gelecekteki bütünlüğünün korunması ve Kuzey Irak'taki PKK kamplarının temizlenmesi gibi konularda kendisine net taahhütlerin verilmesi isteği, ABD

yönetimince çok bulunmuştur. Halbuki 12 yıl öncesinin Türkiye'si, Birinci Körfez Harekatı öncesinde ABD ile böylesine sıkı bir pazarlık etmediği gibi, kendisinden resmen istenmeden Kerkük-Yumurtalık Boru Hattını kapatmış ve Türkiye'deki üslerin hareket için kullanımında da hiçbir sorun çıkarmamıştır.

Tezkere olayı, ABD'li neo-konservatif yönetimin, karşı tarafın ulusal çıkarlarını dikkate almayıp, sadece kendi ulusal çıkarlarını maksimum kılacak şekilde hazırladıkları planları, askeri teknolojilerde ve ekonomide kendisine muhtaç olduğunu düşündüğü Türkiye gibi bir ülkeye her halükarda kabul ettirebileceği dönemlerin geride kaldığını göstermiştir. Saddam Rejiminin kısa sürede yıkılmasının ardından ise, Türkiye'nin hızını alamayıp Kuzey Irak'taki Kürt gurupların, bölgedeki Türkmen varlığını ve Türkiye'nin çıkarlarını tehdit eden girişimlerini önlemek amacıyla, Kuzey Irak'a "ABD işgal ordularından bağımsız hareket edecek şekilde" askerlerini çıkartmayı kamuoyunda tartışmaya açması, Bush yönetimini hepten çileden çıkarmıştır. Türkiye'nin, eğer gerekirse kendi canının istediği zamanda ve şekilde, ABD'nin işgalinde olan bir toprağa askeri müdahalede bulunabileceğini iddia etmesi, ABD'yi daha da şaşırtmış ve kızdırmıştır. Böyle bir şeyi kolay kolay kabullenemeyeceğini göstermek ve Türkiye'ye gücünün sınırlarını hatırlatmak isteyen Bush yönetimi, bunu 4 Temmuz'daki Süleymaniye Baskını ile yapmıştır.

2003 yılı başlarına dek her iki tarafın da güttüğü "ulusal çıkarları aktif olarak koruma ve geliştirme" politikaları birbirine paralel seyrederken 1 Mart 2003'te bu paralelliğini kaybederek farklı yollara sapmış; 4 Temmuz 2003'te ise Süleymaniye'de birbirine çarpmışlardır. Bu kaza, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihindeki en büyük yarayı almasıyla sonuçlanmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin bundan böyle eskisi gibi olamayacağı yorumları yapılmaktadır. Türkiye, artık ABD'den daha bağımsız olarak ve kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutan, hala tam anlamıyla olamasa bile eskiye nazaran ABD'yi karşısına almaktan daha az çekinen bir dış politik yaklaşıma doğru kaymaktadır. ABD ile olduğu iddia edilen "stratejik ortaklığın neden hep tek tarafın yararına çalıştığını daha sık eleştirmekte ve ona alternatif olarak "stratejik derinlik" gibi yeni modeller üretebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK ORTAKLIK:

Soğuk Savaş yıllarındaki Türk-Amerikan ilişkileri, “ittifak ilişkisi” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım üzerinde de büyük ölçüde uzlaşmış olacak ki, tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca herhangi bir alternatif üretilmemiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte yeniden şekillenen uluslararası sistemin, her şeyi değiştirdiği gibi Türk-Amerikan ilişkilerinin de yapısını ve temel ilkelerini değiştirdiğini iddia edenler, bu değişimi açıklamak ve yeni olduğunu/olacağını iddia ettikleri ilişki biçimini tanımlamak için alternatif kavramlar üretmeye başlamışlardır.

Birinci bölümde “ittifak” kavramını tanımlarken de değindiğimiz üzere, Soğuk Savaş dönemi Türk Amerikan ittifak ilişkileri sadece “ortak tehdit” olgusu üzerine inşa edilmiştir ve “ortak çıkar” boyutunu içermemiştir. Soğuk Savaşın ABD ve Batı temelli kapitalist sistemin galibiyetiyle sona ermesi ve küreselleşme sürecinin bilişim-iletişim teknolojilerinde yaşanan devrimlerden aldığı güçle birleşerek hemen her şeyi değiştirmeye zorlaması, uluslararası sistemin de yeniden şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Devletlerin dış politik hedeflerini saptarken kullandıkları “tehdit” kavramının yerini “çıkarcı” kavramına bırakmaya başladığı yeni dönemde “düşman”ın yerini “rakip”, “müttefik”in yerini de “ortak” almaya başlamıştır. Daha önce sadece askeri bir zihniyetle dışarıdan gelecek askeri-ideolojik saldırılara karşı koyabilme kabiliyeti çerçevesinde düşünülen “güvenlik” kavramı da yeni dönemde çeşitlendirilerek “enerji güvenliği”, “çevre güvenliği” gibi daha geniş stratejik alanlar içerisinde düşünülmeye başlanmıştır.

Uluslararası sistemde yaşanan bu hızlı ve köklü değişim, hemen her şeyin olduğu gibi Türk-Amerikan ilişkilerinin de yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Yeni dönem, Türkiye ve ABD’ye, Soğuk Savaşın çetin şartlarında geliştirdikleri “ittifak ilişkisi”nin bilindik kalıplarının çok ötesinde yeni ve farklı alanlar vaat etmiştir. Artık sadece ortak bir

tehditten korunmak amacıyla “müttefik” olmak değil, ortaya çıkan yeni fırsatların değerlendirilerek “siyasi ve ekonomik kazanımlara” dönüştürülebilmesi için “işbirliği” veya “ortaklık” da mümkün ve gerekli görülmektedir. Her iki taraf da ilişkilerin artık statik bir amaç olan “güvenlik”in yanında ikili ilişkilerde daha dinamik bir işbirliğini öngören yeni fırsatların birlikte değerlendirilmesini sağlayacak olan “işbirliği” veya “ortaklık” ayasının da olması gerektiğini görmüşlerdir.

Sovyetlerin yıkılışının ardından uluslararası sistemin yapısını derinden etkileyen ikinci bir dönüm noktası ise 11 Eylül 2001’de ABD’ye yönelen tarihin en büyük terör saldırısı sonrasında yaşanmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, kendisine küresel terörle mücadele edilmesi; demokrasi, özgürlük, insan hakları v.b. değerlerin yaygınlaştırılması gibi yeni hedefler belirlemiştir. 11 Eylül, Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde ilk başlarda olumlu etkilerde bulunmuştur. Her şeyden önce küresel terörle mücadele, insan hakları, demokrasi v.b. küresel değerlerin yaygınlaştırılması gibi iki ülkenin üzerinde işbirliği veya ortaklık yapabilecekleri yeni alanlar doğurmuştur. Hatta küresel terörün de en az Sovyetler kadar önemsenen yeni bir tehdit algılaması olarak ortaya çıktığını düşünürsek, bu yeni ortak tehdit algılamasının, ikili ilişkilerin 90 sonrası ikinci plana itilmiş olan güvenlik temelli “ittifak” boyutuna bir nebze de olsa tekrar işlerlik kazandırdığını söyleyebiliriz.

Coğrafi konumu, Türk ve Müslüman kimliği, tarihi ve kültürel bağları dolayısıyla ABD’nin 11 Eylül sonrası yeniden şekillendirmeyi düşündüğü tüm coğrafyalarla sıkı bağları olan Türkiye, aynı zamanda dünyanın yegane Müslüman demokratik, laik, çağdaş hukuk devleti olması dolayısıyla da ABD için bu bölge halklarına “model” olarak sunabileceği eşsiz bir ülke olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla 11 Eylül, Türk-Amerikan ilişkilerinin tanım ve kapsamını bir kez daha değiştirmiştir. Hatta birçok açıdan Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkileri bakımından Sovyetlerin yıkılışı ile 11 Eylül saldırılarını birbirine benzetebiliriz. Çünkü her ikisi de ikili ilişkilerin geliştirilebileceği yeni alanlar yaratmış ve geleceğe dönük beklentileri artırmıştır.

31. Türk-Amerikan İlişkilerini Yeniden Tanımlama Gereği ve Kavramsal Kargaşa:

Bugün gelinen noktada Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yorumlar yapılırken; stratejik ortaklık, stratejik işbirliği, stratejik ilişki, stratejik derinlik, ittifak ilişkisi, müttefik, cephe ülkesi, bölgesel jandarma, küresel jandarma, model ülke, küçük ortak, taşeron, rakip ve hatta düşman veya tehdit gibi kavram ve ifadelerin sık sık içi tam doldurulmadan ve bilimsel bir kaygı güdülmeksizin rahatlıkla kullanıldığını görmekteyiz. Eğer bir ikili ilişkiyi tanımlamak için bu kadar farklı isim bir arada kullanılıyorsa, ilişkilerde bir belirsizlik ve istikrarsızlık var demektir. En azından ilişkilerin genel, standart ve sistemli bir işleyiş şeklinin olmadığı, farklı gelişmeler karşısında farklı biçimlerde ortaya çıkabildiği için konjonktüre fazlasıyla bağlı olarak dalgalanmalar gösterdiği, tüm bunların sonucu olarak da ilişkilerin geleceği hakkında fikir yürütmenin oldukça zor olduğu iddia edilebilir.

Halbuki Soğuk Savaş yıllarındaki Türk-Amerikan ilişkilerinin tanımlanmasında “ittifak” terimi üzerinde büyük ölçüde uzlaşılabilmiş; ikili ilişkilerin işleyiş şekli, sistematiği, ilkeleri bakımından ilk bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz teorideki büyük devlet ile nispeten küçük devlet arasındaki ittifak ilişkisi modellemeleriyle açıklanabilmiştir. Bu dönemde tarafların izledikleri ve izleyecekleri politikalar, bu modeller kullanılarak kolaylıkla öngörülebilmiş ve açıklanabilmiştir. Dolayısıyla her iki taraf da hangi durumlarda karşı tarafın hangi tepkileri verebileceğini yaklaşık olarak tahmin edebilmiş ve kendi adımlarını ona göre atabilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Türk-Amerikan ilişkileri için ise, ittifak ilişkisi modelleri kadar net olamayacağı bilinse de, 90’lı yıllar boyunca bir “stratejik ortaklık” modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu model, tam da 90’ların sonu ve 2000’lerin başlarına doğru kabul görmeye ve kullanılmaya başlanmışken, 2003 Yılında yaşanan tezkere krizi ve Süleymaniye Baskını sonrasında yeniden ve daha ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmış ve asıl kavram kargaşası da bundan sonra başlamıştır.

Türkiye ile ABD arasındaki Soğuk Savaş sonrası ilişkileri tarif etmek için en fazla kullanılan ve kabul gören terim, uzun süre “stratejik ortaklık” kavramı olmaya devam

etmiştir. Ancak bu terim de kapsam ve nitelik bakımından tam bir netliğe kavuşturulmamıştır (ÜLSEVER, 2005b). Örneğin bugün kimileri ilişkilerde stratejik ortaklığın hala devam ettiğini savunurken, kimilerinin ise çoktan noktalanmış olduğunu, hatta kimilerinin de Türk-Amerikan İlişkilerinin stratejik ortaklık düzeyine hiçbir zaman ulaşamadığını savunmaktadırlar. Bu da Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan aynı somut gelişmelerin, algıda ve yorumlamada seçicilik veya sübjektiflik ilkeleri gereği farklı otoritelerce farklı yorumlanabilmiş olmasından çok; otoriteler arasında bu kavramların tek ve genel-geçer bir tanımı üzerinde anlaşılammış olmasından kaynaklanmaktadır.

Gerek Türk gerekse Amerikalı yetkililer, Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlarken “stratejik ortaklık” ifadesini sıklıkla kullanmışlardır. Resmi makamlar bu tanımlamayı benimsediği için olsa gerek, Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen çok sayıdaki akademisyen, araştırmacı, kanaat önderi, gazeteci vb. de bu terimi benimsemiştir.

Stratejik ortaklık teriminin uluslararası politika alanında net bir biçimde tanımlanmamış olması, terime pratikte bir esneklik kazandırmaktadır. Çünkü devletler, terimi bu belirsiz haliyle yerine ve zamanına göre kendilerinin istediği şekilde kolayca kullanabilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında ise terimin; taraflarca -özellikle de ABD tarafından- netleştirilmek yerine, bu şekilde esnek bırakılmasının kasıtlı bir iş olduğu söylenebilir. Zira iki ülke arasındaki ilişkilerin böyle bir terimle adlandırıldıktan sonra bu terimin de kapsamıyla gerek ve yeter şartlarının netleştirilerek tanımlanması halinde taraflar, tanımın getireceği yükümlülüklerle kendilerini bağladıklarını kabul etmiş olacaktırlar. Dolayısıyla taraflardan biri diğerini stratejik ortak olmanın gereklerini yerine getirmemekle suçlayabilecektir.

Her iki taraf da terimi, iki ülke ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu, iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin geleneksel ikili ilişkilerden daha farklı bir zeminde devam ettiğini ifade etmek amacıyla kullanıyor gözükmektedirler. Böylece Amerikan tarafı Türk tarafına diplomatik bir jest yaparken, Türk tarafı da Amerikan desteğini sağlamış olmanın psikolojik rahatlığını yaşamaktadır. Ancak ABD, kendisi için hiçbir maliyeti olmayan bu soyut jestin ötesinde; Kuzey Irak ve PKK gibi Türkiye'nin ABD'den somut destek beklediği alanlar söz konusu olduğunda ise sessiz kalmaktadır. Türkiye'nin ABD için çok önemli olduğu bir gerçek ise de, bu önemin Türk tarafında çok

abartıldığı da vurgulanmalıdır. ABD'nin İngiltere ve İsrail gibi kendisine Türkiye'den daha yakın hissettiği başka müttefikleri de olduğu gibi, değişik adlar altında işbirliği kurduğu yine çok sayıda benzer ülke vardır. Durum böyle olunca, ABD ile ilişkilerin çok özel olduğunu hissettirme amacı ile kullanılan stratejik ortaklık terimi basit bir jestten öteye geçememektedir (ÇAKMAK, 2005, s.87).

32. Stratejik Ortaklık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi:

Hukuki bir metne dayanmaması ve net bir tanımının olmamasına rağmen terim, ikili ilişkilerde oldukça popüler hale gelmiş ve Türkiye ile ABD arasında hukuken ve fiilen var olan ittifak ilişkisinden daha öte ve daha sıkı bir yakınlaşmayı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Terimin ne zaman ortaya çıktığı, Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk kez kim tarafından kullanıldığına dair farklı görüşler vardır. Dahası, Türkiye ile ABD arasında stratejik ortaklık ilişkisinin ne zamandan beri ve ne yoğunlukta var olduğu da tartışmalıdır (ÇAKMAK, 2005, s.73).

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık söylemi resmi düzeyde yazılı belgelere geçmemiş olmakla beraber, ilk kez 1991 Martında Turgut Özal ve George Bush'un Camp David'teki buluşmalarında Turgut Özal tarafından dillendirilmiştir. Bu terimin ortaya atanlar açısından o dönemde ne anlama geldiğini, bu görüşmelerde bizzat bulunan Turgut Özal'ın Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Engin Güner tarafından tutulan toplantı notlarından ve Güner ile bu konuda röportaj yapan Cüneyt Ülsever'in yazdıklarından yola çıkarak inceleyebiliriz.

Engin Güner'e göre, Turgut Özal ile George Bush, Körfez Savaşı sırasında çok yakın bir işbirliği kurmuşlardır. Savaş sonrası Bush, Özal'ı özel bir değerlendirme yapmak üzere Camp David'e davet etmiştir. Turgut Özal da, savaş sırasında Türkiye'nin ve kendisinin ABD nezdinde kazandığı itibar çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkilerini resmi bir yapıya kavuşturmak üzere "stratejik işbirliği" konseptini oluşturmuş ve bu konsepti tartışmaya açmak üzere Camp David'e gitmiştir. Bu ziyaretin hemen öncesinde Özal, bölge ülkelerini tek tek gezerek nabız yoklamayı da ihmal etmemiştir (GÜNER, 2000, s.153).

22-23 Mart 1991 tarihlerinde Camp David'teki görüşmeler sırasında Özal, ilk olarak Türkiye'nin çevresindeki bölgedeki gelişmeleri Bush'a anlatmıştır. Turgut Özal; Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan'ı ziyaret ettiğini, tüm bu ülkelerin bağımsızlık, özerklik ve sorumluluk istediğini söylemiş, Azerbaycan ile Türkiye'nin yakınlığını anlatmış ve Ermenilerin de yıkılan SSCB'den kopacaklarını, Ermeni Devleti'nin Türkiye ile işbirliği yapmak zorunda olduğunu vurgulamıştır. Sözü tekrar SSCB'ye getirip; *“Tüm zorluklarına rağmen doğal kaynaklara, iyi eğitilmiş insanlara sahip. Yaklaşık 300 milyonluk nüfusuyla 10 yıl içinde büyük bir pazar haline gelecek”* demiş ve SSCB'nin bu özelliklerinden faydalanılması gerektiğini, Türkiye ile ABD'nin SSCB'deki gelişmeler için ortaklaşa tavır almaları gerektiğini belirtmiştir. Bush, bu teklife sıcak bakmıştır. Böylece teklifi için uygun zemini oluşturduktan sonra Özal, konuyu “stratejik işbirliği” kavramına getirmiştir. Engin Güner'in aktardığına göre:

“Özal, Irak, İran, Ürdün, Lübnan, Mısır, Ukrayna, Azerbaycan, Kazakistan, SSCB üzerine değerlendirmeler yaptı. Stratejik ortaklık teklifi için altyapı kuruyordu. Ertesi gün Camp David'te iki ülke büyükelçilerinin katıldığı genişletilmiş resmi toplantıda stratejik ortaklık teklifini gündeme getirdi. Prensipten kabul edildikten sonra detaylarının uzmanlarca şekillendirilmesi karara bağlandı.” (ÜLSEVER, 2005a).

Körfez Savaşı'ndan önce iki lider zaten devamlı istişare ediyorlardı. Camp David'ten sonra da etmeye devam ettiler. Özal bu yakınlaşma sayesinde daha kolay yardım alacağını, Kıbrıs ve Ege'de daha kolay çözüme ulaşacağını düşünüyordu. Dolayısıyla, stratejik ortaklık, bu özellikleri ile hemen işlemeye başlamıştır diyebiliriz. Peki hala geçerli mi? Bence Türkiye için büyük önem taşıyor, ama [stratejik ortaklığımız] 1 Mart 2003 günü bitti!”

“Özal, stratejik bir ilişkinin tam olarak ne anlama geldiğini o anda tanımlamak istemedi. Camp David'te Türkiye'nin böyle bir ilişkiye ihtiyacı olduğunu ve siyasi, ticari, ekonomik ve güvenlik ile dış politikada fırsat alanlarının tanımlanması gerektiğini düşünüyordu. Kafasında bilim ve teknoloji, yüksek öğrenim, enerji vardı. Stratejik bir ilişki, ilişkiyi etkileyen belirli eylemlerin daima istişareden sonra geleceği anlamına gelmektedir. Örneğin ABD, bir Körfez ülkesinde askeri varlık oluşturmadan önce Türkiye ile istişarede bulunmalıdır. Türkiye, büyük bir bölgesel diplomasi veya

girişimde bulunmadan önce ABD ile istişarede bulunacaktır. İki ülkeden hiçbiri eylem özgürlüğünden vazgeçmez. [Dolayısıyla] egemenlikte bir azalma olmayacaktır.” (ÜLSEVER, 2005a).

Her ne kadar, stratejik ortaklık kavramını yaratanlar bile terime doğrudan doğruya bir tarif verememişler veya vermek istememişlerse de, stratejik ilişki/ortaklığın bugüne ışık tutacak dört temel boyutu Camp David’te dolaylı olarak tarif edilmiş ve ruhu burada ortaya çıkmıştır:

1) Stratejik ortaklık; iki devlet arasında siyasi, ticari, ekonomik ve güvenlik alanları ile dış politikayı, hatta fazlasını kavrayan çok boyutlu bir ilişkidir.

2) Stratejik ortaklığın olmazsa olmaz şartı ise tarafların diğer ortağı etkileyecek herhangi bir eyleme geçmeden önce birbirleri ile istişare yapmasıdır. Mutabakat mümkünse aranacaktır.

3) (Ancak) taraflar, yine de kendi eylemelerinde serbesttirler. Eylem öncesi istişare şart, ama mutabakat olmayabilir. Bu durumda ise kendi eylemleri için egemenlik esastır. İki taraf da üçüncü ülkelerle birbirinin ana politikalarını incitecek eyleme girmemeye azami derecede dikkat edeceklerdir.

4) Camp David’de oluşan ruha göre de; stratejik ilişki içindeki iki devlet, dünya üzerindeki her konuyu gizlilik içinde birbirleriyle paylaşacaklardır. Taraflar en azından entelektüel seviyede birbirlerini eşit görecekler, görüş alışverişinde bulunacaklardır. (ÜLSEVER, 2005b).

Engin Güner, o dönemde stratejik ortaklığa neden ihtiyaç duyulduğunu ise şöyle anlatmaktadır:

"Özal’a göre 1991 yılı itibariyle böyle bir ilişkiye 7 nedenle ihtiyaç vardır:

1) Özal, Türkiye’nin daha uzun bir süre, en azından 20. yüzyıl içinde AB’ye (o zamanki adı ile AET) giremeyeceğinin farkındadır. Ayrıca ABD-AB ilişkilerinin gelecekte ticari ve ekonomik açıdan gerilmesi olasılığını da hesaba katmaktadır.

2) *Körfez Bölgesi ve Avrupa'nın iki ülke için de hayati önem taşımaya devam edeceğine inanmaktadır.*

3) *ABD'nin bölgede çok çaba sarf etmek zorunda olduğunu ve bu durumun böyle devam edeceği ortadadır. ABD bölgede İsrail'den sonra en fazla Türkiye'ye güvenmek zorundadır.*

4) *SSCB dağılmaktadır ve SSCB ekonomisine müdahale etmek gerekmektedir.*

5) *NATO, o dönemde düşüşe geçtiğine göre ABD ile NATO üzerinden olan ittifak bağının yerine daha güçlü bir alternatif ilişki biçimi geliştirilmelidir.*

6) *Türkiye, gelecek yüzyılda Avrupa'da büyük bir ülke olacağı için, büyüklük ve derinlik açısından stratejik bir müttefike ihtiyacı olacaktır.*

7) *Türkiye güçlendikçe içinde yer aldığı istikrarsız bölgede düşmanları artacaktır. Böylelikle büyüyen Türkiye'nin ABD'ye ihtiyacı daha da artacaktır." (ÜLSEVER, 2005c).*

Turgut Özal; İran, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Kuveyt, hatta Libya liderleri ile kurduğu özel irtibatlar sayesinde savaş sırasında gayri resmi bir arabulucu ve koordinatör rolü üstlenmiştir. Savaşın ardından; G. Bush'a, Saddam'ı teslim almadan savaşa son vermelerinin hem ABD'nin, hem de Türkiye'nin aleyhine olacağını söyleyen Turgut Özal, Bush'u bu konuda uyarmıştır: *"10 yıl içinde tekrar geri gelmek zorunda kalacaksınız!"* Daha sonra Başkan Bush, Özal'a, ziyaret ettiği Ürdün'ü ve Kral Hüseyin'i sormuş, Özal da Kral'ın yardımın kesilmesi nedeniyle çok üzgün olduğunu söylemiştir. Operasyonu desteklemesi karşılığında Kral Hüseyin'in istediği yardımın miktarını abarttığını söyleyen Bush, Özal'a gülererek şöyle demiştir: *"Bu Kral Hüseyin'e verilen bir sinyaldi. Ellerini bağladık. Ne kadar ödememiz gerektiğini söyleyemezler!"* (ÜLSEVER, 2005a). 1991 yılında istediği yardımın miktarını abarttığı için "elleri bağlanan" Kral Hüseyin'e verilen bu sinyal, 2003 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sıkı pazarlıkları ve tezkere krizini anımsatması bakımından ilginçtir.

Özal'a göre, siyasi, askeri ve ekonomik kapasitesiyle rakipsiz kalan Süper Güç ABD, "Sovyet sonrası" oluşacak boşluğu en hızlı ve en az maliyetle, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne devasa ve zengin bir coğrafyayla dini, etnik, tarihi, kültürel bağları olan Türkiye gibi bir bölgesel güç ile işbirliğine giderek doldurulabilecektir. Başka bir deyişle, ABD'nin bu boşluğu; Avrupa, Uzakdoğu veya yeni kurulan Rusya Federasyonu tarafından

doldurulmasına fırsat vermeyecek en kısa sürede doldurabilmesini sağlayacak en mükemmel ve en kestirme formül, gerekirse İngiltere ve İsrail'in de katılımıyla güçlendirilebilecek bir ABD-Türkiye ortaklığıdır. Özal'ın "stratejik ortaklık" olarak tanımladığı yeni ilişki biçimi, Soğuk Savaş boyunca Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlayan "müttefik ilişkisi" kalıplarının aşılması, bu denli büyük projelerin gerçekleştirilmesine izin verecek şekilde yeniden şekillendirilmesini öngörmektedir.

ABD, Özal'ın stratejik ortaklık teklifine ilk başlarda olumlu veya olumsuz bir tepki göstermemiştir. Ancak 1991 yılı sonunda SSCB'nin dağılıp, Kafkaslar, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da haritalar ve dengeler değişmeye başlayınca, 1 yıl önce yaşanmadığı stratejik işbirliğini, Başbakan Demirel'in Şubat 1992'deki Washington gezisinde "güçlendirilmiş ortaklık" (enhanced partnership) adı altında farklı bir boyutta kendisi teklif etmiştir. ABD, bu süreçte Türkiye'yi kendisi için "ortak", bağımsızlıklarını yeni kazanmış Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri için ise "örnek" ülke olarak gördüğünü açıklamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1990'ların ortalarına doru durgunlaşmışsa da; dönemin sonlarına doğru ilişkilerde yakınlaşma ve hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. İkili ilişkilerin, 1997'de Başbakan Mesut Yılmaz'ın Washington ziyareti sırasında çeşitlendirilmesi ve "Beş Bölümlü Gündem" konsepti çerçevesinde beş ayrı başlık altında (bölgesel işbirliği, ekonomi ve ticaret, enerji, Kıbrıs, savunma ve güvenlik işbirliği) ele alınması kararlaştırılmıştır (UZGEL, 2002, s.253).

90'lı yıllar boyunca, -hala yetkililerin resmi-yazılı beyanlarına girmemiş olmakla birlikte- iki ülke arasındaki ilişkilerin "güçlendirilmiş (stratejik) ortaklık", olarak tanımlanması alışkanlığı, Türkiye'de sık sık değişen hükümetlerden bağımsız olarak varlığını sürdürmüş ve değişik vesilelerle gündemde kalmayı başarmıştır (BİLBİLİK, 2003, s.154-157). Türkiye, ABD için hassas bölgelerde işbirliği yaptığı bir ülke iken, ABD de Türkiye için ihtiyaç duyduğu alanlarda ve zamanlarda desteğini alabileceği bir süper güç olarak görülmüştür.

1999 Yılına gelindiğinde ise, karşılıklı ziyaretlerle iki ülke arasındaki yakınlık ve işbirliği daha da pekişmiş; önce Nisan ayında Cumhurbaşkanı Demirel NATO toplantısı için Washington'a gitmiş; Eylül ayında ise Başbakan Ecevit, ABD Başkanı Bill Clinton tarafından davet edilmiş ve burada ilişkiler "stratejik ortaklık" olarak tanımlanmıştır.

Ardından 1999 Yılı Kasım ayında AGİT zirvesi için Türkiye'ye gelen Clinton, Türk-Amerikan ilişkileri için net bir şekilde “stratejik ortaklık” ifadesini kullanmıştır (UZGEL, 2002, s.253). Bu ortaklık, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne göre, ABD açısından ABD'nin Türkiye'nin bölgesinde ve küresel boyutta artan sorumluluklarının en geniş anlamda tanınmasını ve Türkiye'nin potansiyelinin gerçekçi bir biçimde algılanmasıdır. Türk Dışişleri Bakanlığı'na göre ise 1999'daki ziyaretler ve yoğunlaşan ilişkiler, “Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya kadar uzanan bölgelerdeki geniş çaplı örtüşen çıkarlarda çok boyutlu ve çok yönlü bir stratejik işbirliği” anlamına gelen stratejik ortaklık kavramını sağlamlaştırmıştır. (<http://www.mfa.gov.tr...>, 2005b).

Böylece, 1999 yılından itibaren ve özellikle de 11 Eylül'ün hemen ardından, iki ülke arasındaki ilişkileri tanımlamada “stratejik ortaklık” terimi daha yaygın bir şekilde kabul görmüş ve oldukça popüler hale gelmiştir. Bu dönemde tartışılan şey ise, stratejik ortaklığın nasıl işlediği veya işleme gerektiği yönünde olmaya başlamıştır. Ancak 1 Mart 2003 Tezkeresi sonrası dönemde Türk-Amerikan ikili ilişkilerinin (hala) stratejik ortaklık boyutunun olup olmadığının tartışıldığı döneme tekrar geri dönülmüştür.

Genel bakış açısına göre, Türkiye ile ABD arasında var olduğu iddia edilen stratejik ortaklık ilişkisi ancak 1999 yılından sonra işlemeye başlamıştır. Ancak bunun öncesinde tüm 90'lı yıllar boyunca teorik olarak tartışılmıştır. Bunun yanında az da olsa Türk-Amerikan ilişkilerinde tüm 90'lı yıllar boyunca stratejik ortaklık boyutunun var olduğunu iddia edenler olduğu gibi, bugüne kadar ilişkilerin hiçbir zaman bu boyuta ulaşamadığını savunanlara dahi rastlanılabilmektedir (ÇAKMAK, 2005, s.73).

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık boyutunun çok daha eskilere dayandığını düşünenler, görüşlerini, terimin iki tarafın daha önceki resmi kayıtlara geçmiş kullanımlarına dayandırmaya çalışmaktadırlar. Örneğin Amerikan Kongresi, 108. Kongre'nin ikinci oturumunda aldığı 87 No'lu kararda ABD ile Türkiye arasında “elli yılı aşkın bir süredir var olan siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik faydaları çok büyük olagelen bir stratejik ortaklıktan” bahsetmektedir (SENATE OF THE US, 2004).

Ancak Kongre'nin bu açıklaması, farklı bir açıdan da değerlendirilebilir. Türkiye ile ilişkilere yönetim kadar önem vermeyen, hatta Ermeni soykırımını iddiaları gibi konularda

Türkiye aleyhinde bir tutum sergileyen Kongre'nin "stratejik ortaklık" kavramını Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin tümüne yönelik olarak kullanması Kongre üyelerinin söz konusu kavramı özensizce ve "öylesine" kullandıkları izlenimini uyandırmaktadır. Kongre burada stratejik ortaklık kavramını, Soğuk Savaş sonrası ikili ilişkileri tanımlamak için kullanılabilir yeni ve somut bir terim olarak değil; soyut, içi boş, oldukça genel ve belirsiz bir tabir gibi kullanmıştır.

ABD Senatosu da kavramı Türk-Amerikan ilişkileri için yine muğlak ve genel bir anlamda kullanmıştır. Senato, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 26-31 Ocak 2004 tarihlerinde ABD'ye yaptığı ziyareti ABD ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklık, dostluk ve işbirliğini derinleştirme ve genişletme yönünde önemli bir adım olarak nitelendirmiştir (THE WHITE HOUSE OFFICE OF PRES SECRETARY, 2006). Öyle görünüyor ki, "stratejik ortaklık" kavramının "dostluk", "işbirliği", "derinleştirme" gibi genel ifadelerin arasına gizlenerek kullanılması bu kavramın önemini azaltmakta ve anlamını da muğlaklaştırmaktadır.

ABD'nin yürütme kanadını temsil eden yetkililerin de kavramı -Kongre kadar olmasa da- özensizce ve içeriğini boşaltarak kullandığını görmekteyiz. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Irak Savaşı başlamadan kısa bir süre önce Türkiye'ye yaptığı ziyareti tamamladıktan sonra Esenboğa Havalimanında, Türkiye'den ayrılırken medya mensuplarına yaptığı açıklamada Türkiye ile ABD'nin gerçek bir stratejik ortaklığa sahip olduklarını ifade etmiştir (WOLFOWITZ, 2002). Wolfowitz'in gerçek bir stratejik ortaklıktan söz etmesi, "gerçek olmayan" stratejik ortaklığın da var olabileceği anlamına gelmektedir. Dahası, herkesin hala ikili ilişkileri stratejik ortaklık olarak tanımlamakta zorlandığının kendi de farkına vardığı içindir ki; stratejik ortaklığın hala "gerçekten" olduğuna daha 2002 yılı sonunda bile vurgu yapma gereği duymuştur.

Irak Savaşı'ndan önce Türk-Amerikan ilişkilerinin "gerçek bir stratejik ortaklık" örneği olduğunu savunan Wolfowitz, Başbakan'ın Ocak 2004'teki Amerika ziyaretinin ardından ise iki ülke arasındaki ilişkileri bu sefer "çok farklı türde bir stratejik ortaklık" olarak tanımlamıştır. Bu yeni dönemde Wolfowitz'e göre somut askeri konulardan çok ortak değerler ve seküler demokrasiye olan ortak inanç çok daha fazla önemli hale gelmiştir (KATIK, 2006). Böylece Wolfowitz, son derece muğlak ve genel bir "stratejik

ortaklık” çerçevesi geliştirerek kavramı sulandırmış ve içi boş bir hale getirmiş olmaktadır.

Başbakan Erdoğan’ın Ocak 2004’teki ABD ziyaretinde “stratejik ortaklık” kavramı Bush-Erdoğan görüşmesinde de dile getirilmiştir. 28 Ocak 2004 tarihindeki görüşmede Bush “stratejik ortaklık” kavramını kullanmadan Türkiye’nin ABD’nin dostu ve önemli bir müttefiki olduğunu ifade ederken, Başbakan Erdoğan ise Türkiye ile ABD’nin Irak’ın yeniden yapılandırılmasında “stratejik ortaklıkları” konusunda aynı görüşü paylaştıklarını dile getirmiştir (THE WHITE HOUSE OFFICE OF PRES SECRETARY, 2006). Böylece Bush stratejik ortaklıktan hiç söz etmezken, Erdoğan da stratejik ortaklık kavramına sadece Irak konusunda atıfta bulunmuştur.

Beş günlük rutin sayılabilecek bir ziyaret ile ilgili değerlendirmelerde yer bulan “stratejik ortaklık” algılama ve anlayışlarındaki derin farklılıklar, kavramın tam olarak bilinmediği veya özensizce kullanıldığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, stratejik ortaklığın ne anlama geldiği ve Türkiye ile ABD arasında bu türden bir ilişkinin olup olmadığı konusu önem kazanmaktadır (ÇAKMAK, 2005, s.74).

İlişkilerde gerginliğe yol açan 1 Mart Tezkeresinden sonra ilk kez başbakan düzeyinde yapılan ve bu sebeple de ABD ile “barışma ve gönül alma girişimi” olarak değerlendirilen gezi esnasında hernekadar stratejik ortaklık teriminin hala telaffuz edilmeye devam ediliyor olduğu görülmüşse de, artık 1 Mart öncesine göre daha vurgusuz, genel, soyut ve sıradan bir kavram olarak kullanıldığı da dikkatlerden kaçmamıştır. Terim, 1 Mart öncesine kadar ikili ilişkilerin ulaştığı “ileri” düzeyi ifade etmek için kullanılırken, ABD’li yetkililer tarafından kasıtlı olarak 1 Mart sonrası dönem için de kullanılmaya devam edilerek, ABD’nin bundan böyle ilişkilerin bir zamanlar ulaşmış olduğu düzeye hiç ulaşılmadığı varsayımıyla hareket etmek istediğini, 1 Mart öncesini de hafızasından sildiğini göstermiştir. Bunun da Türkçesi, ABD’nin: “bizden tezkereyi unutmamızı istemeyin; artık ilişkilerimiz 1 Mart öncesi gibi olmayacak” mesajını vermek istediğidir. Bu yolla da Erdoğan’ın “tezkereyi unutalım; ilişkilerimizi ‘tekrar’ stratejik ortaklık düzeyine çıkaralım” teklifinde bulunmasının önüne geçmişlerdir.

Aslında tüm bu tartışmaların temelinde terimin genel-geçer bir tanımının hala yapılamamış olması yatmaktadır. Genellikle terimini geniş anlamıyla yorumlayanlar, ikili ilişkilerin hiçbir zaman stratejik ortaklık boyutuna ulaşmadığı sonucuna ulaşırken; dar tanımı tercih edenler ise aksini düşünmektedirler. Dolayısıyla bu noktada stratejik ortaklık kavramının tanımı ve kapsamının sınırlarının netleştirilmesi, bu tür tartışmaları ve fikir ayrılıklarını azaltacaktır.

33. Stratejik Ortaklık Kavram(lar)ının Tanımı ve Kapsamı:

Özellikle Türk-Amerikan ilişkileri söz konusu olduğunda akla ilk gelen nitelendirmelerden biri olan stratejik ortaklığın neyi veya neleri kapsadığı fazlaca sorgulanmış ve tartışılmış değildir. Zaman zaman devlet adamları bile kavram üzerinde durmuş ve terimin neyi kapsadığı konusunda tereddüde düşmüştür. Örneğin, 57. Hükümet döneminde bir Milli Güvenlik Konseyi (MGK) toplantısında Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli şu soruyu sormaktadır: *“ABD bizden stratejik ortaklığımıza uygun olarak Irak için isteklerde bulunuyor. Biz stratejik ortaklığın ne demek olduğunu anlayamıyoruz. Ortaklıkta iki taraf da kazanır. Nedir stratejik ortaklık?”* (KÜÇÜKKAYA, 2003).

Uluslararası ekonomik ilişkilerde kullanımı ve tanımı oturmuş olan terim, devletlerarası ilişkilere adapte edilmiş şekliyle karışıklığa neden olmaktadır. Dolayısıyla terimin kökenini araştırırken, uluslararası ekonomide nasıl kullanıldığına bakarak işe başlayabiliriz. Stratejik ittifak veya ortaklık (strategic alliance/partnership) terimi, çok uluslu şirketlerde üretim ve pazarlama başta olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğini ifade eden yeni bir stratejinin adı olarak özellikle 1990’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (ÇAKMAK, 2005, s.72). Uluslararası ekonomide stratejik ortaklık, yeni bir pazara girmek isteyen veya pazardaki payını artırmak isteyen büyük bir şirketin, bu işin süre, risk ve maliyetini en aza indirmek ve karlılığı maksimuma çıkarmak için, hedef pazardaki nispeten küçük ve kaynakları sınırlı olan bir ulusal şirketle çeşitli ölçülerde ortaklık ilişkisi içine girmeleridir. Bunun dışında bir de “şirket evlilikleri” veya “stratejik birleşmeler” denen birleşme, üçüncü ve yeni bir teşekkül kurma veya büyük şirketin küçük şirketi tamamen satın alması gibi farklı şekiller de görülebilmektedir (SEYİDOĞLU, 1999, s.672). Genellikle yabancı şirket, sermaye ve üretim teknolojisini ortaklık için seferber

ederken, yerel ortağın ise mevcut altyapısından, dağıtım ve pazarlama açısından, isim ve marka haklarından ve/veya ilgili piyasadaki deneyim ve tecrübelerinden faydalanılarak sinerji yakalanmaya çalışılmaktadır.

Özellikle Özal'ın 24 Ocak kararları doğrultusunda 80'li yıllarda tam olarak serbest pazar ekonomisine geçilmesiyle birlikte Türkiye ekonomisi hızla büyümeye ve dışa açılmaya başlamıştır. Büyüyen Türkiye pazarına girmek ve hatta Türkiye üzerinden de Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bakir eski Doğu Bloğu coğrafyasında, Orta Doğu ve Orta Asya'da beliren yeni pazar fırsatlarını değerlendirmek isteyen birçok uluslararası şirket ve kuruluş, bu tarihi fırsatı değerlendirmek için harekete geçmiştir. Böylelikle Türkiye'de uluslararası ekonomide kullanılan stratejik ortaklık terimine karşı bir aşinalık oluşmuştur. Terimin siyasi bir anlam kazanarak devletlerarası bir ilişki biçimini tarif etmek amacıyla Türkiye'de kullanılmaya başlanması ise 90'ların başında gerçekleşmiştir. Başbakanlığı döneminde yaptığı ekonomik reform ve hamleleriyle döneme damgasını vuran Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı döneminde ise Türk dış politikasına damgasını vurmuş; özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinde “stratejik ortaklık” olarak tanımladığı yeni bir dönem açmayı düşünmüştür.

Özal'a göre ABD, Soğuk Savaş sonrasında rakipsiz kalan “süper” siyasi-askeri-ekonomik gücünü dünyanın her tarafına yaymak ve kat kat artırarak rakipsiz olma konumunu garantiye alma hedefine en az riskle, en kolay, en hızlı ve en etkili bir biçimde ancak, Türkiye gibi ekonomik büyüme potansiyeli, genç beşeri sermayesi ve üç kıtaya yayılmış tarihi, etnik, dinsel, kültürel bağları olan gelecek vadeden bir ülke ile stratejik ortaklık yaparak ulaşabilecektir. Uluslararası şirketlerin kullandığı basit “kar-maliyet analizi” mantığıyla durumu analiz ettiğimizde, gerçekten de böyle bir ortaklık hem ABD, hem de Türkiye'ye büyük faydalar sağlayabilecek ve her iki taraf da maksimum karlılığa ulaşabilecektir.

Büyüme fırsatları vaat eden bir pazarın zayıf firması, fırsatları sırf kendi öz sermaye ve teknoloji kapasitesiyle kazanca dönüştüremeyecekse veya rakipleriyle baş edemeyecekse, doğal olarak yabancı bir firmayla stratejik ortaklık kurarak bunu yapmayı deneyecektir. Ekonomist kökeni olan Özal da tam olarak bu yolu denemek istemiştir. Dolayısıyla o dönemde G. Bush'a teklif ettiği yeni ilişki biçimine de “stratejik ortaklık”

ismini koymuş olması buradan kaynaklanmış olsa gerekir.

Tüm zorluklarına rağmen stratejik ortaklığı tanımlama ve çerçevesini belirleme girişimleri de doğal olarak olmuştur. Bugüne kadar terimin yapılmış tanımlamalarından veya kullanılış yerlerinden yola çıkarak, birbirinden net olarak ayrılan bir geniş, bir de dar tanımına ulaşabiliriz.

Terime en geniş tanımı getiren dış politika yazarı Sami Kohen'e göre; *“stratejik ortaklık derken esas kastedilen sadece askeri veya siyasi işbirliği değil, bu ikisinin yanında ekonomik, ticari, kültürel vb. alanlarda ‘derin ve geniş ilişkiler manzumesi’dir”*. Bu tanımdan yola çıkan Kohen'e göre ABD'nin bu tür bir ortaklığı sadece İsrail ve İngiltere ile vardır (KOHEN, 2002). Ancak belirtmek gerekir ki iki ülke yönetimlerinin yukarıda belirtilen türde bir ilişkiye girme iradesi göstermeleri iki ülke arasında stratejik ortaklık kurulması için yeterli değildir. Kamuoyunun, özellikle de medya gruplarının iki ülke yönetimlerinin stratejik ortaklık kurma yönündeki iradelerini de desteklemeleri gerekmektedir. Buna göre stratejik ortaklığın tam olarak yaşama geçirilmesi için sadece liderlerin veya hükümetlerin arzusu ve kararlılığı yeterli olmamaktadır. Buna, örneğin Amerikan Kongresi ve Amerikan kamuoyunun da destek vermesi ve yönetimle aynı yönde hareket etmesi gerekli olmaktadır (KOÇ, 2004b).

Bu çerçevede, iki ülke arasında stratejik ortaklık ilişkisinin olup olmadığı ile ilgili bazı temel göstergelerden söz etmek mümkündür. İlk olarak, her iki taraf dünya politikasına aynı perspektiften bakabiliyor olmalıdır. Bunun pratikteki yansıması, iki ülke çıkarları arasında belirgin bir çatışmanın olmaması, bunun doğal sonucu olarak da iki ülke arasında sembolik de olsa siyasi ve askeri bir krizin çıkmamasıdır. İkinci olarak, iki ülke arasında yüksek yoğunlukta ticari ve ekonomik ilişki olmalıdır. Bu tür bir ilişkinin somut göstergesi olarak iki ülke arasında “en çok gözetilen ulus kaydı” veya serbest ticaret anlaşması gibi somut düzenlemeler olması veya da en azından ticaret hacminin üçüncü ülkelere oranla yüksek olması gerekmektedir. Üçüncüsü, iki ülke arasında askeri alanda işbirliği olmalıdır. Askeri işbirliği ikili savunma anlaşmaları ile sağlanabileceği gibi, çok taraflı ittifak anlaşmaları ile de kurulabilir. Son olarak da, iki ülke kamuoyları, birbirleri aleyhinde önyargılı olmamalıdır veya olumsuz düşünceler beslememelidirler. Bu çerçevede özellikle toplum içinde, medyada ve halk iradesinin yansıtıldığı yasama

organlarında karalama kampanyalarının olmaması iki ülke arasında stratejik ortaklık ilişkisinin varlığı için gerekli olmaktadır (ÇAKMAK, 2005, s.75-76).

Stratejik Ortaklık modelinde tarafların stratejik hedefleri, değerleri, çıkarları, tehdit algılamaları, öncelikleri ve alışkanlıkları arasında çok büyük benzerlikler vardır. Karşılıklı güven, saygı, dürüstlük ve şeffaflık esastır. İletişim ve danışma kanalları, sadece üst düzeyde değil daha aşağıda da çeşitli, her zaman için açık ve bakımdadır. Danışmalar sık, samimi ve olabildiğince adildir. Taraflar ortak ilgi alanları ile ilgili önemli bir adım atmadan önce birbirlerini bilgilendirmekte ve karşı tarafın fikrini almaktadırlar. Tarafların ulusal güçleri birbirinden oldukça farklı olabilir, ama bu durumun yapılan karşılıklı danışmalara etkisi çok sınırlıdır. Ayrıca taraflar önemli girişimlerden önce konuyu derinlemesine tartışırlar. Görev bölümü, maliyetlerin ve “elde edilecek faydanın” nasıl paylaşılacağı vb. konular ayrıntılarıyla görüşülmektedir. Uluslararası kurumlardaki faaliyetlerde neredeyse tam bir dayanışma gösterilmektedir. Hatta, taraflardan birini hayati derecede ilgilendiren konularda, diğer ortağın bazı adımları veto etme yetkisi dahi olabilmelidir (KAYNAK, 2005b).

Öte yandan, stratejik ortaklık kavramı kullanılırken sadece ve öncelikle iki ülke arasındaki gerçek ve potansiyel çıkar ve işbirliği alanlarının çeşitliliğine bakmamak gerekir. Bu konuların önemi, aradaki danışma mekanizmasının sıklığı, tarafların birbirleri ile ilgili önemli konuları önce kendi aralarında konuşmaları ve planlamaları ve entelektüel açıdan “eşitlik”, stratejik ortak olmanın asıl önemli olan unsurlarıdır. Türkiye’nin ABD ile beraber hareket edebileceği ve ettiği çok sayıda konu olabilir. Buna karşılık, örneğin Irak’a yönelik hareket gibi, belki de Türkiye’nin ülke bütünlüğünü ve devletin bekasını ilgilendiren bir konuda, kullanılan tüm olumlu söylemlere rağmen, uygulamalarda açık bir çıkar çelişkisi varsa, o zaman bu olumsuz yaklaşım ve uygulamalar, diğer konulardaki ikili işbirliğini de olumsuz etkilemelidir.

Yukarıda Engin Güner’in Özal’ın kafasındaki stratejik ortaklık modelinin neleri kapsadığını açıklarken ortaya koyduğu dört temel nitelikle, Kohen’in orta koydukları hemen hemen örtüşmektedir. Dolayısıyla Özal’ın, Türk-Amerikan stratejik ortaklığını bu geniş tanımla çerçevesinde düşündüğünü söyleyebiliriz.

Dar tanımına göre ise stratejik ortaklık; “herhangi bir konu üzerinde çıkarları örtüşen iki ülkenin, normalde aralarında siyasi, hatta askeri sorunlar olsa dahi bunları bir kenara bırakarak, sadece çıkarlarının çakıştığı özel alana yönelik olarak geliştirecekleri işbirliğini kapsayan sınırlı ve pragmatik ilişki şekli”dir. Benzer şekilde Sean Kay da stratejik ortaklığı: “*Herhangi iki ülkenin, -genel ilgi alanları ve politikalarını birbiriyle aynı yönde olmaktan çok zıt yönde veya yarışır durumda olsa dahi- aralarındaki [sadece] aynı yöndeki çıkarların korunmasını veya artırılmasını hedefleyen bir ilişki türü*” olarak tanımlamaktadır (GÜVENÇ, 2003, s.45).

Dar tanıma göre, aralarında stratejik ortaklık bulunan iki ülkenin, geniş tanımda olduğu gibi, ayrıca gelişmiş ekonomik ilişkilere, hemen her siyasi konuda ortak bakış açısı yakalamalarına ve kamuoylarının birbirlerine karşı önyargılı olup olmamalarına bakılmamaktadır. Sadece sınırlı ve özel bir alan üzerinde kerhen kurulmuş olan bir işbirliğini ifade etmektedir. Hatta özellikle aralarındaki ilişkilerin genel itibariyle sorunlu olduğu iki ülkenin gün gelip belli bir alanda karşılarına çıkan bir fırsatı değerlendirmek için birbirlerinin yardımlarına ihtiyaç duyduklarında aralarındaki diğer sorunları unutup tek o iş için de olsa kuracakları ortaklığı ifade etmektedir. Örneğin normalde Türk-Yunan ilişkileri hep sorunlu olmuşken, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu petrollerinin Türkiye’ye geldikten sonra Yunanistan üzerinden Avrupa’ya pazarlanabilmesi için yapılması istenen işbirliğinin adının medya ve kamuoyunca “enerji alanında Türk-Yunan stratejik ortaklığı” olarak konduğunu görmekteyiz. Yine “askeri-güvenlik alanında Türk-İsrail stratejik ortaklığı”²³ kavramı da sıklıkla kullanılabilmektedir. Terim, bu şekilde kullanıldığında; örneğin, “normalde biz İsrail’in genel politikalarını tasvip etmiyoruz ve onunla ilişkilerimizin genel çerçevesi iyi değil ve bu böyle kalmaya devam edecek; ama burada devletin ali menfaatleri söz konusu olduğu için, askeri-güvenlik alanında bu defalık istisnaen ilişki kurabiliriz” anlamı vermekte ve bu yönüyle de hem kendi kamuoyuna, hem de Arap ülkelerinin kamuoylarına yönelik rahatlatıcı bir mesaj içerebilmektedir.

1994 Yılında Alman Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, ABD ile Almanya ve AB arasında bir stratejik ortaklık kurulması gerektiğinden bahsetmiş ve bu konuşması, uluslararası siyasi dengelerin yeniden belirlenirken AB’yi de bir aktör olarak ABD’ye kabul ve teyit

²³ Türk-İsrail stratejik ortaklığı için bkz: Efraim Inbar, “Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership”, **MERIA: Middle East Review of International Affairs**, Volume:5, No:2, (June 2001)., <http://meria.biu.ac.il/journal/2001/issue2/jv5n2a5.html>, (12.02.2006, 17.10)..

ettirme çabası olarak yorumlanmıştır. Aynı yıl Clinton ise ABD ile Rusya arasındaki yeni işbirliğini stratejik ortaklık olarak tanımlarken; hemen ardından bu stratejik ortaklığın “pragmatik ve deklare edilmemiş” olması gerektiğini de sözlerine eklemeyi ihmal etmemiştir. Böylece de bu stratejik ortaklığın dar anlamlı olması gerektiğini vurgulamış ve bir yanlış anlaşılmaya fırsat vermemeye dikkat etmiştir (GÜVENÇ, 2003, s.45-46).

Eğer stratejik ortaklık kavramının bu iki farklı kullanımından kaynaklanan kavram kargaşasının önüne geçmek için bunlara yeni isimler vermemiz gerekirse; bizim önerimiz geniş anlamda stratejik ortaklık teriminin “kurumsal(laşmış) stratejik ortaklık” ve dar anlamdaki de “pragmatik (stratejik) ortaklık” veya da “sınırlı stratejik ortaklık” olarak adlandırılmasının yerinde olacağı yönündedir.

Hem teoride, hem de pratikte birbirinden kesin olarak ayırt edilebilen iki ayrı stratejik ortaklık kavramının olduğu görülebilmektedir. Başka bir deyişle stratejik ortaklık, adeta iki farklı nesnenin sesteş ismiymiş gibi durmaktadır. Bu ayrımın farkına vardığımızda ve stratejik ortaklık terimiyle her karşılaştığımızda öncelikle hangi anlamında (geniş mi dar mı) kullanıldığını bulursak, bu bölümün başında değindiğimiz kavram kargaşası düğümünü de çözmüş olacağız. ABD tarafı, Türk-Amerikan ilişkilerini 1 Mart’a kadar stratejik ortaklık olarak tanımlarken, terimi hep geniş anlamıyla düşünmüştür. 1 Mart 2003’teki Tezkere olayından sonra ise bilinçli olarak ilişkileri stratejik ortaklık olarak tanımlamaya devam etmiştir etmesine ama; bunu yaparken de mutlaka bir şekilde artık terimi geniş değil dar yorumunu kastederek kullandığını hissettirmeye çalışmıştır.

Eskiden ABD-İsrail ve ABD-İngiltere ilişkileriyle aynı kategoride tutulurken, bugün artık Türk-Amerikan İlişkileri için “‘sorunlu’ veya ‘askıda’ stratejik ortaklık” olarak tanımlayabileceğimiz özel kategoriler oluşturulmaktadır. “Sonradan asi olan” eski ortağa ise iki alternatif sunulmaktadır. Birincisi, başına buyruk hareket etmeye devam etmek ve çıkarlarının hegemon gücün çıkarlarıyla çakıştığı sınırlı alanlarda “dar anlamıyla stratejik ortaklık” kurmak; çatıştığı alanlarda ise sonuçlarına katlanmayı göze almaktır. İkincisi ise, tövbe edip, efendisinin gözündeki güvenilir sadık dostlar sınıfındaki yerini geri kazanmaya ve onunla olan ilişkilerini geniş anlamda stratejik ortaklık düzeyine tekrar çıkarmaya çalışmaktır.

34. Stratejik Ortaklık Kavramının Alternatif ve Benzer Kavramları:

Özellikle son zamanlarda içi boşaltılan, belirsizleş(tiril)en, eleştirilen ve hatta yıpratılmaya çalışılan stratejik ortaklık kavramının yerine geçebilecek ve Türk-Amerikan ilişkilerini daha iyi tanımlayabilecek alternatif terimler de konunun uzmanlarınca ortaya atılmaktadır. Hatta dikkat edilecek olursa, her iki tarafın üst düzey yetkililerinin de yaptıkları basın açıklamalarında veya yayınlanan bildirilerinde iki ülke arasındaki ilişkileri tanımlamaları gerektiğinde farklı terimleri de bilinçli veya bilinçsiz olarak kullanabildiklerini görmekteyiz. Stratejik işbirliği stratejik ilişki ve stratejik derinlik kavramları başlıca yeni benzer veya alternatif terimlerdir. Stratejik işbirliği ve stratejik ilişki kavramları stratejik ortaklığın benzer kavramları iken, stratejik derinlik kavramının ise onun bir alternatifi olarak ortaya çıktığını görmekteyiz.

Bu kavramları da irdeledikten sonra, Soğuk Savaş ile birlikte ortaya çıkmış olan (ve NATO kapsamında Türkiye'nin ABD ile olan askeri savunma-güvenlik bağlantısı bugün de devam ettiğine göre hala da resmi varlığını sürdürdüğünü söyleyebileceğimiz) “Türk Amerikan ittifak ilişkisi” ile Soğuk Savaş sonrası dönemde ona alternatif olarak çıkmış olan stratejik ortaklık kavramlarının karşılaştırmalı bir analizini yapabiliriz.

341. Benzer Kavramlar: Stratejik İşbirliği ve Stratejik İlişki:

Stratejik işbirliği kavramı, stratejik ortaklık kavramına en yakın olanıdır ve çoğunlukla birbirinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Ancak stratejik işbirliği kavramı bazen sadece bazı teknik alanlardaki işbirliğini ifade etmek için de kullanılabilir. Örneğin Erol Bilbilik, stratejik ortaklığı “*bölgesel sorunlarda ve dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen olaylarda ortak hareket ve işbirliği*” olarak tanımlarken; stratejik işbirliğini ise “*teknoloji, istihbarat, ekonomik işbirliği, ticaret hacminin yükseltilmesi, ortak askeri teçhizat ve malzeme geliştirme projeleri, askeri işbirliği konularında en çok gözetilen devlet düzeyinde yürütülen ilişkiler*” şeklinde tanımlamıştır (BİLBİLİK, 2003, s.153-154).

Stratejik ilişki kavramı da stratejik ortaklığa anlamca oldukça yakındır. Ancak çoğunlukla stratejik ortaklık kavramının biraz daha vurgusuz olarak ifade edilmek istendiği zamanlarda tercih edildiği görülmektedir. Çünkü “ilişki” kelimesi, daha seküler ve sadece sınırlı ve belli bir iş için birlikte hareket etmeyi ifade ederken; “ortaklık” kelimesi ise daha kurumsal, daha somut bir uyumlu eylem birliğini ifade etmektedir.

Genel olarak Türk-Amerikan ilişkileri üzerine bir değerlendirme yapılmak istendiğinde stratejik ortaklık kavramının; daha özel ve bağımsız tek bir alandaki ilişkiler söz konusu olduğunda ise stratejik ilişki kavramının tercih edildiğine sıklıkla rastlanılmaktadır. Ancak stratejik ilişki kavramı, genel bir değerlendirme yapılırken ve de gerçekten bilinçli olarak kullanılmışsa; kullanan kişinin, ilişkileri “ortaklık” olarak nitelendirmeye layık görmediği anlamı çıkarılabilir. Özellikle Amerikalı yetkililerin, ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde, iki ülke arasındaki ilişkilerin genelini kastederek stratejik ortaklık terimini kullanmaktan kaçınıp; sadece belirttikleri belli alan veya alanlar için “stratejik ilişki” kavramını kullandıkları görülmüştür.

342. Alternatif Kavram: Stratejik Derinlik:

İkinci Körfez Savaşı ve Irak’ın işgali sürecinde AKP Hükümeti ile George W. Bush Başkanlığında gelişen günümüz Türk-Amerikan ilişkilerinin; Özal hükümeti ile George Bush’un aktörlüğünde Birinci Körfez Savaşının yaşandığı yıllarda şekillenen ve stratejik ortaklık ilişkisinin ilk örneklerini teşkil ettiği iddia edilen Türk-Amerikan ilişkilerinden daha farklı özellikler gösterdiği ileri sürülmektedir. Özellikle tezkere ve çuval olaylarından sonra bu farkın daha da netleştiği iddia edilmektedir. Dolayısıyla o dönemlerde ABD ile olan ikili ilişkileri tanımlayan stratejik ortaklık kavramını, bu günkü ilişki biçimini tanımlamak için kullanmaya çalışmanın faydalı ve doğru olup olmadığının tartışıldığı, hatta yerine yeni kavramlar ve modeller geliştirildiği de görülmektedir.

Örneğin Ahmet Davutoğlu, AKP Hükümeti’nin bu yeni dış politikasını tanımlamak için ortaya attığı “stratejik derinlik” yaklaşımı ile; sadece ABD ile değil, her bir ülkeyle teke tek ve derinliğine uzanan bir ilişki anlayışına dikkat çekmektedir. Uygulamada Orta Doğu ülkeleri ön plandadır. İddiası, Türkiye’yi ABD’nin dümen suyundan kurtarmak ve

ülkeye çok boyutlu ve şahsiyetli bir uluslararası kimlik kazandırmaktır. Bu modelin en belirgin özelliği, Türkiye'nin bu 'derinlik' anlayışına göre teke tek geliştirdiği ilişkiler öncesi ABD'yle istişare yapmak zorunda olmayışıdır (ÜLSEVER, 2005d).

Stratejik derinlik anlayışına göre; örneğin, ABD ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiyi yakından etkileyeceği açıkça belli olan Türkiye-Suriye yakınlaşmasında Türkiye, ABD'yle istişare yapmak zorunda değildir. En fazla, Türkiye ABD'nin hassasiyetlerini göz önüne alabilir. Böylece de, yukarıda verilen stratejik ortaklık doktrinin temel özelliklerinden biri olan "iki taraf, üçüncü ülkelerle birbirinin ana politikalarını incitecek eyleme girmemeye dikkat edecekler" şartı artık yok sayılmış olmaktadır. Bir diğeri olan "bilgi paylaşımı ve entelektüel tartışma" ise, farklı bir boyutta olacaktır.

Bir hükümet, istediği politikayı, sonuçlarına katlanmayı kabullenmek şartıyla uygulayabilir. AKP Hükümeti'nin, ABD'nin dış baskılarına fazla kulak asmayarak izlediği bu daha şahsiyetli ve bağımsız dış politikasının da bir bedeli olacaktır. Çünkü aynı "stratejik derinlik" doktrinine göre, ABD de; Türkiye'ye karşı tıpkı Irak Operasyonuna girişirken veya sonralarında Kuzey Irak'ta yaptığı gibi, Suriye ve İran eylemlerinde de: i) istişare etmek, ii) bilgi paylaşmak, iii) Türkiye'nin çıkarlarına dikkat etmek zorunda değildir (ÜLSEVER, 2005d). ABD de PKK, Kürt sorunu, Türkmenler, Irak'ın geleceği gibi konularda kendi dış politikasının gerektirdiği "stratejik derinlik" ölçüsünde istediği gibi davranmakta özgürdür.

Stratejik derinlik yaklaşımının temelinde yatan öngörü, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanmış birçok olayda da görüldüğü üzere, iki ülke, aralarında ne kadar büyük krizler yaşamış olsalar da ve ne kadar siyasi olarak birbirlerinden uzaklaşmış olsalar da hiçbir zaman birbirlerinden tamamen kopmamışlardır. İkili ilişkiler, 1960'lı yıllarda Johnson mektubunu, 1970'li yıllarda Kıbrıs krizi ve askeri ambargoyu, 2003 yılındaki tezkere ve çuval olaylarını dahi atlatabilmişse, bundan sonra yaşanacak olan benzerlerini de atlatabilecek kadar esnekliğe sahip demektir. Dolayısıyla sürekli olarak ABD ile olan ilişkilerinin olur olmaz sebeplerle bozulacağı korkusuyla yaşamının ve bu yüzden ulusal çıkarlarını ertelemenin bir anlamı yoktur.

Stratejik derinlik görüşü, Türkiye'nin ABD ile geniş anlamda bir (kurumsal) stratejik ortaklık yerine, "dar anlamda stratejik ortaklık" veya bizim tabirimizle "pragmatik ortaklık" kurmasının çıkarına olduğunu önermektedir. ABD bundan hoşlansın veya hoşlanmasın, yumurtaları aynı sepete koymayan, çevresindeki ülkelerle bağlarını güçlendiren, bölgesel güç olma konumunu pekiştirecek şekilde Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu gibi farklı farklı bölgeleri etkileyebilen bir Türkiye'ye karşı ABD daha fazla saygı duymak ve onunla daha çok işbirliğine gitmek arzusunda/zorunluluğunda olacaktır. Dolayısıyla böyle bir politika, Türk dış politikasına bir özerklik ve zenginlik getireceği gibi, ABD ile olan ilişkilerinin de düşünüldüğünün aksine zayıflamasına değil, stratejik bir derinlik kazanarak daha da güçlenmesine ve esnekliğini artırmasına katkıda bulunacaktır.

Stratejik ortaklığı eleştirenler, eğer Türkiye 1 Mart'ta tezkereyi kabul etseydi de zaten ABD'nin Türkiye'ye istediklerini vermeyeceğini ve bugün için değişen fazla bir şeyin olmayacağını iddia etmektedirler. Ortaklık, iki taraflı bir ilişkiyi ifade etmektedir. Şimdiye kadar stratejik ortaklıkta ilişkilerin bozulmaması için özveri gösteren ve bir şeyler veren taraf hep Türkiye olurken, ABD ise hep isteyen ve alan taraf olmuştur. Tezkere öncesi pazarlıklarda da görüldüğü üzere; ABD yine çok şey istemiş, ama karşılığını vermeye yanaşmamıştır. Türkiye ise bu sefer ilk defa isteneni vermeyerek, ortaklık ilişkisinin tek taraflı olamayacağını hatırlatmıştır.

Değişik dönemlerde Türkiye için "eksen ülke", "kanat ülke", "cephe ülkesi", "taşeron ülke", "koridor ülke" gibi ABD'nin gözündeki konumuna göre belirlenen, yani ABD merkezli olan tanımlamalar üretilmiş ve Türkiye'den de kendine biçilen bu rollerin içini doldurması istenmiştir. Stratejik derinlik yaklaşımı ise Türkiye'nin ABD merkezli tanımlamalarını reddetmekte ve kendi ulusal çıkarları çerçevesinde daha bağımsız tanımlamalar önermeye çalışmaktadır. Bu bakımdan, "merkez ülke" ve "bölgesel güç" tanımlamaları daha kabul edilebilir olanlarıdır.

Stratejik Derinlik yaklaşımının fikir babası olarak bilinen Ahmet Davutoğlu'nun 3 Kasım seçimlerinin hemen ardından yeni hükümetin dış politika danışmanlığı görevine atanmış olması, doğal olarak AKP iktidarının izleyeceği dış politikanın da bu yaklaşımın izlerini taşıyacağı yorumlarına neden olmuştur. Bu yaklaşıma uyan ilk ve en net dış

politika çıktısı ise 1 Mart Tezkeresinin reddedilmiş olmasıdır. Ancak unutulmamalıdır ki, tezkereyi hazırlayan, bakanlar kurulundan geçiren, meclise sunan ve onaylanması için kampanya yürüten kurum hükümet olmuştur. Tezkerenin reddi, yürütmenin değil yasamanın iradesinin bir ürünüdür ve o dönemdeki AKP Hükümetinin arzu ettiğinin tam zıddı bir neticedir. Hatta tezkere olayının hemen sonrasında ve özellikle de kısa sürede Saddam rejiminin devrildiğinin görülmesi üzerine hükümet, ABD ile olan ilişkilerin tekrar düzeltilmesi için uğraşmış, Irak'ta süren operasyona geç de olsa asker göndererek katkıda bulunmayı tartışmıştır. Ancak 4 Temmuz'da yaşanan Süleymaniye Baskını sonrasında hükümet de ABD ile ilişkilerin eskisi gibi olamayacağını görmüş ve hesaplarını buna göre yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu sefer de ABD'nin 4 Temmuz'daki hatası (veya seçimi) hükümeti dış politikasını ABD'den daha bağımsız olarak şekillendirmek zorunda bırakmış olup; bu da hükümetin o dönemde arzuladığı bir tercih değildir. Kısacası hükümet, bir şekilde bu yöne doğru itilmiştir.

35. Stratejik Ortaklık ve İttifak Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi:

Stratejik ortaklık konusundaki bir diğer kavram kargaşası da “stratejik ortaklık”, “ittifak” ve “stratejik ittifak” terimleri arasında yaşanmaktadır. Genellikle stratejik ortaklık (strategic partnership) ile stratejik ittifak (strategic alliance) kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Asıl tartışma, “stratejik ortaklık” ve “ittifak” kavramlarının ne kadar birbirlerinin yerini tutabileceği ve hangisinin diğerini kapsadığı konusunda yaşanmaktadır. Bu kavram kargaşası da, yukarıda yaptığımız gibi, iki farklı stratejik ortaklık kavramının olduğu kabul ettiğimizde kendiliğinden çözmüş olacaktır.

Örneğin Türk-İsrail ilişkilerini inceleyen Efraim Inbar, “Türk-İsrail Stratejik Ortaklığının Orta Doğu Bölgesi için İfade Ettiği Anlam” adlı makalesinde, “ittifak” ilişkisinin stratejik ortaklıktan daha sıkı ve yakın bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Inbar, “stratejik ortaklık” ilişkisini sadece iki ülkenin bir dizi sorunda aynı görüşü paylaşmaları ve bu nedenle de söz konusu sorunlara karşı ortak bir tutum takınmaları ile sınırlı tutmuş ve bu anlamıyla da ittifak ilişkisinin stratejik ortaklık ilişkisinden daha ileri bir düzeyi ifade ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre, aslında Türkiye ile ABD arasında ittifak bağının olması iki ülke arasında stratejik ortaklık ilişkisi olmasından daha

önemlidir. Bu durumda Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklığın vurgulanmasına gerek yoktur; çünkü bu ortaklık ittifak ilişkisinden daha özel ve daha yakın bir ilişki biçimi değildir.

Makalede belirtildiğine göre Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler her iki ülkenin de diplomatik ilişkileri büyükelçilik düzeyine yükselttikleri 1991 yılından sonra daha da gelişmiştir. İlişkilerin gelişmesinde en göze çarpan unsur ise iki ülke arasında birçok alanda işbirliğini doğuran bir dizi askeri anlaşmanın imzalanmış olmasıdır. Ulusal güvenlik alanındaki bu işbirliği, ilişkilere stratejik bir nitelik kazandırmıştır. Ancak iki ülke arasındaki işbirliği geleneksel anlamda bir askeri ittifak değildir. İki ülke, diğerinin adına askeri eylemi gerektirecek bir durum olarak tanımlanan bir *casus foederis* tanımı yapmamıştır. Yani iki ülke arasında karşılıklı savunma garantisi ve akdi yoktur. Dolayısıyla iki ülke arasında bir ittifak ilişkisinin varlığından bahsedilemez. Ancak makale yazarına göre iki ülke arasındaki ilişki, en fazla (dar tanımıyla-pragmatik) stratejik ortaklık ilişkisi olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu tür bir ilişki, bir dizi küresel ve bölgesel sorun karşısında sadece iki taraf arasındaki görüş yaklaşmasını yansıtmaktadır (INBAR, 2001, s.1-2).

NATO'nun kurucu anlaşması olan 1949 Washington Anlaşması'nın Beşinci Maddesinde, taraflar arasında resmen ve somut bir ittifak bağı oluşturan hukuki unsur ve irade beyanı mevcuttur. Dolayısıyla NATO kapsamında hala Türkiye ve ABD'nin "müttefik" olduğunu söyleyebiliriz. Ve eğer bugün, Türkiye ile ABD arasında pragmatik bir stratejik ortaklığı tercih etmişsek, ABD ile olan ittifak ilişkimiz ondan daha önemli ve öncelikli olmalıdır.

Stratejik ortaklığın, ittifaktan bir sonraki adım olduğu şeklindeki görüşü savunanlar ise, stratejik ortaklığı geniş anlamıyla yorumlayanlardır. Buna göre aralarında stratejik ortaklık ilişkisi olan ülkeler genellikle zaten askeri ittifak bağı ile birbirlerine bağlıdırlar. Stratejik ortaklık ilişkisi ise iki müttefikin daha fazla alanda işbirliğine girmelerini ifade etmektedir (ÇAKMAK, 2005, s.75).

İttifak kavramı, her şeyden önce genellikle savunma ve güvenlik alanlarında işbirliğini öngören askeri bir ilişki biçimidir veya ilk olarak ve de ağırlıklı olarak bunu

çağrıştırmaktadır. Stratejik ortaklık kavramı ise sadece askeri ilişkilerle sınırlı olmayıp, diğer alanları da kapsayan, hatta geniş anlamıyla düşündüğümüzde bunu zorunlu kılan bir ilişki modelidir. Zaten 90'lı yıllarda, mevcut Türk-Amerikan ittifak ilişkisinin askeri-güvenlik ağırlıklı bir ilişki olmasına bir tepki olarak stratejik ortaklık modeli, ilişkilere ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutların da kazandırılması istek ve ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya atılmıştır. Bu açıdan bakıldığında stratejik ortaklık ilişkisi, ilişkilerdeki müttefiklik boyutunu da içine almaktadır. Dolayısıyla ittifak ilişkisini de kapsayan, veya onu diğer alanlarla tamamlayan bir ilişki modelidir.

Ancak yine de sırf askeri ilişkiler açısından düşünüldüğü zaman, ittifak ilişkileri genellikle savunma ve güvenlik anlaşmalarına dayandığı ve bu yüzden de daha somut ve bağlayıcı düzenlemeler öngörebildiği için, stratejik ortaklıktan hala daha önemlidir. Stratejik ortaklık ise, bu kadar net olmamakla beraber daha geniş alanlarda işbirliğini öngörmektedir. Tabii ki iki ülke arasında siyasi sorunların olmaması ve askeri ilişkilerin de en az sözleşmeye dayanan ittifak ilişkilerindeki kadar sıkı olması, diğer alanlarda da işbirliği kurabilmenin; dolayısıyla stratejik ortak olabilmenin olmazsa olmaz koşuludur. Sonuç olarak stratejik ortaklığı, “askeri alanda sürmekte olan mükemmel ittifak ilişkisini, geri kalan diğer tüm alanlara da yayma çabası” olarak yeniden tanımlayabiliriz.

36. Türk-Amerikan İlişkilerinde Sorgulanan Stratejik Ortaklık:

Yukarıda verdiğimiz geniş kapsamlı stratejik ortaklık tanımlamaları hatırlanacak olursa, iki ülkenin stratejik ortak olarak adlandırılabilmesi için ikili ilişkilerinin birkaç temel kriteri sağlaması gerekmektedir. Bu temel kriterler çerçevesinde incelendiğinde, Türk-Amerikan ilişkilerinin stratejik ortaklık tanımına uymadığı görülecektir. Yukarıda da belirtildiği üzere; stratejik ortaklığın birincil şartı olarak, “iki ülke çıkarları arasında büyük ölçüde bir örtüşmenin olması ve her iki ülkenin de dünya politik olaylarına aynı pencereden bakabilmeleri” gerekmektedir. Ancak Türkiye ile ABD arasında, özellikle stratejik ortaklığın sıklıkla gündeme getirildiği Orta Doğu ile ilgili gelişmelerde çıkar benzeşmesi olmadığı gibi, ciddi ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. İki taraf çıkarları arasında çıkar benzeşmesinin mantıksal bir sonucu olan iki ülke arasında ciddi krizlerin olmaması açısından incelendiğinde de Türk-Amerikan ilişkilerinin stratejik ortaklık

tanımına uygun olmadığı görülür (ÇAKMAK, 2005, s.87).

Stratejik ortaklığın diğer bir kriteri olan iki taraf arasında yoğun ekonomik ilişkilerin olması şartı da, Türk-Amerikan ilişkilerinde sağlanamamıştır. Türk-Amerikan ekonomik ilişkileri, siyasi ve askeri ilişkilerin oldukça gerisinde kalmıştır ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi oldukça düşüktür. Özellikle Amerikan tarafı, Türkiye'ye ekonomik ayrıcalıklar ve kolaylıklar sağlama konusunda oldukça isteksizdir veya bunu Türkiye'nin dış politika çıktılarını etkilemenin bir aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin ana yapısı, Soğuk savaştan kalma bir alışkanlığın sonucu olarak, güvenlik kaygısı temelinde askeri-siyasi alanlarla sınırlı kalmaya devam etmiştir. Halbuki Soğuk savaş sonrası dönemde, siyasi-askeri ilişkilerin yanına ekonomik alanlarda işbirliğini de koyamadığınız müddetçe, ikili ilişkilerinizin derinlik ve perspektif kazanması zordur. 90'lar boyunca Türk-Amerikan ilişkileri denildiğinde akla ilk gelen şeyler yine NATO, IMF, Irak, Orta Doğu ve İncirlik olmuştur. Ekonomik küreselleşme ortamında tam serbest pazar ekonomisinin öncülüğünü yapan ABD, sık sık ekonomik krizler yaşayan "stratejik ortağı" Türkiye'ye karşı yüksek gümrük tarifeleri ve kotalar uygulamakta sakınca görmemiş; Türk ekonomisinin istikbali için büyüme ve istikrar hedeflerini IMF ve AB'nin insafına havale etmiştir (BARAN, 2005, s.3). ABD'nin başlattığı Birinci Körfez Harekatı'nın ağır faturasını yıllardır ödemekte olan Türkiye; uygulanan uluslararası ambargoya riayet ederek komşusu Irak'la ve hatta İran'la ticaret yapamadığı ve Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nı çürümeye terk etmek zorunda kaldığı için her yıl milyarlarca dolar kaybı olmaktadır. ABD, bu konuda herhangi bir zarar tazminine yanaşmadığı gibi, Türk mallarına ABD pazarında uygulanan kotalarda Türkiye lehine düzenlemeler yapılacağına dair verilen sözler de zamanla unutulmuştur. Yine 90'lı yıllar boyunca Türkiye, terörle mücadele konusunda dahi "stratejik ortağı"ndan istediği desteği tam ölçüde alamadığı için ABD'ye karşı her zaman içten içe bir kırgınlık hissetmiştir.

Son olarak da iki ülke kamuoylarının birbirleri aleyhinde olmamaları şartı da Türk-Amerikan ilişkilerinde sağlanmamaktadır. Zira Türk-Amerikan ilişkilerinde, kamuoyunun bir yansıması olarak kabul edilebilecek olan yasama meclisleri, özellikle de Amerikan Kongresi, ilişkileri olumsuz etkileyecek kararlara imza atmıştır. ABD içindeki lobilerin açıktan yürüttükleri Türkiye aleyhtarı kampanyalara ses çıkarılmamakta, hatta

Cumhuriyetçiler veya Demokratlarca meclise kadar taşınmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise üçte ikisi iktidar partisinden bile olsa, hükümetinin tezkeresini ABD'ye duydukları güvensizlik yüzünden reddedebilmiştir. Yine iki taraf medyasının ikili ilişkilere katkısının sürekli olumlu olduğunu söylemek de mümkün değildir (ÇAKMAK, 2005, s.87).

Bu şartlar altında iki ülke arasında şu an için kurumsal düzeyde bir stratejik ortaklık ilişkisinin bulunduğunu söyleyemeyiz. Pragmatik düzeydeki ilişkiler ise birkaç dar alanla sınırlıdır. Bunlara örnek olarak, Bosna Hersek, Kosova ve Afganistan'da devam eden 1 Mart öncesinden miras birkaç ortak girişimle, Bakü-Tiflis-Ceyhan Enerji Hattını verebiliriz.

37. 2004 Yılı ve Sonrasında İlişkileri Düzeltme Çabaları:

Yaşanan tüm sorunlara ve istikrarsızlığına rağmen Türk-Amerikan ilişkilerinde köprüler 2003 yılında dahi tamamen atılmamıştır. İkili ilişkiler, bundan sonra da çok daha seyrek olarak ve ancak pragmatik düzeyde de olsa stratejik ortaklık şeklinde telaffuz edilmeye devam etmiştir.

Ancak ilişkilerin seyrinde Irak'tan gelen haberlerle bağlantılı olarak günübirlik artçı krizlerin de her an çıkabildiği görülmüştür. Irak'lı sivilleri hedef alan bir saldırı, tutuklulara işkence yapıldığına dair bir haber, Kürtlerin Türkmenleri sindirmeye yönelik girişimleri, ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtlere tanıdığı yeni imkan ve serbestiyetler, PKK'nın Türkiye'ye yönelttiği bir terörist saldırı haberi hemen ilişkilere de yansiyabilmektedir. Bu durumlarda Türkiye ABD'yi açıktan eleştirebilmekte veya kınayabilmektedir. Yine de bu geçici krizlerin arasında karşılıklı geziler yapılarak ilişkiler yeniden bir düzene oturtulmaya ve genel seyrinin ve görünümünün pozitive çevrilmesine çalışılmıştır.

2004 yılı, Türk-Amerikan ilişkileri için 2003'e oranla, görünürde nispi bir iyileşmenin yaşandığı bir yıl olmuştur. Yapılan karşılıklı ziyaretler ve olumlu açıklamalar üzerine bazı gözlemciler 2003 yılında yaşanan buhran döneminin aşıldığını ve ilişkinin alışılmış rayına

oturduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşe göre, ilişkinin temelleri güçlüdür ve başta 1 Mart olayı olmak üzere 2003'te yaşananlar bir tür "kaza" olarak görülmelidir. Ancak bu değerlendirme bir parça eksik, erken, fazla iyimser ve son tahlilde yanıltıcı, hatta tehlikeli olabilir. Çünkü hala Türkiye ile ABD arasındaki güvenlik ilişkisinin yeni parametreleri netleşmiş ve ilişkideki temel sorunlar çözülmüş değildir. İki ülkenin içindeki trendler ile Irak ve İran'da yaşanabilecek yeni gelişmeler dikkate alındığında, ilişkinin geleceği konusunda ihtiyatlı bir kötümserlik daha uygun olabilir (KOÇ, 2004c). İlişki bir nekahet döneminden geçmektedir. Ama bu dönemin, ufuktaki krizlere karşı ortak bir yaklaşım geliştirmek için yeterince iyi değerlendirildiğini iddia etmek güçtür. Özellikle Irak'ın dağılma sürecine girmesi durumunda, Ankara'da Washington'a karşı pratik sonuçları da olabilecek bir kandırılmışlık hissi oluşabilecektir. Dahası Türkiye, Kuzey Irak'ta fiilen oluşan Kürt Devleti'nin bir oldubittiyle hukuken de kurulmaya çalışılması veya son günlerde olduğu gibi Kuzey Irak kaynaklı PKK saldırılarının tekrar sıklaşması üzerine, ABD'yi de karşısına almak pahasına her an sürpriz bir askeri müdahaleye girişmeyeceğinin ve bunun sonucunda da 1 Mart veya 4 Temmuz sonrası atmosfere geri dönülmeyeceğinin garantisi yoktur.

İlişkinin kurtarılması ve gelecekte karşılaşılabileceği sorunların önüne geçilmesi veya en azından bunların etkilerinin azaltılması için ciddi ve bilinçli bazı adımlar atılması gerekmektedir. Bu adımlar en genel anlamıyla şunlar olabilir:

- 1) Daha düzenli ve derin bir danışma mekanizması geliştirilerek, aradaki basit iletişim kopukluklarının giderilmesi.
- 2) Ülkelerin birbirlerinden istek ve beklentilerinin daha açık, net ve kamuoylarında kuşku yaratmayacak şeffaflıkta ortaya konması; mümkünse metne dökülmesi.
- 3) İlişkinin ekonomik ve siyasi ayaklarının, askeri ayağına yakın bir düzeyde güçlendirilmesi (KOÇ, 2004a).

Bugün gelinen noktada ilişkilerin nasıl adlandırıldığından çok nasıl yürüdüğüne bakmak gerekecektir. Neticede ilişkiler tezkereden sonra da bir şekilde yürütülmüştür; ancak eskisi gibi yürümediği ve geniş anlamda tanımlanabilecek bir stratejik ortaklık modelinden kesinlikle uzaklaşıldığı da ortadadır. Stratejik ortak olmanın ve bu ortaklığın

istikrarlı bir biçimde kesintisiz olarak yürütülebilmesinin farklı şeyler olduğu anlaşılmıştır. Kurumsal düzeyde bir stratejik ortaklıktan söz edebilmek için, ilişkilerin genel seyrinde istikrar ve süreklilik olması gerekmektedir. Yine de sonuçları kalıcı olmayacak bazı istisnai kesintilerin arada dikkate alınmayabileceğini kabul etsek bile; 2003'te ortaya çıkan çıkar ve görüş ayrılıkları, doğurduğu sonuçları ve hala sürmekte olan etkileri ile hiç de istisnai olmayacağını ve kalıcı etkiler bırakacağını göstermiştir. Dolayısıyla ortaklık artık kurumsal seviyede yürüyemeyecektir.

Ancak ortak çıkar algılamalarının hala olduğu veya olabileceği diğer alanlar tespit edilerek, en azından bunlar üzerinde sınırlı ve pragmatik ortaklıklar geliştirme arayışları devam etmektedir. Çünkü ilişkilerin genel seyrinde istikrar ve sürekliliğin olmasını şart koşmayan pragmatik stratejik ortaklık modeli, 2003 sonrasındaki ikili ilişkiler için en uygun zemin olarak ortaya çıkmıştır. Yine bu zemin, ikili ilişkilerin Irak'ın işgalinden buyana bir gün iyi bir gün kötü olmaya başladığı bir dönem için de idealdir. Neticede ABD'nin gelecekte Türkiye'ye başka konularda da ihtiyacı olacağı ortadadır. Bu yüzden ABD, en azından bu düzeyde Türkiye ile ilişkilerini devam ettirilmekte yarar görmektedir. Türkiye ise, bu düzeydeki bir ortaklık teklifini "isterse kabul etmeme" lüksüne sahip olacağı için, pazarlık şansı yüksek olacaktır.

Bu doğrultuda tarafların son dönemlerdeki çabaları, daha çok bundan sonra işbirliği geliştirebilecekleri veya en azından ortak düşünebildikleri alanların saptanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu amaçla 2004 ve 2005 yılları boyunca düzenlenen karşılıklı ziyaretlerde, daha gerçekçi ve ayakları yere basan yeni bir ilişki şekli geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmaların sonunda ise, 2006 Yılı Temmuz ayında açıklanan ve ikili ilişkilerin yeni çerçevesini yazılı bir metinle saptamaya çalışan "Ortak Vizyon Belgesi" ortaya çıkmıştır. Bu belge, yukarıda ilişkilerin düzeltilmesi için sıraladığımız üç adımdan ikincisini büyük ölçüde karşılamaktadır. Tezimizin ekler bölümünde tam metnini bulabileceğiniz bu belgenin, bundan sonraki Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir referans noktası olarak adından sıklıkla bahsettireceği düşünülmektedir (KOÇ, 2006, s.19).

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Washington'da imzaladığı belgenin temel amacı, bugünün koşullarında ilişkileri yeniden tarif etmek, hangi ilkelerin ortak hedeflere oturtulacağını belirlemek ve yeni bir mekanizma kurmak şeklinde tarif edilmiştir. İki

bölümden oluşan belgenin “Ortak Vizyon” başlığını taşıyan ilk bölümünde; “*Bölgesel ve küresel hedeflerimiz bağlamında aynı değerler ve idealler bütününi paylaşıyoruz. Bunlar: barış, demokrasi, özgürlük ve refahın geliştirilmesidir. Bu nedenle, Türkiye ve ABD, birlikte çaba harcamalarını gerekli kılan ortak sınamalar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. (...) Ortak vizyonumuzu etkin işbirliği ve yapılandırılmış diyalog yoluyla müşterek çabalara dönüştürmek hususunda anlaşmış bulunmaktayız.*” denilmekte ve daha sonra Türkiye ve ABD’nin, bütün ortak ilgi alanlarında birlikte çalışmayı taahhüt ettikleri belirtilerek, bu alanlar sıralanmaktadır. PKK ve terörle mücadeleden silah ve insan kaçakçılığına, enerji güvenliğinden Türkiye’nin AB üyeliğine, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya’dan Kıbrıs’a ve Filistin’e dek tarafların hassas olduğu hemen her konu başlığı bu bölümde alt alta sıralanmıştır. Bu konularla ilgili olarak yapılması gerekenleri içeren herhangi bir eylem planından veya yol haritasından bahsedilmese de, tarafların bugün için üzerinde en azından mutabık oldukları noktaların basit bir listesini vermesi bakımından faydalı olmuştur (<http://www.voanews.com...>, 2006).

Belgenin “Yapılandırılmış Diyalog” başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise diyalog eksikliğinden kaynaklanan bundan önceki aksaklıkların tekrar yaşanmaması için, önemli gelişmelerden önce veya ilişkiler açısından önemli sayılacak konularda, nasıl ve hangi düzeyde görüşüleceği saptanmaktadır. Buna göre belirli tarihlerde dışişleri ve ilgili bakanlıkların bürokratları, müsteşarları ve nihayet bakanları bir araya geleceklerdir. Bunun dışında ayrıca her iki ülke toplumlarının her kesimi arasında yakınlaşma ve diyalogun artırılmaya çalışılması öngörülmektedir (BİRAND, 2006).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER:

Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası dönemlerde, değişen uluslararası sistemdeki birçok şey gibi, Türk-Amerikan ilişkileri de hızlı bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreç, özellikle son birkaç yıl içerisinde çok hızlanmış ve yalnızca 2003 yılı içerisinde yaşananlar, birçok kişi tarafından artık değişim veya dönüşüm değil, “kırılma” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 2003 yılı, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir kırılmanın yaşandığı yıl olarak, normal yıllarda yaşanan sürekli dönüşüm ve evrimleşme periyotları içerisinde dikkat çekmiştir. Bu bölümde, ikili ilişkilerin dayandığı temel ilkelerini, mantalitesini ve işleyiş yapısını önemli ölçüde değiştiren bu kırılmanın etkileri incelenecektir. İlişkilerin kırılma sonrasında nasıl bir şekil almaya başladığı ve bu sürecin uzun vadede ikili ilişkileri hangi nihai noktalara taşıyabileceği öngörülmeğe çalışılacaktır. Ancak bundan önce; Türk-Amerikan ilişkilerinin, kırılmadan sonra dahi geçerliliğini koruyabilen ve ilişkilere 1940’lardan beri rengini ve yönünü vermeye hala devam eden iki temel özelliğini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır. Bunlar, ilişkinin tarafları arasındaki simetrik olmayan güç dengeleri ve tüm istikrarsızlık unsurlarına ve yaşanan krizlere rağmen ilişkilerin sürekliliğini bir şekilde koruyabilmiş olmasıdır.

İlk olarak, Türk-Amerikan ilişkilerinin, simetrik olmayan güç dengeleri altında oluştuğunu unutmamalıyız. Her bakımdan süper güç olan ABD ile en kötümser yaklaşımla “orta büyüklükte devlet” veya “bölgesel güç” sınıfına giren Türkiye’nin kapasite ve kabiliyetleri arasında büyük bir uçurum vardır. Dolayısıyla her ikisinin de güçleri paralelinde saptadıkları çıkar ve hedef tanımlamaları farklıdır. Süper güç ABD, küresel ölçekte hedef ve çıkarlar güdebilmekte, Türkiye’yi de bazı bölgesel çıkarlarına ulaşmasını kolaylaştıracak olan bölgesel müttefiklerinden biri olarak görmektedir. Türkiye için ise ABD, ulusal ve de en fazla bölgesel düzeyde saptayabildiği hedeflerine ulaşabilmek için yardımını veya onayını umduğu etkin devlettir.

Bu güç dengesizliği, tarafların birbirinden istemeye cesaret edebildikleri şeylerin çeşit ve miktarını belirlediği için önemlidir. ABD’nin Türkiye’den istedikleri genelde somut,

ivedi, maliyetli, riskli ve bir kere verilince geri dönülmesi zor hususları kapsamaktadır. Karşılığında verdikleri ise daha çok belirsiz, sembolik, zamana yayılmış, kolaylıkla geri dönülebilir ve hemen hemen sıfır maliyetli veya zaten kendisi için de faydalı şeylerdir.²⁴ İlişkilerin amacını, çerçevesini, gündemini, temposunu ve derecesini neredeyse her zaman Washington belirlemektedir. Washington, hatırlamak istemediklerini hatırlamamakta, diğer bazılarını ise filler gibi hiç unutmamaktadır (KOÇ, 2005, s.13). ABD bu gücünü, istekleri karşılığında Türkiye'ye verebileceklerinin Türkiye için birincil derecede ve hayati çıkarlarını etkileyecek şeyler olduğunu; onun için de Türkiye'nin kendisine karşı pazarlık etme şansının olmadığı düşüncesinden almaktadır. Türkiye ile giriştiği her pazarlıkta da bu kozu kullanmakta, ondan verebileceğinin tamamını istemektedir. Karşılığında da kendisi için hiçbir maliyeti olmayan şeyleri bile vermeye yanaşmaması, ABD'nin müttefiki Türkiye'nin güçlenmesini istemediği ve sürekli olarak kendisine bağımlı yaşamasını tercih ettiği yorumlarına sebep olmaktadır. Türkiye'yi ABD'ye bağımlı kılan aradaki aşırı dengesiz güç aritmetiği zaten hiçbir zaman dengelenemeyecektir; ancak ABD'nin, bu bağımlılığın Türkiye'nin en azından kendi ayakları üzerinde durabileceği kadar azalmasına göz yumması, Türkiye'nin kontrolünden çıkması anlamına gelecektir.

Bugün hala Türkiye'nin ABD'ye olan ihtiyacının, (dolayısıyla da bağımlılığının) ABD'nin Türkiye'ye olan ihtiyacından daha fazla olduğu doğrudur. Ancak yine de Türkiye, tezkere olayında görüldüğü üzere, kendi çıkarını hesapladıktan sonra ABD'nin beklentileri ve istekleri dışında pozisyonlar alabileceğini göstermiştir. Bunun sonucunda, Washington ile ilişkilerimiz “derin yaralar” alacak ve ABD Türkiye'yi “cezalandırıcaksa”, o zaman zaten bu ilişki çok sağlıklı değil ve kaba bir çıkar aritmetiğine dayanıyor demektir.

Türkiye'nin ekonomik durumu ve dış krediye bağımlı olması ikili ilişkilerde ABD tarafından önemli bir koz olarak kullanılmaktadır. İşin kaygı verici yanı, ABD'nin Türkiye politikasını yürütenlerin, Ankara ciddi bir ekonomik krizin içinde olmasaydı Washington'un taleplerine şimdi olduğundan çok daha fazla direneceğini bilmeleridir. O halde bu durumun devam etmesi gerektiğine hükmediyor olabilirler. Bu mantık daha da

²⁴ ABD'nin Türkiye'den somut isteği olarak İncirlik Üssü, karşılığında verebileceği soyut ve belirsiz imtiyazlara Ermeni ve Kıbrıs konusunda destek verme ve ticari ayrıcalıklar tanıma vaatleri, kendisi için de faydalı olan yardımlarına da Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı örnek olarak verilebilir.

ileri götürülürse Türkiye'nin ekonomik sorunlarının, en yakın stratejik müttefikimiz olduğu iddia edilen ABD'ye bazı avantajlar sağladığı sonucuna varılabilir (KOÇ, 2004a).

İki taraf arasındaki eşitsizlik sadece somut siyasi, askeri ve ekonomik güç farklılıkları ile sınırlı değildir. ABD ayrıca istihbarat, analiz, organizasyon ve koordinasyon açısından da Türkiye'ye kıyasla ciddi üstünlüklere sahiptir. Washington ayrıca, gerekli gördüğünde, Türk iç siyaset sürecine dahi müdahale edebilmekte, iç aktörlerin birbiri arasındaki açılırları ve uzaklıkları hesap edebilmekte ve zaman zaman da bunları etkileyebilmektedir. Ankara'nın ise Washington'a karşı bu denli bir gücü yoktur.

İlişkinin iki tarafı arasındaki bu simetrik olmayan dengesiz tablo sadece veri olarak kabul edilmeyip, aynı zamanda normal ve değişmez olarak kabul edilirse, o zaman zaten ABD ile konuşacak ve pazarlık yapacak pek bir konu kalmayacağı söylenebilir. Değiştirilmesi kolay olmayan, ama bir yerden başlanması gereken bu eşitsizliklerle dolu ilişkiler yumağı kuşkusuz sadece bugünün sorunu değildir; ancak, olduğu gibi ve değişmez olarak görülürse, Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinin olumlu yönde yeniden şekillendirilebilmesinin de olanaksız olacağı gibi, kabulü mümkün ve uygun olmayacak bir durumla karşı karşıya kalınacağı da açıktır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin ikinci değişmez özelliği, yaşanan onca kriz ve görüş ayrılıklarının doğurduğu istikrarsızlığa rağmen ilişkilerde görülen sürekliliktir. Ne olursa olsun sonunda taraflar birbirinden vazgeçememektedirler. Soğuk Savaş süresince Sovyetler gibi ciddi bir tehdidin varlığı bunu zorunlu kılmışken, Soğuk Savaş sonrasında bile bu genel kuralın bozulmadığı görüldüğüne göre, ikili ilişkilerin temel yasası olarak kabul edebiliriz.

ABD açısından bakıldığında Türkiye'nin jeostratejik öneminden kaynaklanan bir vazgeçilmezliği vardır. Bu önem temelde günümüze kadar değişmemiş; bu da ABD'nin Türkiye'ye atfettiği önemin sürekliliğini sağlamıştır.

Türkiye, jeopolitik teoriler çerçevesinde değerlendirildiğinde çok özel ve önemli bir konuma sahiptir. Mackinder'in "Kara Hakimiyeti Teorisi", Mahan'ın "Deniz Hakimiyeti Teorisi", Schalian'ın "Hava Hakimiyeti Teorisi" ve jeopolitik teoriler içinde en dikkat

çekici olanı Spykman'ın "Kenar-Kuşak Teorisi"nin odağında yer almaktadır. Türkiye bütün bu teorilerde önemli olan az sayıdaki ülkelerden biridir. Türkiye, Doğu-Batu ekseninin yanı sıra Kuzey-Güney ekseninin de tam ortasında; hatta iki eksenin de çakıştığı noktada yer almaktadır. Bu açıdan özel bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye, iki büyük medeniyetin arasında yer almakla da çok önemli bir köprü görevi üstlenmekte; dahası önemli geçiş yollarına ev sahipliği yapmaktadır.

Türkiye'ye ABD'nin atfettiği önem, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği tarafından şöyle ifade edilmiştir: *“Türkiye'nin coğrafi konumu, çatışma alanlarıyla çevrili olması ve Avrupa ile Asya arasında ticaret ve fikir akışı için çok önemli bir geçit oluşturması, ABD dış politikası için daima kilit önemde olmuştur.”* (ÇAKMAK, 2005, s.76). Türkiye'nin bu coğrafi konumu kolayca değişebilecek bir özellik değildir. Dolayısıyla ABD'nin Türkiye'ye ilgisi geçici değil sürekli niteliktedir.

Oral Sander'e göre, Türk-Amerikan ilişkilerindeki süreklilik “genel stratejik amaçların paylaşımından soyutlanarak” üç temel ögeye indirgenebilir: “Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeri ve önemi, Türkiye'deki bilgi toplama üsleri ve Boğazlar. Bu bakımdan, Türkiye ile bağları koparmaya kadar gidecek bir politika, ABD'nin çıkarına değildir” (SANDER, 1998, s.117).

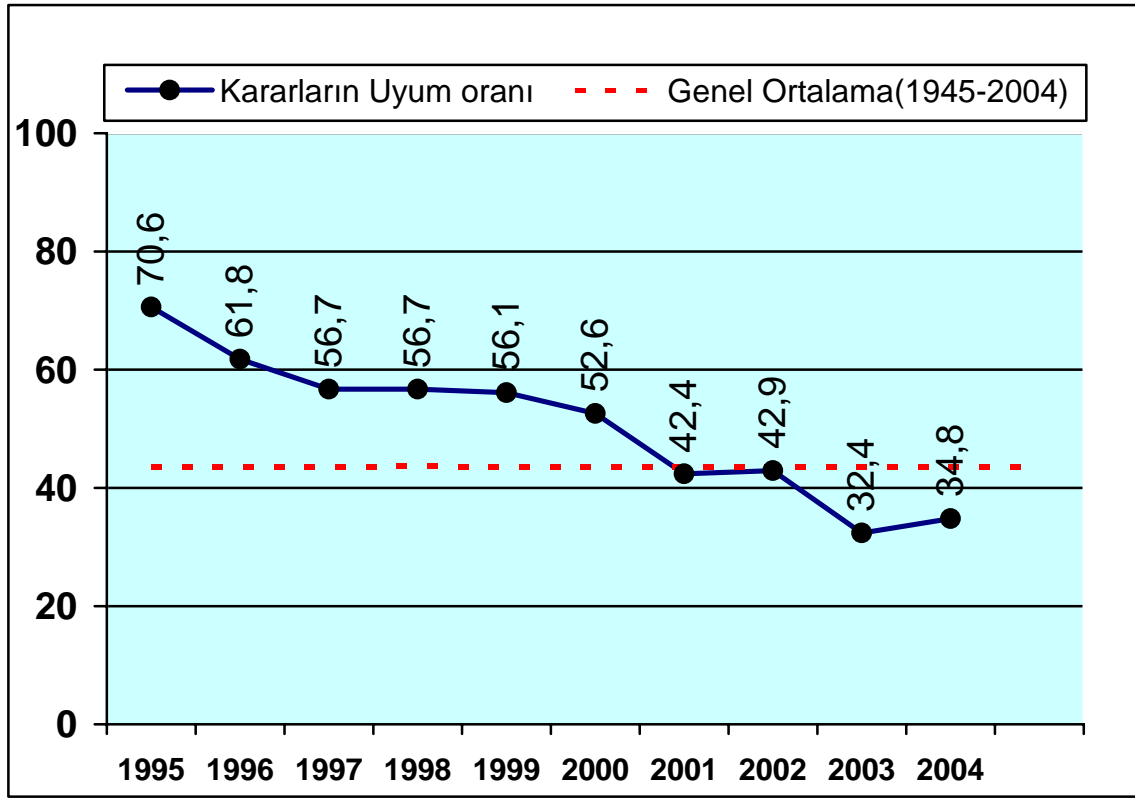
ABD'nin bilgi toplama üsleri, Boğazlar ve Türkiye'nin Ortadoğu bakımından önemi nedeniyle Türkiye'ye ilgi duyması karşısında Türkiye açısından dış ekonomik ve askeri yardım gereksinmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde yakınlaşmayı sağlamıştır. Rahatlıkla diyebiliriz ki, Türkiye'nin coğrafi konumu, ABD ile olan ilişkilerin devamlılığını garanti eden en temel faktördür (SANDER, 1998, s.118).

İkili ilişkilerdeki bu değişmez süreklilik ilkesi, en son tezkere olayından sonra test edilmiştir. Meclisten tezkerenin çıkmaması durumunda, “Beyaz Saray'daki telefonlarının Türkiye'ye artık hep meşgul çalacağı” iddia edilmiştir. Ancak gerçekten tezkerenin reddi ilişkilerde çok büyük bir hayal kırıklığına ve bir krize yol açmışsa da, korkulan olmamış ve zamanla ilişkiler bir şekilde düzelme yoluna girmiştir. Tezkere örneği, ilişkiler herhangi bir konu yüzünden ne kadar gerilirse gerilsin, son noktada tamamen kopmadığını göstermiştir. Bu istikrarı ise, tarafların birbirleri üzerindeki çıkarlarının çok

çeşitli alan ve konulara yayılmış olmasına bağlayabiliriz. ABD, Türkiye'ye sadece Irak'ta değil, gelecekte İran, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya'yı bir şekilde etkilemek istediğinde de ihtiyaç duyacaktır.

Türk-Amerikan ilişkilerinde 2003 yılında yaşanan kırılmanın ortaya çıkardığı en genel ve doğal sonuç ise, Türkiye ile ABD'nin dış politik çizgilerinde tüm Soğuk Savaş boyunca mükemmel derecede görülen, 90'lı yıllar boyunca da gayet iyi düzeyde seyrini sürdüren paralelliğin bozulmaya başlamasıdır. Özellikle son yıllarda uluslararası düzeyde cereyan eden yeni gelişmeler karşısında ABD ve Türkiye'nin yaklaşımları birbirinden daha çok farklılık göstermeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda Türkiye ile ABD'nin kullandıkları oyların uyumluluk oranlarındaki hızlı düşüş, bu tezimizi tamamen haklı çıkarmaktadır. Soğuk savaş yıllarında iki ülke hemen her konuda aynı yönde oy kullanabilirken, 90'ların sonundan ve özellikle de 11 Eylül'den sonra kısa sürede belirgin düzeydeki uyumluluk, belirgin düzeyde bir uyumsuzluğa dönüşmüştür. 1995-2004 yılları arasındaki on yıllık dönemde BM genel Kurulu'nda Türkiye ile ABD'nin kullandıkları oyların uyumluluk oranlarını veren aşağıdaki tablo, bu durumu objektif olarak ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3: Türkiye ve ABD'nin 1995-2004 yılları arasında BM Genel Kurulu'nda kullandıkları oyların yüzdeler uyum oranları (%) (GARDINERand SCHAEFER, 2005).

1995 Yılında iki ülke arasında % 70,6 oranında bir uyumluluk söz konusu iken, bu oran sürekli olarak azalmaya devam etmiştir. En hızlı düşüş ise G. W. Bush'un iktidara geldiği 2000 yılından sonra olmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırılarının yaşandığı 2001 yılında ilk defa 2004 yılı itibariyle tüm zamanların genel uyumluluk ortalaması olan %43,53'lük ortalama sınırının altına inmiştir. En düşük seviyesini ise %32,4 ile Irak'ın işgali, tezkere ve Süleymaniye baskınının yaşandığı 2003 yılında görmüştür.

Son yıllarda çıkan yıllık oranlardaki aşırı düşük seyir sonucu hızla gerileyerek % 43,53 seviyesine düşen genel uyumluluk ortalaması da; Türkiye'yi, "tüm NATO üyeleri içerisinde dış politikası ABD ile en uyumsuz olan ülke" konumuna getirmiştir.

BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamalar içerisinde sadece Federal Büro'nun "önemli oylamalar" olarak adlandırdığı oylamaların sonucuna bakıldığında ise durumun daha da vahim olduğu görülebilmektedir. Sadece önemli oylamalardaki uyumluluk oranı, genel oranın %42,9 olduğu 2002 yılında %33,3'tür. Ayrıca bu "önemli oylamalar" sınıfına giren

oylamaları ilgili oldukları konulara göre silahlanmanın kontrolü, insan hakları ve Orta Doğu olarak üç guruba ayırarak inceleyebiliriz. Türkiye ile ABD'nin oylamalardaki genel uyumluluk oranlarının %42,4 ve %42,9 ile genel ortalamaya en yakın olduğu 2001 ve 2002 yıllarında buna göre: silahlanmanın kontrolü ile ilgili oylamalarda 2001 yılında %70,8 ve 2002 yılında %69,2; insan haklarının korunmasını konu alan oylamalarda 2001 yılında %50 ve 2001 yılında %50,2 oranında uyum görülürken; Orta Doğu ile ilgili oylamalarda ise 2001 yılında %28,6 ve 2002 yılında ise %37, 9 oranında uyum sağlanabilmiş olması ilginçtir (GÜVENÇ, 2003, s.188).

Bu oranların ortaya çıkardığı diğer bir gerçek de, 1 Mart Tezkeresi ile birlikte Türkiye'nin dış politik çizgisini ABD'ninkinden ilk kez ve kalıcı bir şekilde önemli ölçüde ayırdığını gözler önüne sermesidir. Türkiye, ilk defa tezkereyle böyle bir şeyi cesaret edebilmiş ve önemli bir fobisini de böylece kırmıştır. Tezkereyi kabul etmeyerek ABD'nin tepkisini üzerine toplamış; ancak bunun sonuçlarına da katlanabileceğini göstererek bir ölçüde rüştünü de ispatlamasını bilmiştir. Örneğin tezkereden sonra korkulduğu gibi ülke bir ekonomik krizin içine sürüklenseydi ve siyasi istikrarsızlık dönemlerine geri dönülseydi, tezkerenin ve ABD'nin çizgisinden kopuşun büyük bir hata olduğu yorumları yapılacaktı. Ancak bugün tezkere, sadece Kuzey Irak'taki gelişmelerin dışında kalmamıza yol açması dışında eleştirilmemektedir.

Dört oy gibi kılıpayı farkla meclisten geçemediği için tezkere kazasının bilinçli değil, tesadüfi bir sonuç olduğu düşünülebilir. Ancak kazara da olsa Türkiye'ye ABD'ye "hayır" demenin dünyanın sonu olmadığını, zaman zaman bunu yapabilecek güce artık ulaştığını göstermesi bakımından da faydalı olmuştur. Bundan sonra da, oyunun tüm dengelerini iyi hesaplırsa ABD'ye "hayır" demenin çıkarına bile olabileceğini göstermesi bakımından hoş bir tesadüf olmuştur.

Şimdiye kadar stratejik ortaklık ilişkilerin bozulmaması için özveri gösteren ve bir şeyler veren taraf hep Türkiye olmuşken, ABD ise hep isteyen ve alan taraf olmuştur. Tezkere öncesi pazarlıklarda da görüldüğü üzere; ABD yine çok şey istemiş, ama karşılığını vermeye yanaşmamıştır. Türkiye ise bu sefer ilk defa isteneni vermeyerek, ortaklık ilişkisinin tek taraflı olamayacağını hatırlatmıştır. Türkiye, tezkere sayesinde ABD'ye hayır diyebileceğini ve bunun da sonuçlarını göze alabileceğini göstererek

ABD'ye karşı pazarlık gücünü artırmıştır. Dolayısıyla tezkere sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin artık eskisi gibi olmayacağını ve 1 Mart'ın Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri için önemli bir milat olduğunu söyleyebiliriz. İlişkilerde yaşanan değişimin konjonktürel olmanın ötesinde olduğu görülmektedir. Ancak yapısal boyuta varıp varmadığını ilan etmek için ise hala erken olabilir. Göstergeler ise gidişatın hala bu yönde olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki grafik, Türkiye ve ABD'nin eskiden üzerinde uzlaşabilecekleri daha çok ortak noktaya sahipken, artık bu noktaların sayısının azaldığı şeklinde okunmalıdır. Çünkü çok öncelerden de iki müttefikin “normal ve eşit şartlarda” uzlaşabilecekleri konuların sayısı bugünkünden pek fazla değildi. Ancak o dönemlerde Türkiye, ABD'nin: Sovyet tehdidi yüzünden güvenlik şemsiyesini, ekonomik krizler yüzünden para yardımını, ordusunun modernizasyonu için askeri yardım ve teknoloji transferini, tüm komşularıyla olan bozuk ilişkileri yüzünden siyasi desteğini elde edebilmek için kendi politik çizgisini ne pahasına olursa olsun ABD'nin çizgisiyle bir tutmak; gerektiğinde kendi çıkarlarıyla açıkça çelişen kararlara imza atmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla o dönemlere ait uyum istatistikleri gerçeği yansıtmamaktadır. Sovyet tehdidinin tamamen ortadan kalktığı, son zamanlarda ekonomik göstergelerin düzelmeye başladığı ve hatta eskiden Türkiye için tehdit unsuru olan İran, Irak ve Suriye gibi komşularımızın ABD'ye karşı Türkiye'yle yakınlaşmak istedikleri bu günlerde istatistikler gerçekte olması gereken değerlere yaklaşmaya başlamıştır. Türkiye, ABD'ye karşı olan askeri, ekonomik ve politik bağımlılığını kırmayı sürdürdüğü sürece de istatistikler gerçeğe daha yakın olarak ortaya çıkmaya devam edecektir.

3 Ekim 1994 tarihli Amerikan The Wall Street Journal Gazetesindeki yazısında Robert Greenberger: *“Laik, demokratik, güçlü ve istikrarlı bir Türkiye herkesin arzusudur. Ancak kimse böyle bir Türkiye ile nasıl başa çıkılabileceğini bilmemekte veya düşünmemektedir”* diyerek Washington'un -görünen- Türkiye politikasının bir çelişkisini dile getirmektedir (GREENBERGER, 1994). Ekonomisini düzlüğe çıkarabilmiş ve askeri teknolojilerde de ABD'ye olan bağımlılığını azaltmış veya en azından Rusya ve Çin, gibi ülkelerle dengelemiş bir Türkiye'ye söz geçirebilmenin ABD için daha zor olacağı, daha o zamandan öngörülmüştür.

ABD'nin, etkileri eskiye oranla azalmış olmakla beraber, elinde hala Türkiye'yi kontrol altında tutmak için kullanabileceği çok sayıda araç mevcuttur. ABD'nin hala:

- döviz ve sermaye piyasalarını etkileyebileceği,
- IMF'nin Türk ekonomisine bakışını ve kredilerin akışını yönlendirebileceği,
- yeni siyasi figürler yaratarak, Silahlı Kuvvetler ve hükümet arasındaki sorunları kullanıp ikisini birbirine karşı oynayarak, ayrıca ve özellikle de kendisine yakın gördüğü medyayı kullanarak Türk iç siyasetini etkileyebileceği
- AKP içindeki anlaşmazlıkları, çekişmeleri ve yolsuzlukları ifşa ederek ya da bunları “üretmek” “düğmeye basabileceği” bu konuda üretilen senaryoların başlıcalarıdır.

Bu şartlarda Türkiye, ABD'nin stratejik müttefiki, müttefiki, küçük ortağı, taşeronu ve hatta bazı durumlarda rakibi dahi olarak farklı yönde düşünebilir ve davranabilir. Ama “yeni komşumuz” Washington'un düşmanı olmak için iyi bir zaman değildir (KOÇ, 2004a).

Peki bu noktadan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine nasıl bakılması gerekmektedir? İlişkinin ittifak ve stratejik ortaklık boyutu varlığını nasıl sürdürebilecek veya sona mı erecekler? İlişkinin ittifak boyutuyla başlayacak olursak, yukarıdaki tablonun da somut olarak ortaya koyduğu üzere, ABD ile Türkiye'nin son yıllardaki dış politik yaklaşımlarının birbirinden uzaklaşmış olması, doğal olarak ilişkilerin ittifak boyutunu da zayıflatacaktır. Çünkü ittifak ilişkisinin temel şartı, tarafların ortak çıkar algılamalarına ve aynı yönde dış politik hedeflere sahip olabilmeleridir. Soğuk savaş sonrasında bu oran sadece on yılda %70'lerden %30'lara dek düşmüştür.

Tablo 4: BM Genel Kurulu'nda Diğer NATO Ülkelerinin Kullandıkları Oyların ABD'ninkilerle Uyumluluk Oranları (%) (GARDINERand SCHAEFER, 2005).							
Ülke	Genel Ortalama (1945-2004)	2004	2003	2002	2001	2000	1999
İngiltere	63.60	56.70	57.10	57.10	63.20	71.70	75.80
Fransa	59.73	54.10	50.70	56.00	59.60	64.60	73.40
Kanada	56.73	50.00	48.80	49.30	57.10	66.00	69.20
Almanya	55.20	44.80	47.00	49.30	55.20	64.80	70.10
Polonya	55.18	45.70	50.00	50.00	54.20	63.00	68.20
Letonya	54.92	47.10	44.10	49.30	55.80	66.00	67.20
Macaristan	54.52	43.30	44.80	49.30	55.40	64.20	70.10
Hollanda	54.35	42.90	44.90	50.00	54.40	64.20	69.70
Estonya	54.32	41.50	43.90	48.00	55.80	65.30	71.40
Belçika	54.30	43.90	46.30	50.00	53.40	63.00	69.20
Litvanya	54.28	43.50	45.60	48.60	54.50	64.70	68.80
Norveç	54.20	42.60	46.30	48.70	55.20	63.60	68.80
İzlanda	54.18	45.50	44.80	48.70	54.40	63.00	68.70
Danimarka	54.07	44.90	44.90	48.70	54.20	63.00	68.70
Çek Cumh.	53.92	44.80	46.20	48.10	54.20	63.00	67.20
Bulgaristan	53.90	44.10	45.60	49.30	54.50	61.10	68.80
Lüksemburg	53.87	43.30	45.60	48.70	53.40	63.00	69.20
İspanya	53.63	45.50	45.50	49.40	52.60	61.10	67.70
İtalya	53.53	43.50	45.10	50.00	52.60	62.30	67.70
Slovenya	53.15	44.10	42.60	48.60	53.60	62.30	67.70
Romanya	53.12	44.10	41.80	48.70	53.60	62.30	68.20
Portekiz	53.08	43.50	46.30	49.30	51.70	60.00	67.70
Slovakya	53.02	43.50	44.80	48.10	51.70	62.30	67.70
Yunanistan	52.67	43.50	42.00	48.10	53.60	61.10	67.70
<i>Türkiye</i>	<i>43.53</i>	<i>34.80</i>	<i>32.40</i>	<i>42.90</i>	<i>42.40</i>	<i>52.60</i>	<i>56.10</i>

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, tüm NATO ülkeleri içinde ABD ile olan genel uyum ortalaması %50'nin altına düşen ve son yıllarda %30'ları görmüş olan tek ülke de Türkiye'dir. Türkiye'nin Tüm NATO üyeleri arasında ABD ile uyumlulukta sonuncu olma konumu sadece bir yıla mahsus değil, son yılların hepsi için geçerli bir sonuç olduğuna göre; ABD ile uyumsuzluğun artık istikrar ve süreklilik arz ettiğini de söyleyebiliriz. Dolayısıyla şu an fazlaca su yüzüne çıkmamışsa da, ittifak bağları da kan kaybetmektedir.

Buna rağmen ABD'nin, Türkiye ile olan ilişkilerinin askeri ittifak boyutunu, stratejik ortaklık boyutunun önüne çıkarmaya çalıştığı da görülmektedir. Türkiye ise bunun tersine,

daha çok stratejik ortaklık boyutuna yatırım yapmak istemektedir. 1980'lerin Özal iktidarlarından buyana ABD ile askeri alanın dışında başta ekonomi olmak üzere diğer alanlarda da ilişkilerin geliştirilmesini arzulamaktadır.

ABD, müttefiki Türkiye'yi eskiden komünizmle mücadele ederken olduğu gibi şimdi de uluslararası terörle mücadele ederken yanında görmek istemekte, dolayısıyla Türkiye ile olan ittifak bağına önem vermektedir. Türkiye'nin ise uluslararası terörden, eskiden komünizmden korktuğu kadar korkmadığı ve onu kendisi için ciddi bir tehdit olarak algılamadığı ortadadır. Onun yerine örneğin PKK terörü ve Kıbrıs'ın geleceği Türkiye'yi daha çok düşündürmektedir ve ABD ile müttefik olmanın bu gibi sorunlarını çözmede ona doğrudan bir faydası olmamaktadır. ABD ile olan ittifakı, sadece psikolojik rahatlık ve fazladan bir güven duygusundan başka bir şey vermemektedir. Türkiye, gücünün kapasitesi ölçüsünde küresel değil; ancak bölgesel, hatta ulusal düzeyde küçük çıkar tanımlamaları yapabilmektedir. Dolayısıyla, kendi evindeki PKK terörü sorununu çözemezken, ABD ile ittifak olup uluslararası terörist avına çıkması düşünülemez.

Üstelik Türkiye, ABD'nin asıl niyetinin gerçekten dünyayı teröristlerden temizlemek olup olmadığı konusunda da şüphe etmektedir. Tüm söylemlerine rağmen, asıl hedefinin Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını kontrolü altına almak ve hegemonyasını tüm dünyaya kabul ettirmek olduğu iddiası daha inandırıcı gelmektedir. Dolayısıyla da ABD'ye sadık müttefiki olarak vereceği desteğin, iddia edildiği gibi uluslararası terörizmle mücadele, demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi evrensel değerlerin tüm dünyaya yayılmasından çok; sadece ABD'nin küresel hegemonyasını kurmasına hizmet edeceğini ve bu ittifaktan sadece ABD'nin kazanacağını düşünmektedir. Bu düşüncesinde de yalnız olmadığı içindir ki, Irak'ın işgali öncesinde ve Haziran 2004'teki NATO İstanbul Zirvesi'nde ABD'nin ittifakı Irak'ın içine çekmek istemesine Avrupalı diğer müttefikler ile birlikte karşı çıkmıştır. Afganistan operasyonundan sonra ABD ile NATO kapsamında hele hele Ortadoğu'da yeni bir operasyonun başlatılabilmesi, ABD'nin asıl niyetleri konusundaki sadece Türkiye'nin değil, diğer tüm müttefiklerin derin şüpheleri yüzünden de imkansız hale gelmiştir. Netice itibarıyla, Türk-Amerikan ilişkilerinin ittifak boyutu, fiili işlerliğini yitirme eğiliminde olup; bir kurum olarak NATO varlığını sürdürmeye devam etse bile, ittifak olgusu, yavaş yavaş sadece mazideki dostluğu hatırlatan psikolojik bir işleve sahip olacağı benzetilmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin incelememize konu olan ikinci boyutu olarak stratejik ortaklığa gelecek olursak; ilişkilerin bu boyutunun da büyük ölçüde 1 Mart'ta hasara uğradığını söyleyebiliriz. Birinci bölümde de ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere, stratejik ortaklık olgusunu yine geniş anlamda “kurumsallaşmış” ve dar anlamda da “pragmatik” stratejik ortaklık olarak iki farklı düzeyde ve şekilde düşünmemiz gerekecektir.

İlk olarak, özellikle 1 Mart öncesine kadar ilişkilerin geniş manada bir kurumsal stratejik ortaklık boyutu sıklıkla tartışılmakta iken, 1 Mart sonrasında ise böyle bir şeyi artık tartışmaya gerek kalmamıştır. Onun yerine Ancak pragmatik düzeyde bir stratejik ortaklığın her şeye rağmen sürmekte olduğu ve sürdürülebileceği düşüncesi genellikle kabul görmektedir. Bu pragmatik düzeydeki ortaklık ise, bu sefer daha bir iki taraflı ortaklık şeklinde ortaya çıkabilecektir. Taraflar arasındaki güç dengesizliğine daha az bakılması ve daha adil bir alışverişin olması beklenebilir. En azından Türkiye'nin eskisi gibi sırf ABD'yi kızdırmamak için zararına olacak kararlar alması bir yana; karını yeterli görmediği işlere bile girişmeyebileceği, uzun vadede beklenebilecek bir sonuçtur.

Washington'un şu gerçeği kabul etmesi gerekecektir: Türkiye demokrasinin gelişmesi ile Amerikan politikalarının bir parçası olmaya daha az istekli olabilir ya da en azından bu politikalara verdiği destek eskisi kadar otomatik, şartsız ve mutlak olmayabilir. Türkiye'de demokrasinin tam anlamıyla yerleşmesi Amerikan taleplerine eskiye göre daha fazla karşı çıkmaya istekli ve kararlı, olayları Amerikan gözlükleri dışında görmeye açık ve AB üyeleri ile ilişkileri ilerlemiş bir Türkiye ortaya çıkabilir. 1991'deki savaştan geriye kalan hatıralar Türkiye'nin 2003'teki tavrını şekillendiren faktörlerin belki de en önemlisi olmuştur. Washington, bundan sonra ABD ile beraber hareket etmenin Türkiye'ye elle tutulur ve uzun dönemli getirileri olacağını göstermelidir. İki ülke arasındaki güven eksikliğini azaltmak için daha fazla diyalog, açıklık, gerçekçilik, samimiyet, güven artırıcı önlemler, karşılıklı saygı, ülkelerin ortak çıkarları hakkında daha mütevazî olmak gerekmektedir. İlişkilerin ortak çıkarlar ve değerler üzerine bina edilmesi gerekir. Böyle olmazsa ilişkiler yine ilk sarsıntıda zarar görebilir ya da en az bir tarafı hayal kırıklığına uğratabilir.

Buraya kadar anlatılarımıza dayanarak, ABD ile Türkiye arasında kurumsal bir stratejik ortaklık bağının olmadığını söyleyebiliriz. Hatta daha da ileri giderek, gelecekte de olmayacağını ve de olamayacağını savunabiliriz. ABD'nin, şu an için sadece İngiltere ve İsrail ile kurumsal düzeyde gerçek bir stratejik ortaklık ilişkisine sahip olduğunu görmekteyiz. Gerçekten de İsrail, BM Genel Kurulu'nda oy kullanan 191 BM ülkesi içerisinde ABD ile uyumlulukta %92,23 ile birinci; İngiltere ise birkaç önemsiz ülkeden sonra beşinci sırada yer almaktadır.

Türkiye ile ABD arasında kurumsal bir stratejik ortaklık düzeyinden 1 Mart öncesi için bile bahsedip bahsedilemeyeceği tartışılmıştır. Gelecekte ise Türkiye ile ABD arasında bu tür bir ilişki düzeyine ulaşılması çok zor olacak veya olsa bile uzun vadede sürdürülebilirliği olmayacaktır. Çünkü tüm şartlar buna müsaade etse bile, ABD'nin uzun vadede kendi çıkarlarına yönelik stratejik öngörülerini buna müsaade etmeyecektir. Bunun sebebini şöyle formüle edebiliriz: ABD, kendi başına girişeceği yeni bir revizyonist girişimin sonucunda maliyetini kardan düşükten sonra ancak 6 birimlik fayda sağlayabilecekse, aynı işi Türkiye ile işbirliği içinde yapması durumunda işin maliyeti oldukça azalacağından, kendisine 10 birim fayda kalacaktır. Bunun için ise her seferinde Türkiye'nin yardımlarının karşılığı olarak bir-iki birim kadar fayda sağlamasına göz yumması gerekecektir.

ABD'nin bugün İngiltere ve biraz farklı olarak da İsrail ile olan stratejik ortaklığı bu şekilde işlemektedir. Ancak Türkiye'nin İngiltere ve İsrail'den farklı çok özel bir durumu vardır ve bu özellik ABD'li karar alıcılar hariç herkesin gözünden kaçmıştır veya unutulmuştur. ABD, bu özelliğinden ötürü kendisine dört birim fazladan çıkar getireceğini bilse de Türkiye'nin bir birim bile kazanmasına tahammül edemeyecektir. Türkiye, 6 asır boyunca üç kıtaya hüküm sürdükten sonra hala oldukça geniş ve jeostratejik açıdan kritik bir coğrafyada, 70 milyonun üzerindeki hala artan genç nüfusuyla hızla büyüme ve gelişim aşamasını yaşayan; "gelişmekte olan" bir ülkedir. İngiltere ise, Türkiye'nin üçte biri büyüklüğünde bir ada ülkesi olarak, gelişim aşamasını çoktan tamamlamış ve olgunluğa ulaşmış bir ülkedir. Kendi öz kapasitesinin tamamını çoktan harekete geçirdiği içindir ki, ABD'nin yanında yeni kaynak arayışındadır. ABD ile işbirliği neticesinde elde ettiği birkaç birim faydayı, ancak ulaşmış olduğu refah düzeyini koruyabilmek için kullanabilmektedir. Türkiye ise, ABD ile "şimdilik" yürütmeye devam edeceği her stratejik

işbirliğinden elde edeceği birer birim fayda ile öz kapasitesini ayağa kaldırmaya çalışacaktır. Zira Türkiye, sadece kendi topraklarındaki maddi ve beşeri kaynaklarını tam kapasiteyle kullanmaya başlasa, ekonomik olarak ABD, Çin, Rusya ve birçok Avrupa ülkesini dahi geçemese bile, bulunduğu bölgenin en önemli güç merkezi haline gelebilecektir.

Ancak Türkiye’yi güçlü kılacak olan şey bu da değildir. Türkiye, Balkanlardan Kafkaslara, Ortadoğu’dan Orta Asya’ya geniş ve şu an için huzursuz bir coğrafyanın şimdiden her bakımdan en güçlü ülkesidir ve tüm bu bölge halklarıyla tarihi, kültürel, etnik, dini bağları vardır. Bölgesinde daha da sivrilecek olan Türkiye, bölge milletleri için umut ışığı olarak görülebilecektir. ABD’nin ve diğer Batılı güçlerin üzerlerinde kurmaya çalıştıkları hegemonyadan kurtulmak isteyen bölge ülkeleri, Türkiye’nin etrafında toplanmak isteyeceklerdir. Samuel Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezinde Türkiye ile ilgili olarak ortaya attığı tüm öngörüler de böylece tutmuş olacaktır. Türkiye’nin böyle bir durumda Batı karşıtı veya başka türlü bir bölgesel liderliği kabul edip etmeyeceği tartışılabilir. Ancak en azından Irak gibi yanı başındaki bir ülkeyi, binlerce kilometre öteden gelen birilerinin karıştırmasına ve burada kendi hayati çıkarlarını tehdit edecek düzenlemelere gitmesine kayıtsız kalmayacaktır. Belki dün “bir-iki milyar dolar daha fazla” verip yanına çekebileceği bir ülkeye, yarın böyle bir şeyi teklif etmesi bile komik karşılanacak; hatta daha uzun vadede Türkiye’nin izni olmadan bölgeye adımını atamayacaktır.

ABD’nin böylesi istenmeyen bir sonucu önlemek için şimdilik alabileceği ve hatta almaya çalıştığı en stratejik önlem, Türkiye’nin AB üyeliğine tam destek vermektir. Çünkü Avrupa ile entegre olacak, Avrupa sistemi içinde kolayca refah ve istikrarını yakalayacak olan Türkiye, her şeyden önce Batılı, laik ve demokratik yapısını pekiştirecek ve radikalleşmeyecektir. Ayrıca Avrupa’da zar zor yakaladığı huzuru bırakıp, Orta Doğu gibi belirsizlikler ve tehlikelerle dolu bir bölgede sonu belli olmayacak maceralara atılmak istemeyecektir. Avrupalı ülkeler ise, Türkiye’nin AB’nin inisiyatifi dışında Orta Doğu gibi bölgelerde kendi hesabına çalışmasına sıcak bakmayacaklar; mümkün olduğunca bunu engellemeye ve Türkiye’yi AB içinde tutmaya çalışacaklardır. Aksi takdirde AB uyumu zayıflayacağı gibi, kendi aralarındaki “güçler dengesi”nin Türkiye lehine bozulmasına dahi yol açabilecektir.

ABD, Türkiye'nin bugün hala ilk sıraya koyduğu Avrupa Birliği seçeneğinde başarıya ulaşabilmesi için ona elinden gelen desteği sağlamak zorundadır. Çünkü Türkiye bunu başaramazsa, İslam birliği, Türk Birliği veya Osmanlı Commonwealth'i (milletler birliği) gibi ikincil seçeneklerin peşinde koşuyorum derken Orta Doğu'da, Orta Asya'da veya Kafkasya'da sürekli olarak ayağına dolaşacaktır. Tek başınayken belki kendisine fazla sorun çıkaramayacak, ama Rusya veya İran'la askeri ve ekonomik işbirliği yaptığında oldukça tehlikeli olabilecektir.

Türkiye, ABD gibi bir süper güç ile uzun süreler stratejik ortak olarak kalmak istiyorsa, 1 Mart öncesine kadar olduğu gibi ABD'yi karşılıksız sevmeli ve istemeden vermesini bilmelidir. Hatta gerektiğinde “Çekiç Güç” gibi kendi çıkarlarıyla çelişen kararlar alabilmeli, ABD ile ortak olmanın getireceği 90'larda Irak'la ambargo gereği ticaretini kesmek gibi külfetlere razı olup şikayet etmemelidir.

Yine de ABD, kucağında duran küçük sevimli fil yavrusunu sürekli besleyip, ileride başına bela etmek istememektedir. Bir gün başına bir “çuval” geçirip, kendi mahallelerinden uzak, ayak altına dolaşmayacağı, ve bir daha geri gelmek istemeyeceği kadar huzurlu olan “Avrupa” bahçelerine salıverecektir. Gelecekte Avrupa ailesinin en önemli bireylerinden biri olacak olan bu eski dost, Avrupa'nın huzurlu bahçelerinde ilk defa tadacağı refah ve istikrarı riske atıp, Orta Doğu ve Orta Asya'nın tuzaklarla dolu vahşî ormanlarında sonu belli olmayan yeni maceralara girme gereği duymayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

ABRAMOWITZ, Morton (Ed.) : Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası, Çev.: Faruk Çakır, Nasuh Uslu, Birinci Baskı, Liberte Yayınları, Yayın No:56, Ankara, Ekim 2001.

AKAR, Atilla : Büyük Ortadoğu Kuşatması, Birinci baskı, Timaş Yayınları, Yayın No:1141/23, İstanbul, Ağustos 2004.

ARI, Tayar : Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., Yayın No:405/047, İstanbul, Kasım 2001.

_____ : Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, İkinci Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, Nisan 1997.

ARMAOĞLU, Fahir : 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995, Cilt 1-2, Genişletilmiş 12. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999.

_____ : Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, VII. Dizi-Sayı 119, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AYDIN, Mustafa

ERHAN, Çağrı (Ed.) : Turkish-American Relations: Past, Present and Future, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, 2004.

- BALBAY, Mustafa(a) : Irak Bataklığında Türk-Amerikan İlişkileri, Birinci Baskı, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, Nisan 2004.
- BRZEZINSKI, Zbigniew : Büyük Satranç Tahtası, Çev:Yelda Türedi, Birinci Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BİLBİLİK, Erol : Amerikan Kuşatması, Birinci Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul, Ağustos 2003.
- BOSTANOĞLU, Burcu: Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa, Birinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Aralık 1999.
- ÇALIŞ, H. Şaban
DAĞI, İhsan D.
- GÖZEN, Ramazan (der) : Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik-Demokrasi-Güvenlik, Liberte Yayınları, Ankara, Kasım 2001.
- DAVUTOĞLU, İbrahim : Stratejik Derinlik, On Üçüncü Baskı, Küre Yayınları, Yayın No:1, İstanbul, Haziran 2003.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri : Olaylarla Türk Dış Politikası 1915-1995, Dokuzuncu Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- _____ : Uluslararası Politika:İlkler-Kavramlar-Kurumlar, Beşinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- GÜNER, Engin : Özal'lı Yıllarım, Birinci Baskı, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2000.
- GÜRLER, Ali İhsan : Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini; Birinci Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, Yayın No:134, İstanbul, Temmuz 2005.

- HARRIS, S. George : Trobled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective (1945-1971), Second Printing, American Enterprise Institute For Public Policy Research, AEI Hoover Policy Studies, Washington, January 1976.
- HÜRSOY, Siret
ADA, Nesrin : NATO's Transformation and The Position of Turkey, Ege University Pres, Bornova-İzmir, 2004.
- İZMİR, M. Ali : Yeni Dünya Dizaynı: Amerikan İmparatorluğu'nun Yayılmacılığı, Gündem Yayınları, Yayın No:2, İstanbul, Mart 2003.
- KARAGÜL, İbrahim : Yüzyıllık Kuşatma, Birinci Baskı, Fide Yayınları, İstanbul, Ocak 2005.
- KAYAR, Mustafa : Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, Birinci Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Yayın No:75, İstanbul, Ekim 2003.
- KAYNAK, Mahir(a) : Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler, Birinci Baskı, Truva Yayınları, Yayın No 35, İstanbul, Mart 2005.
- LAÇİNER, Sedat :Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye, Birinci Baskı, Roma Yayınları, Yayın No:7, Ankara, Temmuz 2004.
- LARRANBEE, F. Stephen
LESSER, O. Ian : Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde, Çev.: Mustafa Yıldırım, Birinci Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.
- McGHEE, George, : ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, Çev: Belkıs Çorakçı, Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, Aralık 1992.

- ORAN, Baskın (Ed.) : Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Birinci Cilt:1919-1980, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____ : Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İkinci Cilt:1980-2001, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ORKUNT, Sezai : Türkiye-ABD Askeri İlişkileri, Birinci Baskı, Milliyet Yayınları, Ankara, Temmuz 1978.
- ÖZTÜRK, Osman Metin : Türkiye ve Ortadoğu, Birinci Baskı, Gündoğan Yayınları, Yayın No: 97.142, Ankara, Ekim 1997.
- ÖZTÜRK, Osman Metin
- SARIKAYA, Yalçın : NATO, Büyü Ortadoğu ve Türkiye, POLSAR:Politik-Stratejik Araştırmalar, Ankara, Mayıs 2004.
- SANDER, Oral
- FİŞEK, Kurthan : ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
- SANDER, Oral : Türkiye'nin Dış Politikası, Der: Dr. Melek Fırat, 1. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, Mart 1998.
- SEVER, Ayşegül : Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958, Birinci Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, Ekim 1997.
- SEYİDOĞLU, Halil : Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 13. Baskı, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1999.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (der.) : Türk Dış Politikasının Analizi, İlaveli 3. Baskı, Der Yayınları, No: 134, İstanbul, 2004.

- _____ : Uluslararası politika ve Dış Politika Analizi, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- _____ : Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1960-1980), Birinci Baskı, Der Yayınevi, Yayın no:164, İstanbul, 1995.
- ŞAHİN, Adullah : Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Birinci Baskı, Truva Yayınları, Yayın No: 4, İstanbul, Temmuz 2004.
- ŞAHİN, Haluk : Johnson Mektubu, Birinci Baskı, Gendaş Yayınları, Yayın No:313, İstanbul, Mart 2002.
- ŞENESEN, Gülay Günlük : Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri:1980-2001, TESEV Yayınları, İstanbul, 2002.
- TANNER, Stephen : Bush'ların Savaşları, Çev:Ayşe Doğancı, Birinci Baskı, Elips Yayınları, Yayın No: 96, İstanbul, Mart 2005.
- TUNÇKANAT, Haydar:İkili Anlaşmaların İçyüzü, Birinci Baskı, Ekim Yayınları, Ankara, 1970.
- USLU, Nasuh(a) : Türk Amerikan İlişkileri, Birinci Baskı, 21. Yüzyıl Yayınları, Yayın No:15, Ankara, Ekim 2000.
- _____ (b) : Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, Birinci Baskı, 21. Yüzyıl Yayınları, Yayın No:12, Ankara, Mayıs 2000.
- YANARDAĞ, Merdan (ed.) : Yeni Muhafazakarlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı, Birinci Baskı, Chiviyazıları-Nemesis Kitaplığı, Yayın No:169/4, İstanbul, 2004.

YILDIZ, Yavuz Gökalp: Oyun İçinde Oyun: Büyük Ortadoğu, Üçüncü Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, Yayın No:87/38, İstanbul, Ağustos 2004.

_____ :Global Stratejide Ortadoğu: Krizler, Sorunlar ve Politikalar, Der Yayınları, Yayın No:289, İstanbul, 2000.

b. Makale, Bildiri, Tez ve Raporlar:

AÇIKALIN, Cevat : “Turkey’s International Relations”, **International Affairs**, Vol:21, No:4, (October 1947), p.477-491.

ADAMSON, Fiona B. : “Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis”, **Political Science Quarterly**, Volume:116, No:2, (2001), p.277-303.

ALANTAR, Özden Z. O : “Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutunda Dönüşümü”, **En Uzun On Yıl:Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İkinci Baskı, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s.219-239.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli : “Turkish-American Security Relations: The Middle East Dimension”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.151-180.

ATHANASSOPOULOU, Ekavi : “American-Turkish Relations Since the End of the Cold War”, **Middle East Policy**, Volume:8, No:3, (September 2001), p.144-164.

AYDIN, Mustafa : “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War”, **Middle Eastern Studies**, Volume:36, No:1, (January 2000), p.103-139.

: “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, **Middle Eastern Studies**, Volume:35, No:4, (October 1999), p.152-186.

AYMAN, S. Gülden

ERŞAHİN, Zeynep : “Türk-Amerikan İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Irak Savaşı”, Boğaziçi Üniversitesi–TÜSİAD Dış Politika Forumu, (Mayıs 2003),
http://www.tusiad.org/dpolitika/raporlar/abd/dp_duyuruno2.pdf, (20.02.2006, 09.47).

BARAN, Zeyno

: “The State of U.S.-Turkey Relations: Speech for House Committee on International Relations Subcommittee on Europe and Emerging Threats, 11.05.2005,
http://www.house.gov/international_relations/109/bara051105.pdf, (23.02.2006, 14.12).

BERİŞ, Yakup

GÜRKAN, Aslı

: “Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler”, TÜSİAD ABD Temsilciliği, **TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu**, (Ocak 2003),
http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKIYE-ABD_ILISKILERI-UPDATE2.PDF (16.04.2006, 14.23).

ÇAKMAK, Cenap

: “Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklık”, Tasam Yayınları, **Stratejik Öngörü Dergisi**, Yıl:2, Sayı:5, (2005) s.72-87.

ÇAKMAK, Haydar

- TAŞKIRAN, Cemalettin : “Kuzey Irak’ta Türk-ABD Politikaları ve PKK Terörü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 2, (Mayıs-Haziran-Temmuz Ağustos 2005), s.73-81.
- ÇANDAR, Cengiz
- FULLER, Graham E. : “Grand Geopolitics for a New Turkey”, **Mediterranean Quarterly**, (Winter 2001), p.22-38.
- EDGAR, Alistair D. : “The Shape of Things to Come? Defining US Foreign Policy on Turkey After 2001”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.230-246.
- EFEĞİL, Ertan : “1 Mart Günü Neden TBMM Üyeleri Hükümet Tezkeresi’ni Kabul Etmedi?”, **Stradigma**, Aylık Elektronik Dergi, Sayı:11, (Aralık 2003).
- EKREM, Erkin : “Büyük Ortadoğu Projesi ve Çin”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 4, Sayı 48, (Nisan 2004), s.11-13.
- EREN, Nuri : “The Foreign Policy of Turkey”, **Foreign Policies in a World of Change**, Ed:Joseph E. Black and Kenneth W. Thompson, Harper and Row Publishers, New York, (1963), p.285-316.
- ERHAN, Çağrı(a) : “ABD ve NATO ile İlişkiler: 1945-1960 Dönemi”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Birinci Cilt:1919-1980, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, (2001), s.522-575.
- _____ (b) : “ABD ve NATO ile İlişkiler: 1960-1980 Dönemi”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,**

Yorumlar, Ed. Baskın Oran, Birinci Cilt:1919-1980, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, (2001), s.681-715.

- _____ (c) : “Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, birinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, (Kasım 2001), s.117-129.
- FULLER, Graham E. : “Turkey’s Strategic Model: Myths and Realities”, **The Washington Quarterly**, Vol:27, No:3, (Summer 2004), p.51-64.
- GILLIS, Patrick F. : “U.S.-Turkey Relations The Road to Improving a Troubled Strategic Partnership”, US Army War College, **USAWC Strategy Research Project**, March 2004.
- GÜNEY; Çetin : “AK Parti’nin Dış Politika Anlayışı ve Türkiye-ABD İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 2, (Mayıs-Haziran-Temmuz Ağustos 2005), s.39-58.
- GÜVENÇ, Serhat : “Rise and Demise of a ‘Strategic Partnership’:In Search of Context for the Post-Cold War Turkish-American Relations”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, (2003).
- HAMMOND, John L. : “The Bush Doctrine, Preventive War and International Law”, **The Philosophical Forum**, Volume: 36, No:1, (Spring 2005), p.97-111.
- HARRIS, George S. : “Turkish-American Relations Since the Truman Doctrine”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.66-88.

- IFANTIS, Kostas : “Turkey, the US and Greece: Systemic Uncertainties and Regional Prospects”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.107-128.
- INBAR, Efraim : “Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership”, **MERIA: Middle East Review of International Affairs**, Volume:5, No:2, (June 2001), <http://meria.biu.ac.il/journal/2001/issue2/jv5n2a5.html>, (12.02.2006, 17.10).
- JUNG, Dietrich : “The Sevres Syndrome: Turkish Foreign Policy and its Historical Legacies”, I.B. Tauris Publishers, (July 2003), http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_07_09/jung_serves/jung_serves.html
- KARAGÖZ, Murat : “US Arms Embargo Against Turkey: After 30 Years, An Institutional Approach Towards US Policy Making”, **Perceptions**, Volume:9, No:4, (Kış 2004-2005), s.107-130.
- KATIK, Mevlüt : “United States and Turkey Strive to Deepen Relations”, **Eurasia Insight**, e-jurnal, 04.02.2006, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav020404.shtml>, (15.02.2006, 12.31)
- KAY, Sean
- YAPHE, Judith : “Turkey’s International Affairs: Shaping the U.S.-Turkey Strategic Partnership”, **USAK Stratejik Gündem**, No:122, (July 1997), <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=5711>, or: <http://www.ndu.edu/inss/strforum/SF122/forum122.html>, (24.07.2006, 16.35).

KEGLEY, Charles W. : “Policy Focus: Military Intervention in a Changing World: Preventive War and Permissive Normative Order”, **International Studies Perspectives**, No:4, (2003), p.385-384.

KİRİŞÇİ, Kemal : “Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Foreign Policy”, **MERIA:Middle East Review of International Affairs**, Volume:8, No:1, (March 2004), p.39-51.

_____ : “US-Turkish Relations: From Uncertainty to Closer Ties”, **Insight Turkey**, Vol. 2, No 4, (October-December 2000), s.37-63.

_____ : “Turkey and the United States: Ambivalent Allies”, **MERIA:Middle East Review of International Affairs**, Volume:2, No:4, (December 1998), p.18-27.

KOÇ, Şanlı Bahadır(a) : “11 Eylül’den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri”: Eski Dostlar mı Eskimeyen Dostlar mı?, **Avrasya Dosyası**, Cilt 10, Sayı 1, (Bahar 2004), s.5-29, ayrıca bkz:
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=17&yazi=224>, (03.01.2006, 13.47).

_____ (b) : “Türkiye, Iraklı Kürtler ve Statükonun Meşruiyeti”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 4, Sayı.48, (Nisan 2004), s.53-59.

_____ (c) : “2004’ten 2005’e Türk-Amerikan İlişkileri”, Asam Yayınları, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 5, Sayı 56, (Aralık 2004), s.61-67; ayrıca bkz:
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=17&yazi=223>, (27.10.2005, 08.32).

_____ : “Türk Amerikan İlişkilerinde Dört Arz-Siyaset”, Asam Yayınları, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 6, Sayı 63, (Temmuz 2005), s.13-27.

-
- : “Türk-Amerikan İlişkileri: İkinci Bahar mı? Sonun Başlangıcı mı?”, Asam Yayınları, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 7, Sayı 74, (Haziran 2006), s.17-27.
- KULOĞLU, Armağan
- SALKAYA, Fatma Elif: “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt 4, Sayı 48, (Nisan 2004), s.23-32.
- KUNIHOLM, Bruce : “Thinking About the Future: Turkey, the US and the World”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.213-229.
- LAÇİNER, Sedat : “Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 2, (Mayıs-Haziran-Temmuz Ağustos 2005), s.82-125.
- LUBAN, David :”Preventive War”, Blackwell Publishing Inc, **PhilosophyPublic Affairs**, Vol:32, No:3, (2004), p.207-248.
- ÖZDAĞ, Ümit, : “Irak’ta Amerikan ve Türk politikaları”, Avrasya-Bir Vakfı, Asam Yayınları, **Asam Çalışması**, Sayı:2, Ankara, (2003), s.3-32.
- SAYARI, Sabri : “Turkish-American Relations in the Post-Cold War Era: Issues of Convergence and Divergence”, **Turkish-American Relations: Past, Present and Future**, Ed. Mustafa Aydın and Çağrı Erhan, First Publication, Routledge Taylor and Franchis Group, London and New York, (2004), p.91-106.
- SEZER, Ayten : “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat**

Fakültesi Dergisi, Osmanlı'nın 700. Yılı İçin Özel Sayı, (1999), s.169-183,
<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelAytenSezer.pdf>
 f, (19.04.2006, 11.32).

SEVER, Ayşegül, : “ABD’nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye”, **En Uzun On Yıl:Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İkinci Baskı, Büke Yayınları, İstanbul, (2000), s.345-369.

TAŞKIRAN, Cemalettin : “Türkiye-ABD:Güven Bunalımından Yeni Bir İşbirliğine mi?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 2, (Mayıs-Haziran-Temmuz Ağustos 2005), s.30-38.

TAŞPINAR, Ömer : “An Uneven Fit? The ‘Turkish Model’ and the Arab World”, **Brookings Institution**, Ağustos 2003,
<http://www.brook.edu/fp/saban/taspinar20030801.pdf>,
 (20.02.2006, 13.50)

TELLAL, Erel : “SSCB’yle İlişkiler: 1945-1960 Dönemi”,**Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Birinci Cilt:1919-1980, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, (2001), s.499-521.

TORUN, Esmâ : “Türk-ABD İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını”, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:5, (Temmuz 2005), s.229-260.

TÜRBEDAR, Erhan : “Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Balkanlar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 2, (Mayıs-Haziran-Temmuz Ağustos 2005), s.163-183.

- TÜRKMEN, İlter
BARLAS, Dilek : “Batı Blokuna Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, Yayın No: 137, İstanbul, (2004), s.151-157.
- USLU, Nasuh(b) : “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:6, Sayı:2, (Yaz 2000:ABD Özel Sayısı), s.203-232.
- UZGEL, İlhan(a) : “ABD ve NATO ile İlişkiler:1980-1990 Dönemi”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İkinci Cilt:1980-2001, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, (2002), s.34-82.
- _____ (b) : “ABD ve NATO ile İlişkiler:1990-2001 Dönemi”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İkinci Cilt:1980-2001, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, (2002), s.243-325.
- c. Gazete, Kanun, Tebliğ, Yönetmelik, Tüzük ve Diğerleri**
- BALBAY, Mustafa(b) : “ABD yeni üsler istiyor”, **Cumhuriyet**, 18.05.2004, http://www.ataturquie.asso.fr/info_pt_040518_2.htm, (22.05.2004, 14.40)
- _____ (c) : “Bush Bütün Türkiye’yi İstiyor”, **Cumhuriyet**, 24.06.2004, <http://www.cumhuriyet.com.tr>, (20.02.2005, 09.30)
- BİRAND, Mehmet Ali : “Artık Stratejik Ortak Değiliz”, **Posta**, 07.07.2006.
- CEMAL, Hasan : , “Büyük Ortadoğu (1)”, **Milliyet**, 02.03.2004, <http://www.milliyet.com.tr/2004/03/02/yazar/cemal.html>

- ÇONGAR, Yasemin : “ABD-AKP Dansı”, **Milliyet**, 13 Haziran 2005,
<http://www.milliyet.com/2005/06/13/yazar/congar.html>,
 (27.02.2006, 10.42).
- ERENSOY, Akın : “Bop'un Ekseni Türkiye!”, **Evrensel Gazetesi**, 04.05.2004,
<http://www.evrensel.net/04/05/27/dunya.html>.
- EŞ, Sertaç : “Washington Stratejik Ortak Değil”, **Cumhuriyet**, 10 Mart 2006,
 s.1,5.
- GREENBERGER, Robert S. : “Turkey, Stalwart Ally in Gulf War, is Asserting Its
 Independence From U.S.”, **The Wall Street Journal**, Oct 3, 1994,
http://pqasb.pqarchiver.com/wsj/access/4380524.html?dids=4380524:4380524&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Oct+3%2C+1994&author=Greenberger%2C+Robert+S&type=1995_1984&desc=Turkey%2C+stalwart+ally+in+Gulf+War%2C+is+asserting+its+independence+from+U.S., (10.06.2006, 18.40)
- GÜVENÇ, Duygu : “NATO, Irak'taki Görevini Genişletiyor”, **Yeni Şafak Gazetesi**,
 10.12.2004,
<http://www.abig.org.tr/template.asp?nx=0&id=3384&go=Haberler%3AHaberler%3ASiyasi%3ANATO+Zirvesi>, (15.05.2005, 10.45)
- KAYNAK, Mahir(b) : “Stratejik Ortaklık”, **Star Gazetesi**, 12.06.2005,
<http://www.stargazete.com/index.asp?haberID=72879>,
 (15.02.2006,13.30).
- KÜÇÜKKAYA, İsmail : “Stratejik Ortaklık Nedir?”, **Akşam Gazetesi**, 22 Temmuz 2003,
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/07/22/yazarlar/yazarlar64.html>, (10.02.2006, 14.22).

- KOHEN, Sami : “ABD ile Yeni Ortaklık”, **Milliyet**, 15.01.2002,
<http://www.milliyet.com.tr/2002/01/15/yazar/kohen.html>,
 (20.02.2006, 15.48).
- ÜLSEVER, Cüneyt(a) : “Camp David’te Başladı, 1 Mart 2003’te Bitti”, **Hürriyet**,
 13.06.2005,
<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~2@tarikh~2005-06-13-t@nvid~590058,00.asp>, (27.01.2006, 15.29).
- _____ (b) : “Camp David ruhuna göre (I): Stratejik ortaklık kavramı nedir?”,
Hürriyet,15.06.2005,
<http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid~3@sid~9@tarikh~2005-06-15-t@nvid~591140,00.asp>, (23.01.2006, 10.22).
- _____ (c) : “Camp David ruhuna göre (II): Stratejik ortaklığa neden ihtiyaç var?”, **Hürriyet**, 16.06.2005,
<http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid~3@sid~9@nvid~592617,00.asp>, (23.01.2006, 10.32).
- _____ (d) : “Camp David ruhuna göre (III): AKP'nin Stratejik Derinlik Kavramı ne işe Yarıyor?”, **Hürriyet**, 18.06.2005,
<http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid~3@sid~9@nvid~592617,00.asp>, (23.01.2006, 10.43).
- YETKİN, Murat : “İncirlik’e Son Nokta”, **Radikal**, 30.03.2005,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=148048>,
 (27.02.2006,13.10).
- Al-Hayat : “G-8 Greater Middle East Partnership Working Paper”, **Al-Hayat**, 13 February 2004,
<http://www.meib.org/documentfile/040213.htm>, (15.02.2005, 12.50)

Yeni Asya Gazetesi, : “Büyük Ortadoğu’ya Marshall Teklifi”, **Yeni Asya Gazetesi**,
30.04.2004,
<http://www.yeniasya.com.tr/2004/04/30/dunya/h14.htm>

d. İnternet Kaynakları

ÇEÇEN, Anıl : “Büyük Ortadoğu mu? Yeni Bizans mı?”, [t.y.],
<http://www.2023.gen.tr/mart04/6anilcecen.htm>, (22.05.2004,
12.25)

DEDEOĞLU, Beril : “Sonuç: Türkiye Model Değil”, Şubat 2005,
http://www.turkishtime.org/30/20_1_tr.asp. (12.04.2005, 08.35).

DURU, Ogün : “Türkiye Büyük Ortadoğu İle Büyük Avrupa Arasında Sıkıştı”
[t.y.], <http://www.harbis.org.tr/default.asp?id=9&ACT=5&content=47&mnu=9>,
(22.05.2004, 14.30).

GARDINER, Nile

SCHAEFER, Brett D. : “U.N. Security Council Expansion Is Not in the U.S. Interest”,
18.08.2005,
<http://www.heritage.org/research/internationalorganizations/bg1876.cfm>, (18.06.2006, 14.30).

GÖĞÜŞ, Zeynep : “Araplara Türk modeli olur mu?”, 19.04.2004,
http://www.tempodergisi.com.tr/kose/zeynep_gogus/05359/,
(24.05.2004, 12.40).

KARAGÜL, İbrahim : “Büyük Ortadoğu Projesi: Osmanlı Coğrafyasında Amerikan Bayrağı”, [t.y.], <http://www.umran.org/yazi.asp?id=54>.
(02.06.2004, 11.30)

NUREDDİN, Muhammed : “Bop İçin Kilit Ülke Türkiye” (El Haliç'ten çeviri),
26.02.2004,
[http://www.rizgari.org/modules.php?name=News&file=article
&sid=5827](http://www.rizgari.org/modules.php?name=News&file=article&sid=5827), (24.05.2004, 12.50).

SENATE OF THE US, : “108th Congress-2nd Session of Senate of the United States:
Welcoming to Prime Minister of Turkey to the United States”,
Washington, 28.01.2004, [http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-
bin/getdoc.cgi?dbname=108_cong_bills&docid=f:sc87is.txt.pdf](http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=108_cong_bills&docid=f:sc87is.txt.pdf)
, (21.02.2006, 12.07).

THE PROJECT OF NEW AMERICAN CENTURY, : “Letter to William J. Clinton
President of the United States”, January 26 1998,
<http://www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm>,
(20.10.2005, 14.27).

_____ : “Statement of Principles”, June 3 1997,
<http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>,
(20.10.2005, 14.27).

THE WHITE HOUSE OFFICE OF PRES SECRETARY, : “Bush Meets Erdogan -
Assures Territorial Integrity of Iraq”, 28.01.2006,
<http://www.globalsecurity.org/wmd/li>, (21.02.2006, 13.05).

US DEPARTMENT OF STATE, : “Voting Practices in the United Nations”, US
Department of State-Secretary for Political Affairs-Bureau of
International Organization Affairs, 2005,
<http://www.state.gov/p/io/conrpt/vtgprac/>, (10.07.2006, 14.45).

ÜŞÜMEZSOY, Şener : “Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları”, [t.y.],
<http://www.turksolu.org/52/usomezsoy52.htm>, (26.05.2004,
14.25).

WOLFOWITZ, Paul : “Deputy Secretary Wolfowitz Media Availability at Esenboga Airport”, Us Department Of Defence, Ankara, 17.07.2002,
http://www.defense.gov/transcripts/2002/t07182002_t0717wol.html, (20.02.2006, 17.03).

YANARDAĞ, Merdan : “ Yeni Nato İstanbul'da Kurulacak” [t.y.],
<http://www.minidev.com/tazehaber/haberdetay.asp?ID=609>,
 (22.05.2004, 15.10).

<http://www.byegm.gov.tr...> : “NATO İstanbul Zirvesi”, [t.y.],
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/216/AND8.htm>, (20.03.2005, 10.35)

<http://www.mfa.gov.tr/...> : Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Siyasi İlişkileri,
 06.12.2005,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Ekonomik.htm, (28.02.2006, 17.29).

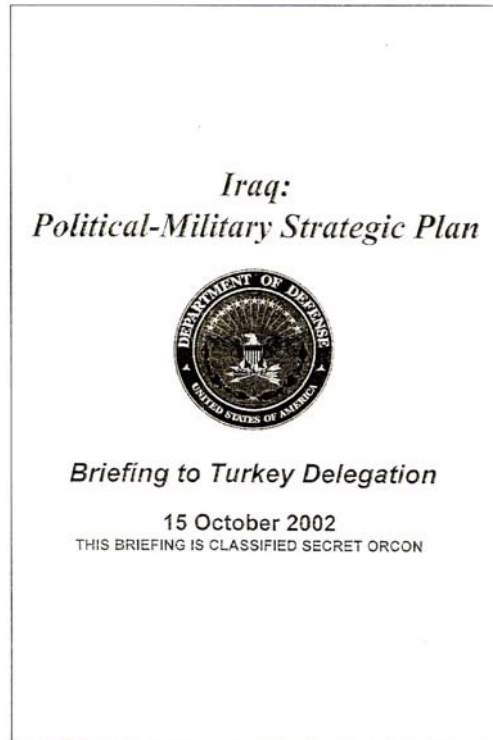
<http://www.mfa.gov.tr/...> : Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Siyasi İlişkileri,
 06.12.2005,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Siyasi.htm, (28.02.2006, 17.29).

<http://www.odakdirenis.com...> : “Bush’un Haçlı Seferinde Büyük Ortadoğu Projesi”,
 [t.y.], <http://www.odakdirenis.com/boprojesi.htm>, (22.05.2004,
 15.15).

<http://osamortadogu...> : “Büyük Ortadoğu Projesi Ve Amerika”, [t.y.],
<http://osamortadogu.sitemynet.com/boturkiye.htm>, (22.05.2004,
 14.25).

<http://www.voanews.com>, “Ortak Vizyon Belgesinin Tam Metni”, VOA:Amerika’nın Sesi
 Haber Portalı, <http://www.voanews.com/turkish/2006-07-05-voa11.cfm>, (22.07.2006, 14.45).

EK 1:
ABD'NİN TÜRK HEYETİNE VERDİĞİ 15 OCAK 2002 TARİHLİ BRİFİNG

SECRET / ORCON

Summary: Built into our plan....

- Proactive steps to ensure:
 - Regional balance of power
 - No Kurdish state
 - Oil resources (i.e. Kirkuk) under control of a central government representative of the entire population
- Turcoman now member of the principal opposition group -- Full participation in the political conference
- Coalition-building effort
- Rapid and decisive Victory
- Commitment to a post-Saddam partnership

11 SECRET / ORCON

SECRET / ORCON

End-state: Post-War Iraq

- Regime leadership and supporting powerbase destroyed
- WMD capability eliminated, WMD secured or destroyed
- A unified Iraq with territorial integrity intact – No Kurdish state
- A broad-based post-regime government in place
- Equal treatment of all major ethnic groups, including Turcoman
 - Respect for minority rights
- Iraqi economy rapidly reestablished
 - North, central, south oilfields restored to full operational capability
- Reformed Iraqi military under civilian leadership
 - Sufficient defensive force for regional stability without territorial aspirations

US is committed to the future of Iraq and the region.

12 SECRET / ORCON

SECRET / ORCON

Turkey's Support: Approvals

- Allow pre-deployment site surveys
- Approve NILE Teams
- Allow expanded ONW authorities and operations
- Allow basing and access for US and coalition forces required for regime change operations
- Provide unrestricted overflight and diplomatic clearances
- Approve coalition air, ground and special forces combat operations into Iraq from Turkey

We welcome your thoughts on direct Turkish contributions

13 SECRET / ORCON

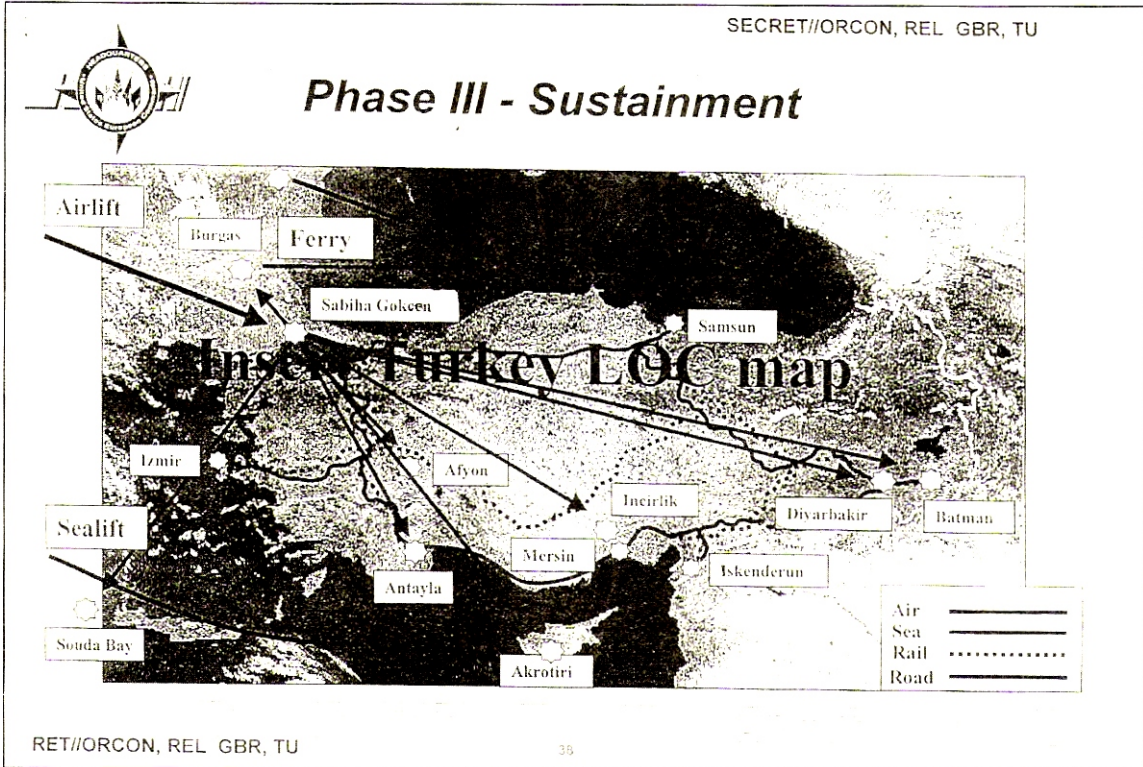
SECRET / ORCON

Turkey's Support: Northern Option

- Critical to:
 - International support for regime change
 - Preparation of the battlefield
 - Acceleration of the speed of the operation
- Essential to:
 - Fix Iraqi forces and enhance defections in the north
 - Coalition control of the post-Saddam environment
 - Long-term stability and reconstruction
- Important to:
 - Risk reduction to coalition forces
 - Protection of major ethnic groups

14 SECRET / ORCON

SECRET / ORCON

Turkey's Support: Basing of Aircraft

Requirement	Location			
Basing* <small>*Assumes current UK fighter/ recon/ tanker force structure now in country</small>	Inçirlik	Now 23 Fighters +9 Heavy 32	ONW+ 44 Fighters +8 Heavy 53	CENTCOM Plan 103 Fighters +21 Heavy 124
	Afyon	Now None	ONW+ None	CENTCOM Plan 18 Heavy
	Diyabikir	Now 0 Fighters +2 Heavy 2	ONW+ 8 Fighters +4 Heavy 12	CENTCOM Plan 8 Fighters +47 Heavy/Other 55
	Antalya	Now None	ONW+ None	CENTCOM Plan 36 Heavy

SECRET / ORCON

SECRET / ORCON

Turkey's Support: Basing of Ground Forces & Logistics

Requirement	Location	
Basing	Mersin	Seaport for Ground / SOF Forces
	Iskenderun	Seaport for USAF ammunition
Overflight	All	Unrestricted Overflight Blanket Diplomatic Clearances
Access and Staging	Diyabikir	SOF
	Batman	Up to a Heavy Army Corps plus support
	Silopi	Forward Operating Base for ground ops and Humanitarian Assistance Expand Logistics Support Area to support ground ops
Logistical Support	All	Purchase bulk fuel, munitions storage Access to APOD/SPOD for strategic flow and sustainment Support for Humanitarian Assistance

SECRET / ORCON

- SECRET / ORCON
- ### War on Terrorism - Turkey's Support
- U-2 Overflight Request
 - TGS deferred to MFA 12 Sept General Fulford request for U-2 overflight permission
 - U-2 Flights will:
 - Support Operation Northern Watch and Operation Enduring Freedom in Caucasus
 - Coincide with ONW missions
 - Originate and return to bases outside of Turkey
 - Require a U-2 downlink station at Diyarbakir Air Base
 - Turkey will have full, unfiltered access to imagery per previous agreement
 - Turkish permission will demonstrate continued close cooperation on War on Terrorism and provide Turkey with additional imagery of potential threats
- SECRET / ORCON

- SECRET / ORCON
- ### War on Terrorism - Turkey's Support
- US NILE Teams: 10 pers each (CIA ops, comms, medical, USA SF)
 - Initial deployment and re-supply of two teams by mid-Sep
 - Collect intel on terrorist activity, training
 - Monitor regime activities and Iraqi Army units
 - Assess paramilitary capabilities of opposition groups
 - Coord with GOT re: possibly arming and training opposition
 - Regular and comprehensive updates between US and Turkey:
 - NILE Team Leader and local Turkish representative
 - TNIO and/or Turkish Special Forces
 - CIA-controlled aircraft for NILE Team transport / logistics
 - Based in Diyarbakir or Inçirlik - Small turbo-prop aircraft
- Separate from liberation of Iraq, part of the broader War on Terrorism*
--need help to fight this terrorist threat from Northern Iraq
- SECRET / ORCON

SECRET / REL TK UK

Details of Planning

7

SECRET / REL TK UK

SECRET / REL TK UK

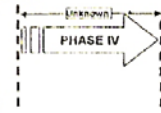

Phase IV - Post-hostility Operations

OPERATIONAL OBJECTIVES

- Establish a permissive environment for recovery and reconstruction
- Establish an Iraqi military capable of defending territorial borders of Iraq and maintaining internal security
- Support est. of a provisional / permanent Democratic Iraqi government
- Ensure the territorial integrity of Iraq remains intact
- Transition CMO activities to IO / NGO / HN
- Ensure WMD capabilities are destroyed, removed or transitioned to competent authority
- Detain terrorists and war criminals, and free individuals unjustly detained under Iraqi regime
- Redeploy forces

C+134
G+126

PHASE IV

ENDSTATE

- Permissive environment with provisional democratic government established in Iraq
- Iraq capable of defending territorial borders and maintaining internal security
- CMO activities transitioned to IO / NGO / HN
- Iraqi WMD capability destroyed, removed, or transitioned to competent authority
- Terrorists and war criminal detained and those unjustly detained individuals freed
- Forces redeployed

N = POTUS Decision A = Air Operations Begin
C = Force flow Begins G = Ground Operations Begin

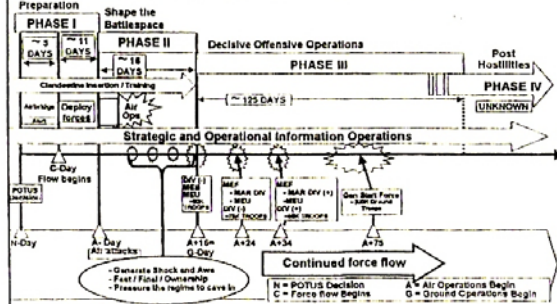
SECRET / REL TK UK 17

SECRET / REL TK UK

The Plan

Operational Timeline

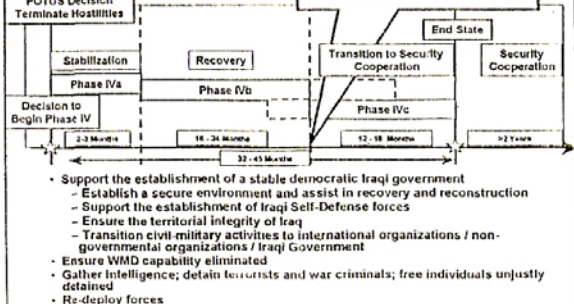
8

SECRET / REL TK UK

SECRET / REL TK UK

Phase IV Actions

- Support the establishment of a stable democratic Iraqi government
 - Establish a secure environment and assist in recovery and reconstruction
 - Support the establishment of Iraqi Self-Defense forces
 - Ensure the territorial integrity of Iraq
 - Transition civil military activities to international organizations / non-governmental organizations / Iraqi Government
- Ensure WMD capability eliminated
- Gather intelligence; detain terrorists and war criminals; free individuals unjustly detained
- Re-deploy forces

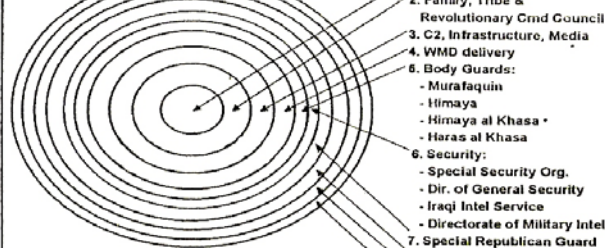
9

SECRET / REL TK UK

SECRET / REL TK UK

Focus of Effort - Decapitation

1. Saddam and Sons
2. Family, Tribe & Revolutionary Cmd Council
3. C2, Infrastructure, Media
4. WMD delivery
5. Body Guards:
 - Murafaquin
 - Himaya
 - Himaya al Khasa
 - Haras al Khasa
6. Security:
 - Special Security Org.
 - Dir. of General Security
 - Iraqi Intel Service
 - Directorate of Military Intel
7. Special Republican Guard
8. Republican Guard Forces Cmd
9. Regular Army
10. Population

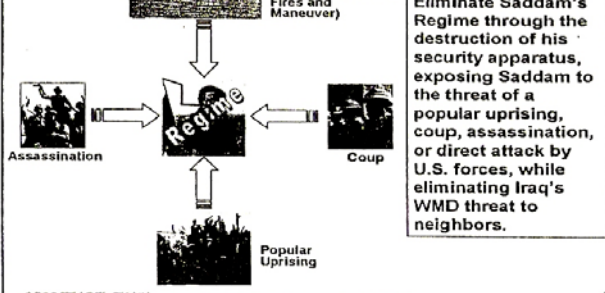
Attack Leadership to maintain unrelenting pressure (1,2,3)
 Incapacitate WMD delivery (4)
 Fix and destroy Security Forces (5,6,7)
 Support Opposition and co-opt RGF/IRA to foster regime removal (8,9,10)

5

SECRET / REL TK UK

Desired Effect

Regime

Eliminate Saddam's Regime through the destruction of his security apparatus, exposing Saddam to the threat of a popular uprising, coup, assassination, or direct attack by U.S. forces, while eliminating Iraq's WMD threat to neighbors.

6

SECRET / REL TK UK

EK 2:
ORTAK VİZYON BELGESİ TAM METNİ:

**Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve
Yapılandırılmış Diyalog**

I. ORTAK VİZYON:

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin belirleyici unsurları; güçlü dostluk bağları, ittifak, karşılıklı güven ve vizyon birliğidir. Bölgesel ve küresel hedeflerimiz bağlamında aynı değerler ve idealler bütününe paylaşıyoruz. Bunlar: barış, demokrasi, özgürlük ve refahın geliştirilmesidir. Bu nedenle, Türkiye ve ABD, birlikte çaba harcamalarını gerekli kılan ortak sınamalar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. İstişare ve işbirliğine dönük ortak gündemimizin unsurlarını bu sınama ve fırsatlar şekillendirmektedir.

Ortak vizyonumuzu etkin işbirliği ve yapılandırılmış diyalog yoluyla müşterek çabalara dönüştürmek hususunda anlaşmış bulunmaktayız.

Türkiye ve ABD, aşağıda sunulanlar dahil olmak üzere, bütün ortak ilgi alanlarında birlikte çalışmayı taahhüt ederler:

- Geniş Orta Doğu'da barış ve istikrarın demokrasi yoluyla yaygınlaştırılması.
- İsrail-Filistin ihtilafının iki-devletli çözüm temelinde halli dahil, Arap-İsrail ihtilafının kalıcı çözümüne yönelik uluslararası çabaların desteklenmesi.
- Birleşik bir Irak'ta istikrarın, demokrasinin ve refahın teşvik edilmesi. İran'ın nükleer programına ilişkin son P5+1 (BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya) girişimi dahil diplomatik çabaların desteklenmesi.
- Karadeniz bölgesi, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan'da istikrar, demokrasi ve refaha katkıda bulunulması.

- Kıbrıs sorununa BM gözetimi altında adil ve kalıcı, kapsamlı ve karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir çözüm sağlanmasının desteklenmesi ve bu bağlamda Kıbrıs Türklerinin üzerindeki izolasyonun kaldırılması.

- Enerji güvenliğinin, kaynak ve güzergahların Hazar havzasından olanları da dahil olmak üzere çeşitlendirilmesi suretiyle geliştirilmesi.

- Transatlantik ilişkilerin güçlendirilmesi ve NATO'nun dönüşümü. PKK ve buna bağlı örgütlerle mücadele dahil olmak üzere terörizme karşı konulması.

- Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi.

- İnsan ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile mücadele edilmesi.

- Dinler ve kültürler içinde ve arasında anlayış, saygı ve hoşgörünün artırılması.

- Uluslararası sınamalara ve ortak endişe kaynağı olan krizlere çözüm bulunmasında etkin çok-taraflı çabaların birlikte teşvik edilmesi.

- ABD, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini ve sürmekte olan üyelik sürecini kuvvetle destekler.

- Danışma ve işbirliğimiz, ekonomik ve ticari ilişkiler ve yatırımlar; savunma/askeri işbirliği; bilim ve teknoloji ile kamu diplomasisi çabaları ve değişimleri başta olmak üzere güçlendirilmiş ikili ilişkileri de kapsayacaktır.

II. YAPILANDIRILMIŞ DİYALOG:

Türkiye ve ABD çeşitli düzeylerde birçok danışma kanalını kullanmakta olup, stratejik ortaklığımızı daha etkin ve sonuca yönelik kılacak daha yapılandırılmış bir çerçeve geliştirmenin zamanı gelmiştir.

Tesis edilmiş bulunan Yüksek Düzeyli Savunma Grubu (YDOSG), Ekonomik Ortaklık Konseyi (EOK) ile Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TİFA) danışma mekanizmalarına ek olarak, birbirini destekleyici nitelikte dört kulvar öngörmekteyiz:

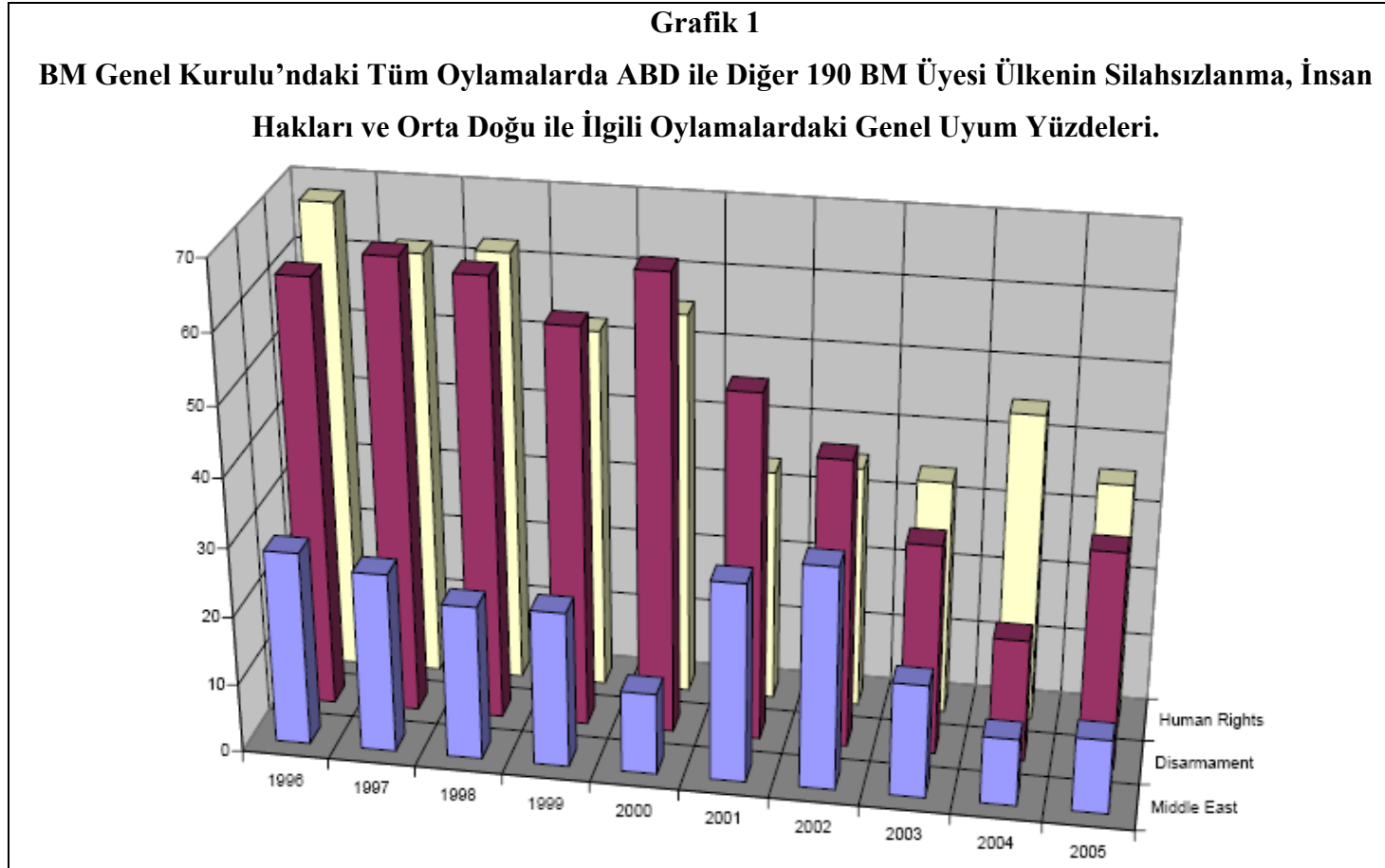
a) Uzman Düzeyinde Danışmalar: Ortak ilgi alanlarına ilişkin olarak uygun görülecek sıklıkta düzenlenecektir.

b) Siyaset Planlama Danışmaları: Siyaset Planlama Birimleri arasında düzenli toplantılar yapılarak, yaklaşımlar, yönelimler ve gelişmeler stratejik bir açıdan irdelenecek ve izlenecek politikalar ile kullanılacak imkanlar zımında uygun görülecek şekilde önerilerde bulunulacaktır.

c) Geniş-tabanlı Diyalog: İlişkilerimizin kapsamını geliştirmek ve çeşitlendirmek konusundaki kararlılığımız çerçevesinde, iş grupları, medya, sivil toplum, bilim adamları ve mühendisler, akademisyenler, düşünce kuruluşları, eğitmenler ve öğrenciler arasında ikili düzeydeki değişimleri etkin şekilde teşvik edeceğiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ABD Kongresi arasında diyalog fırsatlarını da özendireceğiz.

d) Yüksek Düzeyli Gözden Geçirme: Kapsamlı ve zamanlı değerlendirmeler ve yönlendirmeler sağlamak amacıyla yılda en az bir kez Müsteşar düzeyinde gözden geçirme çalışması yapacağız. Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı ve ABD Dışişleri Bakanı, bu ortak vizyon ve yapılandırılmış diyalogu geliştirmek için düzenli temaslarını gerektikçe sürdüreceklerdir.

EK 3:
ÇEŞİTLİ ÜLKE GURUPLARI İLE ABD'NİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULUNDA KULLANDIKLARI
OYLALARIN UYUM YÜZDELERİ

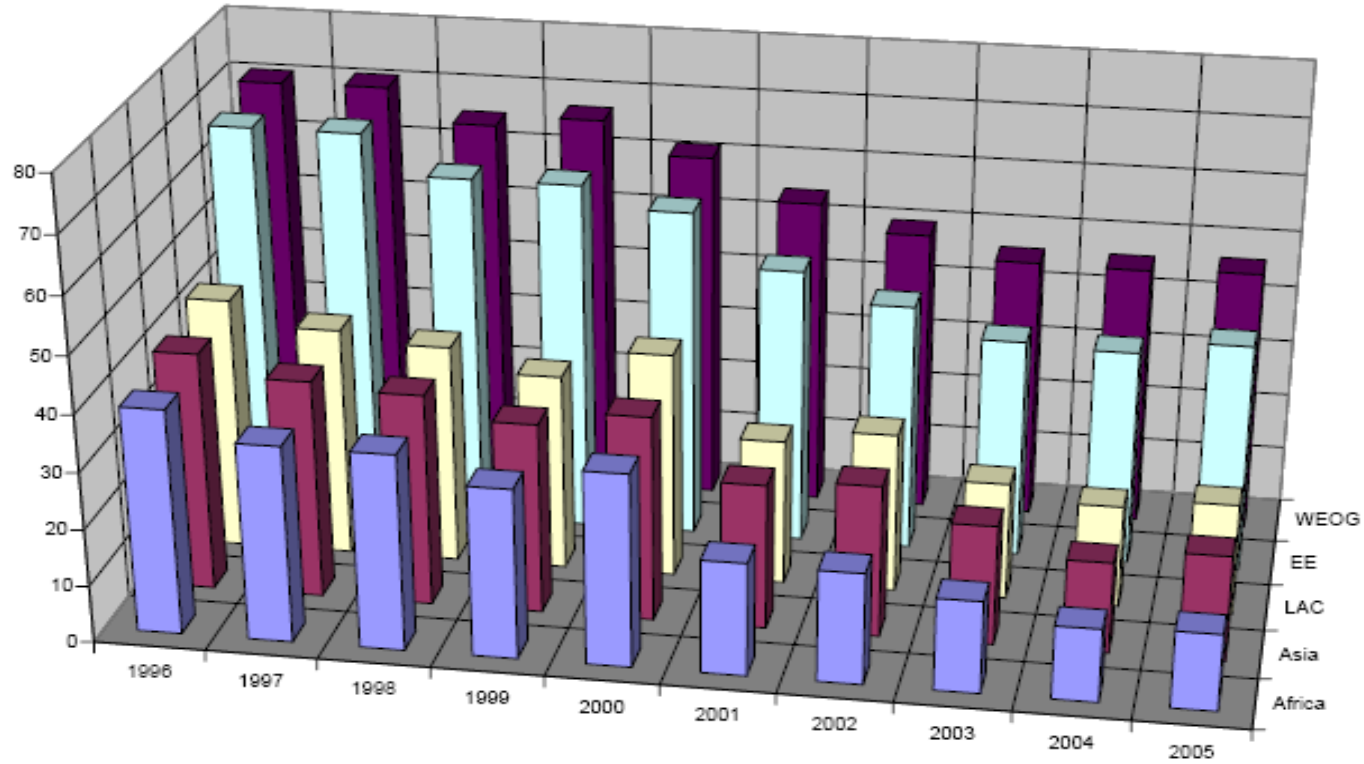

Kaynak: US DEPARTMENT OF STATE, 2005,
<http://www.state.gov/documents/organization/65807.pdf>

Grafik 2**BM Genel Kurulu'ndaki Tüm Oylamalarda Bazı Bölgesel Gurupların ABD ile Uyum Yüzdeleri.**

(WEOG:Batı Avrupa ve Diğer Batılı Ülkeler, EE: Doğu Avrupa Ülkeleri, LAC:Latin Amerika ve Karayipler,

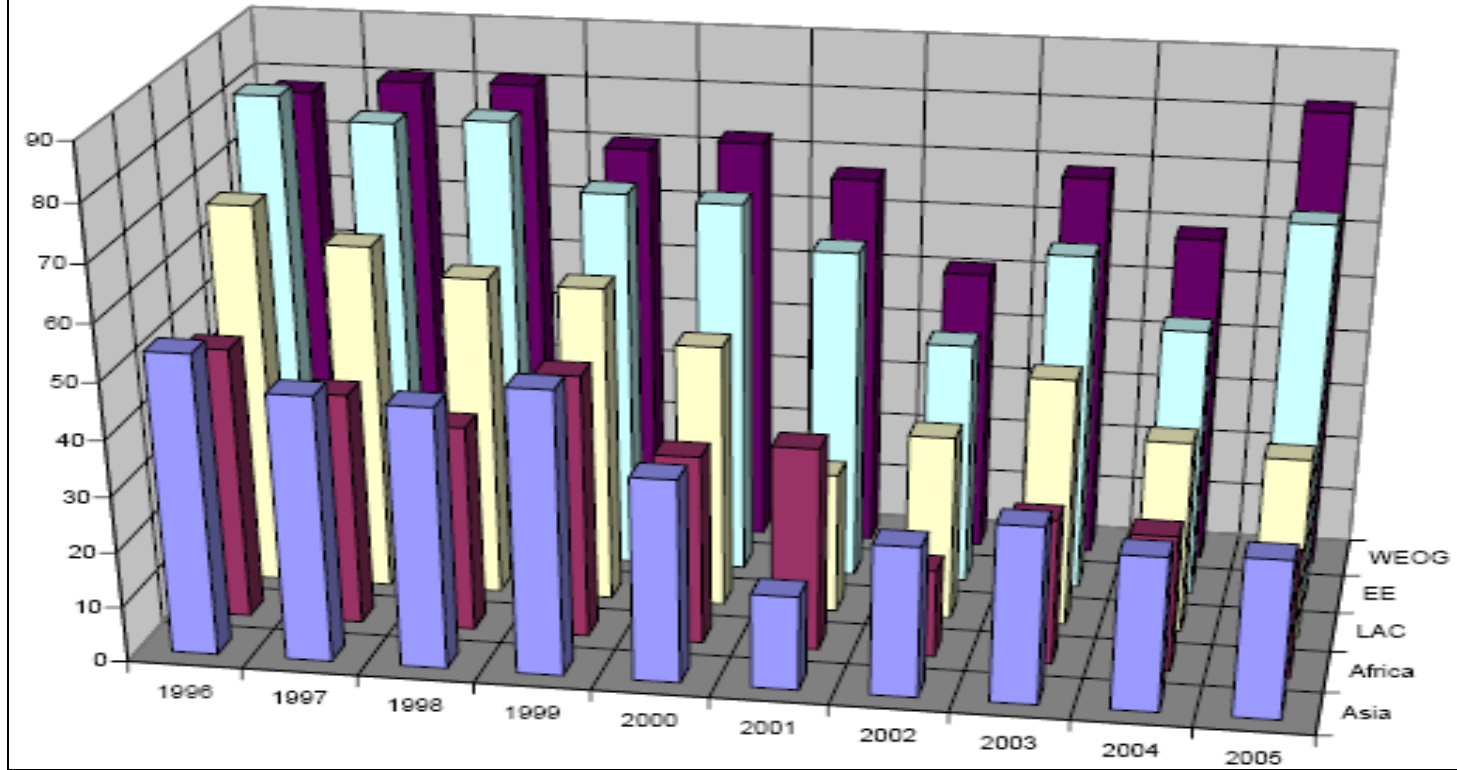
Asia: Asya Ülkeleri, Africa: Afrika Ülkeleri)

Kaynak: US DEPARTMENT OF STATE, 2005,
<http://www.state.gov/documents/organization/65808.pdf>

Grafik 3
BM Genel Kurulu'ndaki Sadece Önemli Oylamalarda Bazı Bölgesel Gurupların ABD ile Uyum Yüzdeleri.

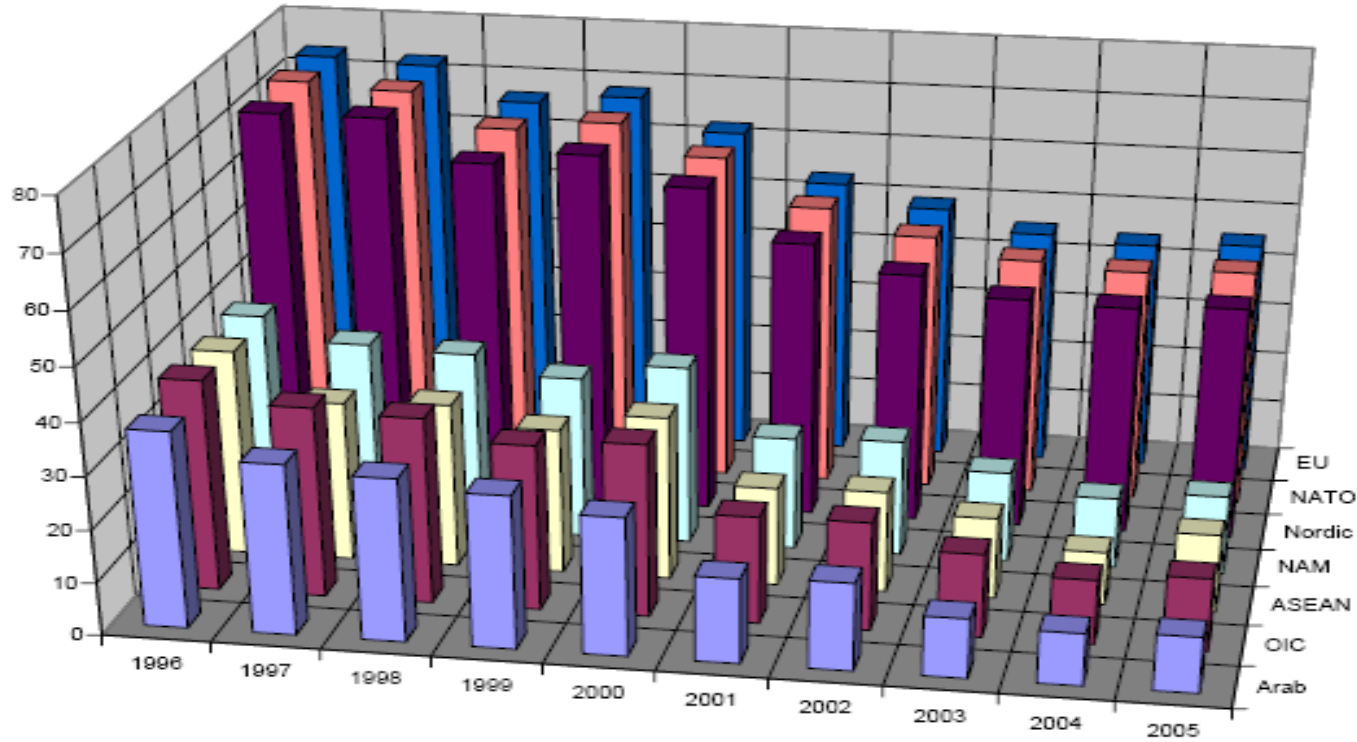
(WEOG:Batı Avrupa ve Diğer Batılı Ülkeler, EE: Doğu Avrupa Ülkeleri, LAC:Latin Amerika ve Karayipler, Asia: Asya Ülkeleri, Africa: Afrika Ülkeleri)

Kaynak: US DEPARTMENT OF STATE, 2005,
<http://www.state.gov/documents/organization/65810.pdf>

Grafik 4
BM Genel Kurulu'ndaki Tüm Oylamalarda Bazı Uluslararası Örgüt Guruplarının ABD ile Genel Uyum
Yüzdeleri.

(EU: AB, Nordic: İskandinav Birliği, NAM: Bağlantısızlar Hareketi, ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, OIC: İslam Konferansı Örgütü, Arab: Arap Ülkeleri)

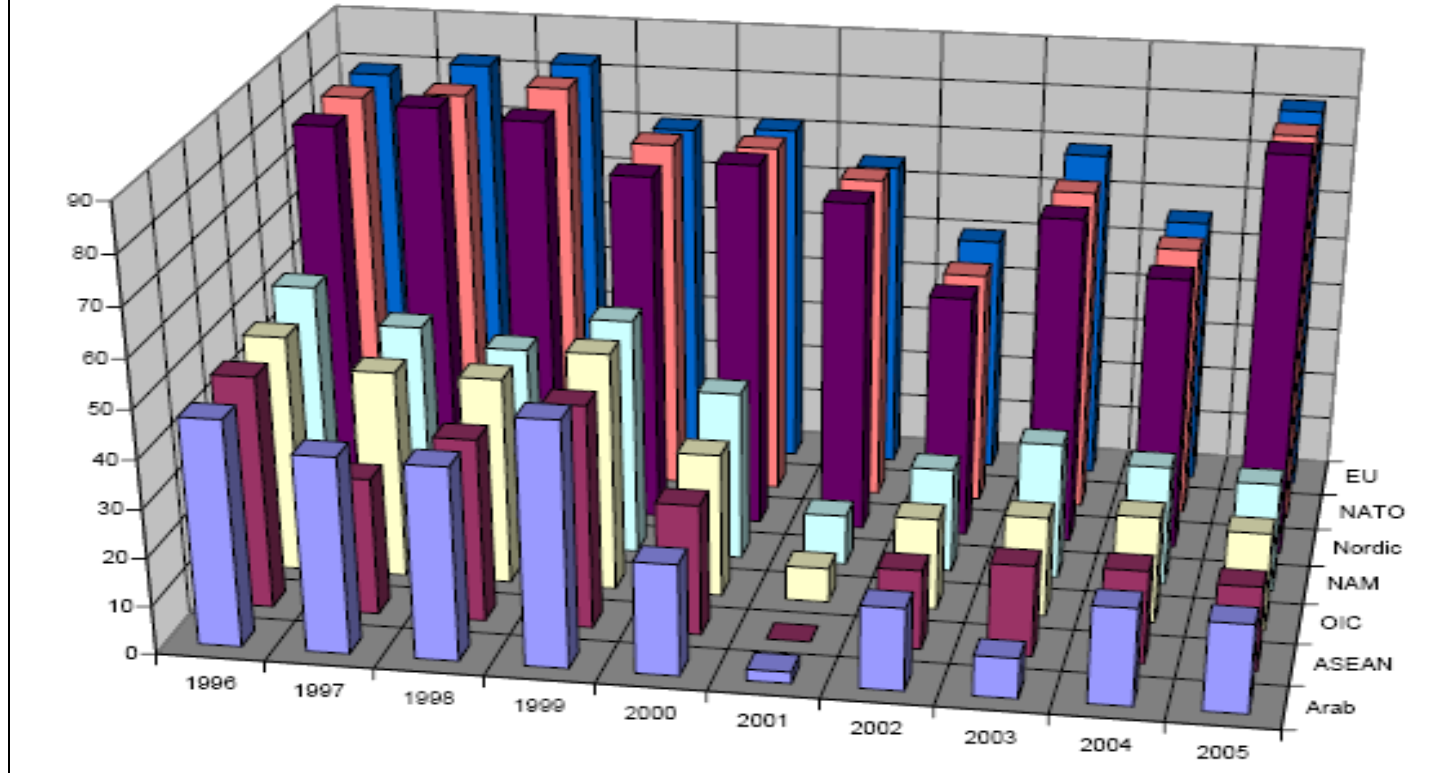

Kaynak: US DEPARTMENT OF STATE, 2005,
<http://www.state.gov/documents/organization/65809.pdf>

Grafik 5

BM Genel Kurulu'ndaki Sadece Önemli Oylamalarda Bazı Uluslararası Örgüt Guruplarının ABD ile Genel Uyum Yüzdeleri.

(EU: AB, Nordic: İskandinav Birliği, NAM: Bağılantısızlar Hareketi, ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, OIC: İslam Konferansı Örgütü, Arab: Arap Ülkeleri)

Kaynak: US DEPARTMENT OF STATE, 2005,
<http://www.state.gov/documents/organization/65811.pdf>

ÖZGEÇMİŞ

Uğur BÜYÜKTEPE, 03.02.1981 yılında Karabük'te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Zonguldak'ta tamamladı. 1999-2000 Eğitim-Öğretim Yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans öğrenimine başladı. 2002-2003 Eğitim-Öğretim Yılında bu bölümden beşincilikle mezun oldu. 2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı.

2004-2006 yılları arasında Devlet Planlama Teşkilatı'nın AB Eğitim ve Gençlik Programı'na ve BM Bölgesel Kalkınma Programına yönelik proje yazma ve yönetme kurslarını başarıyla tamamladı. 2005 yılında Trabzon Rus Konsolosluluğu'nun düzenlediği tarih yarışmasında birincilik ödülüne ve 1998 yılında Toplumsal Tarih Vakfı'nın düzenlediği tarih yarışmasında bölgesel ve ulusal düzeyde ödüle layık görüldü.

2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Halen bu bölümde araştırma görevlisi olarak görevine devam etmektedir.

Uğur BÜYÜKTEPE, bekar olup, İngilizce ve Rusça bilmektedir.